

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Nurşen ADAK, Prof. Dr.**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Fulya AKGÜL GÖK, Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Zuhal AKMEŞE, Doç. Dr.**
(Dicle Üniversitesi)
- Doğa BAŞER, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Düzce Üniversitesi)
- Murat ÇAY, Dr.**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Uğur DAŞTAN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Ercem ERKUL, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ, Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bartın Üniversitesi)
- Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Gökçe MANAVGAT, Dr. Öğr. Üyesi**
(Toros Üniversitesi)
- Bilge ÖNAL DÖLEK, Doç. Dr.**
(Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
- Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kocaeli Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Oktay TATLICIOĞLU, Dr.**
(Dicle Üniversitesi)
- Burcu YAKUT-ÇAKAR, Doç. Dr.**
(Bağımsız Araştırmacı)
- Talip YİĞİT, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
- Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Doç. Dr.**
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Emrah AKBAŞ, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Rumeysa AKGÜN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Fatih ALTUN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
- Yüksel BAYKARA ACAR, Prof. Dr.**
(Emekli Öğretim Üyesi)
- Mehmet BİRİNCİ, Dr. Öğr. Üyesi**
(İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
- Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Ferman ERİM, Dr. Öğr. Üyesi**
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
- Kemal EROĞLUER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Milli Savunma Üniversitesi)
- Musa İKİZOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi**
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Özlem KARAKUŞ, Prof. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Mehmet Emin KURT, Dr. Öğr. Üyesi**
(Dicle Üniversitesi)
- M. Kemal ÖKTEM, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Emine ÖZMETE, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ata PESEN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Siirt Üniversitesi)
- Zeynep ŞİMŞEK, Prof. Dr.**
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)
- Özlem TOLAN, Dr. Öğr. Üyesi**
(Dicle Üniversitesi)
- Buğra YILDIRIM, Doç. Dr.**
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Sunay İL, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Dr. Öğr. Üyesi (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Elif GÖKÇEARSLAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nuray GÖKÇEK KARACA, Prof. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Hacı ÇEVİK, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
İsmail ORBAY, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 32

Sayı/Number: 2

Ay/Month: Nisan

Yıl/Year: 2021

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

30.04.2021

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 421-438 ***Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Sosyal Hizmet Akademisyenleri Perspektifinden Değerlendirilmesi*** Semra SARUÇ
Hüsnünur ASLANTÜRK
- Evaluation of Social Work Education in Turkey from the Perspective of Social Work Academicians During the Covid-19 Pandemic*
- 439-457 ***Yoksullarla Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Duygusal Emegi*** Zeynep ACA
- Emotional Labor of Social Workers Working with the Poor*
- 459-481 ***İşin Anamlı Bulunmasının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşlarına İlişkin Bir Çalışma*** Gühercan VURAL
Semra GÜNEY
İrem METİN-ORTA
- The Effect of Meaning of Work on Organizational Citizenship Behaviours: A Study on Social Services Institutions*
- 483-504 ***Medyada “Öteki” Olmak: Sığınmacılara Yönelik Söylemin İnşası ve Yeniden Üretimi*** Sultan Ebru
BULGURCUOĞLU
Aykut AYKUTALP
- Being “The Other” in the Media: The Construction and Reproduction of Discourse of Asylum Seekers*
- 505-524 ***Yakın Tarihte Afrika ve Asya’dan Türkiye’ye Göçün Çekim Modeli ile Analizi*** Enver GÜNAY
Onur ÇELİK
- Analysis of Migration from Africa and Asia to Turkey with Gravity Model in Recent History*
- 525-541 ***Covid-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikososmatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*** Sümeyye KAYA
Mehmet KIRLIOĞLU
Tuğba TOPTAŞ
- Development of Evaluation of the Mental and Psychosomatic Impacts of Covid-19 Pandemic Scale: A Validity and Reliability Study*

- 543-565 ***Yaşlanmayla İlgili Kalıp Yargı Tehdidinin Bellek Performansı Üzerindeki Etkisi*** Duygu ÖZMEN GÜLPEK
The Effect of Aging-Related Stereotype Threat on Memory Performance Hayriye GÜLEÇ
Hasan Gürkan TEKMAN
- 567-587 ***İşsizlerde Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Dünya Değerler Araştırması Verisinden Türkiye Analizi*** Ertuğrul HATİPOĞLU
Investigation of the Factors Affecting Life Satisfaction of the Unemployed: A Turkey Analysis from the World Values Survey Data Tarık TUNCAY

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 589-606 ***Futurism in Social Work: Transhumanism, Gamification of Human Life, Homo Roboticus and Care*** Bekir GÜZEL
Sosyal Hizmette Fütürizm: Transhümanizm, İnsan Hayatının Oyunlaştırılması, Homo Roboticus ve Bakım
- 607-621 ***Adli Alanda Kadın Suçluluğunun Görünürlüğü Üzerine Eleştirel Bir Bakış*** Selin KOÇAK
A Critical View on the Visibility of Female Criminality in the Forensic Field
- 623-641 ***Sosyal Hizmetler Alanında Sosyal İnovasyon Odaklı Uygulamalar: Kamu Kurumları Örneği*** Zeliha EROL
Gizem KARASOY
Buğra YILDIRIM
Social Innovation-Oriented Practices in the Field of Social Services: Public Institutions Example
- 643-659 ***Sosyal Hizmet ve Bilinçli Farkındalık Uygulamaları*** Navid R. HOSSEINZADEH ASL
Kübra DÖLEK
Sunay İL
Social Work and Mindfulness Practices
- 661-687 ***Strategic Social Work Management in Digital Violence Against Women*** Fahri ÖZSUNGUR
Kadına Yönelik Dijital Şiddette Stratejik Sosyal Hizmet Yönetimi
- 689-708 ***Foucault'nun Fikirlerinin Sosyal Çalışma Teori ve Pratiğine Yansımaları*** Ayşe Nur PEKASIL
Reflections of Foucault's Ideas on Social Work Theory and Practice
- 709-728 ***Çocuk İstismarı ve İhmalini Anlamak: Ekolojik Bir Yaklaşım*** Tuğba TÜRKKAN
Hatice ODACI
Kenan BÜLBÜL
Understanding Child Abuse and Neglect: An Ecological Approach

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Sosyal Hizmet Akademisyenleri Perspektifinden Değerlendirilmesi

Evaluation of Social Work Education in Turkey from the Perspective of Social Work Academicians during the Covid-19 Pandemic

Semra SARUÇ¹, Hüsnünur ASLANTÜRK²

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
semrasaruc@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1698-9039

² Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
husnunuz@yahoo.com,
ORCID: 0000-0002-8174-4970

Başvuru: 29.12.2020
Kabul: 12.02.2021

Atıf:
Saruç, S. ve Aslantürk, H. (2021).
Covid-19 pandemi sürecinde
Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin
sosyal hizmet akademisyenleri
perspektifinden değerlendirilmesi.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 32(2), 421-
438. DOI: 10.33417/tsh.849278

ÖZET

Bu çalışma, sosyal hizmet akademisyenlerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’deki çeşitli üniversitelerde sosyal hizmet eğitimi veren toplam 42 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Anket Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre akademisyenlerin çoğunluğu pandemi öncesinde uzaktan/online ders verme yöntemlerine ilişkin herhangi bir eğitim, kurs ya da seminere katılmamışlardır. Pandemi sürecinde uzaktan eğitim veren sosyal hizmet akademisyenlerinin bu süreçte yaşadıkları güçlükler; alt yapı eksikliğinden kaynaklanan güçlükler, uzaktan eğitim ile deneyim ve bilgi sahibi olmamaktan kaynaklanan güçlükler ve uzaktan eğitime uyum sağlamak için yeterli zaman olmamasıdır. Akademisyenlerin teorik dersleri yürütürken karşılaştıkları güçlükler en fazla öğrenci ile etkileşim sağlanmasına yönelik güçlükler ve ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlüklerdir. Uygulamalı dersleri yürütürken karşılaştıkları güçlükler ise uygulamalı derslerin yürütülmesinde yaşanan belirsizlikle ilgili güçlükler, uygulama sürecinin teorik ders şekline dönüştürülmesine yönelik güçlükler, ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler ve süpervizyon sürecine ilişkin güçlüklerdir. Pandemi sürecinde verilen uzaktan eğitimin güçlü yanları ise bu dönemde eğitimin erişilebilirliğini artırması ve sürdürülmesini sağlaması, ders ve ders materyallerine erişimi artırması ve kolaylaştırması, aktif iletişime ve etkileşime olanak sağlaması, ders içeriklerini sistematik hale getirmesi ve esnek olması olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin büyük bir bölümü sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yöntemleri ile sürdürülebilir olmadığını, uzaktan eğitimin destekleyici bir öğretim yöntemi olarak ya da olağan üstü durumlarda kullanılabilir bir öğretim yöntemi olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet akademisyenleri, Covid-19 pandemi süreci, uzaktan eğitim

ABSTRACT

This study aims to examine the views of social work academicians about the distance education process during the pandemic. The study group consists of a total of 42 academicians who work as a lecturer at the department of social work in various universities in Turkey. As the data collection tool, “Questionnaire Form” was used in the study. According to the research results, most of the academicians did not attend any training, course, or seminar on distance / online teaching methods before the pandemic.

The difficulties faced by the social work academicians who provide distance education during the pandemic are the difficulties arising from the lack of infrastructure, the difficulties caused by the lack of experience and knowledge on distance education, and the lack of sufficient time to adapt to distance education. Moreover, the difficulties experienced by the academicians while conducting the theoretical courses are the difficulties in interacting with many students and those in the processes of assessment and evaluation. In addition, the difficulties they encounter while conducting the applied courses are the ones related to the uncertainty in the conduct of the applied courses, the ones in transforming the application phase of these courses into a theoretical course, the ones in the assessment-evaluation processes, and those in the supervision process. On the other hand, increasing the accessibility to education and ensuring education sustainability, increasing the access to courses and course materials and making it easier, enabling active communication and interaction, and systematizing the course contents and making them flexible were determined as the strengths of the distance education provided during the pandemic. However, most of the academicians participating in the study have pointed out that social work education is not sustainable through distance education methods, and that distance education is a teaching method that can be used as a supportive teaching or under extraordinary situations.

Keywords: *Social work education, social work academicians, Covid-19 pandemic, distance education*

GİRİŞ

2020 yılına tüm dünyayı etkileyen önemli bir pandemi damgasını vurmuştur. Dünyada ilk defa Çin'in Wuhan bölgesinde Aralık ayında görülen COVID-19 virüsü ilerleyen günlerde diğer ülkelere de sıçramış ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020'den itibaren pandemi ilan edilmiştir. Aralık 2020 itibariyle dünya genelinde doğrulanmış vaka sayısı 72 milyona yaklaşmış, 1 milyon 600 binin üzerinde COVID-19 kaynaklı ölüm gerçekleşmiştir (WHO, 2020). Pandemi sonucunda çok sayıda ülke acil durum ilan etmiş ve çeşitli düzeylerde karantina uygulamasına gidilmiştir. COVID-19 pandemisi toplumsal yaşamın her alanında ciddi değişimlere neden olmuştur. Virüsün temas yoluyla çok kolay bir şekilde bulaşması nedeniyle hijyen, temizlik ve mesafe gibi konularda alınan tedbirlerle toplumsal yaşam yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Doğası gereği öğrencilerin ve eğitimcilerin bir arada bulunduğu, fiziksel temasın önlenmesinin güç olduğu kalabalık ortamlarda gerçekleştirilen yükseköğretim de COVID-19 pandemisinden doğrudan etkilenen alanlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Pandeminin ilk dönemlerinde ülkeler hızlı bir şekilde yüz yüze eğitime ara vermiş ve UNESCO (2020)'nin tahminlerine göre 1 Nisan 2020 tarihi itibariyle 184 ülkede bir buçuk milyarın üzerinde öğrenci bu durumdan etkilenmiştir. Bu sayı yükseköğretime kayıtlı öğrencilerin yüzde 89,4'ünü oluşturmaktadır. Bugün gelinen noktada pandeminin devam etmesiyle birlikte halen eğitimin birçok ülkede yüz yüze gerçekleştirilemediği ve çoğunlukla uzaktan eğitim yöntemleriyle sürdürüldüğü görülmektedir. Crawford ve diğerleri (2020) COVID-19 pandemi sürecinde 20 ülkedeki yükseköğretim kurumlarının stratejilerini meta-analiz yöntemiyle analiz ettikleri çalışmalarında, genel olarak verilen tepkinin kampüs içi etkileşimi azaltmak, yüz yüze eğitime ara vermek ve dijital eğitim imkânlarından faydalanmak olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uluslararası Üniversiteler Birliği (2020)'nin dünya genelinde COVID-19'un üniversite eğitimi üzerindeki etkisini araştırdığı bir çalışmada, katılan tüm yükseköğretim kurumlarının COVID-19'dan etkilendiğini bildirdiği, kurumların %59'unda kampüs aktivitelerinin tamamen durduğu ve üniversitelerin kapandığı, bu oranın Afrika ülkelerinde %77'ye kadar çıktığı ve üniversitelerin üçte ikisinde uzaktan öğretim yöntemlerine geçildiği belirtilmiştir.

Türkiye'de yükseköğrenimin COVID-19 pandemisine karşı verdiği tepkiye kronolojik olarak bakıldığında ilk vakanın 10 Mart 2020'de görülmesi ile birlikte 13 Mart 2020'den itibaren yükseköğretim sisteminde yüz yüze eğitime ara verildiği ve 2019-2020 Bahar dönemi ile ilgili olarak 23 Mart 2020 tarihi itibariyle uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan üniversitelerin dijital imkanları çerçevesinde uzaktan eğitime başlamalarına ilişkin Yükseköğretim Kurulu tarafından basın açıklaması yapıldığı görülmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2020a). Devam eden süreçte pandeminin 2020-2021 eğitim öğretim döneminde de sürmesi ihtimaline karşı Yükseköğretim Kurulu tarafından "*Küresel Salgında Yeni Normalleşme Süreci*" rehberi hazırlanarak uzaktan öğretim uygulamaları, uygulamalı eğitimler, ölçme ve değerlendirme uygulamaları, yabancı uyruklu öğrenciler, toplantılar, kongreler ve değişim programları ana başlıkları altında bu süreçte göz önünde bulundurulması gereken hususlar belirlenmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 2020b). İlerleyen dönemde

pandeminin etkisinin devam etmesi nedeniyle 2020-2021 göz dönemine ilişkin üniversitelerin eğitimi 1 Ekim 2020 tarihinden sonra başlayacak şekilde ve salgının bölgesel ve yerel seyri ile yükseköğretim programlarının ihtiyaçları çerçevesinde planlamalarına ilişkin bir duyuru yayınlanmış; yeniden yüz yüze eğitime ne zaman başlanacağı ile ilgili kararın ise pandeminin seyrine göre verileceği belirtilmiştir (Yükseköğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, 2020). Uzaktan/karma eğitim olarak nitelendirilebilecek bu süreçte yükseköğretim kurumları teorik dersler için uzaktan eğitim kararı almış, uygulamalı dersler için ise programların ihtiyaçları doğrultusunda farklı uygulamalara gidilmiştir. Bu süreçte diğer tüm programlar gibi sosyal hizmet programlarında da her üniversitede alınan kararlar doğrultusunda uzaktan eğitim uygulamasına geçilmiştir.

Sosyal hizmet eğitiminin tarihsel geçmişine bakıldığında dünyada 1800'l yılların sonlarında Avrupa öncülüğünde başladığı görülmektedir (Campanini, 2010). Türkiye'de ise 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde kurulması ile resmi olarak sosyal hizmet eğitiminin başladığı bilinmektedir (Altındağ ve Aykara, 2018). Lisansüstü düzeyde ise 1969 yılında Sosyal alışma ve Sosyal Hizmetler Bölümünde başlayan eğitim süreci, 2009 yılına kadar Hacettepe niversitesi tarafından tek bir bölüm olarak verilmiş, daha sonra diğer üniversitelerde de sosyal hizmet alanında lisansüstü eğitim programları açılmıştır (Alptekin, Topuz ve Zengin 2017). Türkiye'de mevcut güncel verilere bakıldığında 68 aktif 23 pasif olmak üzere toplam 91 adet sosyal hizmet lisans programı bulunmaktadır. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğine göre 2019 yılı Sosyal Hizmet Bölümlerinin toplam kontenjan sayısı 6.944 olup 2023 yılında muhtemel mezun sayısı 51.786 olarak öngörülmektedir. Bu veriler işığında COVİD-19 pandemi sürecinden kısa dönemde sosyal hizmet eğitiminden öğrenciler, ğretim elemanları başta olmak üzere önemli bir nüfusun doğrudan etkilendiği, uzun dönemde ise pandemi sürecinde eğitim alan öğrencilerin alanda yapacağı uygulamalardan yararlanacak hizmet kullanıcılarının da bu sürecin etkilerini doğrudan ya da dolaylı olarak yaşayacağı tahmin edilmektedir.

Literatürde COVİD-19 pandemisini sosyal hizmet eğitimi ile ilişkili olarak ele alan çalışmalara bakıldığında Archer-Kuhn ve diğerlerinin (2020) Kanada'da sosyal hizmet eğitimi veren bir faklterdeki  akademisyen olarak COVİD-19 pandemisi sonrası bireysel deneyimlerine dayanarak hazırladıkları makaleye rastlanmaktadır. Yaşanılan zorlu süreçte uzaktan öğrenme yöntemlerinin uygulandığı Faklterdeki deneyimlerini insani ve duygusal bir bakış açısıyla, meslektaşlarla, paydaşlarla işbirliği ve etkileşim, yerel ve ulusal düzeyde yenilik yapma yolları ve sosyal hizmet değerleri çerçevesinde değerlendiren yazarlar, yaşanılan bu krizin sosyal hizmet eğitiminin geleceği için yenilikçi bir bakış açısına sahip olmakla ilgili düşünme fırsatı sağlaması açısından önemine dikkat çekmişlerdir. McFadden ve diğerleri (2020) ise Avustralya, İngiltere, Finlandiya, Kuzey İrlanda, Norveç, İrlanda ve İsveç'teki sosyal hizmet eğitimi veren yedi uluslararası niversite örneğinden yola çıkarak COVİD-19 pandemi sürecindeki kapatılmanın sosyal hizmet eğitimine kabul ve eğitim süreçleri üzerindeki etkisini tartışmışlardır. Yapılan analiz sonucunda ülkeler arasındaki farklılıklara rağmen sosyal hizmet eğitiminde pandemi sürecinde genellikle uzaktan eğitime geçildiği, bu hızlı ve ani geçişin ğretim elemanlarını eğitimci pozisyonundan uzaktan eğitim sürecini öğrenen

pozisyonuna soktuğunu, akademisyenlerin bu süreci sosyal hizmetin değerleriyle ilişkili olarak ele aldıklarını ve çoğunlukla uygulamalı dersler konusundaki zorluklara dikkat çektiklerini belirtmişlerdir. Dinh ve Nguyena (2020) da Vietnam’da COVID-19 pandemisinin ve sosyal mesafenin sosyal hizmet eğitimi üzerindeki etkisini öğrencilerin bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. 186 sosyal hizmet lisans öğrencisi ile gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin internete erişim, altyapı sorunları, uzaktan eğitime aşına olmamak gibi birçok sorun yaşadıklarını dile getirdikleri ve yüzyüze eğitimden memnuniyet düzeylerinin uzaktan eğitime kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. De Jong, Kloppenburg ve Hendriks (2020)’in COVID-19 pandemisinin sosyal hizmet eğitimi ve uygulamaları üzerindeki etkisini konu aldıkları çalışmada, temelde pandeminin ve uygulanan politikaların sosyal hizmet eğitimini nasıl etkilediğini ve buna ilişkin öğrencilerin deneyimlerini, pandemi sürecinin sosyal hizmet uygulamalarını nasıl etkilediğini ve meslek elemanlarının yaşadıkları zorlukları ve tüm bunların sosyal hizmet eğitiminin geleceği için ne anlama geldiğini araştırmışlardır. Pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitim yönteminin uygulandığı Hollanda’da sosyal hizmet eğitiminin uygulamalı doğası gereği yaşanan güçlükler ve kampüs içi öğrenme olanaklarının azaldığına dikkat çekilmiştir. Papouli, Chatzifotou ve Tsairidis (2020) ise Yunanistan’da COVID-19 pandemi sürecinde sosyal hizmet öğrencilerinin evde kaldıkları dönemde dijital öğrenme yöntemleri hakkındaki görüşlerini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda araştırmacılar öğrencilerin evde kaldıkları süreçte dijital teknolojiyi kullanmanın ve öğrenme etkileşimleri, başkalarıyla iletişim, kendini gerçekleştirme ve iyi oluşla bağlantılarına ve sosyal hizmet eğitimine dijital öğrenme tekniklerinin entegrasyonu ile ilgili yapılacak çalışmaların önemine dikkat çekmişlerdir.

Türkiye’deki literatüre bakıldığında ise doğrudan COVID-19 pandemisi ve sosyal hizmet eğitimi konu alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konuyla ilgili olarak Türkiye’de Sağlık Bilimleri Dekanlar Konseyi [SABDEK]’nin hazırladığı “*Çekirdek Eğitim Programlarının Uzaktan Eğitime Uyumu Hakkında Rapor*”da sosyal hizmet eğitimine ilişkin bulgulara da yer verildiği görülmüştür. Sağlık Bilimleri Fakültelerinde yer alan programlarda görev yapan öğretim üyelerinin ve bu programlarda öğrenime devam eden öğrencilerin görüşlerinin bir anket çalışması ile toplandığı rapor sonucunda, sağlık bilimleri alanında uzaktan eğitimin uygulanabilirliği kapsayıcılık, öğretim yöntemleri için üniversitelerin alt yapılarını güçlendirmesi, yetkinliklerin kazanılması, ölçme değerlendirme yöntemleri, öğretim üyesi yükleri, etik ve hukuki yönler ile kişisel verilerin korunması ve güvenliği ve eğiticilerin eğitimi olmak üzere yedi başlık altında ele alınmıştır.

Konuyla ilgili literatür genel olarak değerlendirildiğinde dünya genelinde yaşamakta olduğumuz COVID-19 pandemisinin genelde eğitimde özelde ise teorik ve uygulamalı bir disiplin olan sosyal hizmet eğitiminde önemli değişimlere yol açtığını görüyoruz. Uygulamaya dayalı eğitim bileşenleri olan sosyal hizmet eğitimi de bu değişimden önemli bir şekilde etkilenmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, pandemi sürecinde eğitime uzaktan eğitim yöntemleri ile devam eden sosyal hizmet akademisyenlerinin görüşlerini değerlendirerek uzaktan eğitim sürecini ve sosyal hizmet eğitimine etkilerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Pandemi sürecinde sosyal hizmet akademisyenleri uzaktan eğitim sürecini nasıl yürütmüşlerdir?
- Pandemi sürecinde uzaktan eğitim veren sosyal hizmet akademisyenlerinin yaşadıkları zorluklar nelerdir?
- Pandemi sürecinde yürütülen uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönleri nelerdir?
- Sosyal hizmet akademisyenlerinin sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yöntemi ile yapılması ile ilgili düşünceleri nelerdir?
- Sosyal hizmet akademisyenlerinin uzaktan eğitim sürecinin sürdürülebilirliğine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

COVID-19 pandemi sürecinde sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yöntemiyle nasıl yürütüldüğünü ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma betimsel tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki üniversitelerin sosyal hizmet lisans programlarında görev yapmakta olan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Sosyal hizmet eğitimi insan kaynağı açısından değerlendirildiğinde Yükseköğretim Kurulu'nun internet sitesinde yayınlanan bilgilere göre Sosyal Hizmet Anabilim/bilim dalında görev yapan 47 profesör doktor, 23 doçent doktor, 74 doktor öğretim üyesi olmak üzere 144 öğretim üyesi; 119 öğretim görevlisi ve 127 araştırma görevlisi ile beraber toplamda 390 öğretim elemanı olduğu görülmektedir (YÖK Akademik, 2020). Çalışma grubunu Türkiye'deki çeşitli üniversitelerin sosyal hizmet lisans programlarında çalışan toplam 42 akademisyen oluşturmaktadır. Çalışmaya dahil edilme kriteri olarak ders verme yetkisinin olması esas alınmış ve öğretim üyeleri, öğretim görevlileri ve doktorasını tamamlamış araştırma görevlileri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada erişim kolaylığı nedeniyle kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Krysiak ve Finn, 2015). Pandemi sürecinde sosyal mesafenin korunma zorunluluğu ve bu kapsamda alınan önlemler, yüz yüze veri toplama yöntemini olanaksız hale getirmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında online olarak hazırlanan veri toplama aracına ilişkin bağlantı üniversitelerin Sosyal hizmet lisans programlarındaki akademisyenlere e-posta yoluyla gönderilmiştir. Toplam 42 akademisyen formu doldurarak çalışmaya katılımcı olmuştur.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet akademisyenlerinin %52,4'ü kadın, %47,6'sı erkek; yaş ortalamaları $43,45 \pm 8,90$ olup en düşük 31 en yüksek 68'dir. Akademisyenlerin %76,2'si devlet üniversitesinde, %23,8'i vakıf/özel üniversitelerde çalışmakta ve %57,1'inin idari görevi

bulunmaktadır. Araştırmaya katılan akademisyenlerin unvanları ise şu şekildedir; %28,6'sı Prof. Dr, %23,8'i Doç. Dr., %28,6'sı Dr. Öğr. Üyesi, %9,5'i öğretim görevlisi, %9,5'i Dr. Araştırma görevlisidir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada akademisyenlerin COVID-19 pandemi sürecinde sosyal hizmet eğitimi nasıl yürüttüklerini ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk iki sorusu, akademisyenlerin yaş ve cinsiyetine ilişkin demografik bilgilerden oluşmaktadır. Formda ayrıca akademisyenlerin çalıştıkları yükseköğretim kurumunun türü, unvanı ve idari görevi olup olmadığına ilişkin sorular yer almaktadır. Bununla birlikte formda akademisyenlerin pandemi sürecinde uzaktan eğitim yöntemlerini ne şekilde kullandıklarına, bu süreci nasıl yürüttüklerine ilişkin sorular yer almaktadır. Formda, sosyal hizmet akademisyenlerinin uzaktan eğitimin sosyal hizmet eğitimi üzerindeki etkilerini ortaya koymaya ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Anket formunun tamamı 17 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 25.06.2020 tarih ve 32897 Protokol numarası ile alınan etik onay ile gerçekleştirilmiştir. Veriler Haziran 2020 tarihinden itibaren bir aylık süreçte toplanmıştır. Çalışma kapsamında Google Forms üzerinden oluşturulan anket formunun bağlantısı e-posta ile üniversitelerin Sosyal Hizmet Bölümlerinde yer alan akademisyenlere gönderilmiştir. Katılımı arttırmak için iletişim bilgileri bulunan akademisyenlere doğrudan da ulaşılmaya çalışılmış, böylece e-postaların spam klasörüne düşme ya da e-postaların değerlendirilmeme ihtimali gibi online anketlerin yaratacağı dezavantajlar önlenmeye çalışılmıştır (Wright, 2005). Katılımcılar bağlantıya tıkladıklarında ilk karşısına gelen bilgilendirilmiş onay formunda "evet" seçeneğini işaretledikten sonra "Online Anket Formunu" doldurmuşlardır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 21 paket programına aktarılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde betimleyici istatistikler kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular; sosyal hizmet akademisyenlerinin 13 Mart 2020'den itibaren kullandıkları ders verme yöntemleri, uzaktan eğitime ilişkin bulgular, uzaktan eğitim sürecinde yaşanan güçlükler, pandemi sürecinde uzaktan eğitimle teorik ve uygulamalı derslerin yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler, akademisyenlerin pandemi sonrasında uzaktan eğitim yönteminin sosyal hizmet eğitiminde kullanımına yönelik görüşleri, akademisyenlerin pandemi sürecinde uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri, pandeminin devam etmesi

durumunda uzaktan eğitimin geliştirilmesi gereken yönleri ve akademisyenlerin uzaktan eğitim yöntemiyle sosyal hizmet eğitiminin sürdürülebilirliğine yönelik düşünceleri şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyal Hizmet Akademisyenlerinin 13 Mart 2020'den itibaren Kullandıkları Ders Verme Yöntemleri

Teorik Dersler	N*	%
Senkron (canlı ders verme)	32	42,1
Ders materyali paylaşma	29	38,2
Asenkron (Dersi videoya kaydedip sisteme yüklemek)	15	19,7
Uygulamalı Dersler		
Ders materyali paylaşma	32	54,2
Senkron (canlı ders verme)	23	39,0
Asenkron (Dersi videoya kaydedip sisteme yüklemek)	4	6,8

* Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 1'de Türkiye'de ilk defa COVID-19 vakasının görülmesinin ardından yüz yüze eğitimin sonlandırılması ve uzaktan eğitime geçildiği tarihten itibaren akademisyenlerin kullandıkları ders verme yöntemleri yer almaktadır. Buna göre akademisyenler teorik dersleri sırasıyla senkron (%42,1), ders materyali paylaşma (%38,2), ve asenkron (%19,7) yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Uygulamalı derslerin ise çoğunlukla ders materyali paylaşma (%54,2) ve senkron (%39) şeklinde yürütüldüğü anlaşılmıştır.

Tablo 2. Uzaktan Eğitime İlişkin Bulgular

Uzaktan Eğitim		Evet	Hayır
Akademisyenlerin pandemi öncesi uzaktan/online ders verme yöntemlerine ilişkin eğitim, kurs alma durumu	N %	13 31,0	29 69,0
Uzaktan eğitim kararı ile ilgili seçeneklerin Akademisyenlerin görüşüne sunulması			
Ders verme yöntemi (senkron-asekron-materyal yükleme)	N %	15 35,7	27 64,3
Uzaktan eğitimle verilecek derslerin belirlenmesi	N %	23 54,8	19 45,2
Ölçme değerlendirme sistemi (sınav, ödev, rapor vb)	N %	29 69,0	13 31,0

Tablo 2'de uzaktan eğitime ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin %69,0'u pandemi öncesinde uzaktan/online ders verme yöntemlerine ilişkin herhangi bir eğitim, kurs ya da seminere katılmadıklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim kararı ile ilgili seçeneklerin akademisyenlerin görüşüne sunulma durumuna bakıldığında ise %64,3'ü ders verme yönteminin kendilerine sorulmadan karar verildiğini, %54,8'i uzaktan eğitimle verilecek derslerin belirlenmesinde kendilerine sorulduğunu ve %69'u ölçme ve değerlendirme sistemi ile ilgili görüşlerinin sorulduğunu ifade etmiştir.

Tablo 3. Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanılan Güçlükler

Güçlükler	N*	%
Alt yapı eksikliği/teknik sorunlardan kaynaklanan güçlükler	23	27,4
Uzaktan eğitim hakkında deneyim ve bilgi sahibi olmamaktan kaynaklanan güçlükler	19	22,6
Uzaktan eğitime uyum sağlamak için yeterli zaman olmaması	19	22,6
Uzaktan eğitim ders içeriği hazırlama ile ilgili güçlükler	16	19
Diğer	7	8,4

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 3'te pandemi sürecinde sosyal hizmet akademisyenlerinin uzaktan eğitim ile ilgili yaşadıkları güçlükler yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin bu süreçte ifade ettikleri güçlükler sırasıyla; alt yapı eksikliği/teknik sorunlardan kaynaklanan güçlükler (%27,4), uzaktan eğitim hakkında deneyim ve bilgi sahibi olmamaktan kaynaklanan güçlükler (%22,6), uzaktan eğitime uyum sağlamak için yeterli zaman olmaması (%22,6) ve ders içeriği hazırlama ile ilgili güçlükler (%19)'dir. Diğer seçeneğinde ifade edilen güçlükler ise öğrencilere farkındalık ve beceri kazandırılmama, öğrencilerin ders dışı zamanlarda sürekli sorular sormaları, öğrencilerin derse katılmamaları şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 4. Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimle Teorik ve Uygulamalı Derslerin Yürütülmesinde Karşılaşılan Güçlükler

Teorik Dersler	N*	%
Öğrenci ile etkileşim sağlanmasına yönelik güçlükler	36	34,6
Ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler	33	31,7
Etik konulara yönelik yaşanan güçlükler	20	19,2
Eğitim materyallerinin hazırlanması ile ilgili güçlükler	14	13,5
Diğer	1	1,0
Uygulamalı Dersler		
Uygulamalı derslerin yürütülmesinde yaşanan belirsizlikle ilgili güçlükler	33	25,2
Uygulama sürecinin teorik ders şekline dönüştürülmesine yönelik güçlükler	33	25,2
Ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler	26	19,8
Süpervizyon sürecine ilişkin güçlükler	24	18,3
Etik konulara yönelik yaşanan güçlükler	14	10,7
Diğer	1	0,8

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 4'te Pandemi sürecinde akademisyenlerin teorik ve uygulamalı derslerin yürütülmesinde karşılaştıkları güçlükler yer verilmiştir. Buna göre akademisyenlerin teorik dersleri yürütürken karşılaştıkları güçlükler sırasıyla; öğrenci ile etkileşim sağlanmasına yönelik güçlükler (%34,6), ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler (%31,7), etik konulara yönelik yaşanan güçlükler (%19,2) ve eğitim materyallerinin hazırlanması ile ilgili güçlükler (%13,5)'dir. Akademisyenlerin uygulamalı dersleri yürütürken karşılaştıkları güçlükler ise sırasıyla; uygulamalı derslerin yürütülmesinde yaşanan belirsizlikle ilgili güçlükler (%25,2), uygulama sürecinin teorik ders şekline dönüştürülmesine yönelik güçlükler (%25,2), ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler (%19,8), süpervizyon sürecine ilişkin güçlükler (%18,3) ve etik konulara yönelik yaşanan güçlükler (%10,7)'dir.

Tablo 5. Akademisyenlerin Pandemi Sonrasında Uzaktan Eğitim Yönteminin Sosyal Hizmet Eğitiminde Kullanımına Yönelik Görüşleri

Pandemi sonrası uzaktan eğitimin kullanımına ilişkin görüşler	N	%
Uzaktan eğitimin sosyal hizmet eğitimi için uygun olmadığını düşünüyorum	20	47,6
Uzaktan eğitim yöntemlerinin sadece örgün eğitimi destekleyici olarak kullanılması gerektiğini düşünüyorum.	15	35,7
Uzaktan eğitim yöntemlerinin sadece teorik dersler için uygun olduğunu düşünüyorum	6	14,3
Diğer	1	2,4
Toplam	42	100,0

Tablo 5'te akademisyenlerin pandemi sonrasında uzaktan eğitim yönteminin sosyal hizmet eğitiminde kullanımına ilişkin düşünceleri yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin %47,6'sı

uzaktan eğitim yönteminin sosyal hizmet eğitimi için uygun olmadığını, %35,7'si uzaktan eğitim yöntemlerinin sadece örgün eğitimi destekleyici olarak kullanılması gerektiğini, %14,3'ü ise uzaktan eğitim yöntemlerinin sadece teorik dersler için uygun olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6. Akademisyenlerin Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Görüşleri

Güçlü yönlerine ilişkin görüşler	N*	%
Pandemi sürecinde eğitime erişilmesini ve eğitimin sürdürülmesini sağlaması	10	21,3
Derse ve ders materyallerine erişimin artması/kolaylaşması	8	17,0
Aktif iletişime ve etkileşime olanak sağlaması	8	17,0
Ders içeriklerinin sistematik hale gelmesi	6	12,8
Esnek olması (mekân sınırı olmaması)	4	8,5
Güçlü Yönü yok	5	10,6
Diğer (Fiziksel efor, teknik sorun yaşanmaması, zaman yönetimi, kişisel zaman, teknolojik kullanım becerisi,	6	12,8
Zayıf yönlerine ilişkin görüşler		
İletişimin ve etkileşimin azalması	28	37,8
Öğrencilerin ve öğretim elemanlarının altyapı ile ilgili ve teknik sorunlar yaşanması	16	21,6
Ölçme ve değerlendirmeye ilişkin sorunlar yaşanması	10	13,5
Uygulamalı derslerin yapılamaması ve beceri kazandırmaya yönelik uygulamalı öğretim tekniklerinin (role-play, grup uygulamaları vs.) kullanılmaması	13	17,6
Diğer	7	9,5

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 6'da akademisyenlerin pandemi sürecinde uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin %21,3'ü pandemi sürecinde eğitime erişilmesi ve eğitimin sürdürülmesini sağlamasını, %17'si ders ve ders materyallerine erişimi arttırmasını ve kolaylaştırmasını, %17'si aktif iletişime ve etkileşime olanak sağlamasını, %12,8'i ders içeriklerini sistematik hale getirmesini, %8,5'i esnek olmasını uzaktan eğitimin güçlü yönleri olarak belirtmiştir. Katılımcıların %10,6'sı ise uzaktan eğitimin güçlü yönünün bulunmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların uzaktan eğitimin zayıf yönlerine ilişkin görüşleri ise şu şekildedir; %37,8'i iletişimi ve etkileşimi azalttığını, %21,6'sı öğrencilerin ve öğretim elemanlarının altyapı ile ilgili teknik sorunlar yaşanmasını, %13,5'i ölçme değerlendirmeye ilişkin sorunlar yaşanmasını, %17,6'sı uygulamalı derslerin yapılamaması ve beceri kazandırmaya yönelik uygulamalı öğretim tekniklerinin kullanılmamasını uzaktan eğitimin zayıf yönleri olarak belirtmiştir.

Tablo 7. Pandeminin Devam Etmesi Durumunda Uzaktan Eğitimin Geliştirilmesi Gereken Yönleri

Öneriler	N*	%
Alt yapının geliştirilmesi	18	31,6
Öğrenci etkileşimi ve katılımını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi	13	22,8
Uygulamalı derslerin geliştirilmesi	12	21,0
Ders materyallerinin geliştirilmesi (Dijital kitap, video kayıtları simülasyon vb.)	9	15,8
Ölçme ve değerlendirme	4	7,0
Etik ve yasal konuların açığa kavuşturulması	1	1,8

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 7’de akademisyenlerin pandeminin devam etmesi durumunda ve eğitimin uzaktan eğitim yöntemi ile devamında uzaktan eğitim yönteminin geliştirilmesi gereken yönleri hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin %’31,6’sı alt yapının geliştirilmesini, %22,8’i öğrenci etkileşimi ve katılımını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesini, %21’i uygulamalı derslerin geliştirilmesini, %15,8’i ders materyallerinin geliştirilmesini, %7’si ölçme ve değerlendirme ile ilgili düzenlemelerin gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim Yöntemiyle Sosyal Hizmet Eğitiminin Sürdürülebilirliğine Yönelik Düşünceleri

Düşünceler	N*	%
Sosyal hizmet eğitimi uzaktan eğitimle sürdürülebilir değildir	25	56,8
Uzaktan eğitim sadece bazı teorik dersleri desteklemek amacıyla kullanılabilir	13	29,6
Uygulanması zordur ancak mecbur kalınan durumlarda kullanılabilir	6	13,6

*Çoklu yanıt içerdiği için N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 8’de akademisyenlerin uzaktan eğitim yöntemiyle sosyal hizmet eğitiminin sürdürülebilirliğine yönelik düşünceleri yer almaktadır. Buna göre akademisyenlerin %56,8’i sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yöntemiyle sürdürülebilir olmadığını, %29,6’sı uzaktan eğitimin sadece bazı teorik dersleri desteklemek amacıyla kullanılabileceğini, %13,6’sı ise uygulanmasının zor ancak mecbur kalındığında kullanılabilir bir yöntem olduğunu belirtmiştir.

TARTIŞMA

COVID-19 pandemisi ile birlikte dünya genelinde yükseköğretim kurumlarının çoğunluğu hızlı bir aksiyon almış ve çoğunlukla uzaktan eğitime dayalı bir öğretim yöntemine geçilmiştir (Crawford vd., 2020). Sosyal hizmet eğitiminde de yükseköğretimdeki bu durumun geçerli olduğu (De Jonge vd., 2020; Archer-Kuhn vd., 2020; McFadden vd., 2020), Türkiye’de de benzer şekilde COVID-19’un görülmeye başlamasıyla birlikte üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verildiği ve üniversitelerin uzaktan eğitim yöntemlerini kullanmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte COVID-19 pandemisinde sosyal hizmet eğitimini akademisyen görüşleri çerçevesinde ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada eğitimin nasıl verildiğine ilişkin bilgi sosyal hizmet eğitiminin kuramsal ve uygulamalı bir yapıda olması nedeniyle teorik ve uygulamalı dersler için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Yapılan çalışmada pandemi sürecinde eğitimin nasıl yürütüldüğüne bakıldığında teorik derslerin en yüksek oranda canlı ders verilmesi şeklinde gerçekleştiği (%42,1), ders materyali paylaşmanın canlı ders vermeyi takip ettiği (%38,2); uygulamalı derslerde ise en yüksek oranda ders materyali paylaşma (%54,2) yönteminin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. McFadden ve diğerlerinin (2020) pandemi sürecinde sosyal hizmet eğitimini yedi ülke örneği üzerinden inceledikleri çalışmada da sosyal hizmet eğitiminde pandemi döneminde yapılan uygulamaların da benzer özellikler taşıdığı, acil olarak farklı çevrimiçi öğrenim yöntemlerine geçildiği, bazı üniversitelerin öğretim metodu olarak uzaktan eğitim metotlarını pandemi öncesinde de kullandıkları, dolayısıyla bu süreçteki düzenlemeleri daha kolaylıkla hayata geçirdikleri

görülmüştür. Ancak özellikle uygulamalı derslerin yürütülmesiyle ilgili olarak uygulamaların durdurulması, ertelenmesi ya da proje ya da ödev şeklinde yürütülmesi gibi farklı uygulamaların bulunduğu; durdurma ve erteleme uygulayan üniversitelerde bu durumun öğrencilerin mezuniyetinde gecikmelere yol açabileceği de belirtilmiştir. Örneğin İngiltere’de öğrencilerin toplum temelli uygulamaya yerleştirilmelerine devam edilirken, Finlandiya’da bir üniversite dışında tüm üniversitelerdeki sosyal hizmet programlarının uygulama yapılan kurumların desteğine ve uygulamadaki meslek elemanlarının denetim sağlamasına bağlı olarak uygulamalara devam ettikleri, ayrıca öğrencilere ailelerinin ve kendilerinin sağlığına bağlı olarak uygulamayı erteleme imkânı da sunulduğu görülmüştür. İrlanda’da ise uygulama yerleştirmelerini denetleyen sosyal hizmet uzmanlarının evden çalışmaları, yerleştirme bürolarının kapatılması, öğrencilerin hizmet kullanıcılarla görüşme imkânlarının azalması gibi nedenlerle pandemi sürecinde uygulamalara ara verildiği, ancak kısıtlamaların kademeli olarak ortadan kalkmasıyla uygulamalara da yeniden başlandığı anlaşılmıştır.

Sosyal hizmet, özgünlüğü uygulama çalışmalarında ortaya çıkan bir meslek ve disiplindir. Sosyal hizmet eğitiminin önemli bir unsuru sınıf içi öğrenmenin yanı sıra alanda kuram ve uygulamaya dayalı öğrenmenin birleştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı bilginin sadece bilişsel değil deneysel özellik taşıdığı fikrine dayanır (Alptekin, 2016). Bu çerçevede sosyal hizmet eğitimi kuramsal ve uygulamaya yönelik bilgi ve yeterliliklerin kazanılması ve söz konusu kazanımların alanda mesleki uygulamalarda kullanılmasından oluşmaktadır. Bu nedenle kuramsal düzeyde elde edilen kazanımların ilgili kurum ve kuruluşlardan oluşan uygulama alanlarında etkin hale getirilmesi, sosyal hizmet eğitiminin temelini oluşturmaktadır. Ancak bu noktada teorik ve uygulama boyutunun birbirinden kesin çizgilerle ayıramadığının, kuramsal bilginin sadece teorik derslerde, uygulamada kazanılan bilgilerin de sadece uygulama derslerinde kazanılmadığının, diğer bir ifade ile kuram ve uygulamanın birbiri içine geçen ve birbirini bütünleyen bir özellik taşıdığı unutulmamalıdır (Kırımsoy, 2018). Özellikle teorik derslerde beceri kazandırmaya yönelik role-play, grup uygulaması gibi öğretim tekniklerinin kullanılması sosyal hizmet eğitiminde sıklıkla başvurulan bir sınıf içi öğretim yöntemidir. Bu bağlamda çalışmaya katılan akademisyenler pandemi sürecinde verilen uzaktan eğitimin zayıf yönlerinden biri olarak da bu öğretim yöntemlerinin kullanılmasına olanak sağlamaması olarak belirtmişlerdir.

Eğitim sürecinde alınan kararlara katılım da pandemi sürecinde eğitimle ilgili bir diğer önemli unsur olarak değerlendirilebilir. Bu noktada her üniversitenin ya da her programın eşit şartlara sahip olmadığı, üniversitenin imkânlarının, teknik, altyapı ve insan kaynağı gibi özelliklerinin yanında, üniversitelerin hedef kitleleri ve bu hedef kitlenin sosyo-ekonomik koşulları da bu süreçte eğitime erişimi ve katılımı etkileyen bir diğer önemli unsur olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sosyal hizmet eğitiminin özel koşullarının yanında öğrenci profilini de tanıyan akademisyenlerin pandemi sürecinde alınan kararlara katılımı önem taşımaktadır. Bu bağlamda akademisyenlere uzaktan eğitim kararı ile ilgili seçeneklerle ilgili görüş alınma durumu sorulduğunda %64,3’ü ders verme yönteminin (senkron, asenkron ya da kaynak yükleme)

seçiminde görüşlerinin alınmadığını belirtmişlerdir. Hangi derslerin uzaktan eğitim yöntemi ile verileceğinin belirlenmesine ilişkin akademisyenlerin %54,8'inin, ölçme ve değerlendirme sistemi ile ilgili ise %69'unun görüşünün alındığı görülmüştür. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde ders verme yöntemine ilişkin kararlara akademisyenlerin katılımının düşük olmasının sebebinin, bu kararın üniversitenin altyapı ve teknik donanımıyla ilgili değişkenlere göre belirlenmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak verilecek kararlara akademisyenlerin katılımının, programların özellikleri, derslerin içeriği, öğrencilerin ihtiyaçları gibi pek çok unsurun alınacak karara yansıtılmasını mümkün kılacağı için önemlidir.

Bu dönemin genel odağına bakıldığında yaşanan kriz durumu nedeniyle çabuk karar verilerek mümkün olduğu kadarıyla eğitimde ortaya çıkabilecek kayıpların önüne geçilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle her ne kadar uzaktan eğitime ilişkin bazı uygulamalar pandemi öncesinde yükseköğretim sisteminde kullanılsa da tüm eğitimin uzaktan eğitim yöntemiyle yapılmasına üniversiteler ve öğrenciler kadar akademisyenlerin de hazırlıksız olduğu anlaşılmıştır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet akademisyenlerinin büyük bir bölümü (%69'u) uzaktan eğitim ile ilgili herhangi bir eğitim, kurs ya da seminere katılmadıklarını; uzaktan eğitimle ilgili olarak da alt yapı eksikliği/teknik sorunlardan (%27,4), uzaktan eğitim hakkında deneyim ve bilgi sahibi olmamaktan (%22,6), uzaktan eğitime uyum sağlamak için yeterli zaman olmamasından (%22,6) ve ders içeriği hazırlamaktan (%19) kaynaklanan güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Üniversitelerin bir kısmının uzaktan eğitim ile ilgili birimleri ve bu yöntemle sürdürülen eğitim-öğretim faaliyetleri olsa da bu sistem tüm öğretim üyelerini destekleyecek altyapıya sahip değildir. Hodges ve diğerleri (2020) sürekli eğitim yöntemleri ile acil durumlarda kullanılan uzaktan eğitim yöntemlerinin birbirinden ayrılması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Acil durumlarda uygulanan ve yazarların acil durum uzaktan öğretimi (*emergency remote learning*) olarak adlandırdıkları öğretim yönteminde başlangıçtan itibaren planlanan ve çevrimiçi olacak şekilde tasarlanan deneyimlerin aksine, kriz durumları nedeniyle öğretim sunumunun geçici bir alternatif sunum moduna geçişi söz konusudur. Bu süreçte öğretim uzaktan öğretim yöntemleri sunularak, kriz veya acil durum ortadan kalktığında ya da etkisi azaldığında eski düzenine geri dönecektir. Buradaki amaç sağlam bir eğitim ekosistemini yeniden oluşturmaktan ziyade acil durum veya kriz sırasında hızlı bir şekilde kurulabilen ve güvenilir bir şekilde erişilebilir bir öğretim ve öğretim desteklerine geçici erişim sağlamaktır. Bu çalışma sonuçlarında da katılımcılar pandemi sürecinde uzaktan eğitimin güçlü yönleri içinde en yüksek oranda (%21,3) pandemi sürecinde eğitime erişilmesini ve sürdürülmesini sağlamak olarak belirtmişlerdir. Bu süreçte ders materyallerine erişimin artması ve kolaylaşması, yine pandemi sürecinde aktif etkileşime ve iletişime olanak sağlaması da yaşanan kriz durumunda eğitimin ve öğretimin sürdürülmesini sağlayan bileşenler olarak ele alınabilir.

Bu süreçte akademisyenler teorik derslerin yürütülmesinde öğrenci ile etkileşim sağlanması ile ilgili (%34,6), ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili (%31,7), etik konularla ilgili (%19,2) ve

eğitim materyallerinin hazırlanması ile ilgili (%13,5) güçlükler yaşadıklarını; uygulamalı derslerin yürütülmesinde ise uygulamalı derslerin yürütülmesinde yaşanan belirsizlikle ilgili (%25,2), uygulama sürecinin teorik ders şekline dönüştürülmesiyle ilgili (%25,2), ölçme-değerlendirme süreçleri ile ilgili (%19,8), süpervizyon süreci ile ilgili (%18,3) ve etik konularla ilgili (%10,7) güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde COVID-19 pandemisi ile birlikte uygulanan uzaktan eğitim sistemini vaka örneği olarak tartışan bir çalışmada Alam Khan (2020) yaptığı analiz sonucunda uzaktan eğitimin önemli bir çözüm stratejisi olduğunu vurgularken, önceden belirlenmiş pedagojik ve akademik hedeflere ulaşmak konusunda pek çok zorluk yaşandığının da altını çizerek altyapının geliştirilmesi, uzaktan öğrenmede kullanılacak araç ve gerecin temini gibi konuların önemini vurgulamıştır. Ayrıca dijital eğitim imkânları da ülkeler arasında çeşitlilik göstermektedir. Pandemiden dolayı verilen hızlı düzenlemelerden dolayı bu sürecin üzerinde detaylı olarak çalışma imkânı bulunamaması karşılaşılan sorunların nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Crawford vd., 2020).

Pandemi süreci ile birlikte uygulanan uzaktan eğitim yöntemleri sosyal hizmet eğitiminde süregelen uzaktan eğitim yöntemlerinin kullanımına ilişkin tartışmayı canlandırmıştır. Bu tartışma bir yandan uzaktan eğitiminin kullanılıp kullanılmamasıyla ilgili temel bir çerçevede gerçekleşirken bir yandan da Tuncay (2020)'ın belirttiği gibi sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitimle ne oranda başvurularak yapılabileceğine ilişkindir. Çalışma kapsamında katılımcı olan akademisyenlerin %47,6'sı uzaktan eğitim yönteminin sosyal hizmet eğitimi için uygun olmadığını, %35,7'si sadece örgün eğitimi destekleyici olarak kullanılması gerektiğini, %14,3'ü ise uzaktan eğitim yöntemlerinin sadece teorik dersler için uygun olduğunu ve %56,8'i sosyal hizmet eğitiminin uzaktan eğitim yöntemiyle sürdürülebilir olmadığını, %13,6'sı ise uygulanmasının zor ancak mecbur kalındığında kullanılabilecek bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Pandemi öncesinde sosyal hizmet eğitiminde uzaktan eğitim yöntemlerinin kullanıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Vernon ve diğerlerinin (2009) sosyal hizmet eğitiminde uzaktan eğitim programlarının kullanımıyla ilgili mevcut durumu ve eğilimleri ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri bir çalışmada Birleşik Devletlerde çalışmaya katılan 137 sosyal hizmet bölümünün lisans ve lisansüstü düzeyde uzaktan eğitimi kullanma durumlarına bakılmış ve okullar uzaktan eğitimi kullanma durumlarına göre aktif olarak uzaktan eğitimini uygulayan programlar, uzaktan eğitim programı olan ancak aktif olarak kullanmayan programlar, uzaktan eğitim açmayı planlayan programlar ve uzaktan eğitimi düşünmeyen programlar olarak dört gruba ayrılmıştır. Çalışmada lisans düzeyinde araştırmaya katılan programların %39'unun, lisansüstü düzeyde ise %17'sinin uzaktan eğitim programı açmayı düşünmediği, geri kalanların çeşitli düzeylerde uzaktan eğitimi ya gündemlerine aldığı ya da aktif olarak kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal hizmet eğitiminde uzaktan eğitim modelini örgün eğitim ile karşılaştıran çalışmasında Hamilton (2017) bu alanda yayınlanan 40 makale üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda eğitimcilerin etkileşim ve teknik aksaklıklar gibi konularda ortak endişeye sahip olmalarına karşın çevrimiçi sosyal hizmet

öğrencilerinin geleneksel öğrencilere kıyasla istatistiksel olarak benzer sonuçlara sahip olduğuna ve teknolojinin uygun şekilde kullanıldığında alana yeni fırsatlar sunduğuna dair kanıtlar bulunduğunu belirtmiştir. Sosyal hizmet eğitiminde kullanılan sanal sınıf uygulamasının değerlendirildiği bir çalışmada ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının kaçınılmaz olduğunun kabul edilmesine karşın sosyal hizmet eğitiminde sosyal hizmet değerlerini yansıtmaya ve kapsayıcı ve güçlendirici olarak kullanılmasının ve tartışma, soru sorma gibi sınıf içi etkinliklerin kullanımının sorgulanmasının önemine dikkat çekilmiştir (Huntington ve Sudbery, 2005). Benzer şekilde Tuncay (2020) da çevrimiçi sosyal hizmet eğitimini fırsatlar ve engeller temelinde değerlendirdiği çalışmasında çevrimiçi eğitimin fırsat eşitliğine hizmet etmesi açısından ve çevrimiçi eğitim çerçevesinden bakmak koşuluyla bir fırsat olarak değerlendirilebileceğinin altını çizmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tuncay (2020) eğitimde teknoloji kullanımının gelişim gösterdiğini belirterek bazı kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda tanımlanan kavramlar uzaktan eğitim, uzaktan öğrenme, web tabanlı öğrenme ve açık öğretim olarak ifade edilmiştir. Uzaktan eğitimin temel özelliği ise öğrenci ve eğiticinin mekânsal ve zamansal ayrılması olarak belirtilmiştir.

Eğitimde teknolojinin kullanımı motive edici bir araç olarak her zaman ilgi çekicidir. Ancak hem fiziksel hem de insan kaynakları mevcut ise faydalı olabilir. Bu kapsamda da üniversiteler bünyesinde donanımlı laboratuvarların, öğretim yönetimi sisteminin ve eğitimi personelin bulunması önemlidir. Bu nedenle uzaktan eğitimin başarılı olabilmesi için gerekli alt yapı olanaklarının ve kaynakların sağlanması gerekir.

Dünya genelinde yüz yüze eğitim 2020 Mart ayı itibariyle pandemiye bağlı yaşanan kriz durumu nedeniyle kesintiye uğramış ve bu tarihten itibaren uzaktan eğitim modeli eğitimin devamlılığını sağlamak için acil bir eğitim modeli olarak uygulanmıştır. Özelde bu çalışma kapsamında ele aldığımız sosyal hizmet eğitimi de dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de uzaktan eğitim modeliyle verilmeye çalışılmıştır.

Sosyal hizmet eğitimi uygulamaya dayalıdır. Sosyal hizmet eğitiminde uygulama süreci teorideki bilgilerin uygulamaya aktarılmasını ve içselleştirilmesini içerir. Bunun yanında öğrenciler kurumsal bir yapı içerisinde gözlem yapma, hizmet alanlarla iletişim kurma, kurumsal yapıyı tanıma, değerlendirme ve müdahale becerilerini geliştirme fırsatlarından faydalanırlar. Ancak pandemi nedeniyle eğitimin uygulamaya dönük kısmında diğer uygulamalı disiplinlerde olduğu gibi sosyal hizmet eğitimin de kesintiler yaşanmıştır.

Bu çalışmadaki bulgular sosyal hizmet eğitiminde pandemi nedeniyle uzaktan eğitime ani geçişin sadece öğrenciler üzerinde değil öğretim üyelerinin de yaşamlarında aksamalar yarattığını göstermektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitime geçişin öğretim üyelerinin önceliği olmadığı anlaşılmaktadır. Yaşanılan olağanüstü süreçte eğitimin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak

yaşanılan bu sürecin eğitim sisteminde bir dönüşüme neden olduğunu da görmezden gelemeyiz. Pandemi sonrasında halk sağlığı konusu daha önemli hale gelmiştir ve muhtemelen geleceğin eğitim sisteminde de bu tür yaşanılacak olası süreçlere yönelik yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu durum ne kadar stresli olsa da eğitimin sürekliliğini sağlamak için bu yöntemin nasıl daha iyi geliştirilebileceği konusunda bir değerlendirme yapılması gerektiği ortadadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim yönteminin genelde eğitim sistemi özelde ise sosyal hizmet eğitimi içerisinde kullanımı ve entegrasyonu konusu kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada pandemi nedeniyle verilerin internet üzerinden toplanması araştırmanın bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak bu sınırlılıklarına karşın elde edilen sonuçların sosyal hizmet eğitimi veren akademisyenlere ışık tutacağı umulmaktadır. Konunun farklı çalışmalarla ele alınması, bunun yanında öğrencilerin, akademisyenlerin karşılaştığı önemli zorlukların derinlemesine incelenmesi yerinde olacaktır. Son olarak pandemi sürecinin belirsizliğinin devam etmesi ve uzun süreceğine ilişkin öngörüler, konunun çok boyutlu değerlendirilmesini ve nitel araştırmaların gerçekleştirilmesini, bu kapsamda eğitimde teknolojinin etkili kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, 1964 Helsinki bildirisi ve daha sonra yapılan değişiklikler veya karşılaştırılabilir etik standartlar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma için Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 25.06.2020 tarih ve 32897 Protokol numarası ile etik onay alınmıştır. Araştırmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onay alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, K. (2016). *Başlangıçtan Bugüne ve Yarına Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitimi*. Konya: Atlas Yayınevi.
- Alptekin, K., Topuz, S., ve Zengin, O. (2017). Sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Altındağ, Ö. ve Aykara, A. (2018). *Sosyal Hizmet Eğitimi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Archer-Kuhn, B., Ayala, J., Hewson, J., ve Letkemann, L. (2020). Canadian reflections on the Covid-19 pandemic in social work education: from tsunami to innovation, *Social Work Education*, 39(8), 1010-1018.
- Campanini, A. (2010). The challenges of social work education in Europe. *Psychologica*, 52(2), 687-700.

- Crawford, J., Butler-Henderson, K., Rudolph, J., Malkawi, B., Glowatz, M., Burton, R., ... ve Lam, S. (2020). COVID-19: 20 countries' higher education intra-period digital pedagogy responses. *Journal of Applied Learning & Teaching*, 3(1), 1-20.
- De Jonge, E., Kloppenburg, R., ve Hendriks, P. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on social work education and practice in the Netherlands. *Social Work Education*, 39(8), 1027-1036.
- Dinh, L. P., ve Nguyen, T. T. (2020) Pandemic, social distancing, and social work education: students' satisfaction with online education in Vietnam, *Social Work Education*, 39(8), 1074-1083.
- Hamilton, L. (2017). Distance Education In Social Work: A Review Of The Literature. Professional Development: *The International Journal of Continuing*, 20(2), 45-56.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., ve Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*, Retrieved from <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>.
- Huntington, A., ve Sudbery, J. (2005). Virtual Classrooms: Experiences of European Collaborative Teaching and Learning, *Social Work Education*, 24:3, 363-371, DOI: 10.1080/02615470500050677.
- International Association of Universities, IAU Global Survey Report: The Impact of COVID-19 on higher education around the world, 2020, available at https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf.
- Khan, I. A. (2020). Electronic Learning Management System: Relevance, Challenges and Preparedness. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 7(5), 471-480.
- Kırımsoy, E. (2018). Sosyal hizmet eğitiminin uygulama boyutu: alan uygulaması. Ö. Altındağ ve A. Aykara (Ed.) İçinde Sosyal Hizmet Eğitimi (ss.271-308), Ankara: Gece Kitaplığı
- Krysik, J. L., ve Finn, J. (2015). Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması. (E. Erbay Çev. Ed.), Ankara: Nika Yayınevi,
- McFadden, P., Russ, E., Blakeman, P., Kirwin, G., Anand, J., Lähteinen, S., Astrid Baugerud, G., ve Tham, P. (2020) COVID-19 impact on social work admissions and education in seven international universities, *Social Work Education*, 39(8), 1154-1163.
- Papouli, E., Chatzifotiou, S., ve Tsairidis, C. (2020) The use of digital technology at home during the COVID-19 outbreak:Views of social work students in Greece, *Social Work Education*, 39(8), 1107-1115.

- Tuncay, T (2020). Çevrimiçi sosyal hizmet eğitimi: Fırsatlar ve engeller. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1):18-25.
- Vernon, R., Vakalahi, H., Pierce, D., Pittman-Munke, P., ve Adkins, L. F. (2009). Distance education programs in social work: Current and emerging trends. *Journal of Social Work Education*, 45(2), 263-276.
- Wright, K. B. (2005). Researching Internet-based populations: Advantages and disadvantages of online survey research, online questionnaire authoring software packages, and web survey services. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(3), JCMC1034.
- YÖK Akademik. (2020). Erişim tarihi 10 Aralık 2020, Erişim adresi <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/view/searchResultviewListAuthorAndScFields.jsp>.
- Yükseköğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği. (2020). *Yükseköğretim Kurumlarımızdaki 2020-2021 Eğitim ve Öğretim Dönemine Yönelik Açıklama*. Erişim tarihi 10 Aralık 2020, Erişim adresi <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/28-yuksekogretim-kurumlari-2020-2021-egitim-ve-ogretim-donemine-yonelik-aciklama.pdf>.
- Yükseköğretim Kurulu (2020a). Koronavirüs (covid-19) Bilgilendirme Notu: 1. Erişim tarihi 12 Aralık 2020, Erişim adresi https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/coronavirus_bilgilendirme_1.aspx.
- Yükseköğretim Kurulu. (2020b). *Küresel Salgında Yeni Normalleşme Süreci*. Erişim tarihi 10 Aralık 2020, Erişim tarihi <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/kuresel-salginda-yeni-normallesme-sureci-2020.pdf>.
- Sağlık Bilimleri Dekanlar Konseyi (2020). *Çekirdek Eğitim Programlarının Uzaktan Eğitime Uyumu Hakkında Rapor*.
- World Health Organization. (2020). Erişim tarihi 10 Aralık 2020, Erişim adresi <https://covid19.who.int/>.

Yoksullarla Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Duygusal Emegi

Emotional Labor of Social Workers Working with the Poor

Zeynep ACA¹,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, zaca@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3399-5310

Başvuru: 16.10.2020
Kabul: 16.02.2021

Atıf:
Aca, Z. (2021). Yoksullarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emegi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 439-457. DOI: 10.33417/tsh.826609

ÖZET

Çalışmada yoksullara hizmet veren sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emegi Hochschild (1983)'ün duygusal emek teorisine referansla incelenmiştir. Derinlemesine görüşmelere dayanan araştırmada artan yoksulluk, artan vaka yükleri ve yoksullukla mücadelede yoksulluğu azaltmaktan ziyade kontrol altında tutan sosyal politika uygulamalarıyla karşı karşıya olan sosyal hizmet uzmanlarının duygularına odaklanılmıştır. Örnek olay çalışması niteliğinde olan araştırmada kartopu örnekleme ile 18 sosyal hizmet uzmanı ile görüşme yapılmıştır. 20 Eylül 2020-5 Ekim 2020 tarihleri aralığında yürütülen görüşmelerin bir kısmı (13 görüşme) yüz yüze bir kısmı ise (5 görüşme) çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Bulgular yoksullarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının birbiriyle alakalı üç yönünü ortaya koymuştur: a) sosyal hizmet uzmanlarının çalışma rutinlerinde sıklıkla sorunlarla karşılaşmaları, b) artan vaka yükleri ve sürekli yoksul insanlarla iç içe olmanın duygusal refahları üzerindeki olumsuz etkisinin ve bunun sosyal yaşamlarına yansımalarının teyidi, c) sürekli yoksullarla karşılaşmanın duygusal tepkisiyle baş etmek için duygusal hissizlik/duygusal duyarsızlaşma ve duygusal bölünme gibi duygusal emek uygulamalarına başvurmaları. Ayrıca araştırma bulguları sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel olarak duygusal koruyucu bir destek almadıklarını ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: *Duygusal emek, yoksulluk, sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardım, örnek olay çalışması*

ABSTRACT

The present study examined the emotional labor of social workers serving the poor regarding the Emotional Labor Theory of Hochschild (1983). Based on in-depth interviews, the research focused on the emotions of the social workers who always face increasing poverty and caseloads and social policy practices keeping poverty under control rather than reducing it. A total of 18 social workers selected with the snowball sampling technique were interviewed in this case study. While some of the interviews (13 interviews) were carried out face-to-face between September 20 - October 5, 2020, others (5 interviews) were conducted online. The findings revealed three interrelated aspects of the participants working with the poor: a) encountering problems in work routines frequently, b) confirmation of the adverse impacts of increasing caseloads and being always with the poor on emotional well-being and their projections on social life, and c) resorting to insensibility/depersonalization, emotional splitting, and emotional labor to deal with reactions due to constant encounters with the poor. In addition, the research findings revealed that social workers did not receive any professional emotional support.

Keywords: *Emotional labor, poverty, social workers, social assistance, case study*

GİRİŞ

Duygusal emek kavramını ilk kez Hochschild (1983), bir hizmet sunarken bir gülümseme taklidi yapmakla ilgili emeği belirtmek için kullanmış (Hochschild, 1983) ve duygusal emeği bireyin duygularını kurumsal, örgütsel ya da politik çerçeveye kılavuz ilkelere dayanarak oynadıkları role göre kasıtlı dönüşümü olarak tanımlamıştır Hochschild (1983)'e göre organizasyonlar "arzulanan" işle ilgili duygular yaratmak için çalışanlarının duygusal eylemlerini resmi ve gayri resmi olarak yönlendirmektedir. Bu açıdan duygusal emek bireyin duygularını örgütün istediği şekilde sunma çabasıdır (Lavee ve Strier, 2018).

Sosyal hizmet, genellikle devamlı ve yoğun duygu yönetimi veya duygusal emek gerektiren bir meslek olarak tanımlanır. Sosyal hizmet açısından duygusal emek yararlanıcıların duygusal ihtiyaçlarını önemseme ve bunlara yanıt verme ihtiyacı da dahil olmak üzere sosyal hizmet uzmanlarına yüklenen daha geniş duygusal talepleri içerir (Grootegoed ve Smith, 2018, s. 1931). Sosyal hizmet uygulamasının duygusal etkisi genel olarak yakın tarihli araştırmalara konu olmaya başlamıştır (Reingold ve Liu 2009; Kinman ve Grant, 2011; Ruch, 2012; Fenton, 2012; Enosh, Bayer-Topilsky, 2014; Wagaman vd., 201). Ancak sosyal yardım alan ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının günlük uygulamalarında duyguların rolüne, sosyal hizmet uzmanlarının yoksul ailelerle sürekli olarak karşılaşmalarının bir sonucu olarak duygusal yıpranmalarının sosyal yaşamdaki rolüne ilişkin çalışmalara ilişkin ilgi azdır (Lavee ve Strier, 2018, s. 504-505). Dahası sosyal hizmet uzmanlarının refahı için doğru ve yanlış empatinin etkileri de incelenmesi gereken bir konudur. Çalışmada Hochschild (1983)'ün duygusal emek teorisine referansla, sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği örnek olay çalışmasıyla ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle derinlemesine incelenmiştir.

YOKSULLUK, SOSYAL HİZMET VE DUYGUSAL EMEK

Yoksulluk ve yoksullar tarihsel süreçte sürekli olarak sosyal hizmet mesleği ile ilişkilendirilmiş ve yoksulluk sosyal hizmetin merkezi olmuştur. Yoksulluk ve sosyal hizmet ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır ve sosyal hizmet mesleğinin başlangıcından bu yana sosyal hizmet uzmanları yoksulluk içindeki kişiler, aileler ve topluluklarla doğrudan çalışmışlardır (Feldman, 2019). Birçok ülkede sosyal hizmet uzmanları yoksullara maddi ve manevi destek sağlayan doğrudan uygulamaların içinde yer almaktadırlar (Nevo, 2015). Maddi düzeyde, sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarına haklarını, sosyal yardımları, sağlık hizmetlerini ve çocuk bakım hizmetlerini kullanmaya yönlendirerek müracaatçıların sosyal haklarını kullanmalarına yardımcı olmaktadır. Duygusal düzeyde ise sosyal hizmet uzmanları yoksulluk içinde yaşayan müracaatçılara psikolojik destek sağlamaktadır (Lavee ve Strier, 2018). Dolayısıyla hizmet alanla hizmet veren arasında ilişkiyel/etkileşimsel bir uygulama söz konusudur. Bu ilişkiyel uygulama, katılım, iletişim ve çalışma ilişkilerinin kurulması sürecindeki duyguları içerir. Bu tür ilişkiler, sosyal hizmet uygulamasının prosedürel, gönüllü veya istemsiz bağlamlarda gerçekleşmesine bakılmaksızın çeşitli duyguları içerir (O'connor, 2019).

Duygular ve sosyal hizmet alanında empati duygusu ayrı bir öneme sahiptir. Başka bir kişinin duygusal durumunu ve fikirlerini algılama, anlama, deneyimleme ve bunlara yanıt verme eylemi olarak tanımlanabilecek empatinin (Grant, 2013) duyguların yoğun olarak kullanıldığı sosyal hizmet mesleğindeki yeri ayrıcalıklıdır. Empati, kişinin uyandırdığı empatik duygu ve düşüncelerle ne yapılacağına dair bir kararla sonuçlanır. Empatinin başkasının duygularına ve eylemlerine duyuşsal yanıt; duygusal tepki, kişinin duygusal tepkisinin ve diğer kişinin bakış açısının bilişsel olarak işlenmesi; perspektif alma ve eylemde bulunmak için bilinçli karar verme; duyguların düzenlenmesi gibi birçok bileşeni vardır (Davis, 1983; Gerdes ve Segal, 2009; Gerdes ve Segal, 2011). Sosyal hizmet uzmanları için mesleki tutum ve etik davranış bakımından da empati özel bir öneme sahiptir. Empati sosyal hizmet uzmanının profesyonel tutumun bir parçasıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları kendi duygularının ve ihtiyaçlarının farkında olduklarında, onları kontrol edebilir ve müracaatçılar üzerinde eyleme geçmemeleri için bunlarla nasıl başa çıkacaklarına bilinçli olarak karar verebilirler (Lazo ve Vik, 2014). Empati haritaları kavramını yaratan ve bunun çeşitli zımni ahlaki yargılar tarafından şekillendiğini ileri süren Hochschild (2013) empati düzeyi kişinin çizdiği empati haritasına göre; yüksek empati, düşük empati ve empati yapmama şeklinde olabilmektedir (Hochschild, 2013). Kişinin çizdiği empati haritasına bağlı olarak hizmet verilen kişilerle duygusal olarak aşırı ilgilenmenin ve iç içe olmanın merhamet yorgunluğu, kişinin duygularına karşı yabancılaşması gibi bir dizi olumsuzlukla sonuçlanabileceği tespit edilmiştir (Morissette, 2004; Thomas ve Otis, 2010). Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının hizmet verdikleri kişilerin içinde buldukları koşullarla kendilerini aşırı özdeşleştirmelerinin, profesyonel yardım etme hususundaki dünya görüşlerini bozabileceği; hoşgörü, kendine inanç, kişilerarası ilişkiler üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceği ve daha genel olarak mesleki muhakeme-karar vermede bozulmaya yol açabileceği ileri sürülmüştür (Bride, Radey ve Figley, 2007, s. 156). Hizmet sunumunun kalitesi ve sosyal hizmet uzmanlarının kendilerinin refahı üzerinde ciddi olumsuz etki yaratacağı bu durum (Grant, 2013) son dönem çalışmalarda belgelendirilmiştir. Örneğin Enosh, Bayer-Topilsky (2014) sosyal hizmet uzmanlarının yoksulluk içindeki ailelere yönelik kişisel tutum ve inançlarının kararlarını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Reingold ve Liu (2009) ise yoksullarla uğraşan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal bir ikilikle karşı karşıya kaldıklarını göstermişlerdir.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK, SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET UZMANLARI

Türkiye adaletsiz gelir dağılımı bakımından ciddi sorunları olan ülkelerden biridir. Güncel veriler, gelir dağılımının yıllar içinde iyi bir seyir izlemediğini (2016'da gini katsayısı 0,404 ve P8/P20 ise 7,7, 2017'de gini katsayısı 0,405 ve P8/P20 ise 7,5, 2018'de gini katsayısı 0,408 ve P8/P20 ise 7,8' ve 2019'da ise gini katsayısı 0,395 ve P8/P20 ise 7,4'dür) göstermektedir (TÜİK, 2020a). Bu durum yoksulluk istatistiklerine de yansımaktadır. TÜİK'in görelî yoksulluk verilerine göre 2017'de yoksul sayısı 10,622, yoksulluk oranı %13,5, 2018'de yoksul sayısı 11,091, yoksulluk oranı %13,9 ve 2019'da ise yoksul sayısı 11,641, yoksulluk oranı ise % 14,4 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020b).

Adaletsiz gelir dağılımının ve yoksulluğun başat olduğu Türkiye’de sosyal yardımlar temelde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından verilmektedir. Düzenli ve süreli olmak üzere ikili bir ayrıma sahip olan sosyal yardımlar 2000/2001’de Dünya Bankası ile işbirliğiyle Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında büyük ölçüde şekillenerek çeşitlilik ve miktarlar bakımından artış göstermiştir (Aca, 2018). 2002’de sosyal yardımların GSYİH’ye oranı % 0,3, 2012’de % 1,18, 2016’da % 1,45, 2018’de % 1,16 ve 2019 yılında ise % 1,24’tür (Aca, 2020; AÇSHB, 2020). Ancak SRAP’la yaygınlaşan sosyal yardımlarda SRAP’ın sosyal risk yönetimi konusundaki temel felsefesi; kişilerin maruz kalacağı riskleri azaltma ve hafifletme yönünde önlemler almaktır (Aca, 2018). Belirli bir gelir ölçütüne; gelir testine dayalı yöntem ve yardımın türüne bağlı olarak bir takım başkaca koşullara bağlı olarak verilen sosyal yardımlarda yoksulun muhtaçlığını kanıtlaması gerekmektedir (Aca, 2020). Yoksullukla gerçek anlamda mücadeleden uzak, yoksulluğu kontrol altında tutmaya yönelik klientalist¹ hayırsever politikalar bütünü şeklindeki uygulamalar niteliğini taşıyan sosyal yardımlarla Türkiye’de temelde en yoksul kesim hedeflenmekte, özellikle “Şartlı nakit bileşeni” içinde yer alan yardımlarda bu hedef kitle nüfusun muhtaç %6’lık kısmına kadar inmektedir (Aca, 2018).

Türkiye’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yoksulluk kapsamında sunulan sosyal yardımların büyük bir kısmı her ilçede kurulu olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (SYDV) eliyle yürütülmektedir. Esasında sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi gereken vakıflarda atanamayan öğretmenler, iktisadi ve idari bilimler fakültesi mezunları, fen edebiyat fakültelerinin çeşitli bölümlerinden mezunlar istihdam edilmektedir. Evde bakım yardımı ve sosyal ve ekonomik desteğin verildiği sosyal hizmet merkezlerinde de durum farklı değildir. Uygulamada, sosyal hizmet mezunlarının görev alanına giren evde bakım yardımı ve sosyal ve ekonomik destekte sosyologlar, psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunları, çocuk gelişimi bölümü mezunları ve hatta sınıf öğretmenleri çalıştırılmaktadır. Ancak yoksullar sosyal hizmetin odağında yer almakta olup, sosyal hizmet mesleğinin bir gereği olarak öğretilen sosyal hizmet etiği ve değerleri konusundaki eğitimlerde sosyal hizmet mezunlarının yoksul vatandaşlara nasıl yaklaşması gerektiği eğitimin bir parçası olarak müfredatlarda yer almaktadır. Bu anlamda çalışmada yoksulluk olgusu ve yoksul vatandaşlara nasıl yaklaşması gerektiği konusunda gerekli eğitime sahip olan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği konu edinilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmada yoksullara hizmet veren sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Hochschild (1983)’ün duygusal emek çerçevesinden hareketle sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği birkaç araştırma sorusu çerçevesinde: i) Günlük çalışma rutinlerinde karşılaştıkları zorluklar, ii) sürekli yoksul insanlarla karşılaşmalarının

¹ Klientalizm politik açıdan; siyasal otoritenin siyasal destek amacıyla bir dağıtım ölçüsü çerçevesinde kişilere mal ve hizmet sağlamasıdır. Siyasal otorite patron figürünü temsil eder. Bu patron kişilere verdiği mal ve hizmetler karşılığında geçmiş ve gelecekte kişilerin kendisini destekleyip desteklemeyeceği sorusunu sorma yetkisine haizdir (Stokes, S. (2007). Political Clientelism. In C. Boix & S. Stokes (Eds.), The Oxford Handbook of Comparative Politics (604-627). Oxford: Oxford University Press).

onlara yaşattığı duygular, iii) sosyal hizmet uzmanlarının yoksul insanlarla sürekli olarak karşılaşmalarının onların sosyal hayatlarına yansımaları, iv) yoksul insanların artan taleplerinin duygusal refahlarına yansımaları, v) duygusal olarak kendilerini korumak için aldıkları önlemler-ele alınmıştır. Diğer yandan sosyal hizmet uzmanlarına a) yaşı, b) meslekteki yılı ve c) çalıştıkları birimler de görüşmenin başlangıcında sorulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli; gerçek yaşamın, doğal ortam veya gerçek bağlam içindeki bir durumun araştırılmasını gerektiren örnek olay çalışması niteliğindedir (Punch, 2014; Creswell, 2015). Sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeğine; bir tek konuya odaklanım sebebiyle amaç bakımından araçsal örnek olay çalışması uygun görülmüştür (Creswell, 2015).

Çalışma Grubu

Araştırma, evreni oluşturan birimlere ulaşmanın zor olduğu ya da evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu durumlarda kullanılan kartopu örnekleme yöntemiyle 18 sosyal hizmet uzmanının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, araştırma sorusuna yanıt olabilecek kavram ve süreçler tekrar etmeye başladığı noktaya kadar (doyum noktasına kadar) kişilerle görüşmeye (veri toplamaya) devam edilmiş ve yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığı düşünüldüğünde görüşmeler sonlandırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2018).

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Veriler

Kod İsim	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim	Çalıştığı Birim
K1	Kadın	26	2 Yıl 7 Ay	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K2	Erkek	49	26 Yıl	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K3	Kadın	26	3 Yıl	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K4	Kadın	26	2 Yıl 5 Ay	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K5	Kadın	32	9 Yıl	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K6	Erkek	31	3 Yıl	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K7	Erkek	34	8 Yıl	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K8	Kadın	25	2Yıl	Evde Bakım Birimi
K9	Kadın	38	2 Yıl 5 Ay	Evde Bakım Birimi
K10	Kadın	26	2 Yıl	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K11	Kadın	26	2 Yıl	Evde Bakım- Sosyal Ve Ekonomik Destek
K12	Kadın	26	4 AY	Evde Bakım- Sosyal Ve Ekonomik Destek
K13	Kadın	25	3 Yıl	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K14	Erkek	39	15 Yıl	Sosyal Ve Ekonomik Destek
K15	Erkek	31	5 Yıl 6 Ay	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K16	Kadın	32	7 Yıl 9 Ay	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K17	Kadın	32	6 Yıl 11 Ay	Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı
K18	Erkek	27	4 Yıl 2 Ay	Evde Bakım Birimi

Verilerin Toplanması

Araştırma için Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan 14.09.2020'de izin alınmıştır.

Araştırmada, araştırmacı hedeflenen durumu ayrıntılı olarak ve derinlemesine incelemeyi amaçladığından ana temaya bağlı kalmak koşuluyla farklı alt sorular yöneltme imkânı sunan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2018). Görüşmeler 20 Eylül 2020 ve 5 Ekim 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı (13 katılımcı) randevuyla sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kurumlarda yürütülmüştür. Pandemi sebebiyle bazı katılımcılara (5 katılımcı) çevrimiçi ulaşılarak görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların izni ile ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ortalama 30 dakika süren görüşmeler aslına uygun olarak yazılı metin haline getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler içerik analiziyle değerlendirilmiş, analizde 'kodlama', 'temaları belirleme', 'kodları ve temaları düzenleme' ve 'bulguların yorumlanması' aşamaları takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Verilerin analizinde Word 2013 ve Excel 2013 programlarından yararlanılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Araştırmada güvenilirlik (tutarlılık) ve geçerlilik (aktarılabirlik ve inandırıcılık) için çeşitli stratejiler kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Tutarlılık için içerik analizi yöntemleriyle çalışma yapmış bir araştırmacıya başvurularak kod ve temaların birbirine uygunluğunun incelenmesi istenmiştir ve öneriler doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmış ve mutabakat sağlanıncaya kadar kod ve temalar incelenmiştir. Aktarılabirlik için ayrıntılı betimlere yer verilirken inandırıcılık için de katılımcı onayına; görüşme sonunda veriler araştırmacı tarafından özetlenerek doğruluğuna ilişkin dönüt alınmıştır. Katılımcılar görüşmelerin doğruluğunu onaylamakla birlikte bazı durumlarda ilave açıklamalar yapmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde elde edilen veriler içerik analiziyle analiz edilmiş ve elde edilen tema ve kodlar doğrudan alıntı ve yorumlarla aktarılmıştır. Analiz sonucunda; Çalışma Rutinlerinde Karşılaşılan Sorunlar, Duygular-Aile-Yaşam ve Toplumsal İlişkiler Bağlamında Problemler, Duygusal Koruyucu Mekanizmalar ve Duygusal Profesyonel Koruyucu Mekanizmalar şeklinde 4 tema elde edilmiştir.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Günlük Çalışma Rutinlerinde Karşılaştıkları Sorunlar

Sosyal hizmet uzmanları yoksul vatandaşlara hizmet veren en ön cephe çalışanları olarak günlük çalışma rutinlerinde çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Bulgular sosyal hizmet uzmanlarının; kurum içi araç sıkıntısından dolayı yerinde incelemelerin tek günde yapma zorunluluğu ve incelemelerin sınırlı sürelerde gerçekleştirilmesi, her geçen gün artan iş yükü, uzmanların performansının baktıkları dosya sayısı ile değerlendirilmesi ve bunun kurum içi baskı aracına dönüşmesi, idarecilerle yaşanan gerilimler ve zaman zaman mobinge maruz kalma, iş yoğunluğundan kaynaklı stres yaşama, yoksul vatandaşlarla iletişimde zorluk, hane ziyaretine gidilen kişileri evde bulamama gibi çok çeşitli sorunlarla yüzleştiklerini ortaya koymaktadır. Bu

sorunların bir kısmı mevcut sistemden kaynaklı kurum içi işleyişten bir kısmı ise yoksul vatandaşlara hizmet vermekten kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı uzmanlar yoksul vatandaşlara hizmet vermenin en büyük zorluklarından birinin; yoksul vatandaşların bazılarının yardıma başvuru esnasında yardım alabilmek için yanlış beyanda bulunmaları olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci (K3) konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“Evet çok dezavantajlı insanlar ama bize de çok yalan söyleyen insanlar. Hani bir şey soruyoruz ya gizliyorlar ya yalan söylüyorlar. İnsanın yüzüne baka baka karşında ağlıyor. Ama yalan söylüyor. Biliyorsunuz. Hala da ısrarcı bir şekilde devam ediyor.”

Akademik yazında sosyal yardımların olumsuz yönlerine vurgu genellikle kişileri tembelleğe itmesi, bağımlılık yaratması ve kişilerin ihtiyacı olmadığı halde yardım talep etmesi yani istismara açık olmasına ilişkindir (Taşçı, 2008). Belirtelim ki, her sistemde sistemi suiistimal edenlerin ortaya çıkması olasıdır. Amaç yoksul vatandaşa yardım etmek iken yanlış beyanlar yüzünden gerçek muhtaca ulaşmada sorunlar yaşanabilir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi Türkiye’de sosyal yardımların temel özelliği gerçek anlamda yoksullukla mücadeleden uzak, yoksulluğu kontrol altında tutmaya yönelik hayırsever-klientalist bir sosyal yardım anlayışıdır. Sosyal yardımlarda düzenli yardımlar toplumun en dipte olanını hedefler. Temelde bu sistemde amaçlanan bir taraftan neopopülist-neoklientalist politikaları başarılı bir şekilde uygulamadır. Bir taraftan da yoksulluk kısır döngüsünde muhtaçlığa ilişkin yardım-dağıtım mekanizmasını güçlü bir denetim altında tutmadır (Aca, 2020). 15 yıldır sosyal yardım kuruluşlarında hizmet verdiğini belirten ve içinde bulunduğu sistemi hem idarecilerin hem de yoksulların bakış açısından okuyabilen K14 klientalist sosyal yardım anlayışını idareciler gözünden özetlemiştir: *“İdareciler siyasi olarak atandıkları için baskıya pek göğüs geremiyorlar. Bu yüzden olumsuz değerlendirilen bazı vakaların yeniden değerlendirilmesi ve kabul edilmesi yönünde talepleri oluyor.”* Aynı katılımcı esasında yoksul vatandaşın temelde istediği şeyin bu kısır döngünün içinden çıkma isteği olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Yoksulların süregelen sorunlarının farkındayım. Kamunun sağlamış olduğu hizmetler müracaatçıların taleplerini karşılamıyor. Müracaatçılarla yaptığım ön görüşmeler sonucunda genelde iş talep ediyorlar. Yardım sonraki süreci oluşturuyor.”

Türkiye’de sosyal yardımlara başvuruda temelde muhtaçlık kriteri esas alınır ve gelir testine dayalı yöntemle yoksul olanın muhtaçlığını kanıtlaması temel koşuldur (Aca, 2020). Bu sistemde her yardım türünün miktarı önceden bellidir ve kişilerin ihtiyaçlarına bağlı olarak farklılık göstermez. Klientalist-hayırsever anlayışın bir uzantısı olarak hak temelli olmayan bu sosyal yardım sisteminde gerek yardıma başvuru yapanlar gerekse onlara hizmet sunanlar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin görüşmecilerden biri (K17) bu yöndeki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Hani engelli bir ailenin ihtiyaçlarıyla normal, sağlıklı bireylerin oluşturduğu bir ailenin ihtiyaçları bir değil yani engelli bir bireyi olan bir ailede bunun kişisel ihtiyaçları için bez, mama gibi.Hani bunlar hep göz önünde bulunduruluyor ama biz buna, yani devletimiz 700 lira

alt sınır belirlemiş. Bu sınırın üzerine çıkarsa 700 bin lira da kaldıysa bu aile yani 700 lira, 95 kuruş da kaldıysa yine olmuyor. Yani takdir müteveli heyetine veriyorsunuz ama müteveli heyetine de şöyle bir baskı yapıyorsun. Bunun hesabını size sorarım. O zaman müteveli heyeti de bu taşın altına elini koyamıyor. Üzülüyorum. İnsanlığın bu denli aç-açıkta bırakılması ve kamusal sosyal yardım almak için kapı kapı dolaşmasının gerekmesine üzülüyorum.”

Kamusal sosyal yardım sisteminde var olan sorunların birçok sosyal hizmet uzmanı farkında olduklarını analiz sonuçları göstermektedir. K12'nin de belirttiği gibi “*Maalesef sosyal yardımlar çok çok yetersiz bence. Sistemdeki sıkıntıların aşılması ve politikadan öte insan bazlı düşünülmesi ve en iyisi yapılmalı ve bunun için uğraş vermeli.*” kamusal sosyal yardım sistemi gerçek ihtiyaç sahibini de zaman zaman gerçek anlamda kapsayıcılıktan uzak kalabilmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinde önemli noktalardan biri etik kodlarının olmasıdır. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılara hizmet verirken bu etik kodlardan hareketle hizmet sunumu gerçekleştirirler. Etik kodlar uzmanların davranışlarını etik hale getirme ve etik olmayan davranışları engellemede kontrol görevi görürler (Ife, 2015). Araştırma bulguları sosyal hizmet uzmanlarının mevcut sosyal yardım sisteminde yoksul kişilere karşı etik konular konusunda da sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Meslekte 9. yılı olan K5 incelemeye gittiği evlerde zaman zaman çelişkiye düştüğünü ve bunun kendisinde önyargı oluşturduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“.....gidiyorsunuz o anda çalışıyor görüyorsunuz. Yazıyorsunuz rapora bu kişi çalışıyor diye gidiyo. Ama aslında belki o hakikaten o çok çalışmak zorunda. Yani hani ikinci bir şeye de kendimizi inandıramıyoruz..... Bazı dosyalarda mesela ben hani dediğim olmuştur. Ben bu dosyaya çok ön yargılıyım. Kesinlikle onay vermem. Çalışabilir durumdaymış diyip dosyayı yönlendirdiğim zaman olmuştur arkadaşlara. Çünkü o esnada karar veremiyicem. Ön yargılarım her şeyin önüne geçiyor. Ne zaman gidersem gideyim her halükârda o aile bana muhtaç gelmeyecek.”

Duygular-Aile-Yaşam ve Toplumsal İlişkiler Bağlamında Problemler

Duygusal emek kavramı çalışma ortamında duyguların bireysel ve çalışma ortamı bakımından etkilerinin ortaya konması ile ortaya çıkmış bir kavramdır (Grandey, 2000). Yoksullara kaynakların eşit tahsisinde önemli bir rol üstlenen sosyal hizmet uzmanları açısından duygusal emek; uzmanla, yoksul vatandaşlar veya devlet temsilcisi ile vatandaş etkileşimlerinin gerçekleştiği bir araç olarak tanımlanabilir (Özmete, 2011). Duygusal emek sıklıkla çalışma ortamlarıyla ilişkilendirilse de duygusal emek hayatın her alanını işgal eden bir kavramdır (Wharton, 2009). Dolayısıyla sürekli olarak yoksul insanlarla yoğun iletişim içinde olan ve sürekli stresli çalışma ortamlarındaki sosyal hizmet uzmanları olumsuz duygular geliştirerek duygusal yıpranma, aile yaşam ve toplumsal ilişkiler bağlamında problemler ve hayata karşı ümitsizlik gibi çeşitli sorunlarla yüzleşmeleri olasıdır. Araştırma bulguları da bu yöndedir. Sosyal hizmet uzmanları yaptıkları işin gereği olarak duygular, aile-yaşam ve toplumsal ilişkiler bağlamında a) duygusal olarak yıprandıklarını, b) kişisel olarak

kendilerini güvencesiz hissettiklerini ve c) aile-yaşam ve toplumsal ilişkiler bağlamında problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

a) Duygusal Yıpranma: Araştırma bulguları yoksulluk içinde yaşayan insanlarla yoğun çalışmanın güçlü duygusal deneyimler içerdiğini göstermektedir. Bu deneyimler stres, bıkkınlık, zaman içinde sabırsız bir yapıya bürünme, değersizlik hissi, tükenmişlik gibi çeşitli olumsuz duygulardır. Henüz meslekte 5. Yılına girmemiş olan K8 yaşadığı çeşitli duygusal yıpranmışlığı şu şekilde dile getirmiştir:

“Sosyo-ekonomik düzeyi düşük insanlarla çalışmak, karamsarlık, stres, tükenmişlik, kaygı ve değersizlik gibi duyguları yaşamamda etkilidir. Değersizlik duygusu dolaylı yoldan oluşmaktadır. Şöyle ki sosyo- ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi düşük kesimle çalışmak, yapılan işlemlerden sonra değerli olduğumu ve anlaşıldığımı hissettirecek olan pekiştireç olarak da nitelendirilebileceğimiz teşekkür söylemleri, nezaket kuralları çerçevesinde iletişim kurma, etkin dinleme, empati gibi becerilerden yoksunluk değersiz hissetmeme sebep oluyor. Kendimi ifade etmeme rağmen iletişim becerilerinin zayıf olması bir süre sonra yapılan görüşmelerden sonra tükenmişlik hissi oluşturmaktadır.”

K14 ise hizmet verdiği insanların derdine kalıcı çözüm bulmanın kendisinde yarattığı hissiyatı dile getirmiştir. “*Yaklaşık 10 yıl SED hizmetinde bizzat görev aldım. ... Vakaları süreklilik arzedecek bir şekilde çözüme kavuşturamayacağınızı bilmek insanda isyan ve burukluk duygusu meydana getiriyor.*” Sosyal hizmet uzmanlarının duygusal olarak yıpranmaları onların uzun vadede bu mesleği yapabileceklerine olan inançlarını kaybetmelerine sebep olmaktadır. K6 “*Bu işi artık 50 yaşımdan sonra yapabileceğimi düşünmüyorum.*” diyerek zaman içinde yaşayacağı mesleki deformasyonun işini sürdürebileceğine ilişkin inancını zedelediğini göstermektedir.

b) Kişisel Güvencesizlik: Sosyal hizmet uzmanlarının sürekli olarak yoksul insanlarla iç içe olmaları yoksulluk olgusunu derinden yaşamalarına neden olarak kendi yaşamlarına ilişkin endişe duymalarına yol açmaktadır. Bir katılımcının (K18) söylediği gibi;

“Sosyo-ekonomik düzeyi düşük kişilerle yoğun çalışmaktan ötürü gelecek kaygısı ve hayata karşı daha temkinli olma tutumu geliştirdim. Zaman Zaman gelecekte beklediğim sadece maddi durum olarak yoksul olmamak gibi alım gücümün azalmaması gibi düşünceler olduğumu hissetmekteyim.”

Yoksul insanlarla sürekli iç içe olmak hayata karşı daha temkinli yaklaşma düşüncesini sosyal hizmet uzmanlarında yerleşmesine yol açmaktadır. Toplumun yoksullarıyla ilgilenen sosyal hizmet uzmanları mevcut sosyo-ekonomik politikaların sonuçlarının farkına varmaktadır. Neoliberal politikaların hegemonyasında yükselen ekonomi piyasalarında sosyo-ekonomik güvenceler giderek aşınmakta orta sınıfla yoksulluk arasındaki çizgi giderek zayıflamaktadır. K14 “*Sürekli bu hizmet alanında çalışmak depresif ve melankolik bir tarz ya da ruh hali içine girmenize sebep olabilir. Dünyadan bir beklentiniz ya da sınıf atlama gibi bir düşünceniz kalmıyor.*” Diyerek mevcut durumu özetlemiştir.

Bir başka katılımcının da belirttiği gibi (K15) sosyal hizmet uzmanları yaptıkları işten dolayı “gelecek beklentilerinde demoralize olma”, “hayata karşı umudun azalması” durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Sosyal hizmet uzmanları kişisel güvencesizlikte başka duygularda deneyimlemektedirler. Dezavantajlı olanla bir arada olma benzer kaderi yaşama korkusunu farklı alanlarda deneyimlemelerine sebep olmaktadır. SYDV’de çalışan K4 ‘işinin bir gereği olarak dezavantajlı bireylere sürekli hizmet vermenin çocuk sahibi olmaya ilişkin yarattığı korkuyu’, K15 ise hayata karşı azalan umutlarını dile getirmişlerdir:

“Böyle bir dünyaya gerçekten çocuk getirmek istiyor muyum? Böyle bir dünyada çocuk yetiştirebilir miyim? Onu yeterince koruyabilir miyim? Gelecek için ben bu şekilde yaşamaya devam etmek istiyor muyum? Böyle dezavantajlı guruplarla iç içe olduğum bir çevrede çocuk büyütmeyi gerçekten düşünüyor muyum? Bilmiyorum.”

c) Aile-Yaşam ve Toplumsal İlişkiler Bağlamında Problemler: Duygusal emek sosyal hizmet uzmanlarını yakından ilgilendirdiğinden duygusal tepkilerin anlamı ve duyguların sosyal hizmet uzmanının mesleki uyum ve duygusal refahı üzerindeki etkisi araştırmayı hak eder (Özmete, 2011). Araştırma kapsamında görüşülen kişiler yoğun duygusal yükleri olduğunu dile getirmiş ve bunun kendileri için birtakım sonuçlar yarattığını ifade etmişlerdir. Analiz sonuçları sosyal hizmet uzmanlarının işlerinden kaynaklı olarak aile-yaşam ve toplumsal ilişkilerinde sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Eşi ile aynı işyerinde çalışan K5 kendilerinde oluşan yoğun duygusal yükün aile ilişkilerine yansımaları şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Eşimle birlikte çalışıyoruz zaten gün içerisinde sürekli olumsuz duygular, sürekli bir olumsuzluğa tabi oluyorsunuz ve hani bu insanlar ayırım yapmamakla birlikte belirli bir tabakaya dahil olan insanlar. Ya eğitim seviyesi düşük insanlar ya da sağlık açısından özellikle psikolojik olarak belli sıkıntısı olan insanlar. Sürekli bu insanları telafi etmek durumunda kalıyorsunuz. Yani onların şeyini görmemezlikten geliyorsunuz. Ve o yaşadığınız olumsuzluklar zihninizde de olumsuz düşünceleri beraberinde getiriyor ve aile hayatında belirli bir saatten sonra hani yapabilecek miyim, edebilecek miyim? Kendime ait artık sorular başlıyor. ... İkincisi, gün içerisinde çok fazla konuşmak zorunda kaldığımız için eve gittiğimizde iletişim tamamen bitiyor ve hiç kimseyle konuşmak istemiyorsunuz. Eşim bir tarafa telefonunu alıp uzanıyor, ben bir tarafa ve televizyonun sesini dahi duymak istemiyoruz.”

Sosyal hizmet uzmanlarının yoksul insanlarla sürekli karşılaşmaları bir yandan kendi aile hayatındaki problemlerin önemsiz olduğu hissini de uyandırmaktadır. Mesleğin henüz başında olmasına rağmen K6 yoksul insanlarla sürekli iç içe olmanın kendi aile ilişkilerine yansımaları şu şekilde ifade etmiştir:

“...Evde daha çok susuyorum. Pek fazla konuşamıyorum. Çünkü gün içinde o kadar çok şeyle karşılaşıyoruz ki eve gittiğimiz zaman evdeki şeylerin önemsiz olduğunu düşünüyorum.”

Konuşulmayacak şeyler olduğunu düşünüyorum. O yüzden pek konuşasım gelmiyor. Konuşmuyorum hatta eşimde bundan şikâyetçi. İşte niye konuşmuyorsun diye bana sürekli söylüyor bunu. Bende yorulduğumu söylüyorum yani.”

Ayrıca uygulama birimi altında sosyal yardımların yanı sıra kadına şiddet, çocuk istismarı, korunmaya muhtaç çocuk gibi önlerine gelen her dosya ile ilgilenmek zorunda kalan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emek yüklerinin ve bunun ilişkilere yansımalarının daha fazla olduğunu analiz sonuçları göstermektedir. Katılımcılardan K1 zaman zaman yanlış beyan verme eğiliminde olan sosyal yardım başvuru sahiplerinden, karşılaştığı ağır çocuk istismarı ve kadına şiddet vakalarından ötürü ilişkilerinde şüpheli biri olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir.

“Hani şüphelilikten bahsettik ya² aslında güvensizlikte bunun yanında getirmiş olduğu bir şey. Bu doğal olarak aslında çevreye karşı güvensizliği de tetikliyor. ... Bu aslında benim kişilik yapımla çok çelişen bir şey. Çünkü ben normalde çok sıcakkanlı birisiyim. Hani kaynaşma konusunda genelde sıkıntı yaşamam aslında. Ama işte bu şüphelilik ve güvensizlik böyle pekiştiği zaman bazen kendimle çeliştiğim noktalarım oluyor. Farkında olmadan çekindiğim zamanlara şahit oluyorum ve hatta bunun farkına vardığım zamanlarda hatta kendime kızıyorum. Ön yargılı yaklaşıyormuşum gibi geliyor kişilere. Bu anlamda kendimle çeliştiğim zamanlar oluyor. Kendimi dürtüyorum tabiri caizse işte uyandırmaya çalışıyorum. Herkese öyle değil saçmalama falan gibi.”

Duygusal Koruyucu Mekanizmalar

Sosyal hizmet mesleği açısından empatinin önemine daha önce değinilmiştir. Empati, sosyal hizmet uzmanının rolünün ayrılmaz bir parçasıdır ve yararlanıcılarla etkileşim kurmak için empatinin kullanılması, sosyal hizmet uzmanlarının eğitim ve öğretimindeki temel yeterlilik becerilerinden biridir (Wagaman vd., 2015). Kişinin kendi durumuna göre diğerinin koşullarına daha uygun olan bir uyarılmaya yol açtığı bir karşılaşma olan empati ya da bir başka kavramlaştırmayla empatik uyarılma “gerçekten diğerini hissetme, duygusal durumunu ve fikirlerini anlayarak ve algılayarak bunlara tepki vermedir” (Pizarro, 2000). Hochschild (1983) çalışma hayatında duygusal emek gerektiren işlerde çalışanların zamanla gerçek duygularında yabancılaşma yaşadıklarını belirtmiştir (Morris ve Feldman, 1996). Dolayısıyla duygusal emeğin yoğun kullanımı bireysel sonuçlara yol açmaktadır³ (Grandey, 2000).

Çalışma bulguları yoğun bir şekilde yoksul insanlarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini korumak adına; duygusal hissizlik/duyarsızlaşma ve duygusal bölünme mekanizması geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

² Katılımcı yaptığı işten dolayı insanlara karşı şüpheli biri haline geldiğini görüşme boyunca sık sık dile getirmiştir.

³ Bireysel sonuçlar toplumsal olumsuzluklara/sonuçlara da yol açmaktadır.

a) Duygusal Hissizlik/Duyarsızlaşma: Katılımcılar zaman içinde yoksul vatandaşların artan talepleri ve genel yaşam koşulları bakımından bu koruyucu mekanizmayı geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin K16 yoksul insanlarla sürekli karşılaşmanın kendisinde yarattığı etkiyi şu cümlelerle özetlemiştir:

“İş yerimde sürekli yoksul vatandaşlarla iç içe olduğum için günlük hayatımda yolda karşılaştığım yoksulların artık bu işi yapmaya başlamadan önceki kadar ilgimi çekmediğini fark ettim. İşe ilk başladığım zamanlarla şu anı kıyasladığımda duyarsızlaşmaya başladığımı fark ediyorum.”

Bir başka katılımcı ise (K10) sürekli benzer şeylerle karşılaşmanın kendisinde yarattığı hissi, bunun işine ve yaşam kalitesine yansımalarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Çok fazla benzer öykülerle karşılaştıktan sonra vakalara daha nötr bakma yönünde bir duygum gelişti. ... Bizim yaşantımız hiçbir zaman belirleyici bir sınıf olamaz. Mevcut politikaların yeterli ve sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Duygusal yaşam kalitemizin gün geçtikçe düştüğünü, acıma duygusundan uzaklaşıp işimi yapma ve dosyayı kapatma isteği oluşuyor.”

b) Duygusal Bölünme: Sosyal hizmet uzmanları sürekli duygusal emek talep eden bir işle karşı karşıyadır ve bu uzmanlarda empatinin bölünmesiyle de sonuçlanabilmektedir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarının bazıları belirsiz bir empati yaşadıklarını tasvir etmişlerdir. Örneğin K4 bir taraftan daha agresif bir yapıya bürünme, bir taraftan yoksula acıma, bir taraftan yoksul olmadığı için kendi hayatına şükretme ve bir taraftan da yoksulu öteki olarak görme; kendi sınıfından görmeme duygusunu şu cümlelerle özetlemiştir:

“Ben artık sabırsız bir yapıya büründüğümü hissediyorum bu artan talepler karşısında. Sabrım taşıyor. Daha fazla sinirlenmeye agresifleşmeye başlayabiliyorsunuz veya artan taleple birlikte çok şükür biz bu durumda değilizi de yaşıyorsunuz. Hani bir şey var agresifleşme var. Buna yetememekle ilgili. Çünkü yeterli gelemiyorsunuz. Kendi hayat standartlarınızla onların hayat standartlarını karşılaştıramıyorsunuz. Ekonomik olarak aynı standartlarda değilsiniz. Onlar çalışabilir durumda değiller. Onlara yetemiyorsunuz. Verdiğiniz yardım yeterli gelmiyor. Ama daha fazlasını yapamıyorsunuz. Bir yandan acıyorsunuz. ... Normal olarak çok değişik duyguları bir arada yaşıyoruz.”

Araştırmalar, yoksullarla uğraşan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal bir ikilikle karşı karşıya kaldıklarını: yargılama ile birlikte şefkat, kaçınma ile birlikte katılım ve reddetme ile birlikte dayanışma- göstermektedir (Reingold ve Liu, 2009). K7 ise sürekli yoksul insanlarla karşılaşmasının kendisinde bir deformasyon yarattığını ve bu anlamda kendisini korumak adına bazı kalkanlar oluşturduğunu şu cümlelerle belirtmiştir:

“İnsanların daha yumuşak baktığı olayları görmezden geldiğimi fark etmeye başladım. Tabii dediğim değişiklikler zamanla oldu. Şimdi daha detaycı ve olumsuz bir bakış açısına sahibim işimden dolayı.”

Her ne kadar K7 bir savunma mekanizmasını zaman içinde geliştirse de gerçekten yoksul bir insanla karşılaştığında kendisinin psikolojik olarak etkilendiği *“Kişi anlattıklarında samimi ise ister istemez etkileniyorum. Psikolojik olarak insanların zor durumda olmaları psikolojik anlamda etkiliyor beni.”* diyerek aslında duygularının yönünde bir belirsizlik yaşadığını ifade etmiştir.

Duygusal Profesyonel Koruyucu Mekanizmalar

Çok sayıda araştırma, sosyal desteğin duygusal yüklerle karşı en etkili tamponlardan biri olduğunu göstermektedir (Kinman ve Grant, 2011). Çalışma bulguları sosyal hizmet uzmanlarının duygusal olarak kendilerini korumak için aldıkları önlemlerde profesyonel bir destek almadıklarını, genel olarak sosyal destek mekanizması olarak aile ve aynı işi yapan arkadaşları gördüklerini, bazen kendi bireysel hobileri çerçevesinde rahatlamaya çalıştıklarını ya da yaptıkları işin kaderleri olduklarını düşünüp bu işin sonuçlarını kabullendiklerini göstermektedir. Örneğin K4 kendi uğraşları doğrultusunda nasıl rahatladığını şu ifadelerle aktarmıştır:

“Mesela ben buraya işe başlamadan önce dikiş kursuna gitmişim ve dikiş benim için ciddi bir terapi. Hani kendimi rahatlattığım, işte kendimi daha iyi hissettiğim, üzgün olduğumda veya bu duygularım çok fazla karmaşık olduğunda kendime ait bir alan oluşturabildiğim bir yer. Veya yürürüm genellikle. İşte sahilde olmak bana iyi geliyor. Denizi görmek iyi geliyor. Kesinlikle çok iyi geliyor.”

K1 ise *“Sanırım bu anlamda en büyük şansım eşim. Zaten direk eve gittiğim zaman burdan moralim bozuk olarak gittiğim zaman anlaşılıyor. Eşim psikolojik olarak destek oluyor. Onun etkisini yadsıyamam.”* Sözleriyle eşinin kendisine verdiği desteği dile getirmiştir. K7’de K1 ile benzer şekilde aile desteğini dile getirmiştir: *“Ailemle vakit geçirdiğimde süre biraz uzun olduğu müddetçe biraz olsun stresten sıyrılabilirim. Bu farkettiriyor.”* K16 ise kendi kendine telkin ve arkadaş desteğine başvurduğunu belirtmiştir. *“İşe ilk başladığım dönemlerde çok etkilendiği fark ettim daha sonra kendimi telkin etmeye arkadaşlarım ile durumu paylaşarak çözümlenmeye başladım.”* K15 ise yaptığı işin olumsuz duygusal yüklerini kabullendiğini *“Hiçbir önlem almıyorum. Kaderim olduğumu düşünüyorum ve yaşıyorum.”* belirtmiştir.

TARTIŞMA

Sosyal hizmetin bireyin ve toplumun kesişim noktasındaki konumu göz önüne alındığında, neoliberal düşüncenin hâkim olduğu ve neoliberal politikaların uygulandığı bir ortamda sosyal hizmet uzmanları denetleyici (özellikle yoksul kim seçme/ayırma) işlevlerin egemenliğindeki kısıtlı kaynaklarla görevlerini gerçekleştirirler. Bu tür ortamlarda sosyal hizmet uzmanları, genellikle kendilerini bilerek veya bilmeyerek neoliberal gündemi gerçekleştirmeye yardım ederken bulurlar (Abramovitz, 2012).

Böyle bir ortamda sosyal hizmet uzmanları duygularına da sıklıkla başvurmaktadırlar. Bu anlamda yargılama ve karar verme süreçlerinde ruh hali ve duyguların yönetimi önemli rol oynadığından (Morrison, 2007) duygusal emeğin önemi sosyal hizmet uygulamalarında başat olmaktadır. Zira duygusal emek, duygusal uyumsuzluğu tetikleyebilir ve kişinin asıl duygusunu bozabilir (Ashforth ve Humphrey, 1993). Akademik yazında duygularla “neye dikkat ettiğimiz”, “nasıl düşündüğümüz” ve “onlar aracılığıyla kararlar verdiğimiz” ortaya konulmuştur. Bu anlamda sosyal politika uygulamalarından biri olan sosyal yardımların yoksul vatandaşlara ulaştırılmasında ilk karar vericiler olan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal durumlarının yönü mesleki karar alma süreçlerini etkileyebilir. Nitekim araştırma bulguları sosyal hizmet uzmanlarının günlük rutinlerinde mevcut politikalardan dolayı hem hizmet sunumunda hem de yoksul kişilere yaklaşımda sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Sürekli başkalarının acılarına tanıklık etme şefkat yorgunluğu olarak adlandırılan ayrı bir tükenmişlik türüne yol açar (Leung vd., 2005). Nitekim sosyal hizmet uzmanları ile yapılan bir çalışmada tükenmişlikle müracaatçıya yardım etme davranışı arasındaki ters yönlü ilişkiye dikkat çekilmiştir (Serpen ve Hasgöl, 2013). Mevcut araştırma sonuçları ise sosyal hizmet uzmanlarının sürekli yoksul vatandaşlarla iç içe olmalarının, yoksullukla yoğun karşılaşmalarının şefkat yorgunluğu olarak tanımlanabilecek ve şefkat yorgunluğunun bir sonucu olarak; işle ilgili olumsuz duygularının hayatlarının diğer alanlarına yayıldığını, yoksul bireylere karşı olumlu duygularının ve empatilerinin azaldığını (Leon vd., 1999) ortaya koymaktadır. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanları sürekli yoksullukla karşılaşmanın bir sonucu olarak işle ilgili duygularını hayatlarının diğer alanlarına taşıyarak duygusal yıpranma, kişisel güvencesizlik ve aile-yaşam, toplumsal ilişkiler bağlamında problemler yaşamaktadırlar. Sonuçlar, araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunun işlerini mesleki değerlerine göre yerine getirme konusundaki duygularını yönetme ya da etkili bir şekilde araçsallaştırmakta başarısız olduklarını, sürekli bir duygusal uyumsuzluk durumu ile karşı karşıya kaldıklarını ve kendi hayatlarına taşımama konusunda başarısız olduklarını belgelemektedir. Dolayısıyla hem etkili uygulayıcılar olabilmek hem de sosyal yaşama bu duyguları taşımamaları için sosyal hizmet uzmanlarının öncelikle kendi duygularını yönetmede yetkin olmaları gerekmektedir (Merighi ve Dinis, 2005).

Olumsuz duygu çağrışımları ile birlikte sosyal hizmette profesyonelliği ve profesyonel standartları korumaya yapılan vurgu uygulayıcılar için bir paradoks yaratır. Duygular profesyonel uygulamanın bir parçasıdır ancak 'profesyonel' olarak algılanmazlar. Sosyal hizmet ilişkiye dayalı, duygular ilişkisel yapılar olarak görüldüğünde, bu paradoksal algı önemli gerilimler ortaya çıkarır (O'connor, 2019). Bu anlamda bir başka araştırma sonucu; sosyal hizmet uzmanlarının -müracaatçı ilişkisinde bir araç; 'müracaatçıyı anlama, kendini müracaatçının yerine koyma' işlevi gören -empatilerinin (Başer, 2016) ve yoksul insanlara karşı olumlu duygularının azaldığı, yoksullukla yoğun karşılaşmanın bir sonucu olarak bu olumsuz duyguları bastırmak, unutmak ve hepsinden önemlisi yoksulluk içinde yaşayanları ve kendilerini ayırt etmek için koruyucu duygusal mekanizmalar geliştirdikleridir. Uzmanların duygularını düzenlemek için kullandıkları duygusal yabancılaşma; artan

duygusal taleplere karşı bir savunma mekanizması ve "hissettikleri ve ifade ettikleri duygu arasındaki" eşitsizlikleri müzakere ettiklerinde ortaya çıkan "bilişsel uyumsuzluk kavramına benzer" bir kavram olan duygusal uyumsuzlukla başa çıkmanın bir yoludur (Lavee ve Strier, 2018; Hochschild, 1983). Duygusal emek, sadece sosyal hizmet uzmanlarının yoksul insanlar hakkında hissettiklerini değiştirmez; aynı zamanda hak ettiklerine dair ahlaki yargılarını da şekillendirir. Başka bir deyişle, duygular, sosyal hizmet uzmanlarının eylem veya eylemsizliklerini meşrulaştırmaya hizmet edebilir (Grootegoed ve Smith, 2018). Sosyal hizmet uzmanlarının başa çıkma mekanizması olarak geliştirdikleri bu stratejiler aynı zamanda duygusal emek ve sosyal hizmet mesleğinin ve bu mesleği icra edenlerin etik değerleri/ahlaki yargı arasındaki ilişki bakımında da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü müracaatçının düşünce, duygu ve koşullarını anlama ve yansıtma bakımından sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bir çağrı olarak kabul edilmesi gereken empati (Tuncay ve İl, 2009) özellikle başkalarının acı çektiği durumlarda-genellikle başkalarının refahı için endişe yarattığı için ahlaki bir duygu olarak kabul edilir. Bu ise ahlakın, hangi eylemlerin başkalarının iyiliğine fayda sağlayacağına karar verme alanıdır (Pizarro, 2000). Dolayısıyla çalışma, duyguların özellikle empatinin ahlaki yargı sürecinde nasıl bütünleyici bir rol oynadığı bakımından da sonuçlar ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Öncelikli olarak çalışma katılımcı sayısı bakımından küçük ölçekli bir çalışma olarak kabul edilebilir. Ancak ulaşılan sosyal hizmet uzmanlarının farklı şehirlerde, farklı birim ve farklı kurumlarda görevlerini sürdürmelerine rağmen genel olarak benzer eğilimlerle görüşme sorularını cevaplandırmaları çalışma bulgularını önemli kılmaktadır.

Diğer yandan duygusal emeğin etkilerini sınırlandırmak, sosyal hizmet uzmanlarını duygusal yüklerinden kurtarmak; bu yolla sosyal hizmet uzmanlarının duygusal refahını artırmak ve etkili uygulayıcılar olabilmelerini sağlayacak müdahalelerin geliştirilmesine rehberlik edebilmek için karşılaştıkları taleplerin olumsuz etkilerinden koruyabilecek faktörleri belirlemek önemlidir.

Bu çalışmada bulunan yüksek düzeyde duygusal emeğin olumsuz etkileri sosyal hizmet kariyerinin erken bir aşamasında dayanıklılığı artırmaya yönelik müdahalelerin gerekli olduğunu göstermektedir. Kişiler arası ve kişinin kendi iç dünyasındaki duygusal yetkinlikleri geliştirmek için tasarlanacak müdahaleler, duygularla başa çıkma, duyguların dirençliliği artırma ve duygusal yüklerden arındırma potansiyeline sahip olmalıdır.

Duygu yönetiminde hizmet içi eğitim bir seçenek olarak düşünülebilir. Her ne kadar bu çalışmada yoksul insanlara nasıl yaklaşması gerektiği konusunda eğitim alan ve yoksul insanlarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeği konu edinilmişse de Türkiye'de bu alanlarda sosyal hizmet uzmanlarının yerine başkaca mezunların çok daha fazla istihdam edildiği gerçeği kurum içi eğitimi bir başka açıdan da önemli kılmaktadır. Bu çalışma özelinde sosyal hizmet uzmanlarının duygusal olarak kendilerini korumak için profesyonel hiçbir mekanizmaya başvurmamaları da kurum

içi eğitimin bir başka yönden önemini göstermektedir. Kurum içi eğitimlerde farkındalık teknikleri ve duygu yoğunluğunu azaltma gibi boşaltma teknikleri kullanılabilir. Ayrıca yoksul bireylere ne şekilde yaklaşılması gerektiği, yoksul kişilere zaman içinde olumsuz bir önyargı geliştirmenin onların sosyal yardımlara erişimlerini engelleyebileceği olgusu verilecek eğitimlerin bir parçası olmalıdır.

Diğer taraftan bu çalışma sosyal hizmet uzmanlarının duygusal emeğine ve bunun yoksul vatandaşlara yansımalarına ilişkin bir iç görüş kazandırmış olsa bile, gelecekte bu yönde başkaca çalışmalarda yapılmalıdır. Bu çalışmalarda yoksul bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hem duygusal emeği konu edilmeli hem de duyguların yönetimi konusunda kurum içi eğitimlerin duyguların yönetimi konusunda ne kadar etkili olduğu ortaya konmalıdır. Bu hem sosyal yardım alan yoksul bireylere ilişkin hizmetin kalitesini artırma hem de sosyal hizmet uzmanlarını duyguların olumsuz etkilerinden koruma bakımından gereklidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan 14.09.2020 tarihli ve 2020/5 sayılı onay belgesi alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (2012). Theorising The Neoliberal Welfare State for Social Work. In M. Grey, J. Midgley, & S. A. Webb (Eds.), *The Sage Handbook Of Social Work* (33–50). London: Sage.
- Aca, Z. (2018). *Türkiye’de Kamusal Sosyal Yardımların Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Etkinliği Analizi: Bursa Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aca, Z. (2020). *Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Kamusal Sosyal Yardımların Etkinliği Analizi: Bursa Örneği*. Ankara: Türk Metal.
- Ashforth, B., Humphrey, E. ve Ronald. H. (1993). Emotional Labor in Service Roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18, 88-115.
- Başer, D. (2016). *Sosyal Hizmette Empatinin Kavramsallaştırılması, Uygulaması, Ölçümü Ve Eğitimine Yönelik Bir İnceleme: Karma Yöntem Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (Çev., Osman Birgin vd.,). (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Davis, M. (1983). Measuring Individual Differences in Empathy Evidence for a Aulti-Dimensional Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126.

- Feldman, G. (2019). Towards a Relational Approach to Poverty in Social Work: Research and Practice Considerations. *British Journal of Social Work*, 49, 1705–1722.
- Fenton, J. (2012). Bringing Together Messages from the Literature on Criminal Justice Social Work and 'Disjuncture: The Importance of 'Helping''. *The British Journal of Social Work*, 42(5), 941–956.
- Frederickson, B. (2001). The Role of Positive Emotions in Positive Psychology: The Broaden And Build Theory of Positive Emotions. *American Psychologist*, 56, 18–26.
- Gerdes, K. E. ve Segal, E. A. (2009). A Social Work Model of Empathy. *Advances in Social Work*, 10(2), 114-127.
- Gerdes, K. E., Lietz, C. A., ve Segal, E. A. (2011). Measuring Empathy in the 21st Century: Development of an Empathy Index Rooted in Social Cognitive Neuroscience and Social Justice. *Social Work Research*, 35, 83–93.
- Grandey, A. A. (2000). Emotion Regulation in The Workplace: A New Way To Conceptualize Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95–110.
- Grootegoed, E. ve Smith, M.(2018). The Emotional Labour of Austerity: How Social Workers Reflect and Work on Their Feelings towards Reducing Support to Needy Children and Families. *British Journal of Social Work*, 48(7), 929–1947.
- Hochschild, A. (1983). *The managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (2013). *So how's the family? and Other Essays*. Berkeley: University of California Press.
- IFE, J. (2015). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (Çev. Ali Değirmenci vd.), Ankara: Nika.
- Kinman, G. ve Grant, L. (2011). Exploring Stress Resilience in Trainee Social Workers: The Role of Emotional and Social Competencies. *British Journal of Social Work*, 41, 261–275.
- Lavee, E. ve Strier, R. (2018). Social Workers' Emotional Labor with Families in Poverty: Neoliberal Fatigue?. *Child & Family Social Work*, 23(3), 504-512.
- Lazo, D. ve Vik, E. (2014). Reflections on Empathy in Social Work Practice: A Qualitative Study among Swedish Social Workers. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:733643/FULLTEXT01.pdf>. Erişim tarihi, 12.11.2020.
- Leon, A. M., Altholz, J. A. S. ve Dziegielewska, S. F. (1999). Compassion Fatigue: Considerations for Working with the Elderly. *Journal of Gerontological Social Work*, 32 (1), 43-62.

- Leung, T. T., Mok, B., Wong, H. (2005). Tension of Managerial Change in the Emotional Labour of Social Work. *International Journal Of Knowledge, Culture And Change Management*, 5 (3), 1-8.
- Merighi, J. R. ve Dinis, M. C. (2005). Surface Acting as a Predictor of Emotional Exhaustion in Portuguese Social Workers. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 3(1), 303-310.
- Morris, A. J. ve Feldman, D. C. (1996). The Dimensions, Antecedents, And Consequences Of Emotional Labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986–1010.
- Morrison, T. (2007). Emotional Intelligence, Emotion and Social Work: Context, Characteristics, Complications and Contribution. *British Journal of Social Work*, 37, 245–263.
- Morrisette, P. (2004). Promoting Psychiatric Student Nurse Well-Being. *Journal of Psychiatric & Mental Health Nursing*, 11(5), 534–540. doi:10.1111/j.1365-2850.2004.00753.x .
- O'Connor, L. (2019). How Social Workers Understand and Use Their Emotions in Practice. A Thematic Synthesis Literature Review. *Qualitative Social Work*, 19(4), 1-28.
- Özmete, E. (2011). Social Work As an Emotional Labor: Management of Emotions in Social Work Profession. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/EmineOZMETE-Labors.pdf>. Erişim tarihi, 12.11.2020.
- Pizarro, D. (2000) Nothing More than Feelings? The role of Emotions in Moral Judgement. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 30(4), 355–75 .
- Punch, K.F. (2014). *Sosyal Araştırmaya Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Çev. Dursun Bayrak vd.). (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Reingold, D. A., ve Liu, H. K. (2009). Do Poverty Attitudes of Social Service Agency Directors Influence Organizational Behavior?. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38, 307–332.
- Ruch, G. (2012). Where Have All the Feelings Gone? Developing Reflective and Relationship-Based Management in Child-Care Social Work. *The British Journal of Social Work*, 42(7), 1315–1332.
- Serpen, S. A, ve Hasgül, E. (2015). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi Ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 15(35), 37-52.
- Stokes, S. (2007). Political Clientelism. In C. Boix & S. Stokes (Eds.), *The Oxford Handbook of Comparative Politics* (604-627). Oxford: Oxford University Press.
- Taşçı, F. (2008). Sosyal Yardım Yapma(Ma) Gereksinimleri Üzerine Yaklaşımlar. *Kamu-İş*, 9(4).
- Thomas, J. T., ve Otis, M. D. (2010). Intrapsychic Correlates of Professional Quality of Life: Mindfulness, Empathy, and Emotional Separation. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1. doi:10.5243/jsswr.2010.7.

-
- Tuncay, T. ve İl, S. (2009). Sosyal Hizmet Uygulamasında Empatiyi Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 39-56.
- TÜİK (2020a). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr>. Erişim tarihi, 12.11.2020.
- TÜİK (2020b). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013. Erişim tarihi, 12.11.2020.
- Wagaman, M. A., Geiger, J. M., Shockley, C., ve Segal, E. A. (2015). The Role of Empathy in Burnout, Compassion, Satisfaction, and Secondary Traumatic Stress among Social Workers. *Social Work*, 60, 201–209.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

İşin Anlamlı Bulunmasının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşlarına İlişkin Bir Çalışma*

The Effect of Meaning of Work on Organizational Citizenship Behaviours: A Study on Social Services Institutions

Gühercan VURAL¹, Semra GÜNEY², İrem METİN-ORTA³

¹ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Uzmanı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, guher.vural@ailevecalisma.gov.tr, ORCID: 0000-0001-5508-7949

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, semraguney@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8809-8983

³ Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, irem.metin@atilim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9253-9158

Başvuru: 26.08.2020
Kabul: 17.02.2021

Atıf:
Vural, G., Güney, S. ve Metin-Orta, İ. (2021). İşin anlamlı bulunmasının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi: sosyal hizmet kuruluşlarına ilişkin bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 459-481. DOI: 10.33417/tsh.785752

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çalışanların işlerini anlamalı bulmasının örgütsel vatandaşlık davranışlarına (ÖVD) etkisini incelemektir. Bu amaçla çalışmada işi anlamalı bulma kapsamında pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon değişkenleri ile ÖVD kapsamında diğerkamalık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem değişkenleri ele alınmıştır. Araştırmanın hipotezlerine göre işi anlamalı bulma değişkeninin alt boyutlarının her birinin (pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon) ÖVD ile pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir. Çalışmanın örnekleme, Ankara İli Çankaya ve Yenimahalle ilçe sınırları içinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı dört farklı Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde görevli 104 personelden oluşmaktadır. İş ve Anlam Ölçeği, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD) Ölçeği ve kişisel bilgi formunun yer aldığı anket katılımcılar tarafından işyerinde gönüllü olarak doldurulmuştur. Pearson korelasyon analizi sonucunda işi anlamalı bulma ile ÖVD değişkeninin alt boyutları arasında ve ÖVD ile işi anlamalı bulma değişkeninin alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Çalışanların cinsiyetine ve eğitim düzeylerine göre işi anlamalı bulma, ÖVD ve demografik değişkenlerde anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi analizleri yürütülmüştür. Bu analizlerin sonucunda erkek katılımcıların kadınlara göre hem meslekte hem de kurumda daha uzun süre çalıştıkları; eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların ise düşük olanlara göre daha fazla ÖVD sergiledikleri ortaya konulmuştur. Son olarak hiyerarşik regresyon analizi sonucunda işi anlamalı bulma alt boyutlarından her birinin, diğer bir ifadeyle, pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyonun ÖVD'yi pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Buna göre, işine pozitif anlam yükleyen, işini anlamalı bulan ve yüksek motivasyona sahip çalışanların daha fazla ÖVD sergiledikleri görülmüştür. Elde edilen bu bulgular araştırmanın hipotezlerini desteklemektedir. Mevcut çalışmanın bulguları, çalışanların ÖVD sergilemesinde işi anlamalı bulmasının önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgütsel vatandaşlık, işin anlamalı bulunması, sosyal hizmet kuruluşları

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the effect of meaning of work on organizational citizenship behaviours (OCBs). For this purpose, the variables of

* Bu çalışma, "İşin Anlamlı Bulunmasının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşları" isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

positive meaning in work, meaning making through work, and greater good motivations were examined in relation to meaning of work; and the variables of altruism, courtesy, sportsmanship, conscientiousness, and civic virtue were examined in relation to OCBs in this study. Based on the study hypotheses, it is expected that each dimension of the meaning of work variable (positive meaning in work, meaning making through work, and greater good motivations) will be positively correlated with OCB. The sample consisted of 104 employees in four Nursing Home Geriatric Care and Rehabilitation Centers, which give service under the Ministry of Family and Social Policies and located in Çankaya and Yenimahalle districts of Ankara. The questionnaire including The Work and Meaning Inventory, the Organizational Citizenship Behaviour Scale and personal information form was filled out by participants voluntarily in their work place. The results of Pearson correlation analysis showed significant positive correlations between meaning of work and dimensions of OCB, and dimensions of meaning of work and OCB. Independent samples t-test analyses were conducted to test whether there are significant differences on meaning of work, OCB and demographic variables regarding the employees' gender and level of education. As a result, it was demonstrated that male participants worked for longer periods than females in terms of both professions and institutions, and participants having a higher level of education displayed more OCB than those having a lower level of education. Lastly, the results of the hierarchical regression analysis showed that each dimension of meaning of work (positive meaning in work, meaning making through work, and greater good motivations) positively predicted OCB. That is, the employees who ascribe positive meaning to their work, make meaning through work, and have greater good motivations showed more OCB. These findings support the study hypotheses. The findings of the current study emphasize the importance of meaning of work in promoting the employees' OCB.

Keywords: *Organizational citizenship, meaning of work, social service institutions*

GİRİŞ

İnsanlar yaşamda aradıkları şeyleri bulduğunda, beklentilerini karşılayan durumlar yaşadığında ve amaçlarına ulaştıklarında anlam hissi yaşarlar. Frankl (1984)'e göre, insanoğlunun hayatında birincil motivasyon sağlayan unsur anlam arayışıdır. Çeşitli araştırmalar (Steger ve Dik, 2009; Geldenhuys, Laba, ve Venter, 2014; Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010; Wrzesniewski ve Dutton, 2001) çok sayıda çalışanın işlerinde anlam bulma arayışında olduklarını ve anlam arayışının insan doğasının temel bir ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır (Seçkin, 2019, s. 893). Anlam hissi kişisel yaşamda hissedileceği gibi, örgütsel düzeyde de hissedilebilir. Şüphesiz ki insanların bireysel bazda yaşamı anlamlı bulması önemli ve gereklidir. Bununla birlikte, gündelik yaşamın büyük bölümünde saatlerce vakit geçirilen iş ortamında algılanan anlam duygusu da en az bireysel anlam hissi kadar önemlidir. Şöyle ki; kişinin işi, onun hayatını mali ve sosyal açıdan oldukça etkilemekte olup bir kişinin işinden elde ettiği kazanımlar, kişiye büyük bir motivasyon sağlar (Köroğlu, 2011). Anlamlı bir iş kavramı, kişisel-kimlik ve kişisel-değerin önemli bir unsuru olarak, pozitif psikoloji alanındaki artan ilgiyi yansıtmakta olup bu durum, yalnızca, yaşamın ve çalışmanın olumsuz yönlerini tanımlamaya ve ele almaya çalışmaktan ziyade, yaşamın ve çalışmanın olumlu yönlerini aktif olarak geliştirmeye odaklanma ihtiyacını vurgulamaktadır (Seligman, 2002).

Alan yazında işin anlamlılığıyla ilişkili bireysel ve örgütsel değişkenleri araştıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Allan, 2017; Arnold, Turner, Barling, Kelloway ve McKee, 2007; Aydın ve Başol, 2014; Belwalkar, Vohra ve Pandey, 2018; Jung ve Yoon, 2016; Kara, 2016; Özkan, 2017; Seçkin, 2018; 2019, Sigler ve Pearson, 2000; Spreitzer, Kizilos ve Nason, 1997; Steger, Dik ve Duffy, 2012; Steger, Littman-Ovadia, Miller, Menger ve Rothmann, 2013; Zhang, Chen, Chen ve Schlegel, 2019). Ancak bu çalışmalar sınırlı sayıdadır. Dolayısıyla, işin anlamlılığının daha iyi anlaşılabilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Örgütsel vatandaşlık davranışları (ÖVD), işi anlamlı bulma ile ilişkili olabilecek örgütsel değişkenlerin arasında gelmektedir (Steger vd., 2012). Amirlere yardımcı olan gönüllü davranışları içeren ÖVD, işletme/kuruluşa yeni katılan çalışanlara yardımcı olma, çalışma zamanlarını gereksiz molalar ile geçirmeme, iş toplantılarına düzenli katılım sağlama, sorumluluk alma, işletmenin politik yaşamına aktif ve gönüllü bir şekilde katılım gösterme ve diğer çalışanlara örgütsel vatandaşlık davranışına yönelik temel işlerle ilgili sorunlarda gönüllü olarak yardımcı olma gibi davranışları içermektedir (Kidwell, Mossholder ve Benneth, 1997). Geçmiş çalışmalar, ÖVD'nin örgütün başarısı, iş tatmini, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, vatandaşlık karşıtı (anti-citizenship) davranışlar ve işten ayrılma etmenleriyle ilişkisini ortaya koymuştur (Mackenzie, Podsakoff ve Ahearne, 1998, ss. 87-88).

Bu çalışmanın amacı, ÖVD ve işi anlamlı bulma arasındaki ilişkiyi sosyal hizmet kuruluşlarında incelemektir. Sosyal hizmetler, *"kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat*

standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). Bu hizmeti veren kurumların seçilmesindeki amaç, diğer kişilere karşı duyulan hassasiyet ve yardım etme isteği gibi hümanist değerlerin (Lovat ve Gray, 2008, s. 1110) ışığında bu ilişkiyi incelemektir. ÖVD'nin tanımından da yola çıkılarak gönüllü olarak iş yerinde çalışma arkadaşına destek olan, işlerin yürütülmesi için gerekli fedakârlığı yapan kişilere hizmet sektörünün özellikle de sosyal hizmetlerin oldukça ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın, çalışanların ÖVD gibi yöneticileri memnun eden davranışların sergilemesi için işini anlamlı bulması noktasında kuramsal tartışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İşin Anlamlı Bulunması

İşin anlamı, "kişinin kendi ideallerine veya standartlarına göre değerlendirilen bir iş hedefinin veya amacının değeri" (May, Gilson ve Harter, 2004, s. 14); "işte o işin dışsal sonuçlarından daha büyük bir amaç bulma" (Arnold vd., 2007, s. 195) olarak tanımlanabilir. İşin anlamlılığı bireyin yaşamın anlamlılığını belirlemede oldukça önemli bir role sahiptir (Zhang vd., 2019). Bu önemi göz önünde bulunduran psikoloji alanı araştırmacılarının bazıları (Clausen ve Borg, 2010, s. 311; Wrzesniewski, 2003, s. 310) anlamı, iş deneyimlerine ve etkileşimlerine yönelik bireylerin öznel yorumları olarak tanımlarken bazı sosyal bilimciler (Isaksen, 2000, ss. 92-93; Sosik, 2000, ss. 61-62) anlam kavramına normlar ve bireylerin ortak algıları açısından yaklaşmış ve anlamı, "kişinin varlığındaki düzenin, önemin, bağlılığın, değerinin ve amacın benimsenmesi" olarak tanımlamışlardır (Dinç, Uzunbacak ve Akçakanat, 2019, s. 352).

İnsanlar hayatın geneline yönelik bir anlam arayışında oldukları gibi iş özelinde de anlam arayışı içindedirler (Steger ve Dik, 2009). Hackman ve Oldham (1975)'a göre işin anlamlı bulunması kavramı, bireylerin yaptığı işi, para kazanma fonksiyonunun dışına çıkararak işini değerli olarak görmesi ve bu şekilde bir anlam yüklemesi olarak tanımlanmıştır. Wrzesniewski ve Dutton (2001, s. 180) ise, işin anlamlılığı ve tanımı için işin doğasının temel bileşenleri olduğunu ve birey için işin anlamının tanımı değiştiğinde işin amaçlarının kapsamının da değişeceğini belirtmiştir. Aydın ve Başol (2014) tarafından yapılan işin anlamına ilişkin araştırmada, katılımcıların %78.5'inin (285 kişi) işini, bir geçinme kaynağı olarak betimlediği; %21.5'inin ise (78 kişi) işini, bireyin kendisini ifade etme biçimi olarak betimlediği ortaya koyulmuştur.

Bu çalışmanın temel değişkenlerinden biri olan işi anlamlı bulma, Steger vd. (2012) tarafından işin anlamlılığına yönelik öne sürülen kavramsallaştırmaya dayanarak tanımlanmıştır. Buna göre işi anlamlı bulma, 'pozitif anlam' (positive meaning), 'işin kattığı anlam' (meaning making through work) ve 'yüksek motivasyon' (greater good motivations) boyutlarını kapsamakta olup pozitif anlam boyutu, iş psikolojisinin bir parçası olan psikolojik anlamlılık fikrinin basit bir yansımasıdır. Anlamlı iş, çalışan birey için öznel bir deneyim olup 'pozitif anlam' boyutunda bireyin işini ne düzeyde önemli ve anlamlı olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Steger vd., 2012, s. 325-324).

İşin bireyin kişisel gelişimine ve dünyaya dair anlayışına ne düzeyde katkı yaptığını gösteren 'işin kattığı anlam' düzeyine ilişkin ampirik araştırma, çalışmanın genellikle yaşamda önemli bir anlam kaynağı olduğunu göstermiştir (Steger ve Dik, 2010). Birinin işi ile hayatı arasında ortak bir örtüşme olabileceği değerlendirilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın insanların hayatlarında bir anlam yaratmalarına yol açmadan anlamlı olabilmesinin pek mümkün olmadığı belirtilmiştir (Steger ve Dik, 2009). Diğer bir ifadeyle, çalışma bireylerin kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı daha iyi anlamasına yardımcı olarak kişinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Steger ve Dik, 2010; Steger vd., 2012, s. 324-325).

İşin başkalarına ve topluma ne düzeyde fayda sağladığını gösteren 'yüksek motivasyon' (greater good motivations) boyutunda, daha büyük fayda üzerinde olumlu etki yaratma arzusu, işin anlamlı olması ile ilişkilendirilmektedir (Steger vd., 2012, ss. 324-325). Diğer bir ifadeyle, işin diğerleri üzerindeki etkisinin artması, işi daha anlamlı kılmaktadır. İş anlamının boyutlarının anlaşılabilmesi için literatürde işi merkeze alma, sosyal normlar, işten elde edilen kazançlar, iş rolünün tanımlanması, işin amaçlarının önemi başlıkları kapsamında iş konusu incelenmiştir (Quintanilla ve Wilpert, 1988, ss. 3-14).

İlgili alan yazınında işin anlamlılığıyla ilişkili değişkenleri inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır (örn., Allan, 2017; Allan, Douglass, Duffy ve McCarty, 2016; Arnold vd., 2007; Kamdron, 2005; Leonardo, Pereira, Valentini, Freitas ve Damasio, 2019; Özkan, 2017; Sigler ve Pearson, 2000; Sparks ve Schenk, 2001; Spreitzer, 1995, Spreitzer vd., 1997; Steger vd., 2012; 2013; Wrzesniewski, McCauley, Rozin ve Schwartz, 1997; Zhang vd., 2019). Bu çalışmaların bazılarında, işin anlamlılığı psikolojik güçlenmenin bir boyutu (Spreitzer, 1995, Spreitzer vd., 1997) olarak ele alınmıştır. Bazı çalışmalarda işin anlamlılığını belirleyen etmenler, bireyle ilgili (örn., kişilik özellikleri), işle ilgili (örn., işin özellikleri), örgütle ilgili (örn., liderin özellikleri) ve toplumla ilgili (örn., çalışma koşulları) değişkenler olarak incelenmiştir (detaylı bilgi için bkz., Lysova, Allan, Dik, Duffy ve Steger, 2019). Bazı çalışmalarda ise işi anlamlı bulmanın sonuçları incelenmiş ve bunlara göre işini anlamlı bulan çalışanların daha fazla psikolojik iyi hal (Arnold vd., 2007; Passmore, Hemming, McIntosh, ve Hellman, 2020; Steger vd., 2012), işe adanmışlık (Jung ve Yoon, 2016; Steger vd., 2013), işe yönelik içsel motivasyon, öz yeterlilik ve örgütsel bağlılık (Jung ve Yoon, 2016; Leonardo vd., 2019; Steger vd., 2012), iş ve yaşam doyumu (Belwalkar, Vohra ve Pandey, 2018; Kamdron, 2005; Sparks ve Schenk, 2001; Spreitzer vd., 1997; Steger vd., 2012; Wrzesniewski vd., 1997) ve iş performansı (Evcimen, Çakıcı ve Çakıcı, 2020; Özkan, 2017; Sigler ve Pearson, 2000) gösterdikleri bulunmuştur. Benzer şekilde bu bireylerin daha az örgütsel sapma davranışı (Evcimen vd., 2020) ve tükenmişlik (Bayer vd., 2020; Passmore vd., 2020) gösterdikleri rapor edilmiştir. Mevcut çalışmada, işi anlamlı bulmanın ÖVD ile ilişkisi incelenmektedir.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışları

ÖVD ilk olarak Barnard tarafından 1930'lu yıllarda ele alınmış olup biçimsel rol davranışı dışında "rol dışı davranışlar" olarak tanımlanmıştır (Karaman ve Aylan, 2012). Greenberg ve Baron (2000) örgütsel vatandaşlık davranışı kavramını, "iş görenin örgütte biçimsel yolla belirlenen, yapılması zorunlu olanların ötesine geçmesi ve beklenenden fazlasını yapmalarıdır" olarak tanımlanmaktadır (Aktaran Özdevecioğlu, 2003, s. 118).

Mackenzie ve arkadaşları (1998, s. 87-88) örgütsel vatandaşlık davranışının son yıllarda alan yazında sıklıkla ele alınmasının üç temel nedenden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu nedenlerden ilki, bu davranış ile ortaya çıkan performansın değerlendirilmesi sonucunun terfi ve ücret uygulamalarına katkı sağlamasıdır. İkincisi, bu davranışların örgütlerin başarısına ve etkinliğine olan katkısıdır. Üçüncüsü ise, iş tatmini, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, vatandaşlık karşıtı davranışlar ve işten ayrılma ile olan örgütsel vatandaşlık davranışının yakın ilişkisidir (Gürbüz, 2006, s. 51).

Organ (1988), örgütsel vatandaşlık davranışını "*biçimsel ödül sisteminde doğrudan yer almayan ya da tanımlanmayan ve bir bütün olarak örgütün fonksiyonlarının etkinliğine katkıda bulunan, isteğe bağlı bireysel ekstra rol davranışı*" olarak ifade eder. Yazar, bireylerin görev tanımlarında yer alan formal rol davranışlarının çalıştıkları örgütler tarafından ödüllendirildiğini, oysa örgütsel vatandaşlık davranışlarının biçimsel olarak ödüllendirilmediğini ifade etmektedir. Organ (1988), ÖVD boyutlarını beşe indirgemiş, sivil erdem, diğerkâmlık (özgecilik), vicdan sahibi olma, sportmenlik ve nezaket olarak ifade etmiştir. Podsakoff, MacKenzie, Paine ve Bachrach'ya (2000) göre ÖVD boyutları; yardım etme davranışı, sportmenlik, örgütsel sadakat, örgütsel itaat, bireysel inisiyatif, sivil erdem ve öz gelişim olarak toplam yedi tanedir (Arslantaş ve Pekdemir, 2007, s.264).

Örgütsel vatandaşlık davranışları, alan yazında genellikle diğerkâmlık (altruizm), vicdanlılık (conscientiousness), nezaket (courtesy), centilmenlik (sportmanship) ve sivil erdem (civic virtue) gibi boyutlarda ele alınmıştır. Bu beş boyut, çalışma arkadaşlarına yardım etmek, işyeri kurallarına uymak, şikâyette bulunmamak ve organizasyonel işlere aktif katılım sağlamak gibi örgütsel davranışları içermektedir (Al-Zu'bi, 2011). Mateer ve Willover (1994)'e göre, *diğerkâmlık (özgecilik)*, herhangi bir ödül beklentisi olmaksızın karşısındakinin iyiliğini gözeterek ona yardımcı olma şeklindedir. *Diğerkâmlık (özgecilik)*, Erdoğan ve İraz (2019)'ın aktardığı üzere, işle ilgili problemlere sahip başka bir kişiye yardımcı olmayı amaçlayan (satış stratejilerini paylaşma, gönüllü olarak yeni satış görevlilerini yönlendirmeye yardımcı olma vb.) gönüllü eylemler olarak da tanımlanmıştır. Erdoğan (2018, s. 61)'a göre *vicdanlılık*, organizasyonun gerektirdiği asgari rolün üzerindeki isteğe bağlı davranışı ifade etmekte ve herhangi bir kişi için değil, kendi iyiliği için "doğru ve uygun" şeyler yapmak olarak tanımlanmış olup Organ (1988)'in örneklendirdiği gibi çalışan bireyin gerekli toplantılara katılması, çalışma alanını temiz tutması, dakik olması ve iş yeri düzenini sağlamak için konulan resmi ve gayri resmi kurallara riayet etmesi gibi durumları kapsamaktadır. Burns ve Collins (2000) *nezaket* kavramını, daha çok geleceğe odaklanan davranışlar olup ilerde çıkabilecek

herhangi bir problemin önüne geçmeyi amaçlamakta ya da problemin sonuçlarını hafifletmek niyetini taşıdığını ifade etmiştir. İş görenlerin başlangıçta fikrini almak ve mühim konularda iş görenlere bilgi vermek nezaket kavramına örnek olarak sunulabilecek davranışlardandır (Mert, 2010, s. 121). Organ (1988), işyerindeki *centilmenlik* davranışlarının daha iyi anlaşılması için iş arkadaşlarına saygılı olunması, sorunları gereksiz yere büyütmemeye, işlerin olumsuz tarafları yerine olumlu taraflarını görebilme, örgütü ilgilendiren sorunlarda olumlu bir tavır sergileyerek sorumluya değil soruna odaklanma, örgütün dışına çıkıldığında dahi örgüt imajını ve örgütün faaliyetlerini koruma vb. davranışları sergilemeyi örnek olarak göstermiştir. Küçük sorunları büyütmemeye veya şikâyet etmeden sorunları önlemeye dönük davranışlarda centilmenlik davranışı içerisinde yer alır (Çetinkaya ve Çimenci 2014, s. 247). Allison, Voss ve Dryer (2001), ÖVD'nin son boyutu olan *sivil erdemi*, örgütün menfaatlerinin en üst seviyede gözetilerek mesleki ve sosyal açıdan örgüt fonksiyonlarının desteklendiği, örgüte gönüllü olarak katılma ve örgütle alakalı olma davranışları olarak tanımlamıştır. Organ (1988), bu boyuta örnek olarak, çalışanın zorunlu olmayan ancak önemli olan toplantılara katılması, kişisel zamanında iş ile ilgili konuları tartışması ve fikir bildirmesini vermiştir.

ÖVD ile ilgili yapılan çalışmalarda, alışılmışın dışında projelere öncü olabilen çalışanların; bağımsız olan, gerekli kararları zamanında almayı bilen, örgütün değerlerine sahip çıkan bir işgören olarak ÖVD tanımına uygun şekilde mevcut sistemin içinde çalıştığı, sistemde değiştirilmesi gerekli yerleri tespit ettiği ve kendisi gibi düşünebilenleri harekete geçirdiği öne sürülmektedir (Yener ve Aykol, 2009). Ulusal alan yazında örgütsel vatandaşlık davranışlarını hemşireler özelinde inceleyen araştırmalarda (Altıntaş, 2006; Altıntaş ve Baykal, 2010), çalışanların çoğunlukla örgütsel vatandaşlık temel boyutlarından sivil erdem, diğerkâmlık, nezaket ve vicdanlılık davranışlarını gösterdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Erdoğan (2018)'in sağlık sektöründe gerçekleştirdiği çalışmasında, sağlık personelinin yüksek düzeyde ÖVD sergilediği bulunmuştur. Uluslararası alan yazında yer alan araştırmalarda ise, örgütsel davranış ile ortaya çıkan performansın değerlendirilmesi sonucunun terfi ve ücret uygulamalarına katkı sağladığı, bu davranışların örgütlerin başarısına ve etkinliğinin artmasına yardımcı olduğu ve ÖVD'yi iş tatmini, örgütsel adalet, örgütsel bağlılık, vatandaşlık karşıtı (anti-citizenship) davranışlar ve işten ayrılma ile yakın ilişkisi olduğu belirtilmiştir (Mackenzie vd., 1998, s. 87-88). Kısa dönemde etkisi görülmesine de örgütsel vatandaşlık davranışının uzun dönemde işletmeye büyük faydalar sağlayacağı bir gerçektir. Çalışanların göstereceği olumlu ve gönüllü davranışların ileride karşılıksız kalmayacağını düşünmeleri ve kariyerleri süresince sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışının kendilerine ödül ve terfi getireceğine inanmaları bu tür davranışların artması ile sonuçlanacaktır.

Yakın zamanda yapılan araştırmalardan bir kısmı ise ÖVD'nin belirleyicisi olarak içsel motivasyon, örgütsel bağlılık (Kim, Kim ve Holland, 2020; Wang, Weng ve Jiang, 2020), algılanan örgütsel destek, işe adanmışlık (Carter, Harman, Walter ve Groca, 2020) ve örgüte duyulan güveni (Farid vd., 2020) ele almış ve bunların ÖVD ile pozitif yönde ilişkisini ortaya koymuştur. Öte yandan, ÖVD

ile işi anlamlı bulma arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışma mevcuttur (Belwalkar vd., 2018; Steger vd., 2012). ÖVD ile işi anlamlı bulma arasındaki ilişkiyi Hindistan'da (Belwalkar vd., 2018) ve Amerika'da (Steger vd., 2012) çeşitli sektör çalışanlarıyla inceleyen bu çalışmalar, iki değişkenin pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde İsveç'te kamu çalışanları ile yürütülen ve ÖVD'nin özgecilik, vicdanlılık, nezaket, sivil erdem ve centilmenlik boyutlarının işle ilgili benliğin (work related self) duygusal ve bilişsel bileşenleri ile ilişkisini araştıran bir çalışmada (Knez, Hjärpe ve Bryngelsson, 2019) işle ilgili benliğin ÖVD'yi önemli ölçüde yordadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, işle ilgili benliğin duygusal bileşeni ile özgecilik, vicdanlılık ve sivil erdem arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Daha önce de belirtildiği üzere bu çalışma, (mülga) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan personelin örgütsel davranışlarını ve bunu etkileyen etmenleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı; işin anlamlı bulunmasının ÖVD'ye etkisini incelemektir. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmada çalışanın işine yüklediği pozitif anlamın, işini anlamlı bulmasının ve yüksek motivasyona sahip olmasının ÖVD üzerinde etkisi araştırılmaktadır. Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Pozitif anlam ile ÖVD arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

H2: İşin kattığı anlam ile ÖVD arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

H3: Yüksek motivasyon ile ÖVD arasında pozitif yönde bir ilişki mevcuttur.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Çalışmanın örneklemini Ankara ili Çankaya ve Yenimahalle ilçe sınırları içerisinde yer alan (mülga) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (ASPB) bağlı dört farklı Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde (HYBRM) görevli 104 personel (73 Kadın, 31 erkek) oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde nüfusu temsil eden katılımcı kümelerinin tanımlandığı ve bölüme dâhil edildiği bir örnekleme tekniği olan küme örnekleme tekniği kullanılmıştır (Jackson, 2015).

Katılımcıların yaş ortalamaları 40,25'dir (Ranj= 23-64, S= 8,99). Tablo 1'de görüleceği üzere, katılımcıların %22,1'inin (n=23) 23-33 yaş aralığında, %42,3'ünün (n=44) 34-44 yaş aralığında, %30,8'inin (n=32) 45-55 yaş aralığında ve %4,8'inin (n=5) 56 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Medeni durumları incelendiğinde; katılımcıların %31,7'sinin (n=33) evli ve %68,3'ünün (n=71) bekâr olduğu görülmüştür. Eğitim durumlarına bakıldığında ise; katılımcıların %36,5'sinin (n= 38) lise, %15,4'ünün (n=16) ön lisans, %30,8'sinin (n=32) lisans, %3,8'ünün (n=4) yüksek lisans- doktora ve %13,5'inin (n= 14) diğer okullardan mezun olduğu görülmektedir

Katılımcıların çalışma süreleri incelendiğinde; buldukları kurumda ortalama olarak 7.19 yıl (S= 5,40), meslekte ise ortalama olarak 10.78 yıl (S= 8,13) çalıştıkları görülmüştür. Kurumda çalışma

süreleri incelendiğinde; katılımcıların %5,8'inin (n=6) 1 yıldan az, %39,4'ünün (n=41) 1-5 yıl arasında, %32,7'sinin (n=34) 6-10 yıl arasında, %15,4'ünün (n=16) 11-15 yıl arasında, %6,7'sinin (n=7) 15 yıldan fazla süredir çalıştığı bulunmuştur. Meslekte çalışma süreleri incelendiğinde ise; katılımcıların %50'sinin (n=52) 5 yıldan az, %34,6'sının (n=36) 6-10 yıl arasında, %10,6'sinin (n=11) 11-15 yıl arasında, %4,8'inin (n=5) 15 yıldan fazla süredir çalıştığı bulunmuştur. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların çoğunluğunun kurumda ve meslekte yeni olduğu dikkat çekmektedir (bkz., Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Veriler

Demografik Değişken		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	73	70,2
	Erkek	31	29,8
Yaş	23-33	23	22,1
	34-44	44	42,3
	45-55	32	30,8
	56+	5	4,8
Medeni Durum	Evli	33	31,7
	Bekâr	71	68,3
Eğitim Durumu	Lise	38	36,5
	Ön Lisans	16	15,4
	Lisans	32	30,8
	Yüksek lisans-Doktora	4	3,8
	Diğer	14	13,5
Kuruluşta Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	6	5,8
	1-5 Yıl	41	39,4
	6-10 Yıl	34	32,7
	11-15 Yıl	16	15,4
	15 Yıldan Fazla	7	6,7
Meslekte Çalışma Süresi	5 Yıldan Az	52	50
	6-10 Yıl	36	34,6
	10-15 Yıl	11	10,6
	15 Yıldan Fazla	5	4,8
Kadro Durumu	Sözleşmeli	72	69,2
	Kadrolu	32	30,8
İşi Seçme Nedeni	Tesadüfi	15	14,4
	İş Garantisi	14	13,5
	Mesleğe Olan İlgi	42	40,4
	Ailenin İsteği	2	1,9
	Diğer	31	29,8

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada; İş ve Anlam Ölçeği (İAÖ), Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD) Ölçeği ve kişisel bilgi formu veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

İş ve Anlam Ölçeği (İAÖ)

İş ve Anlam Ölçeği (Work and Meaning Inventory), Steger vd. (2012) tarafından çalışanların işe yükledikleri anlamı ölçmek amacıyla geliştirilmiş, üç boyuttan (pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon) oluşan 10 maddelik bir ölçektir. Rosso ve arkadaşlarının (2010) işin anlamlılığı kavramına dair öne sürdüğü teorik çerçeveden yola çıkılarak geliştirilen bu ölçekte, pozitif anlamı ölçen dört madde (“İş yapmanın tatmin edici bir amacı olduğunu keşfettim”), işin kattığı anlamı ölçen üç madde (“İşim etrafımdaki dünyanın anlamını görmeme yardım eder”) ve yüksek motivasyonu ölçen üç madde (“Yaptığım iş büyük amaçlara hizmet eder”) yer almaktadır. Katılımcılar, ölçek maddelerini 5’li Likert tipi ölçek (1= “kesinlikle katılmıyorum”, 5= “kesinlikle katılıyorum”) üzerinden değerlendirmiştir.

Ölçeklerin orijinalinden başka bir dile çevrilmesi özellikle sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerden biri olduğundan ölçek bu tezin araştırmacıları ve mütercim tercüman tarafından Türkçeye çevrilmiş ve orijinali ile karşılaştırılması yapılarak çalışma kapsamında kullanılmıştır. Ölçekte ters kodlanmış madde bulunmamaktadır. Tüm maddelerin ortalaması hesaplanarak katılımcıların ölçek puanı elde edilmiştir. Yüksek puanlar bireyin işini yüksek düzeyde anlamlı bulduğunu ifade etmektedir.

Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı geçmiş çalışmada 0,93 bulunmuştur (Steger vd., 2012). Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayıları tüm maddeler için 0,86, pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon alt ölçekleri için sırasıyla 0,67, 0,66 ve 0,77 olarak bulunmuştur.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD) Ölçeği

İlk olarak Organ (1988)’in önerdiği boyutların ölçülmesi amacı ile ortaya çıkmış olan Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği’nin (Organizational Citizenship Behaviour Scale), Basım ve Şeşen (2006) tarafından Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Ölçekte beş boyutu (diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem) ölçen toplam 19 madde yer almaktadır. Ölçeğin beş maddesi diğerkâmlılığı (örn., “Aşırı iş yükü ile uğraşan bir kurum çalışanına yardım ederim”), üç maddesi vicdanlılığı (örn., “Zamanımın çoğunu kurumumla ilgili faaliyetlerle geçiririm”), üç maddesi nezaketi (örn., “Diğer çalışanların hak ve hukukuna saygı gösteririm”), dört maddesi centilmenliği (örn., “Mesai ortamı ile ilgili olarak problemlere odaklanmak yerine olayların pozitif yönünü görmeye çalışırım”) ve dört maddesi sivil erdemi (örn., “Kurumun sosyal etkinliklerine kendi isteğimle katılırım”) ölçmektedir. Katılımcılar bu maddeleri 6’lı Likert tipi ölçek (1=“hiçbir zaman”, 6=“her zaman”) üzerinden değerlendirmiştir. Ölçekte ters kodlanmış madde yer almamaktadır. Tüm maddelerin ortalaması hesaplanarak katılımcıların ölçek puanı elde edilmiştir. Yüksek puanlar bireyin yüksek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışı sergilediğini göstermektedir.

Geçmiş çalışmalarda ÖVD ölçeğini değerlendirmek için güvenirlik analizleri yapılmış, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları birinci örnekleme 0,89, ikinci örnekleme ise 0,94 olarak tespit edilmiştir (Basım ve Şeşen, 2006). Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayıları tüm maddeler için 0,87, diğerkâmlık için (madde-toplam korelasyonu düşük olan birinci maddenin çıkarılmasıyla) 0,69,

vicdanlılık için 0,58, nezaket için (madde-toplam korelasyonu düşük olan beşinci maddenin çıkarılmasıyla) 0,81, centilmenlik için (madde-toplam korelasyonu düşük olan 3. maddenin çıkarılmasıyla) 0,59 ve sivil erdem için 0,71 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcılardan ayrıca yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalıştıkları kurum, birim ve pozisyon, kurumda çalışma süresi ve meslekte çalışma süresi gibi bilgileri doldurmaları istenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci başlamadan önce çalışmaya ilişkin olarak Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan ve (mülga) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Veri toplama sürecinde, iş yoğunluğu sebebiyle bazı katılımcılar anketi kuruma yapılan ilk ziyarette dolduramamıştır; ancak yapılan ikinci ziyarette çalışmaya katılabılmıştır. İlk olarak gönüllü katılım formunu okuyan katılımcıların anketi yüz yüze görüşme yöntemi ile doldurmaları sağlanmıştır. Görme engeli bulunan çalışanlara anketin tamamını okumak suretiyle doldurmaları sağlanmıştır. Diğer çalışanlara ise, anlaşılmayan sorular üzerinden açıklama yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan anket formları numaralandırıldıktan sonra, verilerin bilgisayara girişi sağlanmış ve SPSS 21 programı (IBM, 2012) kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır. İlk olarak betimleyici istatistiklere ve Pearson korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Ardından bağımsız örneklem t-testi analizi ile çalışanların cinsiyetine ve eğitim düzeylerine göre değişkenlerde anlamlı fark olup olmadığı incelenmiştir. Son olarak çalışmanın hipotezlerini test etmek için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

İlk olarak veri setinde eksik veri olup olmadığı incelenmiştir. Anketler birebir doldurulduğundan eksik veri bulunamamıştır. Ardından veri setinde uç değerlerin olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda, frekans tabloları, kutu diyagramları oluşturulmuş ve uç değere rastlanmadığından veri setinden çıkarılması gereken bir değer bulunamamıştır. Son olarak betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Veri setinin aritmetik ortalaması ve verilerin bu ortalama değer etrafında nasıl dağıldığı, ortalama ne kadar saptığını tespit etmek için bağımlı, bağımsız değişkenler, ortalama, standart sapma, medyan, çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve veri setinin normal dağıldığı anlaşılmıştır.

İkinci olarak, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 2'de, değişkenlerin Pearson korelasyon katsayıları, ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere; katılımcıların yaşı ile meslekte çalıştıkları süre ve kurumda çalıştıkları süre arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Katılımcıların cinsiyeti ile meslekte çalıştıkları süre ve kurumda çalıştıkları süre arasında da anlamlı düzeyde ve pozitif yönde bir ilişkinin

olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre, çalışanların cinsiyeti erkek olduğunda meslekte ve kurumda çalışma süreleri artmaktadır.

Çalışmanın temel değişkenleri olan işi anlamlı bulma ile ÖVD arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile çalışanın işi anlamlı bulma düzeyi arttıkça ÖVD gösterme düzeyi de artmaktadır. Ayrıca, Tablo 2'de görüleceği üzere, işi anlamlı bulma değişkeninin ÖVD alt boyutları olan diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem değişkenleri ile de pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, ÖVD'nin işi anlamlı bulma değişkeninin alt boyutları ile ilişkisi incelendiğinde, bu değişkenin pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon değişkenleri ile anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişkisi göze çarpmaktadır.

Üçüncü olarak, işi anlamlı bulma, ÖVD ve demografik değişkenlerde anlamlı düzeyde cinsiyet farkı olup olmadığını anlamak üzere, bağımsız örneklem t-testi analizi yapılmıştır. Bu analiz neticesinde, Tablo 3'te görüleceği üzere, kadın ve erkek çalışanların meslekte çalışma süreleri [$t(102) = -3,55, p < 0,01$] ve kurumda çalışma süreleri [$t(102) = -3,42, p < 0,01$] bakımından anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, erkek katılımcılar kadınlara göre hem meslekte ($Ort_{Erkek} = 14,90, S_{Erkek} = 8,97, Ort_{Kadın} = 9,03, S_{Kadın} = 7,11$) hem de kurumda ($Ort_{Erkek} = 7,84, S_{Erkek} = 7,06, Ort_{Kadın} = 6,07, S_{Kadın} = 4,08$) daha uzun süre çalışmıştır. Diğer değişkenlerde ise cinsiyet farkı bulunmamıştır (Tablo 3).

Bunun yanı sıra, işi anlamlı bulma ve ÖVD değişkenlerinin çalışanların eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacı ile bağımsız örneklem t-testi analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda çalışanlardan eğitim düzeyi yüksek olanların, düşük olanlara göre daha fazla ÖVD gösterdikleri ortaya çıkmıştır [$t(102) = -1,98, p = 0,05$]. Buna göre, ön lisans, lisans veya yüksek lisans/doktora mezunu olan çalışanlar ($Ort. = 4,67, S = 0,72$) diğerlerine göre ($Ort. = 4,37, S = 0,82$) daha fazla ÖVD sergilemektedir. Ayrıca iki grup çalışanın vicdanlılık boyutunda da farklılaştıkları gözlemlenmiştir [$t(102) = -2,51, p = 0,01$]. Buna göre, eğitim düzeyi yüksek olan çalışanlar ($Ort. = 4,51, S = 1,04$) diğerlerine göre ($Ort. = 3,99, S = 1,07$) daha fazla vicdanlılık davranışı sergilemektedir.

Son olarak araştırmanın hipotezlerini ($H1, H2$ ve $H3$) test etmek için regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak tüm bağımsız değişkenlerin VIF değerine bakılarak 5'ten küçük olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla herhangi bir bağımsız değişkenin diğer bağımsız değişkenler ile yüksek bir korelasyona sahip olmadığı görülmüştür. Ardından, işi anlamlı bulma alt boyutlarından her birinin ÖVD üzerindeki etkisini açığa çıkarmak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 4'te de belirtildiği üzere, işi anlamlı bulma alt boyutlarından pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon değişkenleri ÖVD'yi anlamlı düzeyde yordamaktadır. Bağımsız değişkenler ÖVD'deki toplam varyansın %30'unu açıklamaktadır. Buna göre; işine pozitif anlam yükleyen, işini anlamlı gören ve motivasyon düzeyi yüksek olan katılımcılar aynı zamanda yüksek düzeyde ÖVD sergilemektedir.

Tablo 2. Pearson Korelasyon Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Yaş	1														
2. Cinsiyet	0,20*	1													
3. Meslekte Çalışma	0,62**	0,33*	1												
4. Kurumda Çalışma	0,29*	0,32*	0,58**	1											
5. Medeni Durum	0,04	-0,05	0,07	0,02	1										
6. ÖVD	0,13	-0,08	0,09	0,11	0,06	1									
7. Diğerkamılık	0,07	-0,16	-0,00	0,00	0,10	0,79**	1								
8. Vicdanlılık	-0,01	-0,10	-0,00	0,04	0,04	0,83**	0,56**	1							
9. Nezaket	0,20*	-0,00	0,06	0,00	0,16	0,67**	0,56**	0,42**	1						
10. Centilmenlik	0,15	0,00	0,09	0,08	0,04	0,73**	0,45**	0,71**	0,43**	1					
11. Sivil erdem	0,12	-0,05	0,14	0,18	0,02	0,83**	0,52**	0,60**	0,46**	0,40**	1				
12. İşin anlamlı bulma	-0,05	-0,01	-0,11	0,11	-0,03	0,54**	0,26**	0,46**	0,32**	0,30**	0,60**	1			
13. Pozitif anlam	0,01	0,05	-0,03	0,17	-0,10	0,43**	0,10	0,37**	0,24*	0,18	0,59**	0,90**	1		
14. İşin Kattığı Anlam	0,02	0,03	-0,03	0,10	0,00	0,51**	0,33**	0,38**	0,29**	0,27**	0,57**	0,89**	0,70**	1	
15. Yüksek Motivasyon	-0,20*	-0,13	-0,25*	-0,02	0,03	0,46**	0,27**	0,45**	0,30**	0,36**	0,37**	0,81**	0,55**	0,62**	1
Ort.						4,52	4,90	4,25	5,21	4,58	4,11	3,83	3,62	3,79	4,15
S.						0,78	0,91	1,08	1,05	1,08	1,13	0,73	0,83	0,89	0,8

Not. *p<0,05, **p<0,01, *** p<.001. Cinsiyet: 0: Kadın, 1: Erkek. Medeni Durum: 0: Evli, 1: Bekâr.

Tablo 3. Cinsiyet Açısından Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Değişken	Kadın		Erkek		df	t
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma		
Meslekte Çalışma Süresi	9,04	7,12	14,9	8,98	102	-3,55**
Kuruluşta Çalışma Süresi	6,07	4,08	9,84	7,06	102	-3,42**
ÖVD	4,56	0,81	4,43	0,73	102	0,76
Diğerkamılık	4,99	0,93	4,69	0,85	102	1,58
Vicdanlılık	4,32	1,1	4,10	1,03	102	0,96
Nezaket	5,22	1,09	5,21	0,98	102	0,04
Centilmenlik	4,58	1,11	4,58	1,01	102	0,00
Sivil erdem	4,15	1,11	4,02	1,19	102	0,54
İşin anlamı	3,84	0,77	3,83	0,64	102	0,10
Pozitif anlam	3,60	0,86	3,69	0,75	102	-0,53
İşin kattığı anlam	3,78	0,92	3,84	0,84	102	-0,30
Yüksek motivasyon	4,22	0,82	3,99	0,74	102	1,37

**p<0,01

Tablo 4. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	F	R	R ²	B	β	t
1. Aşama	23,53***	0,43	0,19			
Pozitif Anlam				0,41	0,43	4,85***
2. Aşama	19,12***	0,52	0,28			
Pozitif Anlam				0,13	0,14	1,18
İşin Kattığı Anlam				0,37	0,42	3,49**
3. Aşama	14,46***	0,55	0,30			
Pozitif Anlam				0,09	0,09	0,74
İşin Kattığı Anlam				0,28	0,32	2,50*
Yüksek Motivasyon				0,21	0,22	1,99*

Not. *p<0,05, **p<0,01, *** p<0,001

TARTIŞMA VE SONUÇ

ASPB bünyesinde yaşlı bakımı alanında çalışan 104 personel ile yapılan bu araştırmanın amacı, çalışanların işini anlamlı bulmasının ÖVD üzerindeki etkisini incelemektir. İş anlamlı bulma kapsamında pozitif anlam, işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon değişkenleri ile ÖVD kapsamında diğerkamalık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem değişkenleri ele alınmıştır. Araştırmanın temel hipotezlerini (H1, H2 ve H3) test etmek üzere yapılan regresyon analizi sonucunda, çalışmadan elde edilen mevcut verinin tüm hipotezleri desteklediği görülmüştür. Buna göre, işine pozitif anlam yükleyen bireyler (H1), işini anlamlı bulan bireyler (H2) ve işine yönelik yüksek motivasyona sahip bireyler (H3) daha fazla ÖVD sergilemektedir. Çalışmanın bulguları, Steger ve arkadaşlarının (2012) Amerika'da bir üniversitenin farklı pozisyonlarında çalışan 370 kişiyle yürüttüğü ve işin anlamlılığını bireysel değişkenlerle (örn., yaşam doyumu, psikolojik iyi hal) ve örgütsel değişkenlerle (örn., iş doyumu, örgütsel bağlılık, ÖVD, işe gelmeme) birlikte incelediği çalışmayı desteklemektedir. Ayrıca, bu çalışmadan elde edilen bulgular Belwalkar ve arkadaşlarının (2018) Hindistan'da 613 banka personeli ile yürüttüğü ve işin anlamı ve ÖVD arasında pozitif ilişki ortaya koyan bulgularla da örtüşmektedir. Geçmiş çalışmalarda özellikle işini anlamlı bulan bireylerin daha fazla işe yönelik içsel motivasyon, özyeterlik, örgütsel bağlılık (Jung ve Yoon, 2016; Kara, 2016; Leonardo vd., 2019), işe adanmışlık (Jung ve Yoon, 2016; Steger vd., 2013), iş doyumu (Belwalkar vd., 2018; Kamdron, 2005; Sparks ve Schenk, 2001; Spreizer vd., 1997; Steger vd., 2012; Wrzesniewski vd., 1997) ve iş performansı (Evcimen vd., 2020; Özkan, 2017; Sigler ve Pearson, 2000) gösterdiğine ilişkin bulgular, mevcut çalışmanın ortaya koyduğu işin anlamı ve ÖVD arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi de açıklamaktadır. Geçmiş çalışmada, hem işi anlamlı bulma toplam puanının hem de işi anlamlı bulma alt boyut puanlarının ÖVD ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Steger vd., 2012). Buna göre, her bir alt boyutun bağımlı değişken ile olan ilişkisi benzerlik göstermektedir. Öte yandan çalışmanın bulguları, bireysel ve örgütsel değişkenlerle ilişkisi en yüksek olan boyutun pozitif anlam olduğunu; işin kattığı anlam ve yüksek motivasyon boyutlarının ise daha çok işe yönelik içsel motivasyon ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Tüm bu bulgular, işin anlamlılığını kavramını daha iyi anlayabilmek için üç boyutuyla birlikte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Steger vd., 2012). Farklı kültürdeki örneklerle yapılan çalışmalar da İş ve Anlam

Ölçeği'nin (Steger vd., 2012) alt boyutlarının geçerlik ve güvenilirliğini doğrulamaktadır (örn., Akın, Hamedoğlu, Kaya ve Sarıçam, 2013; Di Fabio, 2018).

Araştırmanın temel değişkenleri ve demografik değişkenler için cinsiyet farkına ilişkin yapılan ek analizler sonucunda erkek katılımcıların kadınlara göre hem meslekte hem de kurumda daha uzun süre çalışmış olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve kadın-erkek rolleri ayırımının bir sonucu olarak kadınların ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklarının daha fazla olması, çalışma yaşamına katılımının sınırlı olmasına neden olmaktadır (Önder, 2013; Özçakal, 2011). Bu durum, kadınların erkeklere kıyasla çalışma hayatında neden daha kısa süre yer aldıklarını açıklayabilir. Buna ilaveten birçok ekonomik (örn., düşük ücret) ve sosyokültürel etmenin (örn., cam tavan) de kadınların işgücüne katılımını engellediği öne sürülmektedir (Önder, 2013). Bu kapsamda, kadının güçlendirilmesi ve çalışma hayatında karşılaşılabileceği her türlü ayrımcı uygulamanın önlemesini hedefleyen politikaların benimsenmesi (Çakır, 2008) ve çalışma hayatında uzun süre kalamama nedenlerini ve işgücüne katkısını artırmaya yönelik atılacak adımları belirleme hususlarında (Önder, 2013) çalışmalar yapılması önerilir.

Mevcut çalışmada ayrıca işin anlamlı bulunması ve ÖVD değişkenlerinde eğitimin etkisi incelenmiş, çalışanlardan eğitim düzeyi yüksek olanların (ön lisans, lisans veya yüksek lisans/doktora mezunu olanların) diğerlerine göre daha yüksek ÖVD, bilhassa vicdanlılık davranışı, gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Buna göre, çalışanların eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte işyerinde sergilenen olumlu ve gönüllü davranışlar da artmaktadır. Bu bulgu, Ankara'da beş, dört ve üç yıldızlı otel işletmelerinde eğitim düzeyi ve ÖVD arasındaki ilişkiyi inceleyen geçmiş çalışmalarla da (Yeşiltaş ve Keleş, 2009; 2010) tutarlıdır. Örneğin, bir çalışmada, araştırmacılar ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu otel çalışanlarının ilköğretim mezunu çalışanlara kıyasla daha fazla centilmenlik davranışı sergilediğini, lisans mezunu çalışanların diğerlerine kıyasla daha fazla sivil erdem davranışı gösterdiğini ve ayrıca eğitim düzeyi arttıkça çalışanların sivil erdem davranışı gösterme sıklığının da arttığını ortaya koymuştur (Yeşiltaş ve Keleş, 2009). Başka bir çalışmada da benzer şekilde, ilköğretim mezunu dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarının ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu çalışanlara kıyasla daha az nezaket, centilmenlik ve sivil erdem davranışı sergilediği bulunmuştur (Yeşiltaş ve Keleş, 2010). Dolayısıyla, işe alımlarda bilhassa yöneticilerin ve insan kaynakları (İK) uzmanlarının çalışanların eğitim düzeyini de dikkate alarak karar vermesi önem arz eder. Bunun yanı sıra ÖVD konusunda çalışanların farkındalığını artırmaya yarayacak eğitimlerin de faydalı olabileceği düşünülmelidir. Örneğin, düşük seviyede eğitim düzeyine sahip çalışanların bu tür davranışlarını artırmak amacıyla hizmet içi eğitim programları ve örgüt içi etkinlikler önerilmektedir (Yeşiltaş ve Keleş, 2010).

Bu çalışmanın örneklemini, daha önce de belirtildiği üzere, sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan personel oluşturmaktadır. Sosyal hizmet kavramı, diğer kişilere karşı duyulan hassasiyet ve yardım etme isteği gibi hümanist değerler ışığında ortaya çıkmıştır (Lovat ve Gray, 2008, s. 1110). Sosyal hizmet alanında çalışan personelin yaşadığı en temel sorunlardan birinin özellikle dezavantajlı

gruplar ile çalışmanın yarattığı stres ve tükenmişlik olduğu söylenebilir. Işıkhan (1999)'ın Ankara ilinde sosyal hizmet ve sağlık sektöründe çalışan 230 yöneticinin iş stres faktörlerini incelediği araştırmasında, bu alanlarda yönetici pozisyonunda çalışan kişilerde fiziksel ve psikolojik olarak stres belirtilerinin bulunduğu ve yönetici pozisyonundaki bu kişilerin yaşadığı iş stresinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Hschaki (1994, akt. Işıkhan, 1999)'nin sosyal hizmet çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini incelediği çalışmasında, bu çalışanların tükenmişlik düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, bu alanda çalışan personelin birbirine yardım etmesi ve iş yerinde anlayışlı davranması oldukça önemlidir. Bu çalışma sonucunda, işi anlamlı bulmanın sosyal hizmet alanında çalışan bireylerin ÖVD'yi artıran etmenlerden biri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda sosyal hizmet kuruluşlarına yönelik politikaların çalışanların işe yükledikleri anlam çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz eder.

Yapılan araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan biri, çalışmanın verisinin Ankara'da yer alan Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan personelden toplanmasıdır. Bu durum, bulguların Türkiye'de faaliyet gösteren tüm huzurevi ve yaşlı bakım merkezleri bağlamında genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Benzer şekilde katılımcıların çoğunluğunun kurumda ve meslekte yeni olması bulguların farklı gruplara (örn., kurumda ve/veya meslekte uzun süredir çalışanlar) genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Gelecek çalışmalarda araştırmacıların örneklemini farklı örgütte ve sektörde çalışan personelden seçmesi önerilebilir. Araştırmanın diğer sınırlılığı verinin kesitsel yöntemle toplanmış olmasıdır. Bu durum, değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisine yönelik çıkarımları kısıtlamaktadır. İleride yapılacak boylamsal çalışmalarla ÖVD'yi belirleyen etmenlere yönelik nedensel çıkarımlar yapılabilir. Ayrıca, bu çalışmada işin anlamlılığının ilişkili olduğu ÖVD değişkeni ele alınmıştır; gelecek çalışmalarda bu ilişkide rol oynayabilecek aracı ve düzenleyici değişkenler ile işin anlamlılığının öncülleri (örn., Allan, 2017; Lysova vd., 2019) incelenebilir. Son olarak çalışmada verinin anket yöntemiyle tek kaynaktan toplanmış olmasından ötürü katılımcılar kendilerini daha iyi gösterme kaygısı (sosyal beğenirlik etkisi) yaşamış olabilir. Dolayısıyla araştırmacıların gelecek çalışmalarda birden fazla kaynaktan yararlanması (örn., yönetici, iş arkadaşları) önerilebilir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı, dezavantajlı gruplardan biri olan yaşlılara hizmet veren kuruluşlara yönelik politikalarının çalışanların işe yükledikleri anlam çerçevesinde değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Yöneticilerin çalışanların işi anlamlı bulmasını destekleyecek girişimlerde bulunmasının (örn., çalışanların motivasyonlarının yükseltilmesi) hem çalışan hem de örgüt açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan ve (mülga) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır. Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü'nün 17/07/2017 tarih ve 35853172/433-2490 sayılı yazısında belirtildiği üzere; 11 Temmuz 2017 tarihli Üniversite Senatosu Etik Komisyonu Toplantısı'nda çalışma, etik açıdan uygun bulunmuştur. Anılan Bakanlığın 14/08/2017 tarih ve

73595336-605.01-E.86334 sayılı Müsteşarlık Makam Olur'u ile araştırma kapsamınca belirtilen Bakanlığa bağlı kuruluşlarda araştırma yapma izni verilmiştir. Ayrıca, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 31/10/2018 tarih ve 94952863-605.02[020]-E.407467 sayılı Bakan Yardımcılığı Makam Olur'u ile "İşin Anlamli Bulunmasının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşları" konulu tez çalışması kapsamında hazırlanan makalenin ulusal ve uluslararası kongre ve dergilerde yayımlanabilmesi olumlu değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışma, isim sıralamasındaki ilk yazarın ikinci ve üçüncü yazar danışmanlığında yürüttüğü "İşin Anlamli Bulunmasının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Yazarlar çalışmaya isim sıralamasıyla %50, %25, %25 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akin, A., Hamedoglu, M. A., Kaya, Ç., & Sariçam, H. (2013). Turkish version of the Work and Meaning Inventory (WAMI): Validity and reliability study. *Journal of European Education, 3*(2), 11-16.
- Allan, B. A. (2017). Task significance and meaningful work: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior, 102*, 174-182. doi:10.1016/j.jvb.2017.07.011
- Allan, B. A., Douglass, R. P., Duffy, R. D. ve McCarty, R. J. (2016). Meaningful work as a moderator of the relation between work stress and meaning in life. *Journal of Career Assessment, 24*(3), 429-440. doi: 10.1177/1069072715599357
- Altuntas, S. ve Baykal, U. (2010). Relationship between nurses' organizational trust levels and their organizational citizenship behaviors. *Journal of Nursing Scholarship, 42*(2), 186-194. doi: 10.1111/j.1547-5069.2010.01347.x
- Al-Zu'bi, H. A. (2011). Organizational citizenship behavior and impacts on knowledge sharing: An empirical study. *International Business Research, 4*(3), 221-227.
- Allison, B. J., Voss, R. S. ve Dryer, S. (2001), Student classroom and career success: The role of organizational citizenship behavior. *Journal of Education for Business, 76* (5), 282-288. doi:10.1080/08832320109599650
- Altıntaş, F. Ç. (2006). Hizmet çalışanları olarak hemşirelerin örgütsel vatandaşlık davranışı boyutlarını belirlemeye yönelik bir analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(2), 81-90.

- Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K. ve McKee, M. C. (2007). Transformational leadership and psychological well-being: The mediating role of meaningful work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12, 193–203. doi:10.1037/1076-8998.12.3.193
- Arslantaş, C. C. ve Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü liderlik, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel adalet arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik görgül bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 261-286.
- Aydın, G. Ç. ve Başol, O. (2014). X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4 (4), 1-15.
- Basım, H. N. ve Şeşen, H., (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61, 83-102.
- Bayer, N. D., Taylor, A., Fallon, A., Wang, H., Santolaya, J. L., Bamat, T. W. ve Washington, N. (2020). Pediatric residents' sense of meaning in their work: Is this value related to higher specialty satisfaction and reduced burnout?. *Academic Pediatrics*. doi: 10.1016/j.acap.2020.10.012
- Belwalkar, S., Vohra, V. ve Pandey, A. (2018). The relationship between workplace spirituality, job satisfaction and organizational citizenship behaviors—An empirical study. *Social Responsibility Journal*, 14(2), 410-430. doi: 10.1108/SRJ-05-2016-0096
- Brief, A. P. ve Nord, W. R. (Eds.). (1990). *Meanings of occupational work: A collection of essays*. Free Press.
- Burns, M. ve Collins, R. W. (2000). *Organizational citizenship in the context: A research agenda*. <http://hsbBaybr.edu.htm>
- Carter, K. M., Harman, D. M., Walter, S. L. ve Gruca, T. S. (2020). Relationship of immediate workspace and environmental workplace with organizational citizenship behaviors. *Journal of Managerial Psychology*. doi: 10.1108/JMP-09-2019-0539
- Clausen, T. ve Borg, V. (2010). Do positive work-related states mediate the association between psychological work characteristics and turnover? A longitudinal analysis. *International Journal of Stress Management*, 17(4), 308-324.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 25-47.
- Çetinkaya, M. ve Çimenci, S. (2014). Örgütsel adalet algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi ve örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü: Yapısal eşitlik modeli çalışması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 237-278.

- Di Fabio, A. (2018). The Work And Meaning Inventory: Primo contributo alla validazione della versione Italiana [The Work And Meaning Inventory: First contribution to the Italian validation]. *Counseling: Giornale Italiano di Ricerca e Applicazioni*, 11(1), 1–3.
- Dinç, M., Uzunbacak, H. H. ve Akçakanat, T. (2019). Örgütsel nostaljinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde işin anlamlılığının aracılık rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 349-369. doi: 10.30794/pausbed.448324
- Erdoğan, P. (2018). *Pozitif psikolojik sermayenin örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel sinizm ve tükenmişlik üzerine etkisi: Sağlık sektöründe bir uygulama* (Yayınlanmamış Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, P. ve İraz, R. (2019). *Örgütsel vatandaşlık, örgütsel sinizm ve tükenmişliğe pozitif psikolojik sermaye etkisi*. Eğitim Yayınevi.
- Evcimen, C., Çakıcı, A. ve Çakıcı, C. (2020). İşin Anlamlılığının Sapma Davranışı ve Performansa Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 672-683.
- Farid, T., Iqbal, S., Khan, A., Ma, J., Khattak, A. ve Din, M. N. U. (2020). The impact of authentic leadership on organizational citizenship behaviors: The mediating role of affective-and cognitive-based trust. *Frontiers in Psychology*, 11. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01975
- Frankl, V. E. (1984). *Man's search for meaning*. New York: Touchstone.
- Geldenhuis, M., Laba, K. ve Venter, C. M. (2014). Meaningful work, work engagement and organizational commitment. *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(1), 1-10.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170. doi: 10.1037/h0076546
- IBM Corp. (2012). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0*. Armonk, NY: IBM Corp
- Isaksen, J. (2000). Constructing meaning despite the drudgery of repetitive work. *Journal of Humanistic Psychology*, 40(3), 84-107.
- Işıksan, V. (1999). Sosyal hizmet ve sağlık alanında görev yapan yöneticileri etkileyen iş stres faktörleri. *Amme İdaresi Dergisi (TODAİ)*, 32(2),1-17.
- Jackson, S. L. (2015). *Research methods and statistics: A critical thinking approach*. Cengage Learning.
- Jung, H. S. ve Yoon, H. H. (2016). What does work meaning to hospitality employees? The effects of meaningful work on employees' organizational commitment: The mediating role of job

- engagement. *International Journal of Hospitality Management*, 53, 59-68. doi: 10.1016/j.ijhm.2015.12.004
- Kamdron, T. (2005). Work motivation and job satisfaction of Estonian higher officials. *International Journal of Public Administration*, 28, 1211–1240. doi: 10.1080/01900690500241085
- Kara, T. (2016). *Stadyumlarda çalışan özel güvenlik personelinin örgütsel bağlılık ve iş anlamı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, A. ve Aylan, S. (2012). Örgütsel vatandaşlık. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 35-48.
- Kidwell, R., Mossholder, K. W. ve Benneth, N. (1997). Cohesiveness and organizational citizenship behavior: A multilevel analysis work groups and individuals. *Journal of Management*, 23 (6), 775-793.
- Kim, S. H., Kim, M. ve Holland, S. (2020) Effects of intrinsic motivation on organizational citizenship behaviors of hospitality employees: The mediating roles of reciprocity and organizational commitment. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 19 (2), 168-195. doi: 10.1080/15332845.2020.1702866
- Knez, I., Hjärpe, D. ve Bryngelsson, M. (2019). Predicting organizational citizenship behavior: The role of work related self. *SAGE Open*. doi: 10.1177/2158244019854834
- Köroğlu, Ö. (2011). İş doyumunu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Leonardo, M. D. G. L., Pereira, M. M., Valentini, F., Freitas, C. P. P. D. ve Damásio, B. F. (2019). Adaptation of Work and Meaning Inventory (WAMI) to the Brazilian context. *Revista Brasileira de Orientação Profissional*, 20(1), 78-89.
- Lovat, T. ve Gray, M. (2008). Towards a proportionist social work ethics: A habermasian perspective. *British Journal of Social Work*, 38, 1100-1114. doi:10.1093/bjsw/bcl396
- Lysova, E. I., Allan, B. A., Dik, B. J., Duffy, R. D. ve Steger, M. F. (2019). Fostering meaningful work in organizations: A multi-level review and integration. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 374-389. doi: 10.1016/j.jvb.2018.07.004
- MacKenzie, S. B., Podsakoff, P. M. ve Ahearne, M. (1998). Some possible antecedents and consequences of in-role and extra-role salesperson performance. *Journal of Marketing*, 62(3), 87-98.
- Mateer, N. H. ve Willover, D. J. (1994). Teacher altruism: Implications for administrators. *Pennsylvania Educational Leadership*, 13(2), 29-31.

- May, D. R., Gilson, R. L. ve Harter, L. M. (2004). The psychological conditions of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(1), 11-37.
- Mert, İ. S. (2010). İş tatmini alt boyutlarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Yöneticiler üzerine bir araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(2), 117-143.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, Lexington Books, Lexington.
- Önder, N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. *Calisma Dünyasi Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile üniversite öğrencilerinin bazı demografik özellikleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 117-135.
- Özkan, C. (2017). İşin anlamlılığının iş performansı ve sapma davranışına etkisi: Mersin ilinde yapılan bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Passmore, S., Hemming, E., McIntosh, H. C. ve Hellman, C. M. (2020). The relationship between hope, meaning in work, secondary traumatic stress, and burnout among child abuse pediatric clinicians. *The Permanente Journal*, 24. doi: 10.7812/TPP/19.087
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B. ve Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Quintanilla A.R. ve Wilpert B. (1988). The meaning of working. Scientific status of a concept. *The meaning of work and technological options*, 3-14.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H. ve Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91-127. doi:10.1016/j.riob.2010.09.001
- Seçkin, Ş. N. (2018). Yapılan işin anlamlılığı ve işe tutkunluk ilişkisi: Akademisyenler üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 143-160.
- Seçkin, Ş. N. (2019). İç denetim odağı, iş becerikliliği ve işin anlamlılığı ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3), 889-903.
- Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of Positive Psychology*, 2, 3-12.

- Sigler, T. H. ve Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5, 27-52. doi: 10.1016/S1084-8568(00)00011-0
- Sosik, J. J. (2000). The role of personal meaning in charismatic leadership. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 7(2), 60-74.
- Sosyal Hizmetler Kanunu, (1983). Resmi Gazete, 27.5.1983, Sayı: 18059, s.1. Md.3/a
- Sparks, J. R. ve Schenk, J. A. (2001). Explaining the effects of transformational leadership: An investigation of the effects of higher-order motives in multilevel marketing organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 22, 849–869. doi:10.1002/job.116
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1465. 10.5465/256865
- Spreitzer, G. M., Kizilos, M. A. ve Nason, S. W. (1997). A dimensional analysis of the relationship between psychological empowerment and effectiveness satisfaction, and strain. *Journal of Management*, 23(5), 679-704.
- Steger, M. F. ve Dik, B. J. (2009). If one is looking for meaning in life, does it help to find meaning in work?. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(3), 303-320. doi: 10.1111/j.1758-0854.2009.01018.x
- Steger, M. F. ve Dik, B. J. (2010). Work as meaning. In P. A. Linley, S. Harrington, & N. Page (Eds.), *Oxford handbook of positive psychology and work* (ss.131–142). Oxford, England: Oxford University Press.
- Steger M., Dik B. ve Duffy R. (2012). Measuring meaningful work: The Work and Meaning Inventory (WAMI). *Journal of Career Assessment*, 20(3), 322-337. doi: 10.1177/1069072711436160
- Steger, M. F., Littman-Ovadia, H., Miller, M., Menger, L., & Rothmann, S. (2013). Engaging in work even when it is meaningless: Positive affective disposition and meaningful work interact in relation to work engagement. *Journal of Career Assessment*, 21(2), 348-361. doi:10.1177/1069072712471517
- Wang, Q., Weng, Q. ve Jiang, Y. (2020). When does affective organizational commitment lead to job performance?: integration of resource perspective. *Journal of Career Development*, 47(4), 380-393. doi: 10.1177/0894845318807581
- Wrzesniewski, A. (2003). Finding positive meaning in work. K.S. Cameron, J.E. Dutton ve R.E. Quinn (Ed.). *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* içinde (ss. 309-327). San Francisco, CA: Berrett-Kohler Publishers.
- Wrzesniewski, A. ve Dutton, J. E. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *Academy of Management Review*, 26(2), 179-201.

- Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P. ve Schwartz, B.(1997). Jobs, careers, and callings: People's relations to their work. *Journal of Research in Personality*, 31, 21-33.
- Yener, M. ve Aykol, S. E. (2009). Girişimcilik değerleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 255-271.
- Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin eğitim düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 17-40.
- Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2010). Otel işletmesi işgörenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarının demografik özelliklerine göre karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 113-132.
- Zhang, H., Chen, K., Chen, C. ve Schlegel, R. (2019). Personal aspirations, person-environment fit, meaning in work, and meaning in life: A moderated mediation model. *Journal of Happiness Studies*, 20(5), 1481-1497. doi: 10.1007/s10902-018-0005-0

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Medyada “Öteki” Olmak: Sığınmacılara Yönelik Söylemin İnşası ve Yeniden Üretimi

Being “The Other” in the Media: The Construction and Reproduction of Discourse for Asylum Seekers

Sultan Ebru BULGURCUOĞLU¹, Aykut AYKUTALP²

¹ Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
bulgurcuoglu@kafkas.edu.tr,
bulgurcuoglu@kafkas.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9771-5165

² Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
ayk_alp@hotmail.com,
ayk_alp@hotmail.com,
ORCID: 0000-0001-5991-0306

Başvuru: 07.12.2020
Kabul: 05.03.2021

Atıf:
Bulgurcuoğlu, S.E. ve Aykotalp, A.
(2021). Medyada “öteki” olmak:
sığınmacılara yönelik söylemin inşası
ve yeniden üretimi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 32(2), 483-504. DOI:
10.33417/tsh.837053

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren söylemlerin Türkiye yazılı basınında nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede Laclau ve Mouffe'un söyleme ilişkin düşünceleri temel alınmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden durum deseni çalışmasıdır. Verilerin toplanmasında amaçlı örneklem stratejilerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini, 2010 ile 2020 yılları arasında *Hürriyet* (161 haber) ve *Sözcü* (115 haber) gazetelerinin internet haber portallarında yer alan yazılı haberler oluşturmaktadır. Veriler, içerik analizi tekniği ile ATLAS.ti nitel veri analiz programında analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, Türkiye yazılı basınında suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacıların, medya tarafından kurulan söylemlerle yeniden “failleştirildiğini” göstermektedir. Bu söylemlerin inşasında sayısallaştırma, uyruğa dayalı temsil etme ve “kaçak” söylemi öne çıkmaktadır. Suçla ilişkilendirilen sığınmacılara yönelik “yakalandı”, “yasak”, “sınır dışı etme” ve “mülteci operasyonu” kullanımları ile “fail” söylemi yeniden üretilmektedir. Her iki gazetede sığınmacıları suça sürükleyen koşullar ele alınmamaktadır. Sonuç olarak sığınmacılar hakkında medyada inşa edilen ve yeniden üretilen söylemlerin, hem toplumdaki hegemonyanın sürdürülmesine katkı sağladığı hem de sığınmacıların düzene “tehdit” olarak görülmelerine sebep olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Laclau ve Mouffe, sığınmacılar, söylem, suç, zorunlu göç

ABSTRACT

The main purpose of study is to comprehend how the discourses that associate asylum seekers and refugees with crime and violence are built and reproduced in the Turkish press. Within this framework, Laclau and Mouffe's thoughts regarding discourse were used as base. The study is a case study, which is among the qualitative research designs. Criterion sampling, one of the purposive sampling strategies, was used to collect data. The data of the research consists of the written news on the internet news portals of *Hürriyet* (161 news) and *Sözcü* (115 news) newspapers between 2010 and 2020. The data were analyzed using the content analysis technique within the ATLAS.ti qualitative data analysis program. The findings of the study show that asylum seekers/refugees associated with crime and violence are “criminalized” once more with discourses established by the Turkish press. In the construction of these discourses digitization, representation based on nationality, and the discourse of “illegal” stand out. The discourse of “criminal” is reproduced by the use of such expressions as “caught”, “forbidden”, “deportation” and “refugee operation” for asylum seekers associated with crime. Both of the newspapers do not address the conditions that drive the asylum seekers to commit crime. Consequently, it is thought that the discourses constructed and reproduced in the media about asylum seekers not only contribute to the maintenance of the hegemony in the society and but also cause them to be seen as “threats” to the order.

Keywords: Laclau ve Mouffe, asylum seekers, discourse, crime, forced migration

GİRİŞ

Sığınmacıları, mültecileri ve göçmenleri suçla ilişkilendiren söylemler ve kalıp yargılar sadece günümüz toplumlarında karşılaşılan bir durum değildir. Farklı tarihsel dönemlerde yabancılara karşı olumsuz imgeler ortaya konulmuştur. De Koster ve Reinke (2017, s. 63) göçmenleri “suçlu” olarak gören anlayışı 1517 Mayıs ayında Londra’da meydana gelen olaylara kadar geriye götürür. Bu dönem; Flamanlara, Almanlara ve İtalyan tüccar ve zanaatkârlara karşı yerel ekonomiyi bozdukları ve kadınlar ile kız çocuklarını taciz ettikleri gerekçesiyle şiddetli ayaklanmalara sahne olmuştur. Bazı istatistikler ve yapılan çalışmalar, göç ve suç arasında doğrudan bir ilişki olmadığını gösterse de (Debnath ve Roy, 2013, s. 210; Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017, s. 23-24; Tittle ve Paternoster, 1988, s. 324) toplumda bu gruplara karşı üretilen söylem aksi yöndedir. Literatür taramasında sığınmacıların ya da statüsü olmayanların (düzensiz göçmenler) daha güçlü statülere sahip olanlara göre daha fazla suça karıştığı (Engbersen, Van Der Leun ve De Boom, 2007, s. 437-438); düzensiz göçmen işçilerin suçla ilişkili eylemlerde bulunduğu (De Koster ve Reinke, 2017, s. 66) ve mültecilerin kültüre ve ulusal homojenliğe karşı bir tehdit olarak algılandığı görülür (Shechory-Bitton ve Soen, 2016, s. 299). Bu “faillik” durumu ise mültecilerin, yerel toplumla olan kültürel ve dini farklılıkları temel alınarak yerel toplumun kültürüne, yaşam tarzına ve güvenliğine tehdit olacak şekilde medya tarafından inşa edilir (Blažytė, Fréjutė-Rakauskienė ve Pilinkaitė-Sotirovič, 2020, s. 25).

Özneyi söylem içerisinde konumlandıran Laclau ve Mouffe (2017, s. 185)’a göre toplumda var olan grupların tümü politik ve söylemsel süreçlerin bir sonucudur. Özellikle 2011 yılından itibaren Suriye’den; başta Türkiye ve Avrupa olmak üzere dünyaya yayılan göç dalgası ve peşi sıra gelen terör olayları bilhassa Avrupa ülkelerinde sağ partilerin söylem odağı olmuş, göç ile suç arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu dair söylemlerin ve toplumsal önyargıların artmasına neden olmuştur. Bir zamanlar Avrupa’da içinde Türklerin de bulunduğu misafir işçi göçmenlerinin özellikle ikinci kuşak gençlerini suçla ilişkilendiren algının (Engbersen vd., 2007, s. 389) şimdi sayıları 3,9 milyonu bulan sınır ötesi olarak yerinden edilmiş insana “ev sahipliği” yapan Türkiye’de (United Nations High Commissioner for Refugees, 2020, s. 9) “dışarıdan” gelenlere karşı farklı biçimleriyle yeniden üretildiği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel sorusu “Türkiye’deki yazılı basında sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren söylemler nasıl temsil edilmektedir?” olarak ifade edilebilir. Türkiye’de göçmenler hakkındaki görüşler, onları kamu düzenini tehdit eden suçlular olarak gösteren medya imgeleri ile olumsuz olarak inşa edilir (İçduygu, 2012, s. 5). Bu çerçevede çalışmanın temel amacı “ötekinin” yani toplumda suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacı ve mülteci grupların, yazılı basın tarafından söylemsel olarak nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini anlamaya çalışmaktır.

Zorunlu Göç, Sığınmacılar/Mülteciler ve “Faillik” İlişkisi Üzerine

Göç; ekonomik, siyasal, ekolojik ve toplumsal felaketlere neden olacak koşullarla karşı karşıya kalan bireylerin ya da topluluğun kendilerini korumak adına geliştirdiği bir “yaşam stratejisi”dir (Oliver-Smith, 2006). Dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen savaş, salgın hastalık, doğal afet gibi çeşitli nedenlerle topluca yer değiştirme anlamına gelen ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana artmakta olan zorunlu göç ise mültecileri, sığınmacıları ve ülke içerisinde yerinden edilen insanları kapsar (Castles, 2003, s. 2; Şirin Öner, 2016, s. 17).

Agamben (2013, s. 158)’e göre mülteciler, “insan ile vatandaş arasındaki sürekliliği koparmak suretiyle modern egemenliğin kurgusunu krize sokan; hakların üstünü örten vatandaş kurgusunun dışında hakları cisimleştirilen ilk ve gerçek insandır”. O’na göre ulus devletlerde ‘tebaa’nın ‘vatandaş’a dönüşmesi, doğumun yani çıplak hayatın egemenliğin taşıyıcısı haline gelmesiyle mümkündür. Yani devletin temelinde yatan şey insan değil insanların çıplak hayatıdır. Vatandaşlığa geçişte hâkim olan düşünce de yalın doğumdur (Agamben, 2013, s. 154-155). Türkiye’deki ulusal mevzuatta da esas olarak vatandaşlık doğumla sağlanır (Türk Vatandaşlığı Kanunu, 2009). Ülkenin iç hukukunda ise mülteciler ve sığınmacılar kendine has bir düzenlemeyle konumlandırılır.¹ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin 14. Maddesinde herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma hakkı olduğu açıkça belirtilir. Uygulamada ise ülkelerin çoğu zaman uluslararası koruma mekanizmalarını ulusal menfaatlerinin dışında tuttuğu düşünülmektedir. Vatandaşlığı kültürel aidiyetle ilişkilendiren devletler, göçmenleri marjinalleştiren ve dezavantajlı konuma düşüren ayrımcı politikalar uygulama eğilimindedir (Castles ve Miller, 2008, s. 22).

Göçün, toplumda suçlulukla ilişkili olan demografik geçişlere sebep olduğunu söyleyen bilim insanları bu görüşlerine yönelik farklı argümanlar ileri sürer. Gençlerin ve erkeklerin daha çok suça yöneldikleri gerçeğinden hareketle göç kapsamında hedef toplumdaki erkeklerin ve gençlerin sayısı arttıkça suç oranlarının da artacağı; vasıfsız işlerde çalışan göçmenlerin yoksul olmalarından dolayı işsizlik, yoksulluk ve diğer sosyal sorunlarla yüzleşeceği ve nüfusun istikrarsızlığının sebep olduğu hızlı sosyal değişimin de suç oranlarını arttıracığı ileri sürülen argümanlar arasındadır (Debnath ve Roy, 2013, s. 205). Fakat hakların insanlara sadece vatandaşlık sıfatıyla verildiği ulus devletlerde (Agamben, 2013, s. 153-155) mültecilikle ilgili tüm konular ya polisiye meselelerin bir parçası olarak ya da insan hakları örgütlerinin bir sorunu olarak görülmeye başlanmış (Agamben, 2012; Arendt, 2014, s. 288), sığınmacıların/mültecilerin yaşadıkları sosyal sorunlar ile onları suça sürükleyen

¹ Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ni ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol’ü coğrafi kısıtlama şartı ile kabul etmiş bir ülkedir. Buna göre Türkiye’ye Avrupa ülkeleri dışından mülteciliği sağlayan sebeplerle gelen insanlar, hukuki çerçevede mülteci olarak kabul edilmez (bkz: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), madde 61). Sığınmacı kavramı ise Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından uluslararası koruma arayan kişi olarak tanımlanır. Bu kişilerin başvurusu, başvurduğu ülke tarafından nihai olarak karara bağlanmamıştır. Buna göre her sığınmacının mülteci olarak tanınmayabileceği ama her mültecinin başlangıçta sığınmacı olduğu belirtilir (UNHCR, 2005, s. 441). Türkiye’de hukuki açıdan ise Avrupa ülkeleri dışından, belirtilen sebeplerle gelenlere statü belirleme işlemleri sonrası ‘şartlı mülteci statüsü’ verilir (bkz: YUKK, madde 62). Özel olarak ise 2011 yılında Suriye’deki iç savaştan kaçarak kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelen insanlara acil koruma sağlamak amacıyla geçici koruma statüsü verilmektedir (bkz: YUKK, madde 91).

koşullar göz ardı edilmiştir. “Mülteciler nasıl yeniden sınır dışı edilebilirler?” sorusu etrafında dönen meselede (Arendt, 2014, s. 283) çoğu zaman dışarıdan gelen “yabancılara” uygulanan sınır dışı etme politikaları öne çıkmaktadır.

“Yabancılar” veya göçmenler kültürel kimliği tehdit eden kişiler olarak görülebilmektedir (Faist, 2007, s. 27). Çünkü uluslararası göç etnik farklılığı arttırmakta, bu durum da ulus devlet ve vatandaşlık kavramlarının sorgulanmasına sebep olmaktadır (Castles ve Miller, 2008, s. 22). Özellikle son yıllarda Avrupa’da aşırı sağ siyasetin güçlenmesinde tam da ulusal kimliğe tehdit olarak görülen “yabancılara” karşı söylemin ve tutumun etkisi oldukça önemli bir yere sahiptir (Fasin, 2018, s. 8). 1990’lı yıllarda aşırı sağ grupların başarılı olan söylemleri ve göçü ulusal kimliğe yönelmiş bir tehdit olarak görmeleri konunun siyaset sahnesinin merkezine taşınmasına katkıda bulunur (Castles ve Miller, 2008, s. 17). Atikkan (2014, s. 73) 11 Eylül’den sonra Müslüman göçmenin şiddetle özdeşleştirildiğini belirtir.² Nefret söyleminin yolunu açan 11 Eylül ortamı ve ardından gelen Londra ve Madrid’deki terörist saldırılardan sonra Müslümanlara yönelik söylemler sertleşmiş, (Müslüman) göçmenler uluslararası bir sorun olarak gösterilmeye başlanmış ve göçmenlerin ulusal güvenliği tehdit ettiğine yönelik algı popülerlik kazanmıştır (Atikkan, 2014, s. 161-162; Kaya, 2009, s. 17). Dünyada bu söylemlerin yaygınlaşmasında aşırı sağın etkisi de göz ardı edilemez. Yılmaz (2012, s. 368)’a göre aşırı sağ, göçü yalnızca Avrupa uluslarının geleceği için kültürel bir tehdit olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda göçü siyasi söylemin merkezine taşımayı da başarır. Böylelikle Müslüman göçmenler kültüre dayanan farklı (incompatible) bir kategori olarak kurulmuş ve kültür göçmenlerin varlığını tanımlayıcı bir özellik olarak 1980’lerin ortalarından sonra odak nokta haline gelmiştir. Kültür, toplumlarda gittikçe daha çok siyasallaşmış; ırksal üstünlük ideolojileri yerini kaybettikçe kültürel farklılıklar meselesi dışlayıcı uygulamaların kaynağını oluşturmuştur (Castles ve Miller, 2008, s. 55).

Mültecilik meselesine ulus devlet ve insan hakları perspektifinden bakan, mültecilerin ‘hak-sız’ insanlar olduğunu söyleyen Arendt, suçla ilişkili olaylarla özdeşleştirilen yabancılara farklı bir perspektiften bakar. O’na göre mülteciler için suç işleme insani eşitliği yeniden elde edebilmek için iyi bir fırsat haline gelebilir. Bir suçlu dahi olsa, devletsiz ya da mülteci bir kişi bir başka suçludan daha kötü muamele görmeyecektir, yani kendisine diğer herkes gibi davranılacaktır. Çünkü yasalardan, ancak yasalara karşı gelmiş biri olarak koruma görebilir. Öncesinde hiçbir hakka sahip olmayan ve sınır dışı edilme tehlikesi yaşayan bu kişi işlediği küçük bir suçla tam teşekküllü yurttaş haline gelebilir: “*Meteliksiz bile olsa şimdi bir avukat tutabilir, gardiyanlarından şikayetçi olabilir; bu kez saygıyla dinlenecektir*” (Arendt, 2014, s. 286-287).

Medya ise sığınmacıları ve mültecileri olumsuz algılarla kodlayan siyasi yapıların söylemlerini merkeze taşıyarak toplumda bu algının sağlanmasında geniş çaplı etkiye sahiptir. “Sapkınlığa” geniş yer ayıran medyanın belirli olguları haber yapması kaygı, endişe, panik ve öfke gibi olumsuz

² Faist (2007, s. 21) teröristlerin neden olduğu felaketlerle ilgili “kitlesel kültürel fantezilerin” aslında 11 Eylül’den önce de ortada olduğunu fakat 11 Eylül olaylarına söylem düzeyinde siyasetçi ve gazetecilerin verdikleri tepkilerle uluslararası göç ve güvenlik bağının kuvvetlendiğini belirtir.

duyguları üretmesine neden olabilir (Cohen, 2019, s. 74-75). Sığınmacıları ve mültecileri potansiyel “suçlular” ve toplumsal sorunların “faili” olarak gören tutumlar (Kaya, 2009, s. 21) medya tarafından yeniden ve yeniden üretilmektedir.

Laclau ve Mouffe’un Söylem Kuramı, “Ötekiler” ve Medya

Laclau ve Mouffe’a göre toplumda var olan grupların tümü politik ve söylemsel süreçlerin bir sonucudur. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* çalışmasında geliştirdikleri söylem kuramı, toplumsal kimliklerin verili olmadığını aksine ilişkiel bir dizi toplumsal eylem tarafından biçimlendirildiğini vurgulamaktadır. Laclau ve Mouffe söylem kuramlarını oluştururken dört farklı kavramdan faydalanmaktadır. İlki bir dizi eklemleyici pratiğin sonucunda meydana gelen ve kimliklerin dönüşümüne neden olan *eklemlenme* kategorisi; ikincisi her türlü eklemleme pratiği sonucunda meydana gelen yapılaşmış bütünü oluşturan *söylem* kategorisi; üçüncüsü söylemsel olarak eklemlemiş kimliklerin farklılık konumlarının ortaya çıkmasına neden olan *moment* kategorisi ve son olarak söylemsel olarak eklemlememiş farklılıklar olan *öge* kategorisidir (Laclau ve Mouffe, 2017, s. 169).

Eklemleme kavramı “söylemlerin ve ideolojilerin, önceden belirlenmiş sınıfsal ya da siyasal öneme sahip olmayan öğeleri birbirlerine yakınlaştırarak ve birleştirerek ortaya çıkışına odaklanır” (Purvis ve Hunt, 2014, s. 29). Eklemlemiş söylemsel bütünde ise tüm kimlikler ilişkiseldir. Söylemsel olan ve olmayan pratikler arasındaki ayrımı reddeden Laclau ve Mouffe, bütün söylemsel yapıların maddi karakterde olduğunu ileri sürmektedir (Laclau ve Mouffe, 2017, s. 169-174). Onlar için söylem belirli bir alan içindeki bir anlamlar ağını düzeltme girişimidir (Rear, 2013, s. 6). Özneyi, bir söylemsel yapı içinde konumlandırır ve önemli olanın “insan” öznesinin belli söylemlerde nasıl ortaya çıktığını ya da yasal pratiklerde nasıl cisimleştiğini göstermeye çalışmak olduğunu belirtmektedirler (Laclau ve Mouffe, 2017, s. 185-188).

Türkiye’deki sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendirerek “ötekileştiren” söylemlerin medya aracılığı ile oluşturulması bu açıdan onlar hakkındaki genel tutumun şekillenmesinde etkilidir. “Ötekinin” inşası somut tarihsel, ideolojik, ırksal, etnik, ekonomik kökenlere dayandırılabilir yine de onun belirli bir söylem içerisinde inşa edilmesi gerekmektedir. Çünkü söylem nesnelliğin kuruluşunun başlangıç noktasıdır (Laclau, 2018, s. 86). Mouffe (2015, s. 22)’un belirttiği gibi her toplumsal düzen belirli bir hegemonik yapıyı içerir ve toplum bir dizi olumsal/zorunsuz pratiğin gelip geçici bir nitelik taşısa bile düzen kurması sonucunda oluşur. Söylem tam da özneler ve kimliklerin sabit kategorilere dayanmaması nedeniyle başka türlü de kurulabilecek bir gerçekliğin içerisinde nesnelliğin kuruluşuna olanak sağlar. Çünkü söylem içerisindeki hiçbir özne ayrıcalıklı değildir. Söylemin üretimi o sebeple farklılık oyunu içerisindeki öznelerin ilişkiselliği tarafından belirlenir. Sığınmacılara ve mültecilere yönelik inşa edilen söylemler, onların kimliklerinin ayrılmaz birer parçaları olmasından kaynaklanmamakta, aksine belirli bir hegemonik dilin ve pratiklerin sonucunda nesnel hale gelmektedir.

Sığınmacılar ve mülteciler hakkında üretilen kavramlar onları tanımlayan daha büyük bir hegemonik söylemin ve bir dizi kurumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sığınmacıları ve mültecileri bir kategori olarak üreten kurum ve söylemler karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirir. Çoğu zaman “failin” söylemsel kuruluşu bu nedenle onların kimliklerinin ayrılmaz birer parçası olarak görülen veya onlara atfedilen bir dizi toplumsal yargıyla birlikte mümkün hale gelir. Bu açıdan mülteciler ve sığınmacılar hakkında üretilen ve hegemonik hale gelen söylem, toplumsal alanın “biz” ve “ötekiler” biçiminde iki ana alana bölünmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, toplumsalın ve siyasalın kuruluşunu mümkün hale getiren “biz” ve “öteki” söylemi çoğu zaman toplumsal grupların dışlanmasına neden olur (Mouffe, 2015, s. 65). Mülteciler ve sığınmacılar hakkında inşa edilen ve yeniden üretilen hegemonik söylemler “öteki” üzerinde iktidar kurmanın bir aracı haline gelmektedir.

Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar üzerine yapılan çalışmalarda medyada daha çok “muhtaç” ya da “tehdit” temsillerinin öne çıktığı görülmektedir (Efe, 2019, s. 64; Erdoğan, 2014, s. 37; Onay-Coker, 2019, s. 383; Pandır, 2020, s. 105). Bu “tehdit” söylemi ise sadece Türkiye’de değil dünyanın birçok yerinde aynı tür suçlamalara maruz kalan mülteciler ve sığınmacılar için de geçerlidir (Kreis, 2017, s. 506; Pandır, 2020, s. 103; Shechory-Bitton ve Soen, 2016, s. 299). Foucault (2007, s. 77-78) da söylemin, iktidarın hem bir aracı hem de bir sonucu olduğunu söyler. O’na göre iktidar ve bilgi birbirlerine söylem içinde eklenir. Söylem, iktidarı harekete geçirir, üretir ve güçlendirir ama aynı zamanda da yıpratır ve zayıflatır. Özne ve iktidar arasında kopmaz bir bağ olduğunu düşünen Foucault’ya göre iktidar ise sadece kurumsal ilişkiler çerçevesinde özneyi denetim altına alan bir yapı olmayıp gündelik yaşama, öznenin zihnine ve hareketlerine de etki eden bir kurumdur (Foucault, 2007, s. 72; Özmakas, 2012). İktidar her yerdedir (Foucault, 2007, s. 72). Bu yüzden, söylemin kendisi bir iktidardır ve söylem bu iktidarı bilginin üretilmesi ile yaratır (Sancar Üşür, 1997, s. 107). “Dışlama” ve “yasak” ise söylem üretiminin en bilinen yoludur (Sancar Üşür, 1997, s. 98).

Bu çalışma, suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacıların ve mültecilerin belirli bir söylemsel yapı içerisinde konumlandırıldığı (Laclau ve Mouffe, 2017, s. 185) gerçeğinden yola çıkmıştır. Laclau ve Mouffe’un belirttiği gibi inşa edilen ve yeniden üretilen söylemler aslında toplumun hegemonik düzeninin bir yansımasıdır. Böylelikle oluşan söylem, içerisinde güç ilişkilerini barındırarak toplumdaki sığınmacıları olumsuzlayan “biz” ve “ötekiler”i üretir. Bu “biz” ve “ötekiler” toplumsal ilişkileri kurandır. Bu çalışmada suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacıların söylemsel olarak nasıl kurulduğu ve sonrasında inşa edilen bu söylemin, hegemonik düzeni yansıtarak gazetelerde nasıl yeniden üretildiği anlaşılmalı çalışılacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Çalışmanın temel sorusu “Türkiye’deki yazılı basında sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren söylemler nasıl temsil edilmektedir?” olarak ifade edilir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olan durum deseni (Creswell, 2018, s. 97) çalışmasıdır. Veri toplama araçlarını yazılı gazete haberleri (dokümanlar) oluşturmaktadır. Gazetelerdeki haberler 2010-2020 yılları arasındaki

zaman dilimi ile sınırlandırılmıştır. Konu bağlamında sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddet odağında konu alan gazete haberleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen veriler nitel içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir.

Araştırmacının Amacı

Çalışmanın temel amacı sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren yazılı haberlerde, söylemin nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılmıştır:

1. *Hürriyet*'te ve *Sözcü*'de sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren haberlerde söylemler nasıl inşa edilmektedir?
2. *Hürriyet*'te ve *Sözcü*'de sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren haberlerde söylemler nasıl yeniden üretilmektedir?
3. *Hürriyet*'te ve *Sözcü*'de sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren söylemler nasıl farklılaşmaktadır/benzeşmektedir?

Araştırmanın Verileri

Araştırmanın verilerini *Hürriyet* ve *Sözcü* gazetelerinde 1 Ocak 2010 ve 1 Kasım 2020 tarihleri arasında "sığınmacı" ve "mülteci" anahtar kelimeleri ile taranan gazete haberleri oluşturmaktadır.³ Araştırmanın yapıldığı dönem içerisinde gazete tirajları en yüksek olan ilk iki gazete (sırasıyla *Sözcü* ve *Hürriyet*) araştırma kapsamına alınmıştır. Veriler, gazetelerin internet haber portallarından toplanmıştır. Fakat *Sözcü* gazetesinin internet haber portalında 2017 yılı öncesindeki e-arşivlere erişilememiştir. Önceki yıllara erişebilmek için taramaya Google arama motorunun "Haberler" sekmesi üzerinden devam edilmiştir. *Hürriyet* gazetesinde sığınmacı anahtar kelimesi ile 3.934; mülteci anahtar kelimesi ile 9.731 haber taranmıştır. *Sözcü* gazetesindeki e-arşivlerin tamamına erişilemediği için toplamda taranan haber sayısı bilinmemektedir.

Amaçlı örneklem stratejilerinden ölçüt örneklemin kullanıldığı çalışmada (Patton, 2018, s. 243) sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren haberler araştırma kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede *Hürriyet*'e ait 161 ve *Sözcü*'ye ait 115 haber araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.⁴ Araştırmada analize dâhil edilecek haberler seçilirken haber başlıkları dikkate alınmıştır. Elde edilen haberler, yıllarına ve kategorilerine (yerel, dünya ve gündem) göre düzenlenmiştir. Köşe yazıları ve haber görselleri analize dâhil edilmemiştir. Veri toplama ve analiz süreci Eylül 2020-Aralık 2020 tarihleri arasında tamamlanmıştır. *Sözcü*'nün yıllara göre anahtar kelimelerle taranacak e-arşiv sistemi olmaması nedeniyle detaylı bir tarama yapılamaması bu araştırmanın sınırlılığıdır.

³ Çalışmanın verileri toplanırken sığınmacı ve mülteci anahtar kelimeleri kullanılmış olmasına rağmen verilerin analizinde suç ve şiddetle ilişkilendirilen mültecilere (tanım için bkz: YUKK, madde 61) rastlanmamıştır. Bu yüzden çalışmanın bulguları ele alınırken sadece sığınmacı kavramı kullanılacaktır.

⁴ *Hürriyet*'te haberler; yerel (75 haber); gündem (37 haber) ve dünya (49 haber) haberleri; *Sözcü*'de ise günün içinden (8 haber); gündem (93 haber) ve dünya (14 haber) haberleri olmak üzere dağılım göstermektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmanın analiz sürecinde bilgisayar destekli ATLAS.ti nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde söylemlerin görünen anlamlarının ötesindeki gerçekleri ortaya çıkarmayı amaçlayan nitel içerik analizi kullanılmıştır (Demirci ve Köseli, 2017, s. 360; Neuman, 2014, s. 371). Temalar, tümdengelimsel bir şekilde araştırmanın en başında belirlenmiştir. Araştırmanın kodlama süreci ise tümevarımsal bir şekilde Neuman (2014, s. 481-484)'ın açık, eksen ve seçici kodlamalarına göre yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından verilerin okuması yapılarak ilk kodlaması (açık kodlama) gerçekleştirilmiştir. Verilerin üzerinden tekrar geçilerek ilk kodlar gözden geçirilmiş ve birbirleriyle ilişkili kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur (eksen kodlama). Son aşamada (seçici kodlama), çalışmanın başında belirlenen temalar (söylemin inşası ve söylemin yeniden üretimi) kategorilerle ayrıntılandırılmış, oluşturulan kategoriler temalara yerleştirilmiştir (Bilgin, 2014, s. 14).

Nitel araştırmalarda yapılan analizin güvenilirliğini sağlamak adına bazı yollar bulunmaktadır. Bu çalışmanın güvenilirliğini oluşturan bakış, araştırmacılar dışında biri olan uzman görüşüdür (Creswell ve Miller, 2000, s. 129). Araştırmacılar tarafından temalar, kategoriler ve kodlar belirlendikten sonra alanda uzman bir araştırmacıdan kodların uygunluğunu kontrol etmesi ve araştırmacıların algısını genişletmek için veriler üzerinde yorumlama yapması istenmiştir (Glesne, 2015, s. 293). Bu dışarıdan bakış çalışma süreci boyunca kullanılmıştır. Uzmanın gelen kodlara, kategorilere ve temalara yönelik geri bildirimlerle araştırmanın güvenilirliği artırılmıştır (Creswell ve Miller, 2000, s. 129).

Yapılan içerik analizinde Hürriyet'ten elde edilen on beş kod, altı kategori altında; Sözcü gazetesinden elde edilen on üç kod, beş kategori altında gruplandırılmıştır. Söylemin inşası temasında yer alan kategoriler yapılan analiz sonucuna göre her iki gazete için aynı olarak belirlenmiştir. Bunlar: a) *“ötekinin temsili”*, b) *kimlik inşası* ve c) *şiddetin özneleri*'dir. Hürriyet'te söylemin yeniden üretimi temasında yer alan kategoriler; a) *umudun suça dönüşmesi*, b) *yakalandı-gözaltına alındı!* ve c) *bir ceza olarak sınır dışı etme*'dir. Sözcü'de ise söylemin yeniden üretimi temasında yer alan kategoriler; a) *yakalandı-gözaltına alındı!* ve b) *kamu düzenine “tehdit” (mi?)* olarak gruplandırılmıştır. Çalışmanın temaları ve kategorileri bulgular bölümünde görsel olarak (Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4) gösterilmektedir.

BULGULAR

Hürriyet

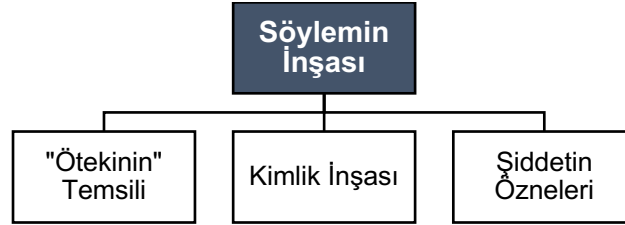
Hürriyet'in haber başlıklarında sığınmacıları “fail” olarak gösteren bir söylem inşa edilir.⁵ Haber başlıklarında en çok kullanılan kavramlar sırasıyla “yakalandı”, “mülteci” “kaçak” ve Suriyeli'dir.

⁵ *Hürriyet*'te sığınmacıları suç ve şiddetle ilişkilendiren ve analize dâhil edilen örnek haber başlıklarından bazıları şu şekildedir: “Zabıtan Suriyeli operasyonu” (13.08.2015, Hürriyet Yerel); “PKK'lı sanıldı, Suriyeli sığınmacı çıktı” (21.08.2015, Hürriyet Gündem); “Çanakkale'de 246 sığınmacı yakalandı” (14.01.2016, Hürriyet Yerel); “Mahkeme 'hurdalıkta yaşayan' Suriyeli hırsız ilanla arıyor” (28.05.2016, Hürriyet Gündem); “Korkunç iddia: Afgan mülteci üst düzey AB görevlisinin kızına tecavüz edip öldürdü” (05.12.2016, Hürriyet Dünya); “Cezaevinde yatanların üçte biri yabancı

Haber içeriklerinde Avrupa’da aşırı sağ partilerin, sığınmacılara ve mültecilere karşı olumsuz tutumlarını içeren haberlere rastlanmıştır. Avrupa’da tutuklanan mültecilere ilişkin haberler gazetede ağırlıklı olarak yer bulmaktadır. Yapılan tarama esnasında, *Hürriyet*’te sığınmacılarla ilgili daha çok ekonomik temelli haberlerin öne çıktığı (özellikle Suriyeli sığınmacılara yönelik ekonomik harcamalara ilişkin haberler) ve sığınmacılara yönelik şiddet ve suç söylemlerini içeren haberlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Gazetede güvenlik temelli konular öne çıkmaktadır. Yapılan kelime bulutu analizine göre sırasıyla “yakalandı” (374), “Suriyeli” (217), “kaçak” (166), “güvenlik” (157) ve “polis” (112) en çok kullanılan kavramlardır. Elde edilen tema ve kategoriler Şekil 1 ve 2’de gösterilmektedir.

***Hürriyet*’te Söylemin İnşası**

Şekil 1. *Hürriyet*’te Söylemin İnşası Teması ve Kategorileri

Hürriyet gazetesinde sığınmacıları suç ve şiddetle ilişkilendiren haberlerin içeriklerinden ziyade haber başlıklarının söylemi oluşturmada daha belirleyici olduğu görülmektedir. Gazetede “ötekinin temsili”; sığınmacıların ve mültecilerin sürüklendikleri suç türleri ve “kaçak” temsili ağırlıklı olduğu haberler üzerinden kurgulanmaktadır. Malvarlığına yönelik (hırsızlık, gasp), uluslararası suçlar (göçmen kaçakçılığı), topluma karşı (dilencilik, fuhuş, uyuşturucu bulundurma/ticareti, yasa dışı gıda üretimi), cinsel dokunulmazlığa karşı (tecavüz, çocuğa yönelik cinsel istismar) ve kişilere karşı (cinayet, yaralama) işlenen suçlar sığınmacıların “fail” olarak yer bulduğu suç türleri arasındadır.⁶ Kişilere karşı işlenen suçlar gazetede en fazla kodlanan (28) suç türüdür. Bu suç türünün daha çok sığınmacı grupların arasında işlendiği görülmektedir. Cinsel dokunulmazlığa karşı suç işleyenler ise çoğunlukla dünya gündeminde yer almaktadır.⁷ *Hürriyet*’te yerel ve gündem haberlerinde öne çıkan “kaçak” kavramı sığınmacı grupları tanımlarken en çok kullanılan kavramlardandır. “Kaçak” haberlerinde, haberin içeriğinin başlığı yansıtacak şekilde kurgulandığı görülür. “Yasadışı” yollarla ülkeye girmek ya da ülkeden ayrılmak isteyen sığınmacılar üzerinden şekillenen ve hem haber başlıklarında hem de içerikte yer verilen bu söylem daha çok yerel haberlerde görülmektedir.

kökenli” (03.07.2017, *Hürriyet Dünya*); “Suç işleyen kendini sınır dışında bulur” (05.07.2017, *Hürriyet Gündem*); “Suriyeli sığınmacılar için çalışan engelliye, Suriyeli çocuklardan gasp” (04.10.2017, *Hürriyet Yerel*); “Otomobil çalmaya çalışan 3 İranlıya tutuklama” (26.09.2018, *Hürriyet Yerel*); “Yeter yapma’ dedikçe acımasızca saptadı” (02.08.2019, *Hürriyet Dünya*).

⁶ Araştırmacılar tarafından suç türlerinin gruplandırılmasında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu temel alınmıştır.

⁷ “Bir pedofilleri eksikti” (20.03.2016, *Hürriyet/Dünya*); “Bochum’daki tecavüz zanlısı da mülteci çıktı” (06.12.2016, *Hürriyet Dünya*); “İranlı sığınmacı cinayetten tutuklandı” (05.09.2017, *Hürriyet Yerel*).

Hürriyet'te sığınmacıları suç ve şiddetle ilişkilendiren haberlerde *kimlik inşası*; uyuğua dayalı temsil, statüye dayalı temsil ve sayısallaştırma üzerinden kurulmaktadır. Uyuğua dayalı temsil olarak "Suriyeli", "Afgan, "İranlı" kullanımı hem haber başlıklarında hem de içerikte yer bulur. Özellikle 2016 ve 2017 yıllarındaki haberlerin başlıklarında uyuğua dayalı temsilin daha fazla olduğu görülmektedir. Uyuğua dayalı temsilde yerel ve gündem haberlerinde "Suriyeli" kullanımı öne çıkar ("Suriyeliler", Türkiye'de en fazla sayıya sahip sığınmacı grubunu oluşturdukları için [UNHCR, 2020]). Sığınmacı, mülteci ve göçmen kavramlarının kullanımını kapsayan statüye dayalı temsil ise yakalanan ya da gözaltına alınan sığınmacıları temsil ederken kullanılmaktadır.⁸ Bu kimlikler ise sayısallaştırma ile inşa edilir. Haber başlıklarında ve içeriklerde yer alan ve "kaçak" olarak yakalanan sığınmacıları temsil ederken "ötekinin" sayısallaştırma ile kurulduğu görülmektedir.⁹

Hürriyet'te *şiddetin özneleri*; sığınmacı gruplar arasındaki şiddet, kollukla karşılıklı ilişkiler/çatışmalar ve şiddete karşı şiddetin yer bulunduğu haberler üzerinden inşa edilir. Mağdurun da failin de sığınmacı olduğu gruplar içerisindeki şiddet bu kategori içerisinde en fazla alıntılanan (17) koddur. Burada sığınmacı ve mülteci gruplar içerisinde meydana gelen kavgalar ve grupların birbirlerine karşı işledikleri suçlar yer almaktadır. Bu söylemler ise daha çok uyuğua dayalı temsil yoluyla inşa edilmiştir.¹⁰ Kollukla karşı karşıya gelen sığınmacı grupların birbirleriyle çatışmasına da haberlerde yer verilmiştir. Polisle karşılıklı çatışmaya giren sığınmacıların yer aldığı haberler ise çoğunlukla dünya haberlerinde kendine yer bulmaktadır.¹¹ Haberlerin içeriklerinde şiddetin "faili" olarak görülen sığınmacı gruplara, yerel toplum tarafından yine şiddetle karşılık verildiği görülmektedir.¹² Dünya kategorisinde yer alan haberlerin şiddetin özneleri olarak "yabancıları" hedef aldığı ve kamusal alanda bir tehdit algısı oluşturulmasına zemin hazırladığı görülür.¹³ Fakat "yabancılarla" birlikte suç oranlarının artmasının doğrudan ilişkili olmadığına dair az sayıda olsa da haber demeçlerine ve verilere rastlanmaktadır.¹⁴

⁸ "İzmir'de dev operasyon! Gemide 276 sığınmacı yakalandı" (07.07.2020, *Hürriyet Gündem*).

⁹ "Çanakkale'de 423 kaçak yakalandı" (17.09.2015, *Hürriyet Yerel*); "Erzincan'da Afgan uyruklu 127 sığınmacı yakalandı" (13.10.2017, *Hürriyet Yerel*); "Ege Denizi'nde 9 ayda 36 bin 600 kaçak göçmen yakalandı" (03.10.2019, *Hürriyet Gündem*).

¹⁰ "Midilli'nin Moria sığınmacı kampında 19, 20 ve 24 yaşlarında 3 Cezayirli göçmen, bir Faslı göçmene cinsel saldırıda bulundu" (11.10.2016, *Hürriyet Dünya*).

¹¹ "İtalya'da mülteciler polisle çatıştı" (02.08.2011, *Hürriyet Dünya*); "Sığınmacılar polis zoruyla tahliye edildi" (23.10.2015, *Hürriyet Dünya*).

¹² "Samsun'da parkta para gösterme bahanesiyle 15 yaşındaki kız çocuğuna elle tacizde bulunduğu iddia edilen Iraklı mülteciye vatandaşlar tarafından meydan dayağı atıldı" (26.09.2015, *Hürriyet Gündem*); "Almanya'nın Köln kentinde yılbaşı gecesi yaşanan taciz ve gasp olayları nedeniyle sığınmacılara yönelik artan tepkiler saldırıya dönüştü" (11.01.2016, *Hürriyet Dünya*).

¹³ "Cezaevinde yatanların üçte biri yabancı kökenli" (03.07.2017, *Dünya*); "Fransa'da tutuklu sığınmacı çocukların sayısı yüzde 70 arttı" (04.07.2018, *Hürriyet Dünya*).

¹⁴ "Suriyelilerin Türkiye'de işlenen toplam suçlara oranı Türkiye'deki toplam nüfusları göz önünde bulundurulduğunda ülkemiz genel suçlarına göre oldukça azdır. Suriyelilerin karıştıkları olayların Türkiye'deki toplam asayiş olaylarına oranı 2014-2017 arasında yıllık ortalama yüzde 1.32'dir. Dilencilikten yakalananlardan bazılarının Suriyeli kılığında girmiş şahıslardan oluştuğu da anlaşılmıştır" (İçişleri Bakanlığı, 05.07.2017, *Hürriyet Gündem*).

Hürriyet'te Söylemin Yeniden Üretimi

Şekil 2. Hürriyet'te Söylemin Yeniden Üretimi Teması ve Kategorileri

Hürriyet'te sığınmacıları suç ve şiddetle ilişkilendiren söylemlerin yeniden üretiminde *umut yolculuğuna* çıkanların yolculuk esnasında ya da öncesinde kolluk tarafından yakalanmalarına dair haberler en sık kodlananlar (42) arasındadır. Yasa dışı yollarla Türkiye'den Yunanistan'a geçmek isteyen sığınmacılar *Hürriyet'te* bir güvenlik meselesi olarak ele alınmıştır. Haber başlıklarında ve içerikte umut yolcuları sayısallaştırılarak ve uyuşmaya dayalı temsil edilerek verilir.¹⁵ 2016 yılında sayıca fazla olan bu haberler ağırlıklı olarak yerel haberlerde yer alır. "Umut yolcularına" ilişkin haberlerde sığınmacılara ilişkin söylem "yakalandı" şeklinde yeniden üretilmektedir.

Hürriyet'te *yakalandı-gözaltına alındı!* kullanımı kolluk tarafından yakalanan "kaçaklar", mülteci operasyonları ve sığınmacıları terörizmle ilişkilendiren haberler üzerinden yeniden üretilir. Yakalanan ya da gözaltına alınan sığınmacılara ve mültecilere ilişkin haberler bu kategori içerisinde sıklıkla (79) kodlanmıştır. Yasadışı yollarla yurt dışına gitmek isteyen "umut yolcularının" yer aldığı bu haberlerde "kaçaklar" kolluk tarafından "yakalanmakta" ve haber başlıkları ile içeriğe bu şekilde yansıtılmaktadır. Bu söylem "kaçak" haberlerinde sığınmacıları sayısallaştırarak kendini gösterir. *Hürriyet'te* "mülteci operasyonu" başlıklı haberler sığınmacıları doğrudan suçla ilişkilendirir ve "tehlike" söylemini yeniden üretir.¹⁶ *Yakalandı-gözaltına alındı!* kullanımının bir diğer kullanıldığı yer sığınmacıları terörizmle ilişkilendiren haberlerdir. Bu haberlerde Suriyeli sığınmacıların öne çıktığı görülür.¹⁷

Hürriyet'te suç işleyen sığınmacıların sınır dışı edileceğine dair haberler "fail" söyleminin gazetede yeniden üretildiği haberler arasındadır. *Bir ceza olarak ülkeden sınır dışı etme* özellikle Avrupa'da suç işleyen mültecilere yönelik haberlerde görülmektedir.¹⁸ Böylelikle "fail" sığınmacılara yönelik yaptırım olarak yasaklamanın öne çıktığı görülür. Sınır dışı etmeye ek olarak suç işleyen mültecilerin

¹⁵ "Muğla'nın Bodrum İlçesi açıklarında, umut yolculuğuna çıkan Pakistan uyruklu 51 mülteci, lastik bot içinde Sahil Güvenlik ekiplerince yakalandı" (29.07.2016, *Hürriyet Yerel*).

¹⁶ "Zabıtanın Suriyeli operasyonu" (13.08.2015, *Hürriyet Yerel*); "Bodrum'da mülteci operasyonu" (19.02.2016, *Hürriyet Yerel*).

¹⁷ "PKK'lı sanıldı; Suriyeli sığınmacı çıktı: "Samsun'da gezmeye gittiği mahallede PKK'lı terörist sanılan bir kişi vatandaşlar tarafından etkisiz hale getirilip jandarmaya teslim edildi. Jandarma yaptığı soruşturmada şüphelinin Suriyeli sığınmacı olduğunu belirleyip serbest bıraktı" (21.08.2015, *Hürriyet Gündem*).

¹⁸ "Almanya suç işleyen mültecileri kolayca sınır dışı etmeye hazırlanıyor. Almanya, Suriye'ye gönderemeyeceği suçlu mültecileri Türkiye'ye göndermeyi planlıyor" (01.02.2016, *Hürriyet Dünya*).

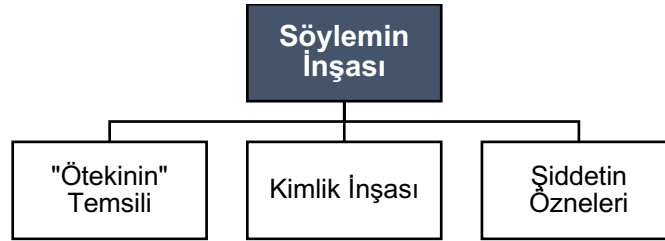
statülerini kaybedeceklerine yönelik politika uygulamaları haber başlıklarında öne çıkmaktadır.¹⁹ Gazetede sığınmacıları sınır dışı etmeye yönelik haberlere herhangi bir eleştiri getirilmemektedir.

Sözcü

Sözcü'de haber başlıklarında sığınmacıları "fail" olarak temsil eden bir söylem inşa edilir.²⁰ Haber başlıklarında en çok kullanılan kavramlar sırasıyla "Suriyeli", "yakalandı" ve "sığınmacı"dır. Fakat, sığınmacıları suçla ilişkilendiren haberlerde içerikleri eksik yansıtan başlıklar görülmektedir.²¹ *Sözcü*'de yapılan kelime bulutu analizine göre "Suriyeli" (350), "Afgan" (144), "polis" (138), "yakalandı" (130) ve "kaçak" (96) en fazla kullanılan kavramlar arasındadır. Gazetede haber içerikleri geniş bir perspektifle ele alınmaktadır. Sığınmacıları haber başlıklarında "fail" olarak temsil eden haberlere rastlanmakla beraber toplumdaki sosyal sorunları (ikinci eşler, kadın ticareti gibi) ele alan haber metinleri de vardır. Elde edilen tema ve kategoriler Şekil 3 ve 4'te gösterilmektedir.

Sözcü'de Söylemin İnşası

Şekil 3. *Sözcü*'de Söylemin İnşası Teması ve Kategorileri

Sözcü'de "ötekinin" temsili sığınmacıların sürüklendikleri suçlar üzerinden inşa edilir. Bunlar içerisinde kişilere karşı (öldürme, yaralama); topluma karşı (dilencilik, fuhuş, yasa dışı işletmeler, belgede sahtecilik); cinsel dokunulmazlığa karşı (cinsel istismar, taciz); malvarlığına yönelik (hırsızlık, gasp) ve uluslararası suçlar (göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti) yer alır. Kişilere karşı işlenen suçlar en fazla alıntılanan (25) koddur. Bu suç türü, daha çok sığınmacı gruplarının kendi içerisinde meydana gelir.²² Yasadışı olarak ülkelere giriş yapan ya da ülkelerde yasa dışı olarak yaşayan düzensiz göçmenlere yönelik kullanılan "kaçak" kavramı haber başlıklarında yer almamakla birlikte yer yer içerikte kullanılmaktadır.

¹⁹ "Suç işleyen mülteci statüsünü kaybedecek" (01.11.2017, Hürriyet Dünya).

²⁰ *Sözcü*'de sığınmacıları ve mültecileri suç ve şiddetle ilişkilendiren ve analize dâhil edilen örnek haber başlıklarından bazıları şu şekildedir: "Mülteciler ortalığı birbirine kattı" (27.03.2013, *Sözcü* Günün İçinden); "5.6 milyar dolarlık 'çıplak ayaklar'" (11.05.2015, *Sözcü* Gündem); "Almanya'yı şoke eden cinayetin şüpheli Afgan mülteci çıktı" (5.12.2016, *Sözcü* Dünya); "Misafirler (!) suç makinesi gibi" (15.05.2016, *Sözcü* Gündem); "Sığınmacıların karıştığı suç olayları 5 bini aştı" (30.01.2016, *Sözcü* Dünya); "Mersin'de gürültü cinayeti! Failler Suriyeli..." (15.05.2017, *Sözcü* Gündem); "Mahalleli ile kavga eden Suriyeliler tahliye ediliyor" (18.04.2017, *Sözcü* Gündem); "Cezaevinde ilk sırada Suriyeliler var" (20.11.2018, *Sözcü* Gündem); "Mülteci kaçakçılığını Afgan ve Suriyeli çeteler yönetiyor" (03.11.2019, *Sözcü* Gündem); "Beyoğlu'nda Filistinli Suriyeliyi bıçakladı" (03.12.2019, *Sözcü* Gündem); "İzmir'de bir gemide 276 sığınmacı yakalandı" (07.07.2020, *Sözcü* Gündem).

²¹ "Cezaevinde de ilk sırada Suriyeliler var" (20.11.2018, *Sözcü* Gündem) haber başlığının içeriği "Cezaevinde bulunan yabancı ülke vatandaşlarının yüzde 40'ını Suriyeliler oluşturdu" şeklindedir.

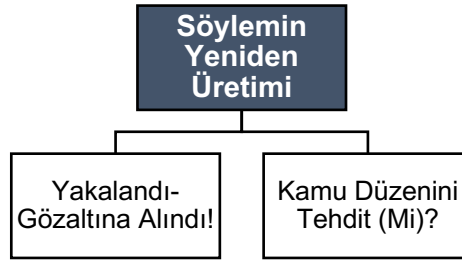
²² "Afgan ile Suriyeli grup arasında bıçaklı kavga: 3 yaralı" (08.02.2019, *Sözcü* Gündem); Beyoğlu'nda Filistinli Suriyeliyi bıçakladı" (03.12.2019, *Sözcü* Gündem); "4 Suriyeli Iraklı emlakçıyı parası için öldürmekten gözaltında" (16.12.2016, *Sözcü* Gündem).

Gazetede *kimlik inşası* hem haber başlıklarında hem de içerikte yer bulan uyuğa dayalı temsil, statüye dayalı temsil ve sayısallaştırma üzerinden kurulur. Uyuğa dayalı temsil, kimlik inşasında en fazla alıntılanan (85) koddur.²³ “Suriyeli” kullanımı gazetede en çok kullanılan söylemdir. Statüye dayalı temsil ise kullanım açısından az olmakla birlikte (21) yasa dışı geçiş sırasında yakalanan insanları temsil etmek için “kaçak” kavramı yerine tercih edilir.²⁴ Bu haberler ise sayısallaştırılarak inşa edilir.

Sözcü'de *şiddetin özneleri*; sığınmacı gruplar arasındaki şiddet, yerel halk ile sığınmacılar arasındaki şiddete karşı şiddet ve kollukla karşılıklı ilişkiler/çatışmaların yer bulduğu haberler üzerinden inşa edilmektedir. Sığınmacı grupların kendi içerisinde meydana gelen şiddet haberleri bu kategori içerisinde en fazla alıntılanan (22) koddur. Sığınmacıların “fail” ve aynı zamanda mağdur olduğu bu haberlerde gruplar içerisinde meydana gelen çatışmalar ve kişilere karşı işlenen suçlar öne çıkmaktadır. Haberlerin içeriğinde sığınmacılar tarafından işlenen suçlara yönelik yerel halkın da tepki olarak yine şiddetle karşılık verdiği görülür.²⁵ Kollukla ilişkiler/çatışmalar, sığınmacıların kolluğa karşı gösterdiği şiddet tepkileri olarak haberlerde yer bulurken, kolluk tarafından sığınmacılara karşı gösterilen tepkiler de yer almaktadır.²⁶ Haberlerde, şiddetin özneleri sığınmacılar olmakla birlikte haber içeriklerinde yerel halkla sığınmacılar arasındaki toplumsal gerginlikler ön plana çıkmaktadır.²⁷

***Sözcü*'de Söylemin Yeniden Üretimi**

Şekil 4. *Sözcü*'de Söylemin Yeniden Üretimi Teması ve Kategorileri

²³ “Suriyeli mülteciler polisi taşıdı” (28.10.2012, *Sözcü Gündem*); “Zabıta, Suriyeli dilencilere dokunamıyor” (20.05.2014, *Sözcü Gündem*); “Bodrum’da 19 Pakistanlı sığınmacı yakalandı” (21.02.2016, *Sözcü Gündem*).

²⁴ “İzmir’de bir gemide 276 sığınmacı yakalandı” (17.7.2020, *Sözcü Gündem*); “Çanakkale’de 246 sığınmacı yakalandı” (14.01.2016, *Sözcü Gündem*); “1.5 ayda 6 bin 600 sığınmacı yakalandı” (24.02.2016, *Sözcü Gündem*).

²⁵ “Suriyelilere yönelik tepki, geçen pazartesi günü Ünalı Mahallesi’nde oturan Hıdır Çalar’ın, evinden çıkmasını istediği Suriyeli kiracı ve beraberindekiler tarafından bıçaklanarak öldürülmesi ile tırmandı. Polisin biber gazı ve basınçlı suyla müdahalesi ile son bulan gerginlik, dün öğle saatlerinde yeniden alevlendi ve Ünalı Mahallesi’nde Suriyelileri istemediğini söyleyen bazı kişiler, sokakta geçen 2 Suriyeliyi dövdü, sığınmacılara ait işyerlerini tahrip etmeye kalkıştı” (13.08.2014, *Sözcü Gündem*).

²⁶ “Hatay ve Kahramanmaraş’taki Suriyeli sığınmacılar ile polis bir kez daha karşı karşıya geldi. Tüm ihtiyaçları Türkiye tarafından karşılanan Suriyeli sığınmacılar, Kahramanmaraş’ta kendilerine yardımların ulaştırılmadığını iddia ederek polisi taşıdı” (28.10.2012, *Sözcü Gündem*); “İsveç’in Västervik Belediyesi’ndeki sığınmacı kampındaki kavga ve kampta tahribat yapıldığı ihbarı üzerine olay yerine giden polis bir sığınmacıyı silahla vurdu” (29.08.2016, *Sözcü Gündem*).

²⁷ “Ülkelerindeki iç karışıklıktan kaçıp geldikleri Adana’da bir yıldır kiraladıkları evde ailesiyle oturan Suriyeli 19 yaşındaki A.T.’nin aynı sokaktaki N.D. adlı kadına tacizde bulunduğu iddiası, mahalleliyi ayağa kaldırdı. Öfkeli gruptan bir kişi, 20 Suriyeli’nin yaşadığı eve pompalı tüfekte ateş etti” (04.09.2013, *Sözcü Gündem*); “Suriyeli Türk kıza saldırdı... İlçe ayağa kalktı!” (18.06.2019, *Sözcü Gündem*).

Sözcü'de *yakalandı-gözaltına alındı* kullanımı yasa dışı geçişle Avrupa'ya gitmek isteyen sığınmacılar üzerinden yeniden üretilmektedir. Yasa dışı yollarla yurt dışına gitmek isteyen "umut yolcularının" yer aldığı haberlerde sığınmacılar kolluk tarafından "yakalanmakta" ve haber başlıkları ile içeriğe bu şekilde yansıtılmaktadır. Bu söylem sayısallaştırma ile kurulur.²⁸ Yasa dışı yollarla Türkiye'ye gelen ya da Avrupa'ya giden düzensiz göçmenlerin yer aldığı bu haberlerde Türkiye'nin göç politikasına değinen/eleştiren haber içerikleri de vardır.²⁹

Sözcü, haber içeriklerinde yer yer sığınmacıları kamu düzeni için bir "tehdit" olarak göstererek hem haber başlıklarında hem de haber içeriklerinde söylemi yeniden üretir.³⁰ Sığınmacılar sadece suç ve şiddetin değil sosyal sorunların da "faili" olarak görülürler.³¹ Yine de *Sözcü*'de sığınmacıların *kamu düzeni için bir tehdit olup olmadığı* dikotomiler şeklinde karşılık bulur. Olumsuz söylemler yer almasına rağmen bir yandan sığınmacıların olumsuz yaşam koşullarına değinilmekte³²; bir yandan da söylemlerin arkasındaki gerçekleri açığa çıkarmada kullanılan verilerin haber içeriklerinde yer aldığı görülmektedir.³³

TARTIŞMA

Hürriyet'te ve Sözcü'de Söylemin İnşası

Gazetelerde söylemin inşasında "kaçak" kullanımının (*Hürriyet'te Sözcü'ye* kıyasla daha fazla olmak üzere) sığınmacıları temsil ederken öne çıktığı görülmektedir. Mültecilere dair haber metinlerinin incelendiği bir çalışmada da retorik açısından "kaçak" kavramı en çok tekrarlanan kavramdır (Kolukırmık, 2009, s. 10). Göç literatüründe statüler üzerinden ele alınan bir meselenin medyada "kaçak" şeklinde söylemsel olarak inşa edilmesi, hem sığınmacıları "failleştirmekte" hem de statülerini ve her şeyden önce insan oldukları gerçeğini göz ardı etmektedir.

Gazetelerde sığınmacılara yönelik statüye dayalı temsil (mülteci, sığınmacı kullanımı) kullanılsa bile *kimlik inşasında* tutarlı bir söylem inşa edilmediği, bununla birlikte uyruğa dayalı temsilin kullanımının ("Suriyeli", "Afgan" kullanımı gibi) öne çıktığı görülmektedir. Bu tutarsızlığın, Türkiye'nin göç meselesinde bütüncül olmayan bakışını yansıttığı düşünülmektedir. Göçmenlere yönelik mülteci, sığınmacı, geçici koruma statüsü gibi kavramların tartışıldığı ama bunun coğrafi sınırlılıklar üzerinden inşa edildiği Türkiye'de "yabancılar" karşı inşa edilen söylemlerde tek bir statü yerine uyruk, belirleyici hale gelir. Toplumda hegemonik olan "biz" ve "ötekiler" ayrımı, aynı topraklarda

²⁸ İzmir'de tam 202 sığınmacı yakalandı! (haber başlığı). İzmir'in Çeşme ilçesinde yapılan dört ayrı operasyonda, yasa dışı yollarla yurt dışına çıkmaya çalışan 202 sığınmacı yakalandı (haber içeriği) (01.10.2016, *Sözcü* Gündem).

²⁹ "Afganistan ve Pakistan'dan yola çıkan göçmenler Türkiye'ye İran sınırından yasa dışı yollarla elini kolunu sallaya sallaya giriyor. Şaşırtıcı şekilde sınır hattını kevgire çeviren göçmenler asker ve polise yakalanmadan yollara düşüyor..." (03.04.2018, *Sözcü* Gündem).

³⁰ "Göç ve kaos" (14.01.2014, *Sözcü* Günün İçinden); "Nur topu gibi bir sorun" (28.10.2012, *Sözcü* Gündem); "Sığınmacı faciası" (20.03.2016, *Sözcü* Gündem); "Suriyeli avı" (13.08.2014, *Sözcü* Gündem); "Suriyeli kuma krizi" (29.01.2014, *Sözcü* Günün İçinden); "Suç makinesi" (15.05.2016, *Sözcü* Gündem); "Her yer Suriyeli kaynıyor" (14.01.2014, *Sözcü* Günün İçinden).

³¹ "Artan göçle birlikte ağırlaşan sosyo-ekonomik sorunlar halkta huzur bırakmadı" (14.01.2014, *Sözcü* Gündem).

³² "Suriyeliler sokaklarda yaşıyor, alt geçitlerde, metro istasyonlarında ve kavşaklarda dileniyor. Suça karışanların sayısında da giderek artış yaşanıyor" (11.05.2015, *Sözcü* Günün İçinden).

³³ "Bu yıl içinde Suriyelilerin karıştığı 'kasten yaralama' ve 'hırsızlık' gibi suçlar ön sıralarda yer alıyor. Kilis'te işlenen suçların yüzde 30'u da Suriyelilerden kaynaklandı" (15.05.2016, *Sözcü* Gündem); "Göç İdaresi verilerine göre; yüzde 0,4 oranıyla (suç oranı) sanıldığından aksine düşük durumda" (06.07.2019, *Sözcü* Gündem).

doğup doğmamak (vatandaşlık) üzerinden inşa edilir. Medya ise bu söylemi sığınmacıların, farklılık konumları (ulusal kimlik) üzerinden yeniden üretir. Fakat burada kastedilen sığınmacıların statülerini vurgulayan bir söylemin inşa edilmesi değildir. Nitekim 2011 yılından itibaren Türkiye'ye savaştan kaçarak gelen "Suriyeliler" için belirlenen "geçici koruma statüsü" söylem itibarıyla sığınmacılara hak temelli bakmayarak ("geçici"), içerisinde bir güç ilişkisini ("koruma") barındırır. Mülteci belirleme sistemi olmasaydı insanlar yine var olacaktı ancak onları mülteci, sığınmacı ya da göçmen olarak tanımamış olacaktık (Hardy, 2003, s. 19). Fakat dünyada sığınmacıların ve mültecilerin sayısı artmaya devam ettikçe uyruğa dayalı temsilin ya da farklı statüleri içerisinde barındıran söylemlerin karmaşık hale gelmeye devam edeceği düşünülmektedir.

Gazetelerde söylemin inşasında sığınmacıları sayısallaştırma öne çıkmaktadır. Nüfus ve vatandaş kavramı arasında ayrıma giden Chatterjee (2004, s. 34, 136)'ye göre nüfuslar, kalkınma ya da refah politikalarının hedefindeki insanları belirli sosyal ve ekonomik özelliklere göre belirleyen ampirik kategorilerdir. Tamamen tanımlayıcı ve deneyseldirler; normatif bir yük taşımazlar. Deneysel ve davranışsal özelliklere göre teşhis edilen (*Hürriyet*'te sıklıkla vurgulanan "kaçak" temsil gibi), tanımlanan ve sınıflandırılan nüfuslar, sayım ve araştırmalar gibi istatistiksel tekniklere tabii olurlar. Chatterjee, nüfus grupları (yoksul kadınlar gibi) için oluşturulacak her bir planın ampirik olarak belirleneceğini, nüfus sayımı ve anketlerle kaydedileceğini söyler. Ve böylelikle nüfuslar, devletin sınıflandırma şemaları tarafından üretilecektir. Yani sığınmacılar somut ve yaşayan varlıklar olarak görülmek yerine, soyut sayısal ifadelerin bir toplamı olarak görüleceklerdir. Bu çalışmada da gazeteler, kolluk tarafından "yakalanan" sığınmacıları sayısallaştırmakta ve somut insanlar olarak değil ampirik verilerle söylemsel olarak inşa etmektedir.

Alman medyası üzerine yapılan bir çalışmada mülteci göçü tartışmaları bağlamında kültürün sıklıkla "ben" ve "öteki" arasında uzlaşmaz bir ayrımcılık oluşturmak için kullanıldığı ve böylelikle "mülteci göçü tarafından tehdit edilen" homojen bir Alman siyasi kimliği yanılımasının yaratıldığı görülmüştür. Mültecilerin bu nedenle Alman toplumuna temelde yabancı olarak tanımlandığı ve onların bu yabancılığının kültürel tezatlıklarının bir etkisi olarak sunulduğu belirtilmektedir (Mattisek ve Schopper, 2019, s. 261). Bu çalışmadan hareketle Türkiye için de benzer bir durum olduğu söylenebilir. Türkiye'de medya tarafından inşa edilen bu "ötekileştirici" söylem yerel toplum ve sığınmacılar arasında antagonistik bir ilişki yaratmaktadır. Çünkü medya tarafından oluşturulan stereotip temsiller, mültecilere ve sığınmacılara karşı toplum içerisinde önyargıya ve olumsuz tutumlara yol açar (Pandır, 2020, s. 104). Haberlerde yer alan sığınmacıların "fail" olduğu şiddet ve suç olaylarına yerel halk tarafından yine şiddetle karşılık verilmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Laclau ve Mouffe (2017, s. 169)'a göre söylem içindeki farklılık konumları *momentler*dir. *Momentler* söylem içerisinde *eklemlenme* ile ortaya çıkar. Türkiye'de göç meselesindeki hegemonik düzenin bir tarafı vatandaşlık üzerinden inşa edilir. Aynı dili konuş(a)mamak ve aynı topraklarda doğmamış olmak toplumdaki farklılıkları oluşturur. Böylelikle Laclau ve Mouffe'un belirttiği gibi bu farklılıklar

kimlikleri inşa eder. Mouffe (2015, s. 65)'a göre kolektif kimliklerde "biz" yaratılması "onlar"ın formüle edilmesiyle mümkündür. Bu kolektif kimlikler; eylem, söylem ve dil oyunları ile şekillenen ve her zaman dönüştürülüp farklı şekillerde ifade edilebilecek inşalardır. Yani toplumda "biz" yaratabilmek için "onlar"ın var olması gerekmektedir. "Onlar"ı inşa eden de toplumun hegemonik yapısıdır. Bu çalışmadan hareketle Türkiye yazılı basınında sığınmacılara yönelik söylemin inşasının dil, kültür, yaşam farklılıkları ve etnik kimlik üzerinden kurulduğu görülür. "Biz"i temel alarak, sığınmacıların dili, kültürü, yaşam tarzı ve etnik kimliğiyle *eklemlenerek* oluşmuş bu farklılıklar "onlar" söylemini inşa eder. Bu eklemlenme "biz" tarafından dışlayıcı bir şekilde kuruluyorsa eğer "onlar", "ötekilere" dönüşür. Böylelikle oluşan yapılaşmış bütün söylemi kurar. Sığınmacılara yönelik söylemin inşasında gazetelerde öne çıkan "kaçak" kullanımı, uyuşma dayalı temsil ve sayısallaştırma ise onların kimliklerinin ayrılmaz birer parçası değildir. Aksine ilişkiseldir ve her zaman dönüştürülebilir. Fakat bu çalışmadan hareketle medyanın sığınmacılara yönelik söylemin inşasını değiştirmedeği, aksine yeniden ve yeniden ürettiği görülmektedir.

Hürriyet'te ve Sözcü'de Söylemin Yeniden Üretimi

Her iki gazetede yasa dışı yollardan geçiş yaparak Avrupa'ya gitmek isteyen sığınmacılar için "yakalandı-gözetilene alındı" vurgusu kullanılarak "fail" söylemi yeniden üretilmektedir. "Yakalanan" sığınmacılar (düzensiz göçmenler), ulus devletlerin verdikleri çabaların sonucunu görmeleri olarak düşünülebilir. Çünkü, hükümetler göç kontrollerini gözle görülür şekilde güçlendirerek, bu çabaların gözlemlenebilir sonuçlar ortaya koyduğunu göstermek zorunda kalacaklardır (Faist, 2007, s. 30). Her ne kadar sınırı geçmek isteyen insanların kolluk tarafından yakalandığı ve bunun bir güvenlik meselesi olduğu söylemi üretilse de ulus devletlerin geçilmez sınırlar koyarak yasa dışı geçişleri meşrulaştırdığı düşünülmektedir. Faist (2007, s. 29-30)'in belirttiği gibi ülkelerin artan sınır kontrollerinin yasa dışı göçü (düzensiz göçü) arttırmasına ve bunun daha fazla görünürlük kazanmasına sebep olması kaçınılmazdır. Artan sınır kontrolleri var oldukça, düzensiz göç tetiklenecek ve yasa dışı yollardan Avrupa'ya gitmek isteyenler medya gündeminden düşmemeye ve güvenlik meselesi olarak ele alınmaya devam edecektir.

Hürriyet'te suça sürüklenen sığınmacıları ülkeden "sınır dışı etme" (bu haberler dünya gündeminde [Avrupa'da] yer almaktadır), "mülteci operasyonları" ve "Suriyelileri" terörizmle ilişkilendiren haberler sığınmacılara yönelik "fail" söylemini yeniden üretmektedir. Gazetelerde yer alan yasa dışı olarak Avrupa'ya gitmek isteyen "umut yolcularına" dair haberlerde düzensiz göçmenler kolluk tarafından "yakalanmakta" ve gazetelerde refah arayışında olan sığınmacıların neden gitmek istediklerine dair bir eleştiri getirilmemektedir.

Türkiye'deki sığınmacılar söylemsel bir yapı içerisinde konumlanmaktadır (Laclau ve Mouffe, 2017, s. 185). Çalışmada, yazılı basında sığınmacılara yönelik olarak kurulan söylemsel yapının başka türlü de kurulabileceken "ötekileştirme" ile kurulduğu görülmektedir. Laclau ve Mouffe'a göre halkın inşası "biz" ve "ötekiler" ayrımının kurulmasının koşuludur. Çünkü siyasal sistemler toplumsal talepleri tam anlamıyla doyurabilecek koşulları yaratamazlar (Aykutalp, 2020, s. 73). Bu çalışmada

söylemin yeniden üretimi noktasında “biz” ve “ötekiler” arasındaki ayrımlaşmanın, toplumsal pratikteki güvenlik temelli anlayış üzerinden kurulduğu görülmektedir. Türkiye’nin göç meselesine bakışındaki hegemonik söylemin bir tarafı da (vatandaşlığa ek olarak) devletin sınırlarını koruması (güvenlik) üzerinedir. Güvenlik ve göç konularında oluşan bu söylemsel yapı ise göçmenlere yönelik önyargıların yeniden üretimini sürdürür (Kaya, 2009, s. 21). Sığınmacılarla kolluk arasındaki çatışma haberleri, sığınmacıları sınır dışı etme, terörizmle ilişkilendirme ve “yakalama” toplumdaki güvenliği sağlamak adına “tehdit” söyleminin pratikte vücut bulmuş halidir.

Nüfusun belirli bir kısmını dışlama yoluyla üretilen söylemler aslında toplumun kendi tutarlılığına dair bir anlayışa varmasını sağlar (Laclau, 2018, s. 88). “Bizi”, “ötekilerden” ayırt eden sınır çizgilerinin çizilmesini gerekli kıldığından “ötekinin” söylemsel olarak inşası çoğu zaman tutarlı bir “biz” oluşturmanın aracı haline gelmektedir. Yani gazetelerde “ötekileri” inşa eden ve yeniden üreten söylemlerin “dışlayıcı” bir şekilde kurulması, tutarlı bir “biz” oluşturmanın aracıdır. Böylelikle bu “dışlama” ile toplumda sığınmacılara yönelik medya yoluyla “ötekileştirici” bir söylem inşa edilmiş olur. Fakat yine de toplumda sığınmacılara yönelik tutarsızlıklar olduğu düşünülmektedir. Toplumdaki bu tutarsızlık *Sözcü* gazetesindeki gibi sığınmacıların kamusal düzen için bir tehdit olup olmadığı dikotomisi ile yeniden üretilir. Bir yandan sığınmacılara yönelik “tehdit” söylemi kurulurken (“göç ve kaos”, “sığınmacı faciası”, “Suriyeli avı” kullanımları gibi) bir yandan sığınmacıların yaşadıkları olumsuz yaşam koşullarına yer yer değinilmesi toplumun hegemonik düzenindeki sığınmacılara yönelik tutarsızlığı yansıtmaktadır.

***Hürriyet*’te ve *Sözcü*’de Söylemlerin Benzeştiği ve Farklılaştığı Noktalar**

Medyanın bir konuya karşı olan tutumu benimsenen ideolojiye ve siyasi duruşa göre değişiklik gösterebilir (Atasü-Topcuoğlu, 2018; Efe, 2019, s. 64). *Hürriyet* ve *Sözcü* gazetelerinin farklı ideolojilere dayanmasından dolayı söylemlerin oluşmasında farklılıklar olması beklenilebilir. Fakat her ne kadar farklılıklar da olsa benzerlikler noktasında suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacılara yönelik “ötekileştirici” söylemin her iki gazetede benzer şekillerde kurulduğu görülmektedir. Gazetelerde öne çıkan benzerlikler ve farklılıklar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. *Hürriyet*'te ve *Sözcü*'de Sığınmacıları Suç ve Şiddetle İlişkilendiren Haberlerde Söylemlerin Benzeştiği ve Farklılaştığı Noktalar

Benzerlikler	
Haber başlıklarında "fail" temsil	
Uyruğa dayalı temsil ("Suriyeli", Afgan" kullanımı gibi)	
Sayısallaştırma	
Sığınmacılar tarafından işlenen kişilere karşı suçlara dair haberlerin fazlalığı	
Sığınmacı gruplar arasında meydana gelen şiddet haberlerinin fazlalığı	
"Yakalandı-gözaltına alındı!" kullanımı	
Hak temelli bakışın eksikliği	
Sığınmacıları suça sürükleyen koşulların ele alınmaması	
Göç ve suç arasında doğrudan ilişki olmadığına dair gerçek verileri gösteren az sayıda haberin yer alması	
Farklılıklar	
<i>Hürriyet</i>	<i>Sözcü</i>
Haberlerin içeriği geniş bir perspektifle ele alınmaz "Kaçak" söylemi haber başlıklarında ve içeriğinde baskın	Haberlerin içeriği geniş bir perspektifle ele alınır "Kaçak" söylemi haber başlıklarında değil, haber içeriğinde yer alır
Sığınmacılara yönelik güvenlik teması öne çıkmakta	Sığınmacılarla birlikte "artan sosyal sorunlar" teması öne çıkmakta
Yerel halk ve sığınmacılar arasındaki toplumsal gerginliğe dair haberler yer almamakta	Yerel halk ve sığınmacılar arasındaki toplumsal gerginliğe dair haberler yer almamakta
Sığınmacıların olumsuz yaşam koşullarına değinilmemekte	Sığınmacıların olumsuz yaşam koşullarına yer veren haberler yer almamakta

Gazetelerde sığınmacıların kimliğine yönelik tutarlı bir söylem inşa edilmediği görülür. Agamben (2012) *Biz Mülteciler* isimli yazısında siyasi özneyi temsil etmek için kullanılan insan, vatandaş, işçi gibi kavramlardan vazgeçilmesini ve siyasal felsefeyi mülteci figüründen başlayarak yeniden inşa etmemiz gerektiğini belirtir. Çünkü daha önce marjinal olarak görülen gruplar artık merkez olarak görülen ülkelerde ortaya çıkmakta ve göçmenler, modern metropolün içerisindeki önemli bir figürü oluşturmaktadır (Chambers, 2014, s. 42).

Gazetelerde söylemsel farklılıklar noktasında önemli bir nokta sığınmacılar ve yerel halk arasındaki toplumsal gerginliğe dair haberlerin *Hürriyet*'te (*Sözcü*'nün aksine) yer almamasıdır. Erdoğan (2014, s. 29) tarafından yapılan kamuoyu çalışmasında "Suriyeli sığınmacılar buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır" önermesini Türk toplumunun %62,3'ünün desteklediği görülmektedir. Toplumun yarısından fazlasının desteklediği, sığınmacıları olumsuzlayan bu önermenin sonucunun, toplumsal gerginlikler olarak görülmesi kaçınılmazdır. Fakat *Hürriyet*'te bu meseleye değinilmemekte, gerçek sorunlar göz ardı edilmektedir. Nitekim çalışmanın bulgularına bakıldığında toplumsal gerginliği oluşturan şiddet haberlerinde bir tek sığınmacılar "fail" olmamakta, yerel toplumdaki insanlar da şiddeti üretebilmektedir.

Gazetelerde söylemsel farklılıklar noktasında *Sözcü*'de, Türkiye'deki sığınmacıların içinde bulunduğu olumsuz yaşam koşullarına ilişkin haberlere (eleştirel bir bakış getirilmese de) yer verilmektedir. *Hürriyet*'te ise sığınmacıların yaşadıkları sorunlara (yoksulluk, kayıt dışı istihdam gibi) değinilmemesine rağmen haber içeriklerinde ihtiyaçlarının karşılanmamasından dolayı (özellikle

barınma ihtiyacı) suça sürüklendikleri görülmektedir. Yaşanan bu olumsuz yaşam koşullarının haber içeriklerine yansımaları gündelik hayatta suç eyleminde kendini gösterebilmektedir. Arendt (2014, s. 286-287)'e göre ise sığınmacılar için suç işleme insani eşitliğin “yeniden” elde edilebilmesi için bir fırsat olabilir. Çünkü artık vatandaşlara uygulanan yasal prosedürler sığınmacılar için de yerine getirilecektir. Artık onlar da haklarını işledikleri suçlara karşı elde edebileceklerdir.

SONUÇ

Bu çalışmadan hareketle Türkiye'deki yazılı basında, suç ve şiddetle ilişkilendirilen sığınmacıların “kaçak” olarak, sayısallaştırılarak ve uyuşma dayalı temsil edilerek “ötekileştirici” bir söylemin inşa edildiği; inşa edilen bu söylemin de “yasak”, “yakalandı”, “sınır dışı etme”, “mülteci operasyonu” kullanımları ile “fail” sığınmacı algısını yeniden ürettiği sonucuna varılmıştır. Böylelikle hem toplumda var olan hegemonyayı yeniden üretebilme gücüne sahip olan hem de söylemleri hegemonik hale getiren medyada “ötekileştirilen” sığınmacılar nesnelleştirilerek, özne olmalarının önü kesilmiş olur. Toplumlarda kurulmuş olan hegemonyanın yıkılma korkusunun, sığınmacıların düzene “tehdit” olarak görülmelerinin sebebi olduğu düşünülmektedir. Fakat inşa edilen bu söylemler değiştirilemez değildir. Çünkü Laclau ve Mouffe'un belirttiği gibi kimlikler değiştirilemez değil, aksine ilişkiseldir.

Freire (2018, s. 40)'e göre şiddet, ezen yani öteki insanları kişi saymayanlar tarafından başlatılır. Yani nefreti başlatanlar horlananlar değil aksine horlayanlardır. İnsanı olumsuz söylemlerle olumsuzlayanlar ise kendilerine insan hakkı tanınmayanlar değil, onların bu insan haklarını ve insanlığı esirgeyenlerdir. Böylelikle üretilen ve iktidar ilişkilerine içkin olan söylemler toplumda bir güç ilişkisi yaratarak kamusal alanda sığınmacılara yönelik kullanılan dilde kendini gösterir. Sonuç olarak bu çalışmadan hareketle inşa edilen ve yeniden üretilen söylemlerde, “fail” sığınmacılara yönelik “öteki” algısının medya tarafından da hegemonik hale getirildiği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, dokümanlar (gazete haberleri) üzerinden içerik analizi tekniği ile gerçekleştirilmiş olup, çalışmada katılımcılar üzerinden veri toplamayı gerektirecek bir yöntem kullanılmamıştır. Bu yüzden çalışmada, TR Dizin kuralları gereği etik kurul izni gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Agamben, G. (2012). *Biz mülteciler*. (Çev. Emre Koyuncu). <http://isyananarsi.blogspot.com/2012/02/biz-multeciler.html> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 05.10.2020.

- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin kaynakları-2: Emperyalizm*. (Çev. B.S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasü-Topcuoğlu, R. (2018). Media discussion on the naturalization policy for Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297.
- Atikkan, Z. (2014). *Avrupa benim: Batı Avrupa'da aşırı sağın yükselişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aykutalp, A. (2020). Radikal demokrasi ve popülist siyasetin öznesi olarak Halk'ın inşası. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 53-78.
- Blažytė, G., Frėjutė-Rakauskienė, M. ve Pilinkaitė-Sotirovič, V. (2020). Policy and media discourses on refugees in Lithuania: shaping the boundaries between host society and refugees. *OIKOS: Lietuvių Migracijos ir Diasporos Studijos*, 1(29), 7-30.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnekler çalışma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Castles, S. (2003). Towards a sociology of forced migration and social transformation. *Sociology*, 37(1), 13-34.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev. B.U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chambers, I. (2014). *Göç, kültür, kimlik*. (Çev. İ. Türkmen ve M. Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chatterjee, P. (2004). *The politics of the governed: Reflections on popular politics in most of the world*. New York: Columbia University.
- Cohen, S. (2019). *Halk düşmanları ve ahlaki panikler*. (Çev. D. Türker). Ankara: Heretik.
- Coşkun, T., Haklı, S.Z. ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli sığınmacılara dair tehdit algısı: Önyargılar ve gerçekler*. Göç ve Sınır Güvenliği Araştırma Merkezi (GÖÇMER), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Creswell, J.W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. ve Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 39(3), 124-130.
- De Koster, M. ve Reinke, H. (2017). Migration as crime, migration and crime. *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History & Societies*, 63-76.
- Debnath, A. ve Roy, N. (2013). Linkage between internal migration and crime: Evidence from India. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 41(3), 203-212.
- Demirci, S. ve Köseli, M. (2017). İkincil veri ve içerik analizi. K. Böke (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (s. 320-364). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Efe, İ. (2019). A corpus-driven analysis of representations of Syrian asylum seekers in the Turkish press 2011–2016. *Discourse & Communication*, 13(1), 48-67.
- Engbersen, G., Van Der Leun, J. ve De Boom, J. (2007). The Fragmentation of Migration and Crime in The Netherlands. *Crime and Justice: Review of Research* 35, 389-452.

- Erdoğan, M.M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. <http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/dosyalar/TurkiyedekiSuriyeliler-Syrians%20in%20Turkey-Rapor-TR-EN-19022015.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 14.09.2020.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*. (Çev. A.Z. Gündoğan ve C. Nacar). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Faist, T. (2007). Göç-güvenlik bağı: 11 Eylül öncesi ve sonrası uluslararası göç ve güvenlik. A. Kaya ve B. Şahin (Der.). *Kökler ve yollar: Türkiye'de göç süreçleri* içinde (s. 19-39). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Fassin, E. (2018). *Popülizm: Büyük hınç*. (Çev. G. Kırnalı ve İ. Kocael). Ankara: Heretik.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2018). *Ezilenlerin pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. Editörleri: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- İçduygu, A. (2012). *Kentler ve göç: Türkiye, İtalya ve İspanya örnekleri*. A. İçduygu (Der.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- İçduygu, A. ve Biehl, K. (2012). Türkiye'ye yönelik göçün değişen yörüngesi. A. İçduygu (Der.). *Kentler ve göç: Türkiye, İtalya ve İspanya örnekleri* içinde (s. 9-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de iç göçler: Bütünleşme mi, geri dönüş mü?* (İstanbul, Diyarbakır ve Mersin Örnekleri). A. Kaya (Haz.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kreis, R. (2017). #refugeesnotwelcome: Anti-refugee discourse on Twitter. *Discourse & Communication*, 11(5), 498-514.
- Kolukırmık, S. (2009). Mülteci ve sığınmacı olgusunun medyadaki görünümü: Medya politikası üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-20.
- Laclau, E. (2018). *Popülist akıl üzerine*. (Çev. N.B. Çelik). İstanbul: Epos.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve sosyalist strateji: Radikal demokratik bir politikaya doğru*. (Çev. A. Kardam). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mattisek, A. ve Schopper, T. (2019). 'Culture' in German media discourses on Refugees: A political geography perspective. T. Marttila (Ed.). *Discourse, culture and organization: Inquiries into relational structures of power* içinde (s.245-266). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı politik düşünmek: Agonistik siyaset*. (Çev. M. Bozluolcay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neuman, W.L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. (Seventh edition). London: Pearson.

- Oliver-Smith, A. (2006). *Disasters and forced migration in the 21st century*. <https://items.ssrc.org/understanding-katrina/disasters-and-forced-migration-in-the-21st-century> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 12.10.2020.
- Onay-Coker, D. (2019). The representation of Syrian refugees in Turkey: a critical discourse analysis of three newspapers. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 33(3), 369-385.
- Pandır, M. (2020). Media portrayals of refugees and their effects on social conflict and social cohesion. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 25(1), 99-120.
- Patton, M.Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Ed. M. Bütün ve S.B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Purvis, T. ve Hunt, A. (2017). Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji... *Moment Dergisi*, 1(1): 9-36.
- Rear, D. (2013). Laclau and Mouffe's discourse theory and Fairclough's critical discourse analysis: An Introduction and Comparison. *Unpublished paper*, 1-26.
- Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin serüveni: Yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme*. Ankara: İmge.
- Shechory-Bitton, M. ve Soen, D. (2016). Community cohesion, sense of threat, and fear of crime: The refugee problem as perceived by Israeli residents. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 14(4), 290-306.
- Şirin Öner, N.A. (2016). Göç çalışmalarında temel kavramlar. S.G. İhlamur-Öner ve N.A. Şirin Öner (Der.). *Küreselleşme çağında göç kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 13-27). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taştan, C., Haklı, S.Z. ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli sığınmacılara dair tehdit algısı: Önyargılar ve gerçekler*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tittle, C. R. ve Paternoster, R. (1988). Geographic mobility and criminal behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 25(3), 301-343.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Suç türü ve uyuşuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler*. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=su%C3%A7&dil=1> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 29.11.2020.
- Türk Vatandaşlığı Kanunu. (2009). Resmî Gazete: 12.06.2009, Kanun Numarası: 5901.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2005). *Global report 2005*. <https://www.unhcr.org/449267670.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 07.09.2020.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2020). *Global trends forced displacement in 2019*. <https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi: 06.09.2020.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). Resmî Gazete: 11.4.2013, Kanun Numarası: 6458.
- Yılmaz, F. (2012). Right-wing hegemony and immigration: How the populist far-right achieved hegemony through the immigration debate in Europe. *Current Sociology*, 60(3), 368-381.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yakın Tarihte Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye Göçün Çekim Modeli ile Analizi

Analysis of Migration from Africa and Asia to Turkey with Gravity Model in Recent History

Enver GÜNAY¹, Onur ÇELİK²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, envergunay@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8294-726X

² YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, celik.onur027@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5990-6128

Başvuru: 07.12.2020
Kabul: 06.04.2021

Atıf:
Günay, E. ve Çelik, O. (2021). Yakın tarihte Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye göç: panel veri analizi *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 505-524. DOI: 10.33417/tsh.770982

ÖZET

Uluslararası göç, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının bir fonksiyonu olarak ortaya çıkan, günümüzde ise boyutu giderek artan önemli bir kavramdır. İnsani gelişmeleri konu alması nedeniyle kavram yalnızca ekonomik realitelerden değil, siyasi ve coğrafi gelişmelerden de etkilenmektedir. Bu çalışmada, Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye en çok göç veren 5 ülkenin göç kararlarını etkileyen faktörler panel veri analizi ile incelenmiştir. 2000-2018 dönemi verileri ile yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Asya ve Afrika'dan Türkiye'ye göç kararı üzerinde çeşitli gelişmişlik göstergelerini içeren İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) pozitif ve anlamlı bir etki gösterirken, çıkış ve varış noktası arasındaki mesafenin negatif ve anlamlı bir etki gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca, gelir düzeyinin göç hareketleri üzerinde etkili olduğunu ifade edilen hipotez ise kabul edilememiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Asya, Afrika, uluslararası göç, panel veri analizi

ABSTRACT

International migration is an important concept that has emerged as a function of development differences between countries and is increasing in size today. The concept is influenced not only by economic realities, but also by political and geographical developments, as it addresses humanistic occurrences. In this study, the factors that influence the migration decision of 5 countries to Turkey are investigated by using panel data analysis. According to findings from analysis, for the period of 2000-2018, while Human Development Index (HDI) including many development indicators influences migration positively, the distance among departure and arrival points do it negatively. Moreover, it is not accepted that income level has revealing effect over the migration decision.

Keywords: Turkey, Asia, Africa, international migration, panel data analysis

GİRİŞ

Göç kavramı, insanlığın yaratılışından bu yana her dönem var olan ve günümüzde giderek artan bir eğilimle kendisini gösteren önemli bir realitedir. İnsani çabalarla bütünleşen refah arayışı, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının sunduğu yeni imkân ve fırsatlar ve bilgi otoyollarının genişlemesine ek olarak siyasi karışıklıkların etkilerinin en üst düzeye çıktığı 21. yüzyılda göç konusu, tüm dünyanın ilgisini çeker hale gelmiştir. Tüm bu gelişmelere dünyanın içinde bulunduğu iktisadi koşullar da eklenince, göç kavramının ekonomi, siyaset, sosyoloji ve kültür gibi olguları hem etkilediği hem de bu olgulardan etkilendiği görülmektedir.

Yüzyıllardır birikerek ilerleyen sosyolojik gelişmelerin meydana getirdiği insani hareketlerin adı olarak bilinen göç, yarattığı etki bakımından hiçbir diğer insan grubunun yadsıyabileceği bir durum değildir. Sınırların bu kadar belirgin olduğu içinde bulunduğumuz yüzyılda insani hareketlilikler -yasal veya yasadışı yollarla- göz ardı edilemeyecek kadar ciddi boyutlara ulaşırken; göç, yalnızca refahını artırmak amacıyla hareket eden insan grupları için değil, göçün tamamlandığı bölgelerdeki insanlar için de önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Afrika ve Asya'dan seçilmiş ülkelerin Türkiye'ye göçü ampirik olarak incelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde göç kavramı ile ilgili teorik açıklamalar yer alacak olup, sonraki bölümde konu ile ilgili geçmişte yapılan çalışmalar, genel özellikleri ile ortaya konulacaktır. Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye göçün nedenlerinin aktarılmasından sonra ampirik analiz bölümünde Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye göçü etkilediği varsayılan değişkenler tanıtılacak ve bu değişkenlerin yer alacağı referans model test edilecektir. Çalışmada yer alan referans ülkeler, her iki kıttadan Türkiye'ye göç veren ülkeler sıralamasında en üstte yer alan ülkeler olmaları özellikleri ile analize dahil edilecektir. Hem zaman serisi hem de yatay kesit bağımlılık özelliği gösteren bu araştırma için panel veri analizi kullanılacak olup, kurulan modelin karakteristik özellikleri belirlenerek uygun görülen testler kullanılacaktır. Sonuç bölümünde ise açıklayıcı değişkenlerin temsil ettiği varsayımlar, ampirik çalışmanın sonuçları dahilinde ele alınacaktır. Elde edilen bulgular ile ortaya çıkacak objektif sonuçlar, referans ülkelerin ve dönemin içerdiği gelişmelerle yorumlanacaktır.

İKTİSAT BİLİMİNDE GÖÇ KAVRAMI VE MODERN GÖÇ TEORİLERİ

Modern anlamda iktisat biliminin sistemli yapısının kurulmasından önce yapılan teorik açıklamalar ile göç kavramının meydana gelişinde var olan amaçlar çeşitli benzerlikler göstermektedir. Özellikle Merkantilist İktisat Doktrini'nin açıkladığı refah arayışı söylemleri karşılıklı ticarete dayansa da bireyin temelde var olan kişisel çıkar ve refahını en çoklama arayışı olarak yorumlanabilir. Pratikte yer alan uygulama, ulaşılması istenen hedeflerin varlığı ve söylemlerin henüz bir disiplin şeklinde ortaya konulamaması bu döneme denk gelen iktisadi olguların temel özelliğidir.

Göç kavramı, kişi veya grupların çalışmak ve daha üst düzeyde refahı sunan şartlara sahip olmak gayesiyle başka bölgelere geri dönmek üzere veya kalıcı olarak yerleşmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Aksoy, 2012, s. 293). Dünya'nın her tarafında siyasete ve toplumsal biçime şekil

veren ve ulus üzeri bir dönüşümün ögesi olan uluslararası göç, 20. yüzyılın veya emperyalizm ve kapitalizm olarak kendini gösteren modern yapının ortaya koyduğu bir icat değildir. Göç hareketleri, ilk dönemler itibarıyla ortaya çıkan ve her dönem için insanlık tarihinde kendini gösteren bir hakikattir. Günümüzdeyse dünyanın en tartıştığı konuların başında gelen göç, mevcut sorunların çözümü kapsamında çalışmaların hız kazandığı problematik bir alan, popüler bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2018, s. 131).

İktisat Biliminde Göç Kavramı

Birçok felsefenin içerisinde yer alan akıl ve insan doğası bugünkü çoğu modern iktisadi yorumun ilk halidir. İktisadi yaklaşımlar incelendiğinde göç ile ilgili net bir tanımın yapılamadığını, bölgesel ve dönemsel olarak ortaya çıkmış olan farklılıkların, farklı yaklaşımları beraberinde getirdiğini görmekteyiz. Buna rağmen, göç kavramı ile ilgili ortaya konulan genellemeleri beş başlıkta toplayabiliriz. Bunlara, birinci grup için göçü meydana getiren sebep ve göç türleri, ikinci grup için göç karar süreci, üçüncü grup için göç eden ve diğer insanların karşılaştırılması, dördüncü ve beşinci grup için sırasıyla, göçün meydana getirdiği sosyal sorunlar ve göçün bağımsız değişken olarak neden olduğu değişikliklerdir, diyebiliriz (Tekeli 2013, s. 23).

Değişen ve insanı ilgilendiren neredeyse tüm koşulların altında bireyin kendi çıkarlarını yalnız veya grup haline en üst düzeye çıkarabilme isteğinin yattığı görülmektedir. İfade ediliş biçimi ve anlatımı farklı olsa da tüm iktisat teorisinin özünde de refahı maksimize edebilmek bulunmaktadır. Nihayetinde bu iki durumun yanında sermaye birikim sürecini tamamlayabilmiş bir bölgenin ortaya çıkışı, birikimin farkında olunmasıyla gelen insan hareketlerinin nedenleri ve sonuçları, göç kavramının literatürde yer alan iktisadi görüşlerin içeriğinde yer bulması sonucunu doğurmuştur.

Modern İktisat Tarihi'nin başlangıcı olarak kabul edilen Liberal İktisat anlayışının öncüsü Adam Smith'in fikirleri içerisinde göç kavramının hiçbir zaman doğrudan tartışılmadığı görülmektedir. Ancak Smith, emeğin hem coğrafi hem de mesleki koşullar anlamında özgürce hareket edebilmesi üzerinde durmuştur. O'na göre emek faktörü bir bölgeden başka bir bölgeye geçebilmelidir. Böylelikle emeğin serbest dolaşımı piyasada emeğin en uygun şekilde dağılımını sağlayacaktır. (Rauhut 2010: 106). Adam Smith'e göre, çevremiz, sahibi olduğumuz kötü taraflarımıza değil, bol ve iyi olan yanlarımıza ilgi duymaktadır. Bu sebeple biz insanlar, zenginliğin yollarını aramakta ve aksi durumdan uzak durmaya çalışmaktadır (Tekeoğlu 1993, s. 66). Böylelikle Smith, insanlığı göçe iten önemli bir sebep olarak refaha ulaşma çabalarından o yıllarda söz etmiştir.

Nüfus ve besin kaynakları arasındaki büyüme eşitsizliğinin, gelecekte, insanlık için önemli bir sorun olacağını ifade eden Maltus'a göre göç, bir mutsuzluğu ifade etmektedir. Çünkü çok az insan bulunduğu yerdeki huzursuzluk olmadan ve gideceği yerde daha iyi şartlar ümit etmeden ailelerini, arkadaşlarını ve anavatanlarını terk etmektedir (Maltus 1798, s. 8). Maltus, göçün bazı durumlarda doğal ve açık bir çare olarak görüldüğünü ifade ederken; göç hareketine rağmen uzun vadede ortaya çıkacak olan sınırsız nüfus artışının meydana getireceği sonuçların göç ile engellemeyeceğini

savunmaktadır (O'Rourke 2015: 96). John Stuart Mill'e ise, sürekli bir göçün aşırı nüfusun hastalıklarını tedavi etmede yeterli olmayacağını belirtmektedir (Fairchild 1911, s. 264).

Marksist göç teorilerinde odaklanılan nokta, çağdaş dünyada, etkin üretim şekli haline gelmiş olan kapitalizmdeki emek faktörünün göçüdür. Kapitalizm evvelindeki göç, düşmanların istilası, üretim araçlarındaki değişim, kuraklık vb. çevresel gelişmelere bağlı tarihi bir sosyal tepkidir. (Vogel 2013: 1). Kapitalist düzende ise göç, emek faktörünün kapitalist yönetici sınıfına hizmet etmesi nedeniyle kapitalistler göçü teşvik etmektedirler. Ancak iktisadi durgunluk dönemlerinde hükümetler, ekonomik krizleri engellemek için göçü engelleyen politikalar uygular (Meyers 2000, s. 1248).

John M. Keynes, göç ile ilgili görüşlerini Neo-Klasik İktisat Kuramı'nı uluslararası göç konusunda eleştirerek açıklamaktadır. Keynesyen Teori'de, emek arzı yalnızca reel ücretlere değil, aynı zamanda nominal ücretlere de bağlıdır. Yaklaşımlardaki bu farklılık paranın ekonomideki rolüne verilen anlam ile ilgilidir. Neo-Klasik Doktrin'de para yalnızca bir değişim aracıdır. Oysa Keynesyen İktisat Doktrini'nin bu konudaki yaklaşımı farklıdır. O'na göre ekonomide para, değişim aracı olmasının yanı sıra ayrıca tasarruf aracıdır. Bu nedenle, potansiyel göç akımı nominal ücretlerin yüksek olduğu bölgelere doğru hareket etme arzusundaırlar. Göç hareketlerinin tekrarı ve işçi dövizini gönderme niyeti, nominal ücret seviyesini reel ücret seviyesine kıyasla daha önemli hale getirmektedir. Böylelikle Neo-Klasik İktisat Teorisi'nin söylediği gibi bir uluslararası denge düzeyi oluşmayabilir. Ancak yine de Keynesyen Göç Teorisi bir denge kurtarma mekanizmasıdır ve teoride göç reel ücret değil işsizlik farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır (Jennissen 2004, s. 46).

En eski ve bilinen uluslararası göç teorisi, temelde emek göçünün iktisadi kalkınma sürecindeki yerini açıklamak amacıyla geliştirilmiştir (Lewis 1954; Ranis ve Fei 1961; Harris ve Todaro 1970; Todaro 1976; Massey vd. 1993, s. 433). Göçün günümüzdeki genel anlamının Neo-Klasik İktisat Teorisi çerçevesinde olduğu söylenebilir. Teori'nin temel varsayımı, emeğin bulunduğu ve gitmeyi arzuladığı piyasa arasındaki kazanç farklarına göre göç kararı verdiğidir (Özcan 2017, s. 195). Göç konusu makro ve mikro teori olarak iki farklı alanda incelenmiştir. Makro anlamıyla göç, emek talebi ve arzındaki bölgesel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Yüksek emek gücüne sahip, piyasa denge ücretlerinin düşük olduğu ülkelerden, sınırlı emek gücüne sahip, daha yüksek piyasa denge ücretinin bulunduğu bölgelere doğru bir hareket söz konusudur. Mikro anlamıyla göç ise bireysel tercihlerin yol açtığı dürtü ile açıklanmaktadır. Toplam fayda ve maliyetlerini karşılaştıran rasyonel bireyler toplam etkinin pozitif olması durumunda göç etmeye karar verirler. Bu açıdan bireyler en verimli olabilecekleri, yeteneklerini en iyi sergileyebilecekleri bölgelere doğru hareketi tercih ederler (Massey vd. 1993, s. 433-434).

İktisat biliminde yer alan göç açıklamalarına göre, iktisadi doktrinler, ekonomik faaliyetler ile ilgili varsaydığı düşüncelerini, aynı zamanda göçü harekete geçiren unsurlar olarak sıralamaktadır. Klasik İktisat düşüncesinde emeğin serbest dolaşımı, Malthus'un nüfus ile ilgili öngörüler ve Keynes'in ortaya koyduğu nominal ücret yorumları, iktisat bilimindeki göç için temel değerlendirme kriterlerini oluşturmaktadır. Sosyalist İktisat düşüncesi çeşitli yönlerden eleştirdiği kapitalist yapıyı,

göç üzerinden de eleştirmektedir. Neo-Klasik İktisat çerçevesinde ise, göç kavramı, ücretler ve rasyonel birey davranışları üzerinden karar verme süreci olarak ele alınmaktadır.

Modern Göç Teorileri

İktisat okullarının varsayımları ışığında ortaya konulan göç teorilerinin yanı sıra, literatüre farklı yönleri ile dahil olan çeşitli göç yorumları bulunmaktadır. Bu kavramsal açıklamalar, zaman içerisinde çeşitli bölgelerde yer alan gelişmeleri içeren önermelerdir. Dönemler arasında çeşitli iktisadi ve iktisadi olmayan koşullara bağlı olarak yaşanan gelişmeler ışığında, göçe sebep olan durumları, insani güdü ve karar alma süreci ile ortaya koyan varsayımlar zaman içerisinde farklı anlamlara bürünmüştür.

Kendisinden sonraki göç araştırmalarına da kaynaklık eden Ravenstein'in Göç Kanunları Teorisi, modern göç kuramlarının ilki kabul edilebilir. Her ne kadar Smith (1776) yaşadığı yıllardan günümüze kadar göç kavramını işaret eden açıklamalarda bulunsa da, Ravenstein'in bu çalışması göç çalışmalarının başlangıcı kabul edilmektedir. Makalenin temelinde endüstri ve kentleşme ile ilgili gelişmeler yer almaktadır. Bu kapsamda endüstrileşmenin getirdiği istihdam olanakları ve endüstrileşmeyle eş zamanlı olarak gelişen ulaşım yapıları, insanların Avrupa'nın merkez kısımlarına ve Kuzey Amerika'ya geçişini kolaylaştırmıştır. Böylece çok sayıda insan, daha yüksek refah seviyesi için evlerini bırakıp başka bölgelere göç etmişlerdir (Çağlayan 2006, s. 69).

Çalışmada birçok yönü ile ele alınan göç kavramı, şöyle özetlenebilir (Ravenstein 1885, s. 199):

Göçmenlerin büyük bölümü kısa mesafe içerisinde göç etmektedirler ve göç, göçmenleri kavrayan büyük endüstri ve ticaret merkezlerine doğrudur. Göç hareketinin doğal sonucu olarak şehirlere gelen göçmenlerin bıraktığı kırsal boşluk, daha uzak bölgelerden gelenler ile doldurulmaktadır. Her ana göç akımı, kendisini telafi eden karşı akım yaratırken kent nüfusu, kırsal nüfusa göre daha az göç eğilimindedir ve kadınlar, erkeklere oranlar daha fazla göç eğilimindedirler.

Everett Lee, 1966 yılındaki *A Theory of Migration* isimli eserinde, Ravenstein'in eserinden o güne kadar kayda değer bir genellemenin oluşturulamadığını belirterek, itme-çekme (push-pull) kavramlarına teorik bir altyapı oluşturmuştur. Lee'ye göre göç konusunda genelleştirilebilecek tek açıklamanın, gençlerin göç etmeye daha yatkın olduğu ifadesiyle Dorothy Thomas'a ait olduğunu belirtmiştir. Göç hareketlerinin birçok farklı sebebe bağlı olarak meydana gelebileceğini belirten Lee, göç sürecinde karar vermeyi etkileyen durumları (i) başlangıç noktası ile ilgili faktörler, (ii) varış yeri ile ilgili faktörler, (iii) ara süreçte oluşan engeller ve (iv) kişisel faktörler olarak dört grupta ele almıştır. Bu faktörlerin göç ile olan ilişkilerini pozitif, negatif ve nötr olarak yorumlayan Lee, başlangıç noktaları için pozitif, bireyleri göçe zorlayan sebepler için negatif ve göçe herhangi bir pozitif veya negatif etkisi olmayan durumlar için var olan nötr bir ilişkiyi ortaya koymuştur (Özcan 2017, s. 192).

Göç kavramının diğer bir spesifik yorumu göç sürecinde göçmenlerin sahip olduğu ağlar ile ilgilidir. Bu ağlar, göç aşamaları ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yaklaşım

kapsamında, göç kararı verecek olanların veya geri dönmeyi düşünenlerin kararlarında bilgi otoyolları önem arz etmektedir. Göçmen ilişkileri ağı olarak adlandırılan bu durum, bir bölgeye göç edenler ile daha önce göç etmiş olan grupların birbirleri ile olan çeşitli ilişkileri (köken, ırk, kişisel ilişkiler vb.) olarak ifade edilmektedir (Görgün 2017, s. 1323). İşgücü Hareketliliğinde Geçiş Hipotezi (1971) isimli eserinde Zelinsky, modernleşme, geçiş ve göç arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Göç, işgücü hareketliliği ve modernleşme arasındaki ilişkiyi beş aşamada Avrupa için inceleyen Zelinsky, ilk aşamalarda az gelişmiş bölge olarak göç verildiğini, ilerleyen evrelerde gelişim ile birlikte göç alındığını ifade etmiştir (Aktaş 2015, s. 207-208).

Uluslararası göç ile ilgili modern teorilerin genel olarak farklı ülke ve bölgelerin özel yorumları olduğu anlaşılmaktadır. İlk göç teorisi olan Ravenstein'in Göç Kanunları isimli eserinden 20. yüzyıla kadar geçen sürede, ortaya konulan göç teorilerinin tamamında ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerden en az birinin yer aldığı görülmektedir. Bu faktörler, göç eden ve/veya göç alan bölgelerin ya da bu bölgelerdeki insanların sahip olduğu gerçekliklerle doğrudan ilişkilidir. Böylelikle göç hareketlerinin çok sayıda faktörden etkilenen ve insan doğasıyla iç içe olan bir kavram olduğu teorik olarak doğrulanmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

İnsanlık tarihinde yaşanan birçok olay ve bunların neticesinde göç hareketlerinin artış göstermesi, yapılan bilimsel araştırmalarda göç kavramına olan ilginin artmasına neden olmuştur. Son dönemlerde literatüre kazandırılan ve göçün ortaya çıkışındaki faktörleri inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Aşağıdaki çizelgede bu çalışmalara ait bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 1. Literatürde Yer Alan Benzer Çalışmalar

Yazar	Yıl	Varış ve Orijin	Yöntem	Dönem	Sonuç
Helliwell	1997	Kanada'dan ABD ve ABD'nin Çevre Bölgeleri	Panel Veri Analizi	1988-1992	Nispi gelir artışları göç hareketlerini artırırken; sınır etkisi göç hareketlerini azaltmaktadır.
Karemera vd.	2000	Kanada ve ABD	Panel Veri Analizi	1976-1986	Nüfus ve gelir düzeyleri göçü etkileyen önemli faktörlerdir. Göçün başladığı ülkenin nüfusu göçü negatif etkilerken; gelir farklılıkları pozitif etkilemektedir.
Kim ve Colen	2010	17 Avrupa Ülkesine	Kuzey Panel Veri Analizi	1950-2007	Kaynak ülkenin nüfusu, bebek ölüm oranı ve başkentler arasındaki mesafenin göç kararında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Etzo	2011	İtalya'nın Bölgeleri Arasında	Panel Veri Analizi	1996-2005	Kuzey ve Güney bölgeleri arasındaki göçler farklı özelliklere sahiptir. Bu bölgelerdeki çekici ve itici faktörlere aynı tepkiler verilmemektedir. Ancak her iki bölge için de sosyal ağların varlığı önem arz etmektedir.

Çizelge 1 (devamı). Literatürde Yer Alan Benzer Çalışmalar

Pietrzak vd.	2012	Polonya ve Polonya'nın komşu ülkeleri	Panel Veri Analizi	2004-2010	Gelir, yatırımlar ve ortalama ücretler göçü pozitif; işsizlik oranı ve bölgeler arasındaki uzaklık negatif etkilemektedir.
Ramos ve Suriñach	2013	Avrupa Birliği (AB) ve AB'nin Komşusu Ülkeler	Panel Veri Analizi	1960-2010	AB'nin komşu ülkelerinden AB'ye göçteki artış üzerinde baskılar bulunmaktadır. Çeşitli sebeplere bağlı olarak, göç dalgası orta vadede %9 oranında artış gösterecektir.
Muratoğlu ve Muraoğlu	2016	OECD ülkeleri ve Türkiye	Panel Veri Analizi	1960-2010	Göç ile mesafe ve orijin ülkenin gelir düzeyi arasında negatif; varış noktasındaki gelir düzeyi ile pozitif bir ilişki saptanmıştır.
Savcı	2016	Avrupa Ülkeleri ve Türkiye	Panel Veri Analizi	1960-2010	Türkiye'den Avrupa'ya oluşan göç koridorunun en önemli belirleyicisi bu bölgeye daha göç etmiş göçmen sayısıdır. İlave, göç edilen ülkelerin kalkınmışlık düzeyinin göç kararında etkili olduğu saptanmıştır.
Dedeoğlu ve Genç	2017	31 Avrupa Ülkeleri ve Türkiye	Panel Veri Analizi	1960-2013	Göç edilen ülke ile orijin ülkedeki gelir, ve nüfus farkı göçü pozitif olarak etkilemektedir. Türkiye'den Avrupa'ya göç edenler, Türk nüfusun yüksek olduğu ülkelere göç etmeyi daha fazla tercih etmektedir.
Kurt	2019	30 OECD Ülkeleri	Panel Veri Analizi	2000-2014	Ekonomik ve sosyal küreselleşme ile göç hareketi arasında çift yönlü nedensellik vardır. Diğer yandan politik küreselleşmenin göç ile ilişkisi bakımından, göçten politik küreselleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Koç ve Solmaz	2019	Türkiye Seçilmiş Ülke ve 83	Panel Veri Analizi	2016-2017	Ülkeler arası uzaklık ve kaynak ülkenin geliri göç akımını azaltırken; hedef ülkenin gelir düzeyi ve iki ülkenin nüfusu göç akımlarını artırmaktadır.
Keskin	2019	İstanbul ve Türkiye'nin Diğer Şehirleri	Panel Veri Analizi	2008-2013	İşsizlik oranı ile İstanbul'a göç arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca göç edilen bölgedeki nüfus ve göçmen sayısı göç hareketini artırmaktadır.

YAKIN TARİH İÇERİSİNDE TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇ: AFRİKA VE ASYA

Afrika ve Asya, 21. yüzyılda yaşanan birçok gelişmeye bağlı olarak refahın düşük olduğu, belirli bölgelerde insani yaşam koşullarından çok uzak ülkelerin bulunduğu ve insanların daha zengin

ve gelişmiş bölgelere göç etme eğilimi bulunan yerler olarak görülmektedir. Ancak Afrika ve Asya kıtalarında yer alan ulusların içinde bulunduğu olumsuz koşulların yalnızca kendi içsel sorunlarından kaynaklanmadığı, sömürgeci geçmişin sosyal ekonomik ve siyasal yapıları üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı görülmektedir.

Asya Kıtası'nın Sanayi Devrimi öncesinde Dünya'nın gelişmiş bölgelerinden olduğu bilinmektedir. Örneğin, ismini ilk kez Çinlilerin kullandığı, ticarete konu olan ve dünyada ilgi uyandıran Tarihi İpek Yolu, yüzyıllar boyunca Asya için barış ve refah yolu işlevi görmüştür. İpek Yolu üzerinde bulunan toplumlar arasındaki ticari ilişkiler tarih boyunca bölgedeki toplumların refahını artırmıştır (Bulut 2014, s. 2). Ancak coğrafi keşiflerin ardından bölgede yer alan ticaret yollarının öneminin azalması, bu bölgenin dışında ticari ve teknolojik olarak gelişen bir bölgenin (Avrupa) ortaya çıkması ve Kıta'nın geleneksel yapısını modernize edememesi gibi durumlar Asya Kıtası'nın gerilemesine yol açmıştır. Sanayi Devrimi aşamasında, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler ve savaş sonrası kurulan yeni dünya düzeni Asya'yı olumsuz etkilemiş ve Asya Kıtası Dünya'nın geri kalmış bölgeleri arasına sıkışmıştır. Diğer yandan, Dünya'nın en büyük ikinci kıtası olan Afrika, çok sayıda etnik grubu barındırması ve zengin yer altı kaynakları ile erken keşfedilmiş eski bir kıtadır. Modern Çağ ve Sanayi Devrimi aşamasında gelişen teknoloji ile birlikte ulaşımın ağlarının genişlemesi, birçok siyasi gelişme ve bölgedeki hem maddi hem de beşerî kaynakların gelişmiş ülkelere aktarılması Afrika'nın gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesi sürecini başlatmıştır. Afrika'daki gerilemesinde yer alan nedenlerin başında gelen köle ticareti, Batılılarca genellikle yağmurla gerçekleştirilmiş ve bu durum Afrika'nın sömürgeleşmesi sürecini oluşturmuştur (Gür 2014, s. 51). 20. yüzyılda yapılan anlaşmalar ile ulus devletlerinin kurulması Afrika Kıtası için olumlu bir gelişme olarak görülse de, dünya siyasetinde etkin olan devletlerin bu devletlerdeki iç çatışmaları desteklediği, Afrika üzerinde sanayileşmiş ülkelerin egemen olduğu ve kötü bir düzen kurulduğu düşünülmektedir. Tüm bu gelişmeler neticesinde iki bölgede de siyasi ve ekonomik istikrar sağlanamamakta, bu bölgede yaşayan insanların gelişmiş ülkelere göç eğilimi ortaya çıkmaktadır.

Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye Göçün Nedenleri

Türkiye, göç olgusu ile tarihsel süreçte sıkça karşılaşmış ve karşılaşmaya devam eden bir devlettir. Kuruluşu öncesi ve sonrasında Balkanlar, Kafkasya ve güneyinden (Ortadoğu ve Sahra Altı Afrika) aldığı göçler ile çoğu zorunlu göç olan insan hareketlerinin varış noktası olmuştur. Bu açıdan Türkiye bir göç ülkesi olarak bilinmektedir ancak hedef ülke olmasının yanı sıra son dönemlerde Türkiye için transit ülke tanımı da yapılmaktadır. Afrikalı göçmenler için Türkiye'ye göçün nedeni olarak Avrupa Birliği'nin sınırlarını korumak amacıyla bölgeye geçiş için şart koyduğu vize uygulaması gösterilebilir. Ayrıca Sahra altı bölge olarak bilinen ülkelerdeki refah azalışı ile politik ve ekonomik istikrarsızlıklar göç hareketlerinin diğer nedenleri olarak sıralanabilir. Diğer yandan Türkiye ile Afrika arasında artan ticaret hacmi, Türkiye'nin sahip olduğu insani politikalar da Afrikalı göçmenlerin Türkiye'ye göç kararını etkilemektedir (Fait 2013, s. 22,25-26). Afrika'dan Türkiye'ye göç genel olarak Sahra altı bölgesinden yapılmakta ve hareketin temelinde çalışmak ve eğitim gibi konular yer almaktadır.

Ayrıca Türkiye'ye gelen Afrikalı göçmenlerin büyük oranda Müslüman olması dinin göç hareketinin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir (Aydın 2017).

Asya'dan Türkiye'ye göç hareketleri incelendiğinde göç hareketinin temelinde Afrika'dan göçte olduğu gibi önemli oranda refah arayışının yer aldığı görülmektedir. Türkiye, siyasi karışıklıkların yanı sıra emeklerini daha yüksek ücretten arz etmek isteyen ve Türkiye'yi transit ülke olarak kullanarak Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine gitmek isteyen Asyalı göçmenleri barındırmaktadır. Göçmenler Türkiye'yi, Asya ve Avrupa arasında bir köprü olarak görmektedir. Asya'dan Türkiye'ye göçün nedenleri arasında komşu ülkelerdeki ekonomik ve siyasi sorunlar ile güvenlik açıkları da bulunmaktadır (İçduygu vd. 2014, ss. 24,223). Asya'dan göç edenler arasında Türkiye'de en çok ikamet izni alanlar, Suriye, İran, Irak, Azerbaycan ve Afganistanlı göçmenlerdir ve Türkiye'nin uygulamış olduğu esnek vize rejimi bu ülkelerden Türkiye'ye göçü önemli ölçüde artırmaktadır (Nurdinova 2019).

MODEL, AMPİRİK ANALİZ, YÖNTEM VE BULGULAR

Göç, birçok faktöre bağlı olarak ortaya çıkabilen bir olgudur. Özellikle beşerî gerçeklikleri içermesi nedeniyle göçü açıklamada kullanılan açıklayıcı değişkenlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak teorilerin geçerliliğini sınamakta kullanılan modelleme yönteminin göç ile ilgili olarak önerdiği temel bazı genel geçer değişkenler bulunmaktadır. Bu modeller, hipotezler ile desteklenerek açıklayıcı değişkenlerin açıklanan değişken üzerindeki anlam ve etki düzeyini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda göç üzerinde anlamlı etki gösterdiği varsayılan değişkenleri içeren, içerdiği hipotezler ile temelde Newton'un yerçekimi yasasına dayanan Çekim Modeli Yaklaşımı birçok araştırmada referans alınan model olarak kullanılmaktadır.

Çekim Modeli

Çekim Modeli, çeşitli iktisadi olayları açıklamakta sıkça kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini olduğu gibi ülke ve bölgeler arasındaki göç hareketlerini açıklamakta da kullanılmaktadır. Göç olgusunun açıklanmasında kullanılan ve kullanılan değişkenleri içeren model tanımı aşağıdaki gibidir:

$$M_{ij} = X_i \cdot Y_j \cdot f(D_{ij}) \quad (I)$$

Modelde yer alan i ve j ifadeleri sırasıyla göçe başlanan ve göçün yapıldığı bölgeyi ifade etmektedir. M_{ij} , i 'den j 'ye göçü, X_i itici ve Y_j çekici faktörleri temsil etmektedir. D_{ij} ise göçün fonksiyonu olarak göçün başladığı ve tamamlandığı bölge arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Çekim Modeli'nde kullanılan çekici faktörler, göçün varış noktasındaki bölgeye ait gelir ve nüfus; itici faktörler göçün başladığı bölgenin gelir ve nüfusu olarak ifade edilmektedir (Molho 2013, s. 541). Ancak süreç içerisinde yapılan çalışmalarda, göç üzerinde muhtemel etki ve tahmin gücü bulunduğu varsayılan düzeltilmiş (modified) çekim modelleri de kullanılmıştır (Bindak 2015, s. 113). Daha yüksek ücretler ve daha düşük işsizlik oranları, daha güvenli yaşam koşulları ve varış noktasında başlangıç

noktasına göre daha yüksek siyasi haklar ile daha iyi ekonomik fırsatlara ilişkin beklentiler, göç kararının çekme ve itme faktörleri olarak kabul edilmektedir (Ramos 2016).

Ampirik Analiz

3 Asya ve 2 Afrika ülkesi olmak üzere toplam 5 ülkeden (Afganistan, Irak, İran, Somali, Sudan) Türkiye'ye göç kararında belirleyici olduğu varsayılan faktörlerin, referans dönem içerisinde etkilerini görmek için bu çalışmada, Türkiye'nin geliri ve göç veren ve alan ülke arasındaki mesafe açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Bunlara ek olarak referans ülkelerin yalnızca iktisadi değil aynı zamanda insani faktörlere bağlı olarak da göç kararı verebilme durumunu sınavabilmek için modele İGE dahil edilmiştir. Bu durumda çalışmada kullanılacak denklem aşağıdaki şekilde oluşmuştur:

$$M_{ij} = f(D_{ij}, Y_j, İGE_j) \quad (II)$$

Çalışmada kullanılacak denklemde yer alan değişkenler aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 2. Analizde Kullanılan Seriler ve Serilerin Açıklamaları

Değişken	Açıklama ve Kaynak
LM	Türkiye'ye gelen göçmen sayısının logaritmik değerleri (Birleşmiş Milletler)
LY	Türkiye'deki kişi başına düşen gelirin logaritmik değerleri (Dünya Bankası)
LD	Göçe başlanan ülke ile Türkiye arasındaki mesafenin logaritmik değerleri (CEPII)
LİGE	Türkiye'nin insani gelişmişlik indeksinin logaritmik değerleri (UNDP)

Modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile bölgeler arasındaki göç için varsayılan temel hipotezler şu şekildedir:

- i. Göç edilen ülkenin geliri ile göç kararı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü normal şartlar altında göç kararı verecek olan kişi veya gruplar, daha yüksek refah seviyesine ulaşabilmek adına gidecekleri bölgenin gelir düzeyini dikkate alırlar. Bu durum ise göç edilen bölgenin geliri arttıkça o bölgeye göçün artacağı varsayımını doğurmaktadır.
- ii. Göç alan bölgenin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda birçok değişkeninin rakamsal ifadesi olan İGE, göç kararı verecek kişiler için önemli bir veridir. Özellikle daha iyi ve insani yaşam koşullarının bir fonksiyonu olan bu indeks ile bu indekse sahip bölgeye göç arasında pozitif bir ilişki bulunduğu varsayılmaktadır.
- iii. Bölgelerin birbirlerine yakınlıkları çeşitli ortak değerleri ve yakınsamaları ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda iki bölgenin çeşitli gelişmişlik farklılıklarından dolayı oluşan insan hareketi göç, genellikle daha kolay uyum sağlanabilen yakın bölgelere doğru yapılmaktadır. Ek olarak, ulaşım maliyetlerinin veya sınırlamaların bulunduğu günümüzde göç ile mesafe arasında negatif bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Modelde yer alan göç ile göç veren ve alan bölge arasındaki mesafe büyüdükçe göçün azalacağı varsayılmaktadır.

Analizde yer alacak veriler, verileri yayınlayan kurumların internet sitelerinden etik ilkelere bağlı kalınarak elde edilmiştir. Yapılacak analiz için herhangi bir etik kurul izni gerekmemektedir.

Yöntem

Çalışmada, yöntem olarak hem birim hem de zamansal etkileri içeren panel veri analizi kullanılacaktır. Panel veri analizi, aynı anda zaman serisi ve yatay kesit verilerini birlikte test etme olanağı sağlamaktadır (Tatoğlu 2018: 1). Aşağıda gösterilen panel veri analizi denkleminde, Y bağımlı değişkeni, X 'ler ise bağımsız değişkenleri gösterirken; α sabiti ve β 'lar açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını ifade etmektedir. Değişkenlerin altında yer alan i ve t ifadeleri, modelin sırasıyla yatay kesit ve zaman serisi özelliklerini birlikte içerdiğini göstermektedir (Baltagi 2005).

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (III)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad (IV)$$

$$t = 1, 2, \dots, T \quad (V)$$

Bu kapsamda, çalışmada kullanılacak referans modelin nihai şekli, şu şekilde tanımlanmıştır:

$$LM_{it} = \alpha + \beta_1 LY_{it} + \beta_2 LD_{it} + \beta_3 IGE_{it} + u_{it} \quad (VI)$$

Bulgular

Çalışmanın araştırmanın denklemi olarak kurulan modelin öncelikle birim ve/veya zaman etkisi içerip içermediğini test etmek gereklidir. Bu etkiyi belirlemek, çalışmada kullanılacak model/regresyon denklemi için önem arz etmektedir. Çizelge 3'te, H_0 hipotezi *modelin birim ve/veya zaman etkisi içermediği* şeklinde kurulan F testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 3. F Testi Sonuçları

F Testi İstatistiği	Sonuç
All FEs: 0.00147	Model birim ve/veya zaman etkisi içermektedir.
Prob>F: 0.0000 - Gözlem Sayısı: 95	

F testi sonuçlarına göre model birim ve/veya zaman etkisi içermektedir. Bu sonuç, model için Havuzlanmış En Küçük Kareler (POLS) yönteminin kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Çizelge 4'te sabit ve rassal etkiler varsayımı altında, H_0 hipotezleri *model, birim ve zaman etkisi içermemektedir* olan test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 4. Sabit ve Rassal Etkiler Modeli Sonuçları

Model	Test İstatistiği	Sonuç
Sabit Etkiler Modeli	0.0000	Model birim etkisi içermektedir.
	0.0000	Model zaman etkisi içermektedir.
Rassal Etkiler Modeli	0.0000	Model birim etkisi içermektedir.
	1.0000	Model zaman etkisi içermemektedir.

Analizde kullanılan modelin, sabit ve rassal etkiler varsayımı altında klasik model olmadığı, sabit etkiler modeline göre birim ve zaman, rassal etkiler modeline göre yalnızca birim etki içerdiği anlaşılmaktadır. Her iki etkiye göre de tutarlı olan modelin, hangi modelde etkin olduğunu saptamak amacıyla, temel hipotezi, *açıklayıcı değişkenler ve hata terimleri arasında korelasyon yoktur; yani rassal etkiler modeli etkindir*, şeklinde kurulan Hausman ve diagnostik test varsayımlarından sapmalar olması durumunda kullanılan Dirençli Hausman (Rhausman) testi sonuçları Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Hausman ve Rhausman Testi Sonuçları

Test	Değer	Sonuç
Hausman	Ki-kare Test İst.: 1,0000	Rassal (tesadüfi) etkiler tahmincisi etkindir.
Rhausman	Ki-kare Test İst.: 1,0000	Rassal (tesadüfi) etkiler tahmincisi etkindir.

Hem Hausman hem de Rhausman test sonuçlarına göre, modelin açıklayıcı değişkenleri ve hata terimleri arasında korelasyon olmaması durumunu ifade eden rassal (tesadüfi) etkiler modeli etkindir. Buna göre hem sabit etkiler hem de tesadüfi etkiler tahmincileri tutarlıdır, fakat tesadüfi etkiler tahmincisi etkindir (Ayrıçay ve Türk 2014, s. 61). Bu durumda rassal etkiler modeli olarak kurulan, birim etki içeren panel veri denklemi için aşağıdaki çizelgede diagnostik test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 6. Diagnostik Test Sonuçları

Varsayım	Kullanılan Test İstatistikleri	Sonuç
Model normal dağılımlıdır.	Skewness-Kurtosis (Ki-kare:0,61)	Kabul
Modelde değişen varyans sorunu yoktur.	Brown-Forstye, $W10: 0,019$	Red
Modelde otokorelasyon sorunu yoktur.	Durbin-Watson: $0,40 < 2$ Baltagi-Wu LBI: $0,52 < 2$	Red
Modelde birimler arası korelasyon yoktur.	Pesaran: 0,31	Kabul
Modelde çoklu doğrusal bağıntı sorunu yoktur.	Mean VIF: $2,31 < 5$	Kabul

Diagnostik test sonuçlarına göre model normal dağılım göstermektedir. Ayrıca modelde birimler arası korelasyon ve çoklu doğrusal bağıntı probleminde rastlanmazken; yalnızca değişen varyans ve otokorelasyon sorunu saptanmıştır. Bu sonuç ışığında modelin test edilmesi ve modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ve göç hareketi arasındaki ilişkinin tahmini için değişen varyans ve otokorelasyon sorunların karşı dirençli olan (değişen varyans ve otokorelasyon sorunları çözerek regresyon analizi sonuçlarını gösteren) Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) yöntemi kullanılmıştır. Çizelge 7'de GLS test sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 7. GLS Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: LM			
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
LY	0,9484	(0,6971)	0,193
LD	-2,3067	(0,8876)	0,009
LİGE	10,27839	(1,8765)	0,000
Sabit	0,3934	(5,0091)	0,937
R² (Overall): 0,5576 - F_{ist.}: 0.0000			

GLS Regresyon Testi sonuçlarında, R² (Overall) değeri 0,5576 olarak bulunmuştur. Bunun anlamı, modelde yer alan bağımsız değişkenlerdeki değişimin seçilmiş ülkelerden Türkiye'ye göç hareketindeki değişimin yaklaşık 0,56'sını açıkladığıdır. 0,0000 olarak elde edilen F_{ist.} değeri ise modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenler için, gelir düzeyi göç hareketi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermezken; mesafe ve İnsani Gelişmişlik Endeksi göç üzerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. İnsani Gelişmişlik Endeksi, Asya ve Afrika'dan Türkiye'ye göçü pozitif etkilerken, mesafe değişkeni negatif etkilemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Afrika ve Asya tarihsel süreçte zenginlikleri ile ön plana çıkan iki kıta olmuş ve bu özelliğini yüzyıllar boyunca da devam ettirmiştir. Özellikle İpek ve Baharat Yolu gibi önemli ticaret yollarının bu bölgelerden geçmesi, buralarda yaşayan medeniyetlerin zenginliklerine kaynaklık eden önemli bir avantaj olarak görülmüştür. Buna ek olarak kıta üzerinde bulunan medeniyetlerin geçmişinin insanlık geçmişi ile neredeyse aynı yaşa sahip olması bölgenin yalnızca iktisadi olarak değil, sosyal ve kültürel olarak da gelişimine katkı sağlamıştır. Asya kıtasında ticaretin ve zenginlik meydana getirecek ekonomik faaliyetlerin inançlara uygun olması, gelirin yalnızca bir soylu grubunun değil de tüm halk tarafından paylaşılması; diğer yandan Afrika'nın benzer özelliklere ve önemli yer altı kaynaklarına sahip olması, bu iki bölgenin geçmişte refah merkezi olarak görülmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu sürecin sonunda özellikle gelişen sanayi akımları ve yeni ticari yolların bulunması iki bölgenin de cazibe merkezi olma özelliklerini zayıflatmıştır. Bölgede yeterli düzeyde

gelişemeyen sanayi ve teknoloji, bölgenin sahip olduğu fiziki ve beşerî sermayenin Batı'ya doğru hareketi ve yaşanan ciddi siyasi karışıklıklar ile birlikte Afrika ve Asya Kıtası göreceli olarak aynı düzeyde olmasa da Dünya'da yer alan en fakir ve gelişmişlik düzeyinin oldukça düşük olduğu bölgeler olarak görülmeye başlanmıştır. Düşük gelişmişlik düzeyinin ardından bu bölgelerdeki toplumlarda ciddi toplumsal ve sosyolojik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar kendilerini genel olarak işsizlik, düşük ücretler, sosyal imkanların yetersizliği ve toplumsal bunalımlar olarak göstermiştir. Ekonomik zayıflığın beraberinde getirdiği yetersiz beslenme, düşük eğitim imkanları ve sağlık koşullarının elverişsizliğine ek olarak özgürlüklerdeki kısıtlamalar da göç hareketinin çıkışında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada, Afrika ve Asya'dan seçilmiş ülke örnekleri ile Türkiye'ye göç ampirik olarak analiz edilmiştir. Analizde yer alan ülkeler Afganistan, Irak, İran, Somali ve Suriye olarak seçilmiş ve 2000-2018 yılları arasındaki döneme ait veriler kullanılmıştır. Veriler, göç hareketi için Türkiye'ye göç eden kişi sayısı, Türkiye'nin göç alma (yani çekici) faktörleri için gelir seviyesi, İnsani Gelişmişlik İndeksi ve seçilen ülkelerin başkentleri ile Türkiye'nin başkenti arasındaki mesafe serilerinden oluşmuştur. Serilerin belirlenmesinde kullanılan Çekim Modeli yaklaşımı, referans ülkelerin sosyal, siyasi, coğrafi ve ekonomik gerçekliklerinden yola çıkılarak düzenlenmiştir. Sosyal ve siyasi gerekçelerle göç hareketi için eğitim, sağlık, yaşam süresi gibi bilgileri içeren İnsani Gelişmişlik İndeksi, coğrafi gerekçe ile başkentler arasındaki mesafe ve iktisadi nedenlerle gelir düzeyi modelde yer almıştır.

Panel veri analizi ile ortaya konulan modelin genel olarak anlamlı olduğu ve göçü etkilediği varsayılan açıklayıcı değişkenlerin referans ülke ve dönem için göçün yaklaşık 0,56'sını açıkladığı görülmektedir. Genelleştirilmiş Regresyon Analizi ile elde edilen sonuçlara göre (açıklayıcı değişkenlerdeki %1'lik değişimin göç üzerinde oluşturduğu %1'lik etki için), Türkiye'deki gelir düzeyi Afrika ve Asya'dan Türkiye'ye göç üzerinde istatistiksel olarak anlamlı görülmemektedir. Başka bir deyişle, Afrika ve Asya ülkelerinden Türkiye'ye göç eden kişi ve/veya gruplar için Türkiye'deki gelir düzeyi çekici bir faktör değildir. Çalışmada yer alan literatür taramasında, gelir düzeyinin göç üzerindeki etkisinin çıkış ve varış noktalarına göre değişkenlik gösterdiği ve gelir hususunda elde ettiğimiz sonuçların literatürdeki sonuçlara göre farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Pietrzak vd. (2012), Dedeoğlu ve Genç (2017) ile Koç ve Solmaz (2019)'ün çalışmalarında göç edilen ülkenin gelir düzeyinin göç hareketi üzerinde pozitif ve anlamlı; Muratoğlu ve Muratoğlu (2016)'nın çalışmalarında ise negatif ve anlamlı bir etki gösterdiği saptanmıştır. Ancak bu çalışmanın kapsamı özelinde gelir düzeyinin göç hareketi üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Modelde yer alan diğer açıklayıcı değişkenlerden Türkiye'ye ait İnsani Gelişmişlik İndeksi, referans ülkelerden Türkiye'ye göçü istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Bulgulara göre göç ile indeks arasındaki pozitif bir ilişki bulunmaktadır ve indeksteki bir birimlik artış göçü 10 birim artırmaktadır. Bu sonuç, Savcı (2016)'nın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Kalkınma göstergelerinin birçoğunu içeren İGE, göç hareketini artıran bir unsur olarak tespit edilirken; Savcı (2016) da ülkelerin kalkınmışlık düzeyinin göç kararında etkili olduğunu belirtmektedir. Oldukça

yüksek oranda bir etkinin var olduğu görülen bu sonuca göre, referans ülkelerden Türkiye'ye göç eden kişilerin daha iyi ve insani şartlarda yaşamak adına göç kararı aldıkları çıkarımı yapılabilir. İnsan hakları, siyasal hak ve özgürlükler ve güvenlik gibi konularda Türkiye'nin sahip olduğu özelliklerin Türkiye'ye göç edenler için çekici bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak, göç veren ülkeler ve Türkiye arasındaki mesafe de modelde yer alan ve istatistiksel olarak anlamlı bir diğer değişkendir. İki ülke arasındaki uzaklık, göç hareketi üzerinde negatif etkisi bulunan bir değişkendir. Test sonuçlarına göre referans ülkeler ve Türkiye arasındaki mesafe bir birim arttığında, göç hareketi 2,3 birim azalmaktadır. Mesafe değişkeni üzerinden elde edilen bu sonuç, genel göç hareketleri ve mesafe arasındaki ilişki için genel kanıyı, yeni negatif ilişki varsayımını ve benzer çalışmalarındaki sonuçları desteklemektedir. Pietrzak vd. (2012), Muratoğlu ve Muratoğlu (2016) ve Koç ve Solmaz (2019)'un çalışmalarında da göç hareketi ile mesafe arasında negatif ve anlamlı ilişki saptanmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular gösteriyor ki; Asya ve Afrika'dan Türkiye'ye göç hareketi, literatürde varsayılanın aksine daha yüksek gelir için değil, daha gelişmiş toplumsal bir yapı, siyasi ve sosyal bağlamda özgürlükler ve güvenlik gibi sebeplere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Çünkü insanların daha iyi bir yaşam sürebilmek için ihtiyaç duydukları tek şey daha fazla mal ve hizmet tüketmek değildir. Daha iyi eğitim almak, gelecek nesilleri daha iyi yetiştirebilmek, yaşamsal döngüde kendi tercihleri ile bir hayat sürdürebilmek ve güvende hissetmek en az tüketmek kadar önemli ihtiyaçlardır. Literatürde gelir düzeyinin tek başına bir gösterge olamayacağı, gelir ile desteklenmiş bir kalkınmanın insan doğası için daha değerli olduğunu ifade eden görüş bu şekilde desteklenmiş olmaktadır. Ayrıca ülkeler arasındaki mesafenin göç ile negatif ve anlamlı bir ilişki göstermesi, Türkiye'nin referans ülkelerden gelebilecek göç akımlarında yakınlığa bağlı olarak tercih edilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin uygulayacağı göçmen politikaları, elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak göçmenlerin talepleri doğrultusunda oluşturulduğunda, hem göçmen nüfusu hem de Türkiye toplumu göç hareketlerinin getirdiği olumsuz etkileri en alt düzeyde hissedeceği gibi olumlu yönlerinden de istifade edebilecektir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada kullanılan veriler, Birleşmiş Milletler, CEPİI ve Dünya Bankası tarafından yayınlanan istatistiklerden yararlanılarak elde edilmiştir. Bu veriler ile oluşturulan seriler kapsamında yapılan analizlerden elde edilen sonuçların tamamı, objektif olarak, herhangi bir değişiklik yapılmadan çalışmada yer almıştır. Çalışmada yer alan tüm veri ve kaynaklara atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, çalışmada yer alan araştırma ve sonuçları, başka bir amaçla başka bir yerde kullanılmamıştır.

YAZAR KATKI ORANI

Çalışmadaki yazar katkı oranı, 1. yazar için %60, 2. yazar için %40'tır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Aktaş, M. N. (2015). Ücret odaklı uluslararası işgücü hareketliliğinin işgücü piyasalarına etkileri. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 197-219.
- Aydın, H. (2017). Afrika'dan günümüz Türkiye'sine göç hareketleri. *Afrika Araştırmacıları Derneği*, <https://afam.org.tr/afrikadan-gunumuz-turkiyesine-goc-hareketleri>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Ayrıçay, Y. ve Türk, V. E. (2016). Finansal oranlar ve firma değeri ilişkisi: BİST'de bir uygulama, *Muhasebe ve Finans Dergisi*, (64), 53-70.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data*. 3. Baskı, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Bindak, R. (2015). İller arası göç tahmini için bir çekim (cazibe) modeli önerisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(2), 111-120.
- CountryEconomy. Somalia gdp - gross domestic product. <https://countryeconomy.com/gdp/somalia>. Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17, 67-91.
- Dedeoğlu, D. ve Genç, H. D. (2017). Turkish migration to Europe: A modified gravity model analysis. *IZA Journal of Development and Migration*, 7(17), 1-19.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181, 175-204.
- Etzo, I. (2011). The determinants of the recent interregional migration flows in Italy: A Panel data analysis. *Journal of Regional Science*, 50(5), 948-966.
- Fairchild, H. P. (1911). The Paradox of Immigration. *American Journal of Sociology*, 17(2), 254-267.
- Fait, N. (2013). African migrations toward Turkey: Beyond the stepping stone. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68(1), 21-38.
- Global Economic Data. Indicators Charts & Forecasts (CEIC). Iran gdp per capita. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iran/gdp-per-capita>. Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağının önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22 (Göç Özel Sayısı), 1317-1327.

- Gür, N. (2014). Köle Ticareti ve Ekonomik Gelişme, *International Review of Economics and Management*, 2(2), 49-62.
- Bulur, M. (2014). Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu'nun Yeniden Doğuşu, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Helliwell, J. (1997). National borders, trade and migration. *Pacific Economic Review*, 2, 165–185.
- İçduygu, A. vd. (2014). Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere. Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi. https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-Uluslararası-C4%B1-Go%CC%88c%CC%A7-Politikalar-C4%B1-1923-2023_.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Jennissen, R. (2004). Macro-economic determinants of international migration in Europe. Amsterdam: Dutch University Press.
- Karemera, D. vd. (2000). A gravity model analysis of international migration to North America, *Applied Economics*, 32(13), 1745-1755.
- Keskin, H. İ. (2019). İstanbul'a yönelik iç göçün analizi: Çekim modeli yaklaşımı. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 44-58.
- Kim, K. ve Cohen, J. E. Determinants of International Migration Flows to and from Industrialized Countries: A Panel Data Approach Beyond Gravity, *International Migration Review*, 44(4), 899-932.
- Koç, S. ve Solmaz, A. R. (2019). Türkiye'de uluslararası göç akımları: Çekim modeli analizi. *Journal of Life Economics*, 6(4), 401-412.
- Kurt, Ü. (2019). The causal effect of economic, political and social globalization on migrants: A panel data analysis for selected OECD countries, *Journal of Management and Economics Research*, 17(1), 281-296.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *University of Pennsylvania*, 3(1), 47-57.
- Malthus, T. (1798). An essay on the principle of population. London: J. Johnson, Electronic Scholarly Publishing Project.
- Massey, D. vd. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Molho, I. (2013). Theories of migration: a review. *Scottish Journal of Political Economy*, 60(5), 526-556.
- Meyers, E. 2000. Theories of international immigration policy – a comparative analysis. *International Migration Review*, 34(4), 1245-1282

- Muratoğlu, G. ve Muratoğlu, Y. (2016). Immigration to the OECD countries from Turkey in 1960-2010 period: A Gravity Model Approach. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 1(1), 51-59.
- Nurdinova, S. (2019). Orta Asya'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısı artıyor. Göç Araştırmaları Vakfı. <https://gocvakfi.org/tr/2019/11/01/orta-asyadan-turkiyeye-gelenlerin-sayisi-artiyor/> Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- O'Rourke, K. H. (2015). Migration and the escape from Malthus. *Critical Quarterly*, 57(3), 93-97.
- Özcan, D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Pietrzak, M. (2012). The analysis of interregional migrations in Poland in the period 2004-2010 using panel gravity model. *Dynamic Econometric Models*, 12, 111-122.
- Ramos, R. ve Suriñach, J. (2013). A gravity model of migration between the ENC and the EU. *IZA – Institute of Labor Economics*, IZA Discussion Papers No. 7700.
- Rauhut, D. (2010). Viewpoint: Adam Smith on migration. *Migration Letters*, 7(1), 105-113.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Research and Expertise on The World Economy. GeoDist. http://www.cepii.fr/cepii/en/bdd_modele/presentation.asp?id=6. Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Tekeli, İ. (1975). Göç ve ötesi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İlhan Tekeli Toplu Yayınları.
- Tekeoğlu, M. (1993). İktisadi düşünceler tarihi. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- The World Bank. World development indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- United Nations. Population statistics. http://popstats.unhcr.org/en/persons_of_concern, Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- Vogel, R. D. 2013. Marxist theories of migration. *The Encyclopedia of Global Human Migration*, 1-5, doi:10.1002/9781444351071.wbeghm354.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). Panel zaman serileri analizi Stata uygulamalı. 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yıldırım, S. G. (2018). Göç ve Afganlar: İstikrarlı mülteciler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.
- Zelinsky, E. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review* 61(2), 219-249.
- Zülfikar Savcı, B. Ş. (2016). Türkiye'den Avrupa Ülkelerine Göçün Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

EK-1. ÇALIŞMANIN ANALİZİNDE KULLANILAN SERİLERE AİT VERİLER

YIL	ÜLKE	LM	LY	LD	LİGE
2000	1	1,643453	3,635132	3,554078	0,655
2001	1	2,025306	3,494099	3,554078	0,661
2002	1	2,012837	3,563469	3,554078	0,672
2003	1	1,919078	3,673776	3,554078	0,679
2004	1	1,80618	3,78108	3,554078	0,685
2005	1	1,880814	3,868309	3,554078	0,691
2006	1	1,875061	3,905008	3,554078	0,702
2007	1	2,326336	3,987304	3,554078	0,709
2008	1	2,540329	4,035598	3,554078	0,714
2009	1	3,017033	3,956096	3,554078	0,721
2010	1	3,173478	4,028262	3,554078	0,743
2011	1	3,428459	4,054441	3,554078	0,759
2012	1	3,546172	4,068455	3,554078	0,765
2013	1	3,59395	4,097583	3,554078	0,781
2014	1	3,622007	4,082637	3,554078	0,792
2015	1	3,585009	4,039364	3,554078	0,800
2016	1	3,534407	4,034253	3,554078	0,800
2017	1	3,748421	4,021753	3,554078	0,805
2018	1	3,819939	3,971748	3,554078	0,807
2000	2	2,807535	3,635132	3,208111	0,655
2001	2	2,767156	3,494099	3,208111	0,661
2002	2	2,575188	3,563469	3,208111	0,672
2003	2	2,426511	3,673776	3,208111	0,679
2004	2	2,09691	3,78108	3,208111	0,685
2005	2	2,100371	3,868309	3,208111	0,691
2006	2	2,149219	3,905008	3,208111	0,702
2007	2	3,563718	3,987304	3,208111	0,709
2008	2	3,87396	4,035598	3,208111	0,714
2009	2	3,791971	3,956096	3,208111	0,721
2010	2	3,722387	4,028262	3,208111	0,743
2011	2	3,849481	4,054441	3,208111	0,759
2012	2	3,976717	4,068455	3,208111	0,765
2013	2	4,129271	4,097583	3,208111	0,781
2014	2	4,244079	4,082637	3,208111	0,792
2015	2	4,382647	4,039364	3,208111	0,800
2016	2	4,482845	4,034253	3,208111	0,800
2017	2	4,57193	4,021753	3,208111	0,805
2018	2	4,592043	3,971748	3,208111	0,807
2000	3	3,13258	3,635132	3,310625	0,655
2001	3	3,2403	3,494099	3,310625	0,661
2002	3	3,259594	3,563469	3,310625	0,672
2003	3	3,105169	3,673776	3,310625	0,679
2004	3	3,290035	3,78108	3,310625	0,685
2005	3	3,292034	3,868309	3,310625	0,691
2006	3	3,329398	3,905008	3,310625	0,702
2007	3	3,323871	3,987304	3,310625	0,709
2008	3	3,323252	4,035598	3,310625	0,714
2009	3	3,255996	3,956096	3,310625	0,721
2010	3	3,281261	4,028262	3,310625	0,743
2011	3	3,476107	4,054441	3,310625	0,759
2012	3	3,482874	4,068455	3,310625	0,765
2013	3	3,521269	4,097583	3,310625	0,781
2014	3	3,529943	4,082637	3,310625	0,792
2015	3	3,721151	4,039364	3,310625	0,800

2016	3	3,842983	4,034253	3,310625	0,800
2017	3	3,919496	4,021753	3,310625	0,805
2018	3	3,941064	3,971748	3,310625	0,807
2000	4	1,041393	3,635132	3,666775	0,655
2001	4	1,113943	3,494099	3,666775	0,661
2002	4	1,361728	3,563469	3,666775	0,672
2003	4	1,462398	3,673776	3,666775	0,679
2004	4	1,845098	3,78108	3,666775	0,685
2005	4	1,819544	3,868309	3,666775	0,691
2006	4	2,143015	3,905008	3,666775	0,702
2007	4	2,824776	3,987304	3,666775	0,709
2008	4	2,935507	4,035598	3,666775	0,714
2009	4	2,964731	3,956096	3,666775	0,721
2010	4	2,969416	4,028262	3,666775	0,743
2011	4	3,043362	4,054441	3,666775	0,759
2012	4	3,222456	4,068455	3,666775	0,765
2013	4	3,333044	4,097583	3,666775	0,781
2014	4	3,378216	4,082637	3,666775	0,792
2015	4	3,374565	4,039364	3,666775	0,800
2016	4	3,350054	4,034253	3,666775	0,800
2017	4	3,346157	4,021753	3,666775	0,805
2018	4	3,346353	3,971748	3,666775	0,807
2000	5	0	3,635132	3,45595	0,655
2001	5	0	3,494099	3,45595	0,661
2002	5	0	3,563469	3,45595	0,672
2003	5	0,845098	3,673776	3,45595	0,679
2004	5	0,60206	3,78108	3,45595	0,685
2005	5	0,845098	3,868309	3,45595	0,691
2006	5	1,113943	3,905008	3,45595	0,702
2007	5	1,462398	3,987304	3,45595	0,709
2008	5	1,80618	4,035598	3,45595	0,714
2009	5	2,033424	3,956096	3,45595	0,721
2010	5	2,113943	4,028262	3,45595	0,743
2011	5	2,1959	4,054441	3,45595	0,759
2012	5	2,252853	4,068455	3,45595	0,765
2013	5	2,240549	4,097583	3,45595	0,781
2014	5	2,338456	4,082637	3,45595	0,792
2015	5	2,418301	4,039364	3,45595	0,800
2016	5	2,429752	4,034253	3,45595	0,800
2017	5	2,437751	4,021753	3,45595	0,805
2018	5	2,424882	3,971748	3,45595	0,807

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Covid-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması

Development of Evaluation of the Mental and Psychosomatic Impacts of the Covid-19 Pandemic Scale: A Validity and Reliability Study

Sümeyye KAYA¹, Mehmet KIRLIOĞLU², Tuğba TOPTAŞ³

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı/Sosyal Çalışmacı,
kayasumeyye718@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9326-4600

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
kirioglumehmet@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0130-0841

³ Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
toptas.tugba@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9868-939X

Başvuru: 20.01.2021

Kabul: 11.04.2021

Atıf:

Kaya, S., Kırhoğlu, M. ve Toptaş, T. (2021). Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 525-541. DOI: 10.33417/tsh.865144

ÖZET

Günlük hayatımıza giren “pandemi” kavramı, tüm dünyayı ve insanları farklı açılardan etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı Covid-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerinin bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini belirleyebilmek için bir ölçek geliştirmektir. Bu doğrultuda öncelikle ölçek geliştirme basamakları (ölçülmek istenen yapının belirlenmesi, madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşlerinin alınması gibi) sırasıyla takip edilmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için 18-90 yaş arası 646 kişiden veri toplanmış olup bu veriler paket programlar aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek için yapılan AFA sonucunda açıklanan varyans oranı %55,51’dir. Ek olarak birinci ve ikinci düzey DFA sonuçlarının da genel olarak iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini incelemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha değeri 0,93 bulunmuş olup ölçeğin bütününe ve alt boyutlarına ilişkin iç tutarlığın yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak 18 madde ve iki alt boyuttan (ruhsal etkiler, psikosomatik etkiler) oluşan 5’li likert tipi “COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği” geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Covid-19 pandemisi, ruhsal, psikosomatik, geçerlilik, güvenilirlik

ABSTRACT

The concept of “pandemic” which has entered into our daily life, affects the whole world and humans from different aspects. The purpose of this study was to develop a scale in order to determine how individuals evaluate the mental and psychosomatic impacts of the Covid-19 pandemic. Accordingly the study primarily followed the scale development steps (such as determining the structure to be measured, creating an item pool, receiving expert opinions), respectively. For validity and reliability analyses of the scale, data was collected from 646 people aged 18 to 90 years and the data was analyzed via package programs. As a result of the EFA which was conducted to examine the construct validity of the scale, the ratio of the variance explained was 55.51%. In addition the study determined that the first and second level CFA results showed a good fit in general. The Cronbach’s Alpha value which was calculated to examine the reliability of the scale was found to be 0.93 and the internal consistency regarding the total scale and subscales was higher. As a consequence the five-point likert type “Evaluation of the Mental and Psychosomatic Impacts of the COVID-19 Pandemic Scale” comprising 18 items and two subscales (mental impacts, psychosomatic impacts), was developed.

Keywords: Covid-19 pandemic, mental, psychosomatic, validity, reliability

GİRİŞ

İnsanlığın bugüne kadar karşılaştığı afetlerden bir tanesi de göz ardı edilemeyen salgın hastalıklardır (Yiğit ve Gümüş, 2016). Salgın, bir enfeksiyon hastalığının belirli bir bölgede, mevsimde veya toplumda normal sıklığından belirgin olarak daha fazla görülmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Hacımustafaoğlu, 2018). İnsanlığın varlığından bu yana, geniş coğrafyalara yayılarak bulaşan sağlık sorunları ve toplu ölümler oluşturmuş birçok endemi, pandemi yaşanmıştır. 664 Vebası (MÖ 668-664) Britanya Adalarında, Justinianus Veba Salgını (MÖ 542-541) Avrupa'da, Antoninus Vebası (429-426) Atina'da, Kıbrıs Vebası (MÖ 266-250) ve Antoninus Vebası (180-165) Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da etkili olmuştur. Tarihsel süreçte milattan önceye dayanan salgınların yanı sıra her çağda sarsıcı etkiler oluşturmuştur.

Yakın dönemlerde etkili olmuş Kolera, Hong Kong, İspanyol, Kuş, Domuz vb. isimlerle grip olarak adlandırılan salgınların yaşandığı bilinmektedir (Arslan, 2020). Günümüzden geçmişe doğru bakıldığında bu salgınların yaşamı birçok yönüyle etkilediği görülmektedir (Yolun, 2012). Şu an mevcut olan COVID-19 pandemisinin insan yaşantısını ve toplumların ekonomisini derinden etkilediği açıktır (Ediz vd., 2020). Yeni bir tür olarak COVID-19'u da kapsayan koronavirüsler (CoV) doğal ortamlarda bulunarak, insan ve hayvanlarda hastalıklara yol açacak büyük bir virüs ailesini oluşturur. Koronavirüsler hayvansal kaynaklı olup insanlarda birçok problem ortaya çıkarabilirler. Öncesinde yapılan çalışmalarda insanlara bulaşan 6 farklı koronavirüs tanımlanmıştır. Yalıtılmış olan virüs, yeni tip koronavirüs olarak tanımlanan, koronavirüs grubunun yedinci üyesidir (Dikmen vd., 2020).

1930 yılında ilk olarak tavuklarda tespit edilen koronavirüs (Alpago & Alpago, 2020), 2019 yılı aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkan ve henüz belirli bir sebebi olmayan ve sonuçları bilinmemekle beraber aşı tedavisi yeni başlayan bir hastalıktır. Yapılan çalışmalarda COV-19'un hayvansal kaynağı öğrenilememiştir. İlk olarak Wuhan'da canlı hayvan pazarında ortaya çıkan, SARS-COV-2 olarak adlandırılan salgın kısa bir sürede tüm dünyaya yayılmıştır. 11 Mart 2020 de ülkemizde ilk pozitif vaka görülmüş olup, koronavirüs sebebiyle yaşanan ilk vefat 17 Mart tarihinde bildirilmiştir (Kutlu, 2020). Ülkemizde 11 Mart tarihinde ilk vakanın görülmesinin hemen ardından 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından COVID-19 "pandemi" olarak ilan edilmiştir. COVID-19 pandemisi birçok açıdan tartışmaları ve problemleri de gündeme getirmiştir (Dikmen vd., 2020).

Deprem, terör gibi bazı kontrol altına alınamayan durumların tahmini bir sonlanma süresi mevcuttur. Fakat daha önce görülememiş bir salgının ne zaman biteceği ve neleri getireceği bilinmemektedir (Şen, 2020). Ortaya çıkan salgın dönemlerinde toplum sağlığının yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik olarak olumsuzlukların ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir (Acar, 2020). COVID-19 pandemisinin yayılmasıyla insanların sosyal ve çalışma hayatları da büyük ölçüde etkilenmiştir (Kayış, 2020). Virüsün dünyaya yayılmasında en çok etkilen sektörlerin başında turizmin geldiğini söyleyebiliriz. Yeni tip koronavirüs ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında seyahat etmenin virüsün

yayılmada olumlu etki yaptığı görülmüş ve bunun sonucunda devletler bir takım seyahat önlemleri almışlardır (Acar, 2020). Yapılan çalışmalarda yemek sektörünün de pandemi sürecinden etkilendiği görülmüştür. Birçok yerde çalışanlar olumsuz etkilenmiş ve yıllık izinlere çıkarılmıştır (Şen, 2020). Eğitimi de etkileyen salgın sürecinde uzaktan eğitim dönemi başlamış, bu süreç dezavantajlı toplumlara uzaktan eğitime devam etmekte sıkıntı yaşatmış ve savunmasız toplumlar bu durumdan daha fazla etkilenmişlerdir (Kutlu, 2020). Görüldüğü gibi şu an mevcut olan virüs birçok bireyin hayatını doğrudan yahut dolaylı yollarla etkisi altına almıştır (Kayış, 2020). Korona virüs salgınından sonra ekonomiden siyasete, sağlıktan sosyal hayata kadar çok çeşitli değişimlerin yaşanacağı düşünülmektedir (Alpago & Alpago, 2020; Ergör, 2020). Değişimlerin ve belirsizliğin birlikte hüküm sürdüğü mevcut ortamda toplumların panik seviyesi yüksektir. Bu durumda bireyler kendilerini güvende hissetmemekte, toplumların kaygı seviyesi bir hayli artmaktadır (Kayış, 2020). Küresel salgın öncelikle bireylerin yaşamlarını varlıklarını tehdit eden, insanları sıkıntıya sürükleyen bir travmadır. Bu travmatik etkiler bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu, bireysel ve kültürel özellikleri ve ruhsal durumu ile bağlantılı olarak değişkenlik gösterecektir. Hastalığın kendisine ve çevresinde bulunan bireylere bulaşacağı endişesi ve konumunun güvensiz olduğuna dair değerlendirmeler kaygı kaynağı olabilmektedir. Sevdiklerinden uzakta olma, kısıtlanmanın artması, hastalığın durumu ile ilgili belirsizlik ruhsal denge üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bu dönemde iletişim ve davranış sorunları görülebilmektedir (Kaya, 2020). Yapılan birçok araştırmada pandemi sürecinde bireylerde kaygı seviyesinin yükseldiği ve bir travma yarattığı görülmüştür. (Memiş Doğan & Düzel, 2020; Öztürk vd., Yıldırım, 2020; Bozdağ, 2020). Yaşanan travmatik durumlar bireylerde güvenlik duygusunu, ölüm gerçeğini hatırlatarak zihin sağlığında olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan virüs bulaşan kişi sayısı ve dolayısıyla pandeminin etkisi artarken diğer yandan iş kayıpları, ölümler ve sosyal ilişkilerin azalmasıyla birçok birey için yaşam daha kötü bir hal almıştır. Sonu belli olmayan salgın sürecinde devletler de köklü değişikliklerde bulunmak zorunda kalmıştır. Alınan yeni kararların sosyal ilişkileri zayıflatarak ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. COVID-19 pandemisinde uyku sorunları, anksiyete, korku ve kaygı problemleri daha sık yaşanmaktadır. Salgın sırasında insanların önemli bir bölümü anlamlı düzeyde korku ve kaygı yaşama eğilimindedir (Ediz vd., 2020; Evren vd., 2020; Özdin & Özdin, 2020).

Birçok araştırmacı ve düşünür COVID-19 küresel salgınının evrensel bir kırılma noktası olduğunu, salgınla birlikte bireylerin, toplumların ve devletlerin tepkilerinin değişeceğini; uluslararası siyaset, ekonomi, sağlık ve kültürel sistemlerin köklü bir biçimde dönüşüme uğrayacağını ifade etmektedir (Aşkın, 2020; Bozkurt, 2020; Karakaş, 2020). Yaşanan salgının Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak açıklanmasından sonra devletlerin olağanüstü önlemler almasının önü açılmıştır (Yıldırım, 2020). Salgın sonunda yaşanan bu değişim ve dönüşüm içerisinde bireyler, kurumlar, devletler ve birçok sistem ciddi bir stres altına girmiştir (Aşkın, 2020). Diğer taraftan uzmanların bağışıklık sisteminin dayanıklılığı üzerine yaptığı vurgu bağışıklık sistemi zayıf olanların

daha çok etkileneceği, hatta ölüm riski altında olduğu şeklindeki ifadeler yaşlılar, sosyoekonomik güçsüzlük yaşayanlar, kronik rahatsızlığı bulunan vb. bireyler için daha korkutucu bir hal almıştır (Yıldırım, 2020)

Görüldüğü üzere COVID-19 pandemisi küresel sağlık ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Yaşanan salgının ortaya çıkardığı depresyon, anksiyete, uyku problemleri, öfke, korku ve stres başta olmak üzere bireylerde birçok psikolojik sorun görülmektedir. Salgın bireylerin günlük davranışları üzerinde de etkisini göstermektedir (Torales vd., 2020). Anksiyete kişinin problemlerle baş edememesi sonucunda ortaya çıkan aşırı uyarılmayı ifade ederken, depresyon problemler karşısında daha az uyarılmayı ifade eder. Salgın döneminde ortaya çıkan toplu ölümler, medya aracılığıyla artan hızlı haberleşme, artan vaka sayısı toplumun kaygı düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Bunun yanında sağlık kuruluşlarına ulaşamayacağı korkusu, gıda ve diğer konularda yetersizlik yaşanacağı düşüncesi ile birlikte karantina uygulamasının yalnızlığı artıracığı düşüncesinin olumsuzluklara sürüklemesine ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Biçer vd., 2020). Karantina süresi uzadıkça ve hastalık belirtileri artış gösterdikçe yakın çevrede hastalığın yaygınlaşması ve olumsuzlukların çoğalmasıyla beraber akut stres, yaygın anksiyete ve travma sonrası stres bozuklukları, duygu durum bozuklukları yaşanabilir. Bunun yanında süreç uzadıkça umutsuzluğun doğrusal bir şekilde artması ile bağlantılı olarak ruhsal belirtiler kronikleşebilmektedir. Bunun sonucunda intihar düşünceleri ve teşebbüsleri görülebilmektedir. Kapalı ortamda uzun süre kalan bireyin öncesinde var olan ruhsal bozukluğunun daha da şiddetlenmesine neden olabilir. Yaşanan bu zorlu durumda ruh sağlığının korunması da fiziksel sağlığın korunması kadar önem taşımaktadır (Kaya, 2020). Pandemi sürecinde ilk olarak fiziksel sağlığın korunması esas alınarak zihinsel sağlık arka plana alınabilmektedir. Salgınının da küresel ruh sağlığı üzerindeki etkileri şu an için göz ardı edilmektedir (Torales vd., 2020).

Yakın zamana kadar COVID-19 salgınının küresel ruh sağlığına etkileri üzerinde çok durulmamakla birlikte, bu alanda tarama ve ölçek geliştirme, uyarlamaya yönelik kimi çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin; koronavirüse yönelik fobi ve anksiyetenin ölçülmesi için kimi araçlar geliştirilmiştir. Biçer ve diğerleri tarafından Türkçe'ye kazandırılan "Koronavirüs Anksiyete Ölçeği Kısa Formu" COVID-19'un tetiklediği psikolojik sorunlardan olan anksiyete seviyesinin ölçülmesi için oluşturulmuştur. Bu çalışma mevcut pandemi sürecinde koronavirüsü değerlendirmek için oluşturulmuş, ortaya çıkan herhangi bir durumun değerlendirmesinde kullanılabilir şekilde geliştirilmiştir (Biçer vd., 2020). Bir diğer Türk örneğine uyarlama çalışması Ladikli ve diğerleri tarafından "Kovid-19 Korkusu Ölçeği" üzerinde yapılmıştır (Ladikli vd., 2020). Arpacı ve diğerleri tarafından koronavirüse karşı gelişebilen fobiyi ölçümlemek amacıyla geliştirilen "Koronavirüs-19 Fobisi Ölçeği" (Arpacı vd., 2020), Tekkurşun-Demir ve diğerlerinin sporcular özelinde kaygı düzeyini ölçmek amacıyla geliştirdiği "Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse Yakalanma Kaygısı Ölçeği" (Tekkurşun-Demir vd., 2020) de COVID-19 ve ruh sağlığı ilişkisi odağında geliştirilen ölçekler arasındadır. Bu konu üzerine yapılacak olan çalışmalar ulusal literatür açısından önem taşımaktadır (Biçer vd., 2020).

Yaşanan pandemi sürecinde bireylerin ve toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak etkilenmesinin yanında ruh sağlığı da olumsuz yönde etkilenmiştir. COVID-19 pandemisi birçok bireyi beden sağlığından ziyade psikolojik olarak etkisi altına almıştır. Salgın alanı yayılım gösterdikçe insanların panik ve kaygı düzeyinde yaşanan artış gözle görülür hale gelmiştir. Bu durum toplumların davranışlarına, düşüncelerine ve duygularına yansımıştır. Her bireyin yaşanan durum karşısında hissettiği korku ve algıladıkları risk durumu da farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı COVID-19 pandemisinin ruhsal ve psikosomatik etkilerinin bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini belirleyebilmek amacıyla bir ölçüm aracı geliştirmektir.

YÖNTEM

COVID-19 pandemisinin bireyler üzerindeki ruhsal ve psikosomatik etkilerinin ortaya koyulması için bir ölçüm aracı geliştirmeyi amaçlayan bu çalışma, nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma, geçmişte ya da şu an mevcut olan bir olayı var olduğu biçimde tasvir etme amacı taşıyan tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modelinde araştırma konusu olan nesne, birey ya da durum bulunduğu koşullar içerisinde, herhangi bir değiştirme ya da etkilenme söz konusu olmaksızın değerlendirilir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016; Karasar, 2012).

Ölçek Geliştirme Basamakları

Koronavirüsün ruhsal ve psikosomatik etkilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde öncelikle ilgili literatür taranmış ve ölçek madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu oluşturulurken anksiyete, depresyon, psikolojik sağlık ve stresle başa çıkma üzerine geliştirilmiş ölçeklerden de yararlanılmıştır (Ballı ve Kılıç, 2016; Doğan, 2015; Aydemir vd., 2013; Durak, 1994; Ulusoy, 1993). Yapılan taramalar sonucunda, beşli likert tipi (1 rakamı “Kesinlikle Katılmıyorum” anlamına gelmekte iken 5 rakamı “Kesinlikle Katılıyorum” anlamına gelmektedir) 50 maddeden oluşan bir havuz (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016) elde edilmiştir. Ardından bu maddeler sosyal hizmet alanından üç, psikoloji alanından bir ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanından bir kişi olmak üzere toplam beş uzmana sunulmuştur. Katılımcılardan bu beşli likert tipi ölçeğın maddelerini değerlendirmeleri istenmiştir. Kapsam geçerliliği için gerçekleştirilen bu aşamada, katılımcılardan ölçeğın maddelerine ilişkin “uygun/yeniden düzenlenmeli/çıkarılmalı” şeklinde değerlendirme yapımları ve ölçeğın araştırılan konuyu ölçüp ölçmediğine ilişkin görüşlerini ve eleştirilerini ifade etmeleri istenmiştir. Bu bağlamda kimi maddeler benzer anlamlara gelmesi kimi maddeler de tam anlaşılabilmesi gibi nedenlerden dolayı ölçek formundan çıkarılmıştır. Bazı maddelerde de gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, uzmanların görüşü doğrultusunda madde sayısı 20'ye düşürülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 18 yaş üzeri, okuma yazma bilen, telefon ya da bilgisayara erişimi olan, çevrimiçi olabilen bireyler oluşturmaktadır. Ele alınan konunun yediden yetmişe her bireyi çeşitli yönlerden etkilemesi söz konusu olduğundan ve verilerin çevrimiçi anket yöntemiyle toplanacak

olması dolayısıyla çalışma grubuna dâhil edilme kriterleri bu şekilde belirlenmiştir. Örnekleme yöntemi olarak, düşük maliyet ve uygulama kolaylığı ile bilinen kolayda örnekleme kullanılmıştır (İslamoğlu & Alınışık 2016). Örnekleme büyüklüğünü belirlemek için ölçek geliştirme çalışmalarında kabul gören örneklem hacimleri dikkate alınmıştır. Literatürde ölçekteki madde sayısı toplamının 5-10 katı sayıda kişi ile çalışılmasının doğru olacağı ifade edilmektedir (Erkuş, 2014). Bu konuda bir başka görüş, yaklaşık 300 katılımcının yeterli olacağını, bununla birlikte 20 maddeden oluşan bir ölçek hazırlamak amaçlanıyorsa 300'den daha az katılımcıya ulaşmanın da uygun olabileceğini ileri sürmektedir (Nunnally, 1978; akt. DeVellis, 2017). Bu referanslar doğrultusunda en az 300 kişiye ulaşmak hedeflenmiştir. Bu hedefin ötesine geçilerek 646 kişiden oluşan bir çalışma grubuna ulaşılmıştır. Çalışma grubuna ait bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubuna ilişkin temel tanımlayıcı bulgular

Değişkenler		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	414	64,1
	Erkek	232	35,9
Yaş	18-29 yaş arası	428	66,3
	30-90 yaş arası	218	33,7
Medeni durum	Bekâr	488	75,5
	Evli	158	24,5
Eğitim durumu	Okur-yazar	43	6,7
	İlkokul	42	6,5
	Ortaokul	38	5,9
	Lise	92	14,2
	Üniversite	388	60,1
	Lisans üstü	43	6,7
Kronik hastalığının olup olmaması	Evet	82	12,7
	Hayır	564	87,3
Salgın hastalıklar hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumu	Evet	450	69,7
	Hayır	196	30,3
COVID-19 hakkında yeterli bilgiye sahip olma durumu	Evet	540	83,6
	Hayır	106	16,4
COVID-19'un diğer hastalıklardan (nezle, soğuk algınlığı, grip) farklarını bilme durumu	Evet	570	88,2
	Hayır	76	11,8
COVID-19'un hangi yollardan bulaştığını bilme durumu	Evet	625	96,7
	Hayır	21	3,3
COVID-19'dan korunmak için gerekli önlemleri alma durumu	Evet	620	96,0
	Hayır	26	4,0
Toplam		646	100

Tablo 1 incelendiğinde, kadın, 18-29 yaş arası, bekâr, üniversite mezunu ve kronik hastalığı olmayan katılımcıların sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların çoğu, salgın hastalıklar ve COVID-19 hakkında bilgi sahibi olduğunu, COVID-19 ile diğer hastalıklar arasındaki farkları ve COVID-19'un bulaşma yollarını bildiğini ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun COVID-19'dan korunmak için gerekli önlemleri aldığı tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, mevcut şartlar içerisinde uygulanması en mümkün metotlardan biri olması ve hızlı bilgi toplama amacına hizmet etmesi sebebiyle çevrimiçi anket yöntemiyle (internet üzerinden anket) toplanmıştır (İslamoğlu & Alınacı, 2016). Veri toplamak amacıyla oluşturulan araçlar üç grupta ele alınabilir. İlk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik dört soru (yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum) sorulmuştur. İkinci grupta katılımcılara hastalık ve koronavirüs ile ilgili "evet/hayır" şeklinde yanıt verebilecekleri 6 soru yöneltmiştir. Son olarak uzman görüşleri doğrultusunda 20 maddeye inen "COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği" uygulanmıştır.

Verilerin toplanmasında okuma yazma bilmek, akıllı telefona sahip olmak ya da elektronik posta adresine sahip olmak alınma-dışlanma kriterleri olarak belirlenmiştir. Her yaş grubu, cinsiyet, eğitim seviyesi, meslek grubu üzerinde etkili olması muhtemel bu salgın hastalık odağında yapılacak olan çalışmada, tüm dünya ve Türkiye'nin yeni tanıştığı bu durum ile ilgili genel bilgilere ulaşabilmek amacıyla örneklem seçiminde yalnızca yukarıda ifade edilen temel kriterler dikkate alınmıştır. Veriler Türkiye'nin farklı illerinde yaşamakta olan gönüllü bireylerin e-posta ya da whatsapp iletişim kanallarına çevrimiçi anket gönderilerek toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen veriler değerlendirilirken IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20 ve AMOS programları kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek üzere AFA¹ (açımlayıcı faktör analizi) ve ardından DFA (doğrulayıcı faktör analizi) yapılmıştır. Güvenirliğin incelenmesi için de iç tutarlılık katsayıları (cronbach alpha) hesaplanmıştır.

BULGULAR

COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin geçerliliği ve güvenirliğinin temelde iki başlık altında incelendiği söylenebilir. Öncelikle yapı geçerliliğini sınamak için AFA, ardından DFA yapılmıştır. Böylece geçerlilik için hem AFA hem de DFA yapılmıştır. Ek olarak birinci ve ikinci düzey DFA yapılarak ölçeğin hem alt boyutlarının puanlanabileceği hem de toplam puan olarak puanlanabileceği belirtilmiştir.

AFA

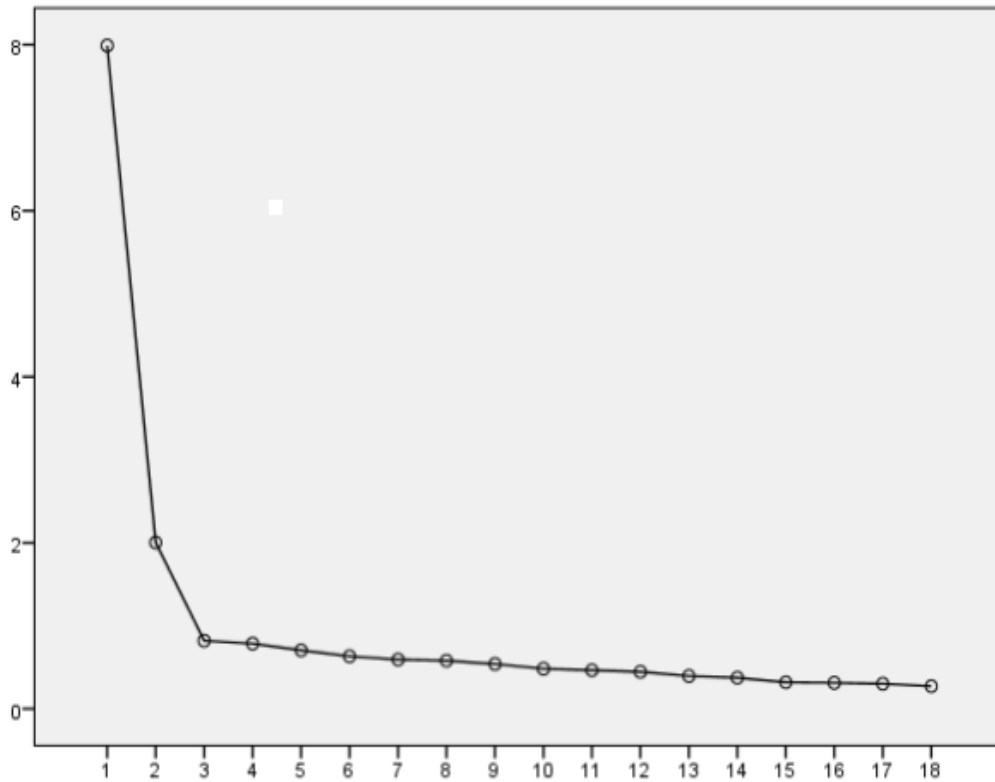
Verilerin AFA için uygun olup olmadığını belirleyebilmek için öncelikle KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. Tablo 2 KMO ve Barlett testlerine ait sonuçları vermektedir.

¹Alt boyutlar arasında ilişki olduğundan AFA'da çevirme yöntemi olarak direct oblimin tercih edilmiştir.

Tablo 2. Örneklemin faktor analizi için uygunluğu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		,947
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	5881,570
	Df	153
	Sig.	,000

Analiz sonucunda KMO değerinin 0,95 ve Barlett testinin ($\chi^2=5881,570$ $p=0,000$) sonucu anlamlı bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar veri setinin AFA için uygun olduğunu göstermektedir. AFA sonucunda Şekil 1'de gösterilen ScreePlot elde edilmiştir.

Şekil 1. AFA ScreePlot Grafiği

Grafik incelendiğinde ölçeğin 2 alt boyuta sahip olduğu söylenebilir. Yapılan incelemeler ve tekrarlı uygulamalar neticesinde iki maddenin ölçekten çıkarılmasının uygun olacağı tespit edilmiştir. Ölçekte bulunan M13'ün binşik olduğu, ölçeğin her iki alt boyutunda yer aldığı ve aradaki farkın 0,10'dan az olduğu gerekçesi ile M13 ölçekten çıkarılmıştır. Ek olarak M11'in korelasyon matrisinde (correlation matrix^a; a. Determinant=9,94E-005) diğer maddelerle-0,153 ile 0,176 arasında korelasyonlara sahip olması nedeniyle M11'in ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Maddelerin ortak varyansları ve faktör yükleri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Faktör Yapısı

Madde	Ortak Varyans	Bileşenler		Madde Toplam Korelasyonu
		B1	B2	
M1	,518	,555		,667
M2	,602	,779		,661
M3	,537	,751		,609
M4	,428		,608	,499
M5	,547	,659		,672
M6	,640	,742		,725
M7	,395	,544		,566
M8	,449		,615	,521
M9	,391	,693		,429
M10	,550	,705		,655
M12	,637	,838		,648
M14	,576	,575		,712
M15	,647		,606	,713
M16	,675		,799	,608
M17	,459	,658		,586
M18	,637		,559	,725
M19	,614		,795	,537
M20	,691		,904	,462
Varyans Kaynağı		B1	B2	Toplam
Açıklanan Varyans		%44,391	%11,125	55,516
		7,990	2,002	

Tablo 3 incelendiğinde COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin iki alt boyuttan oluştuğu, toplam varyansın %55,516'sını açıkladığı görölmektedir. Ölçeğin faktör yapısı incelendiğinde madde ortak varyanslarının 0,40-0,69 arasında değiştiği ve hiçbir maddenin binişiklik göstermediği görölmektedir. İki alt boyut altında toplanan maddelerin faktör yük değerleri ise 0,54-0,90 arasında değişmektedir. Ölçek maddelerin madde toplam korelasyon değerleri ise 0,46-0,73 arasında değişmektedir. Tüm bu bulgular COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin temiz ve iyi bir faktör yapısına sahip olduğunu göstermekte ve yapı geçerliğinin yüksek olduğu sonucunu desteklemektedir.

COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin iki alt boyutunda yer alan maddeler de dikkate alınarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 11 madde ile 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 17. maddelerini iğereren ve varyansın %44,4'ünü açıklayan alt boyutu "Ruhsal Etkiler" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin 7 madde ile 4, 8, 15, 16, 18, 19, 20. maddelerini iğereren ve varyansın %11,1'ini açıklayan alt boyutu "Psikosomatik Etkiler" olarak isimlendirilmiştir. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutlarının birbirileri

ve ölçek toplam puanı ile arasındaki korelasyon değerlerinin yer aldığı korelasyon matrisi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin Alt Boyutlarının Korelasyon Matrisi

	Toplam Ölçek	Psikosomatik Etkiler
Ruhsal Etkiler	0,949**	
Psikosomatik Etkiler	0,841**	0,628**

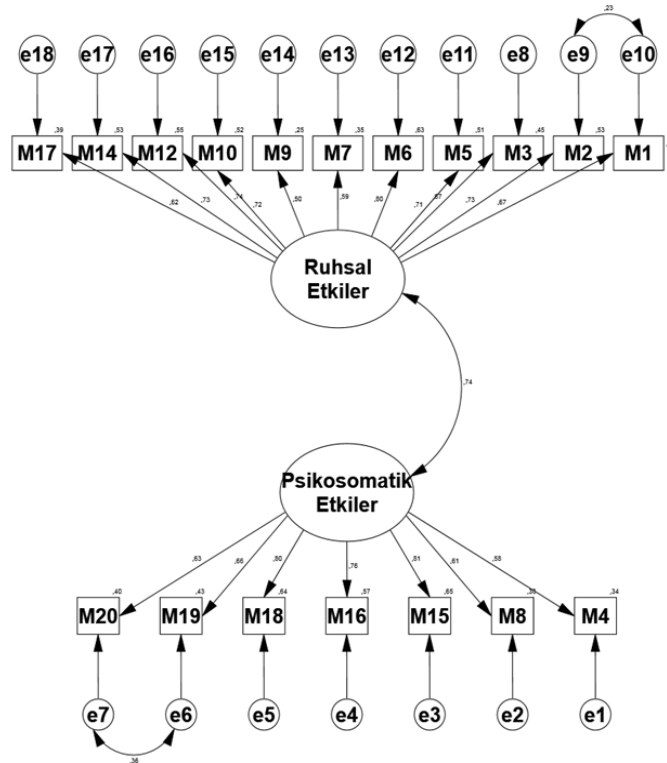
**p<0,001

Tablo 4 incelendiğinde COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği ile alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutları arasındaki korelasyon 0,628 olduğu görülmüştür. Alt boyutlar arasındaki elde edilen korelasyon sonucu yapısının ayırt edici geçerliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

DFA

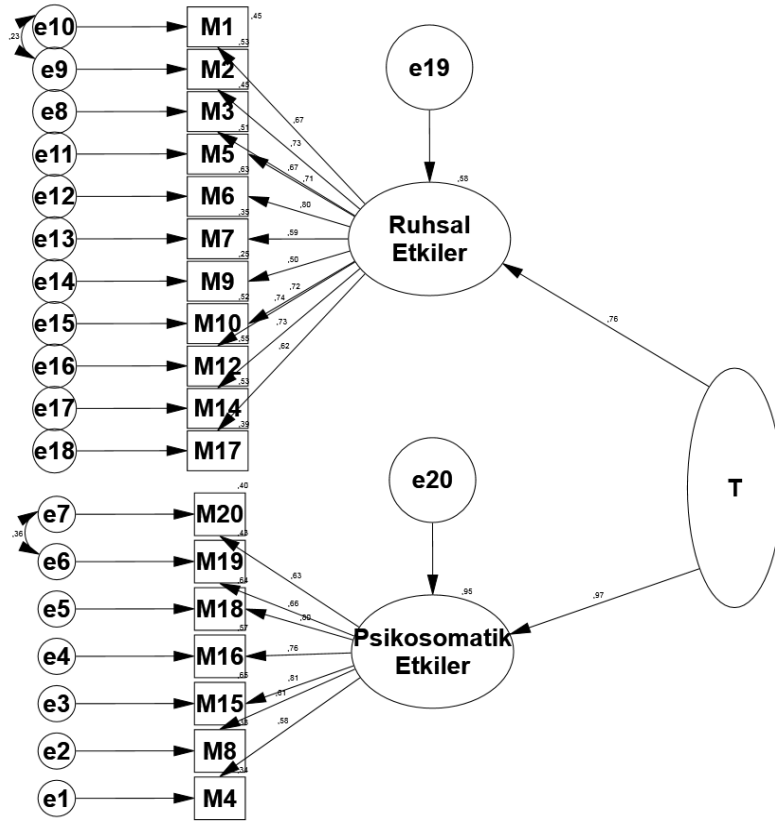
AFA ile elde edilen iki boyutlu yapının doğrulanması yapabilmek için AMOS programı ile DFA ile yapılmıştır. DFA ile iki boyutlu yapının doğrulanmasında hangi uyum indekslerinin kullanılacağı konusunda altın bir kural bulunmamaktadır. Bu noktada çeşitli çalışmalarda yaygın olarak kullanılan χ^2/sd ; CFI; GFI; IFI; RMSEA; RMR; SRMR gibi uyum indeksleri DFA'yı değerlendirmek için tercih edilmiştir (Çay & Daşbaşı, 2020; Kalaycı-Kırlıoğlu vd., 2020; Kıracı, 2019; Kamer & Şimşek, 2016; Şimşek vd., 2016).

Şekil 2. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne Ait Birinci Düzey DFA Modeli

DFA'ya ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(575,812)/sd(132)=4,362$; CFI=0,92; GFI=0,91; IFI=0,92; RMSEA=0,072; RMR=0,076; SRMR=0,058 sonuçları elde edilmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sırasıyla 5; 0,90; 0,90; 0,90; 0,10; 1,0; 0,10 şeklinde olduğu belirtilmektedir (Jöroskog ve Sörbom, 1993; Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2011). Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu, RMSEA değerinin ise mükemmel uyum değerinin üstünde olduğu ve COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne ait birinci düzey DFA modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç aynı zamanda ölçeğin yapı geçerliğini kuvvetlendirmektedir.

Şekil 3. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne Ait İkinci Düzey DFA Modeli

DFA'ya ait uyum indeksleri incelendiğinde $\chi^2(575,812)/sd(132)=4,362$; CFI=0,92; GFI=0,91; IFI=0,92; RMSEA=0,072; RMR=0,076; SRMR=0,058 sonuçları elde edilmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir değerleri sırasıyla 5; 0,90; 0,90; 0,90; 0,10; 1,0; 0,10 şeklinde olduğu belirtilmektedir (Jöroskog & Sörbom, 1993; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2011). Belirtilen uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlerin üstünde olduğu, RMSEA değerinin ise mükemmel uyum değerinin üstünde olduğu ve COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'ne ait ikinci düzey DFA modelinin genel olarak iyi uyum gösterdiği görölmektedir. Bu durum ölçeğin yapı geçerliğini desteklemektedir.

Güvenirlilik

Tablo 5. COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Katsayıları

ÖLÇEK	Cronbach Alpha	Madde Sayısı	Madde Silindiğinde Cronbach Alpha değerleri
Toplam Ölçek	0,925	18	0,918-0,925
Ruhsal Etkiler	0,906	11	0,893-0,906
Psikosomatik Etkiler	0,872	7	0,845-0,868

Tablo 5'e bakıldığında 18 maddeden oluşan COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin bütünü için hesaplanan güvenirlilik katsayısının 0,93 olduğu, alt boyutları için hesaplanan güvenirlilik katsayılarının ise 0,87-0,91 arasında değiştiği görülmektedir. Bu bulgular, ölçeğin bütüne ve alt boyutlara ait iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Koronavirüs ve insan yaşamına etkilerine ilişkin çalışmalar pandeminin yaşandığı bugünlerde artarak devam etmektedir. Nicel, nitel birçok çalışma ve yeni ölçüm araçları, var olan ölçekleri Türk örnekleme uyarlama çalışmaları literatürde yerini almıştır (Acar, 2020; Alpago & Alpago, 2020, Biçer vd., 2020; Bozdağ, 2020; Ediz vd., 2020, Karakaş, 2020; Ladikli vd., 2020; Haktanir vd., 2020). Bu araştırma kapsamında koronavirüs ve ruh sağlığı ilişkisine yönelik ölçüm yapabilmek amacıyla bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda 18 madde ve "Ruhsal Etkiler" ve "Psikosomatik Etkiler" adında iki alt boyuttan oluşan, 5'li likert tipi COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği geliştirilmiştir (Ek 1 ve Ek 2). Bu ölçeğin temiz ve iyi bir faktör yapısına sahip olduğu, yapı geçerliliğinin ve iç tutarlılığının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçekten en düşük 18 puan, en yüksek de 90 puan alınabilmektedir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan yüksek puan, koronavirüsün olumsuz ruhsal etkilerinin ve psikosomatik etkilerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatürde, koronavirüsün etkilerini ruhsal bağlamda korku, kaygı, fobi boyutlarında ölçümlemeyi amaçlayan ölçekler geliştirildiği görülmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçek ile COVID-19 özelinde, ruh sağlığında psikosomatik boyuta ilişkin ölçüm yapma imkanına katkı sağlandığı düşünülmektedir. Bilindiği üzere ruhsal hastalıklar bedende belirti gösterebilirken, bedensel hastalıklar da ruhsal durum üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. COVID-19 da yalnızca fiziksel bir hastalık olmaktan öte bireyin biyopsikososyal sağlığı üzerinde büyük etki yaratan bir salgındır. Bu sebeple ruh ve beden bütünlüğü göz önünde bulundurularak pandeminin psikosomatik yönü dikkate alınmalıdır (Baltacı & Coşar, 2020). COVID-19'un psikosomatik etkilerini de göz önüne alan COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği, geçerli ve güvenilir ölçüm yapabilecek bir araç olarak literatüre kazandırılmıştır.

Son olarak, COVID-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği'nin, farklı örneklemeler üzerinde yapılacak yeni çalışmalarla geçerlilik ve güvenilirliğinin tekrar test edilmesi ve faktör yapısının tutarlılığının sınanması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, yapılan araştırma öncesinde Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 26.08.2020 tarih, 3 nolu kararı kapsamında onay alınmıştır. Ayrıca bu çalışma Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu tarafından 05.08.2020 tarihinde uygun görülmüştür.

YAZAR KATKI ORANI

Araştırma tasarımı yazarlar tarafından birlikte gerçekleştirilmiş olup veri toplama aşaması Sümeyye KAYA tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri analizi ve bulguların yazımı Mehmet KIRLIOĞLU tarafından gerçekleştirilmiştir. Makale metninin yazımı Tuğba TOPTAŞ ve Sümeyye KAYA tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, D. Ö. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 11-17.
- Alpago, H., Alpago, D. O. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Arpacı, İ., Karataş, K. ve Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 1-6.
- Arslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler pandemiler ve COVID-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 35-41.
- Aşkın, R. (2020). *Pandemide yol almak*. İstanbul Ticaret Üniversitesi. <https://ticaret.edu.tr/uploads/haberler/1347/Pandemide%20Yol%20Almak.pdf> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 02.01.2021.
- Aydemir, Ö., Kırpınar, İ., Satı, T., Uygur, B., Cengisiz, C. (2013). Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 325-331.
- Ballı, A. İ., Kılıç, K. C. (2016). Stresle başa çıkma yöntemleri ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 273-286.

- Baltacı, N.N., Coşar, B. (2020). COVID-19 pandemisi ve ruh beden ilişkisi. Coşar, B., editör. Psikiyatri ve COVID-19. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri, 1-6.
- Bıçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., Kurt, M. E. (2020). Coronavirus anxiety scale short form: Turkish validity and reliability study. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 217-222.
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi sürecinde psikolojik sağlamlık. *Turkish Studies*, 15(6), 247-257.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 46(3), 112-142.
- Çay, M., Daşbaşı, S. (2020). Kanıta dayalı uygulama ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1514-1546.
- DeVellis, R. F. (2017). Ölçek geliştirme: Kuram ve uygulamalar. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Dikmen, A. U., Kına, H. M., Özkan, S., İlkan, M. N. (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: pandemiden ne öğrendik? *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1 (Özel Sayı), 29-36.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 93-102.
- Durak, A. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 1-11.
- Ediz, T., İlman, E., Dönmez, E. (2020). Bireylerin sağlık anksiyete düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(11), 140-141.
- Ergör, G. (2020). Koronavirüs pandemisinin düşündürdükleri. *Turk J Public Health*, 18(1), 99-102.
- Erkuş, A. (2014). Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme temel kavramlar ve işlemler (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Evren, B., Dalbudak, E., Kutlu, M. T. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the Coronavirus Anxiety Scale. *Death Studies*, 1-8.
- Gümüş, O., Yiğit, İ. (2016). Manisa ve çevresinde salgın hastalıkların iskana etkisi (XVI-XX yy.), TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 379-391, Ankara.
- Hacımustafaoğlu, M. (2018). Enfeksiyon hastalıkları pratiğinde salgın tanımlanması. *Journal of Pediatric Infection*, 12(4), 172-173.
- Haktanir, A., Seki, T. & Dilmaç, B. (2020). Adaptation and evaluation of Turkish version of the fear of COVID-19 Scale. *Death Studies*, 1-9.
- Hu, L.T. ve Bentler, P.M. (1999), Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives, *Structural Equation Modeling*, 6 (1), 1-55

- İslamoğlu, A. H., Alniaçık, Ü. (2016). Araştırmanın modeli. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde (s. 99-100). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the simplis command language. Chicago: Scientific Software International Inc.
- Kalaycı-Kırılıoğlu, H.İ., Daşbaş, S., Karakuş, Ö. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 793-822.
- Kamer, S. T., Şimşek, A. S. (2016). Türk Eğitim Tarihi Dersine Yönelik Öğretmen Adaylarının Tutumlarının Ölçülmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2). 663-678.
- Karakaş, M. (2020). COVID-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (24. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 123-124.
- Kayış, A. G. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Konut ve Çatılı İş Yerleri Kiralarına Etkileri Üzerine Düşünceler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 66-68.
- Kıraç, R. (2019). Nomofobinin dikkat eksikliğine etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1095-1114.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kovid-19 Korkusu Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.
- Kutlu, R. (2020). What we have learned about the new coronavirus pandemic, current diagnostic and therapeutic approaches and the situation in Turkey. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 329-344.
- Ladikli, N., Bahadır E., Yumuşak F. N., Akkuzu H., Karaman G., Türkkan Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeğinin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.
- Memiş Doğan, M., Düzel, B. (2020). COVID-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4),739-752.
- Özdin, S., Özdin, Ş. B. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of SocialPsychiatry* 00(0), 1-8.

- Öztürk, İ., Akalın, S., Özgüner, İ. & Şakiroğlu, M. (2020). COVID-19 salgınının ve karantinanın psikolojik etkileri. *Turkish Studies*, 15(4), 885-903.
- Şen, M. A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının Türkiye'deki yemek firmalarında oluşturduğu etkinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Afet ve Risk Dergisi* 3(1), 89-100.
- Şimşek, S., Uğurlu, T. C., Gonca, U. (2016). Üniversite öğrencilerinin devamsızlık eğilimlerinin belirlenmesi: Ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 297-311.
- Tekkurşun-Demir, G., Cicioğlu, H. İ. ve İlhan, E. L. (2020). Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (COVID-19) Yakalanma Kaygısı Ölçeği (SYTKYKÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 17(2), 458-468. doi:10.14687/jhs.v17i2.5988.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castalde11i-Maia, J. M., Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(4), 1-4.
- Ulusoy, M. (1993). Beck Anksiyete Envanteri: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.
- Yıldırım, M. Ö. (2020). Risk toplumundan kriz yönetimine medya ve COVID-19. *Yeni E; Cilt 43; Sayı 43*, 50-55.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: COVID-19 (Koronavirüs) pandemi örneği *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.
- Yolun, M. (2012). İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, s. 132-137.

EK 1: Covid-19 Pandemisinin Ruhsal ve Psikosomatik Etkilerini Değerlendirme Ölçeği

Yaşanan Covid-19 pandemisinin sizi ruhsal ve psikosomatik olarak nasıl etkilediğini öğrenmek istiyoruz. Aşağıda bu konuyla ilgili çeşitli ifadeler yer almaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatli bir şekilde okuyup her birine ne kadar katılıp katılmadığınızı belirtin. Bu süreç her bireyi farklı yönlerden ve farklı şekilde etkileyebileceği için aşağıdaki cümlelerin doğrusu ya da yanlışı yoktur. Lütfen sizi en iyi tanımladığınızı düşündüğünüz seçeneği işaretleyiniz.

(Kesinlikle Katılmıyorum) **1-2-3-4-5** (Kesinlikle Katılıyorum)

Maddeler	1	2	3	4	5
1. Virüs karşısında kendimi çaresiz hissedip çok fazla korku yaşıyorum.					
2. Yaşanan salgının uzun bir süre geçmeyeceğini düşünerek tedirgin olurum.					
3. Kendime ve sevdiklerime bu virüsün bulaşacağını düşünüp telaşlanırım.					
4. Vücudumda sebebini bilmediğim ağrı ve acı hissederim.					
5. Bu durumun uzun bir süre devam edeceğini düşünerek kendimi farklı düşünceler içerisinde bulurum.					
6. Salgının ölümlere sebep olması psikolojik stres yaşamama sebep olur.					
7. Alınan önlemleri yetersiz bularak kendimi güvende hissetmem.					
8. Sürekli virüsün bulaştığından şüphelenip hastaneye gitme düşüncesi taşıyorum.					
9. Bu durum hakkında çıkan haberleri sürekli takip ederek salgının sonucunu düşünürüm.					
10. Salgın beni fiziksel olandan daha çok psikolojik olarak etkilemektedir.					
11. Koronavirüsün hızlı bir şekilde yayılması beni dehşete düşürüyor.					
12. Koronavirüs sebebiyle ölümlerin artması daha gergin ve sinirli olmama sebep oluyor.					
13. Salgın karşısında yoğun bir ölüm korkusu yaşıyorum.					
14. Şu an içinde bulunduğum zorlu süreci düşünürken vücudumda istemsiz bir şekilde ortaya çıkan kasılmaları engelleyemiyorum.					
15. Salgının daha kötü sonuçlar ortaya çıkaracağını düşünürüm.					
16. Mevcut virüs karşısında yaşadığım stres kolaylıkla geçmez.					
17. Mecbur kalıp dışarı çıktığımda dengemi kaybetme duygusunu çok sık yaşıyorum.					
18. Bu durum karşısında vücudumda titremeler, el ve ayaklarımda uyuşmalar hissederim.					

EK 2: Ölçek maddelerinin alt boyutlara dağılımı

Alt Boyut	Maddeler
Ruhsal Etkiler	1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15
Psikosomatik Etkiler	4, 8, 13, 14, 16, 17, 18

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaşlanmayla İlgili Kalıp Yargı Tehdidinin Bellek Performansı Üzerindeki Etkisi*

The Effect of Aging-Related Stereotype Threat on Memory Performance

Duygu ÖZMEN GÜLPEK¹, Hayriye GÜLEÇ², Hasan Gürkan TEKMAN³

¹ Uzman Psikolog, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
ozmen_duygu@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-5605-621X

² Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
hayriyegulec@uludag.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9410-430X

³ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, hgtekman@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0859-6836

Başvuru: 06.01.2021
Kabul: 19.04.2021

Atf:
Özmen-Gülpek, D., Güleç, H. ve Tekman, H.G. (2021). Yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etkisi *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 543-565.
DOI: 10.33417/tsh.855213

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidinin 55-70 yaş arasındaki kişilerin bellek performansı üzerindeki etkisini incelemektir. Katılımcılar negatif kalıp yargı tehdidi koşulu, pozitif kalıp yargı tehdidi koşulu ve kontrol koşulu olmak üzere üç deneysel koşula rastgele olarak atanmışlardır. Manipülatif metinlerin sunulmasının ardından kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etki süresini gözleyebilmek için katılımcılara art arda iki bellek görevi verilmiştir. Çalışmanın bulguları kalıp yargı tehdidi ile ilgili metinlere maruz kalan katılımcıların bellek performansının gruplar arasında anlamlı şekilde birbirinden farklılaşmadığını göstermiştir. Katılımcıların ardışık iki kelime listesinde hatırladıkları kelime sayıları benzerdir. Katılımcıların hatırladıkları kelime sayısı ile cinsiyetleri ve eğitim düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kadınlar erkeklere göre, üniversite ve üzeri eğitim görenler, üniversite altı eğitim görenlere göre daha iyi bellek performansı göstermişlerdir.

Anahtar kelimeler: Yaşlanma, kalıp yargı tehdidi, bellek, negatif kalıp yargı, pozitif kalıp yargı

ABSTRACT

The aim of the current study was to examine the effect of stereotype threat related to aging on memory performance of 55-70 years-old individuals. Participants were randomly assigned to three experimental conditions: negative stereotype threat, positive stereotype threat, and control. After the presentation of manipulative texts, participants were given two consecutive memory tasks to examine the duration of stereotype threat effect on the memory performance. The results demonstrated that the groups did not differ significantly in terms of the number of words remembered. The performance on two consecutive memory tasks was similar. Significant relationships were found between the memory performance of the participants and their gender and education level. Women showed significantly better memory performance than men and the performance of participants whose educational level was university or higher was significantly better than those whose educational level was below university.

Keywords: Aging, stereotype threat, memory, negative stereotypes, positive stereotypes

* Bu makale Duygu ÖZMEN GÜLPEK'in "Yaşlanmayla İlişkili Kalıp Yargı Tehdidinin Bellek Performansına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Kalıp yargılar herhangi bir gruba dair genellikle olumsuz (Steele ve Aronson, 1995), aşırı genelleştirilmiş ve değişime kapalı düşünceler olarak tanımlanmaktadır (Steele, Spencer ve Aronson, 2002). Bu düşünceler çoğunlukla doğuştan sahip olunan etnik ve kültürel kimliğe (örn; Franceschini, Galli, Chiesi ve Primi, 2014), yaş gibi gelişimsel özelliklere (örn; Kang ve Casteen, 2009) ya da sosyoekonomik düzey gibi kolayca değiştirilemeyen durumlara (örn; Desert, Preaux ve Jund, 2009) dair ifadeleri içermektedir. Kalıp yargıları ilk kez 'dış dünyaya ait kafamızda oluşturduğumuz resimler' olarak tanımlayan Lippmann (1966) bu basit şemaların, çeşitli gruplar hakkında hızlı ve özet bir veri sağlayarak modern hayatta ilişkileri kolaylaştırabileceğini ifade etmiştir.

Diğerleri hakkındaki özet düşünceleri içeren kalıp yargılar, aynı zamanda bireyin ait olduğu grup hakkındaki inançlarını da kapsamaktadır. Kişiler doğuştan üyesi oldukları gruplarla ilgili toplumda var olan kalıplaşmış yargılarla yüzleştiklerinde, toplumun onlara biçtiği rollere uygun hareket etme eğilimi göstermektedirler (Steele ve Aronson, 1995). Literatürde 'kalıp yargı tehdidi (stereotype threat)' olarak adlandırılan bu olgu üyesi olunan gruba dair negatif kalıp yargılara maruz kalındığında bireylerin performansında gerçekleşen düşüşü ifade etmek için kullanılmaktadır (Steele vd., 2002). Irksal kalıp yargıların sportif başarı üzerinde (Stone, 2002); cinsiyet kalıp yargılarının sosyal duyarlılık (Koenig ve Eagly, 2005), matematik başarısı (Franceschini vd., 2014), sürücülük becerileri (Yeung ve von Hippel, 2008) ve çocuk bakım becerileri (Bosson, Haymovitz ve Pinel, 2004) üzerinde olumsuz etkilerinin gösterildiği araştırmalar bu alandaki deneysel bulgulardan bazılarıdır. Kalıp yargılar gruba ait bir takım olumlu özellikler üzerine de oluşabilmektedir. 'Pozitif kalıp yargı tehdidi' olarak adlandırılan bu olgunun negatif kalıp yargıların performans üzerindeki olumsuz etkisinin tersine, performansı iyileştirici bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Shih, Pittinsky ve Ambady, 1999).

Yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidinin hedef performans alanı bellektir. Yaşlanma kişilerin bilişsel yetilerinde, özellikle belleklerinde, olağan ve doğal bir performans düşüşüne sebep olan gelişimsel bir evredir (Grady, 2012). Bu azalmaya yaşlıların yaşlanmayla ilgili kalıp yargılarının da aracılık ettiği düşünülmektedir (Barber ve Mather, 2013a). Yaşlılar genel olarak bilişsel anlamda kendilerini unutkan, yavaş düşünen, yavaş hareket eden, yorgun ve beceriksiz olarak tanımlamakta (Hummer, Garstka, Shaner ve Strahm, 1994) ve yaşlanmayla ilgili bu kalıplaşmış düşüncelerinin harekete geçirilmesi performanslarında düşüşe yol açmaktadır (Hess, Hinson Ve Stattham, 2004). Yaşlıların bellekle ilişkili negatif kalıp yargılara maruz bırakıldıklarında kontrol grubundaki akranlarına göre daha düşük bellek performansı gösterdiği rapor edilmektedir (örn; Rahhal, Hasher ve Colcombe, 2001; Hess vd., 2004; Barber ve Mather, 2013a). Bellek performansı ile ilişkili negatif kalıp yargı açık ya da örtük manipülasyon kullanılarak sunulmaktadır. Açık manipülasyon kullanılan çalışmalar katılımcılara açıkça negatif kalıp yargı içeren bir makale okutmak, sunulan görevde gençlerin bellek performansının daha iyi olduğunu söylemek veya çalışmanın bellek becerilerini ölçtüğünü ve yaşla birlikte bellekte azalma olacağı bilgisini vermek gibi yöntemleri içermektedir (örn; Hess, Auman, Colcombe ve Rahhal, 2003; Andreoletti ve Lachman, 2004; Desrichard ve Köpetz, 2005; Thomas

ve Dubois, 2011). Örtük manipülasyon kullanılan çalışmalarda ise genel olarak bilinçaltı maskeleye teknikleri kullanılmış, negatif kalıp yargı katılımcılara test öncesinde sunulan çeşitli görevlerde kullanılan bunama, çökme, kayıp gibi kelimeler aracılığıyla harekete geçirilmiştir (örn; Stein, Blanchard-Fields ve Hertzog, 2002; Krendl, Ambady ve Kensinger, 2015). Yaşlanmayla ilgili pozitif kalıp yargıların bellek performansı üzerindeki etkisini açık manipülasyon yöntemi kullanarak inceleyen çalışmalarda katılımcılara yaşlanmayla ortaya çıkan bellek bozulmalarının kaçınılmaz olmadığına dair bilimsel bulgular sunulurken (örn; Hess vd. ,2003), örtük manipülasyon yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarda deneyimli, bilge gibi kelimelerle maskeleye uygulandığı görülmektedir (örn; Hess vd., 2004).

Yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etkisini gözlemleyebilmek üzere genellikle tanıma belleği veya serbest hatırlama görevi kullanılmaktadır. Tanıma belleği görevinde temel yöntem pozitif veya negatif kalıp yargı tehdidine maruz bırakmadan önce katılımcılara ezberlemeleri için içinde birbiriyle ilişkili kelimelerin yer aldığı bir takım kelime listeleri vermek ve tehdit manipülasyonunun ardından sunulan hedef kelimelerin bu listelerde karşılaştıkları kelimelerden olup olmadığını sormaktır (örn; Barber ve Mather, 2013b; Hess, Emery ve Queen, 2009; Horton, Baker, Pearce ve Deakin, 2010). Serbest hatırlama görevinde ise kalıp yargı tehdidinin harekete geçirildiği yaşlılara ezberlemeleri için bir kelime listesi verilmekte ve bu listeye çalışan katılımcıların akıllarında kalan kelimeleri araştırmacıya bildirmeleri istenmektedir (örn; Andreoletti ve Lachman, 2004; Barber ve Mather, 2013a; Hess ve Hinson, 2006).

Bir meta-analiz çalışmasının bulgularına göre negatif kalıp yargı tehdidine maruz bırakılan yaşlıların hem açık hem de örtük manipülasyon kullanılan çalışmalarda herhangi bir manipülasyona maruz bırakılmayan kontrol grubundaki akranlarına kıyasla bellek performanslarının düştüğü ve iki tür bellek görevinde de bellek performanslarının olumsuz yönde etkilendiği rapor edilmiştir (Amstrong, Gallant, Li, Patel ve Wong, 2017). Literatürde yaşlanmayla ilgili negatif kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerinde bozucu bir etkisi olduğuna dair görüş birliği oluşurken, pozitif kalıp yargı tehdidinin performansı iyileştirici etkisi tutarlı olarak gözlenememiştir. Örtük manipülasyon yönteminin kullanıldığı bir çalışmada pozitif kalıp yargı tehdidinin negatif kalıp yargı tehdidi ile karşılaştırıldığında yaşlıların serbest hatırlama performansını arttırdığı, açık manipülasyon kullanıldığında ise pozitif tehdit koşulundaki yaşlıların negatif koşuldaki akranlarıyla benzer düzeyde bellek performansı sergilediği görülmüştür (Hess vd., 2004). Örtük manipülasyon yöntemi ile negatif kalıp yargı tehdidi, pozitif kalıp yargı tehdidi, ve kontrol koşuluna atanan yaşlıların bellek performanslarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, negatif tehdidin diğer iki koşulla karşılaştırıldığında daha düşük performansla yol açtığı ancak pozitif tehdidin performans üzerinde iyileştirici bir etkisi olmadığı görülmüştür (Stein vd., 2002). Aynı deneysel koşulların açık manipülasyon yöntemi ile katılımcılara manipülatif metinler sunularak oluşturulduğu diğer çalışmalarda negatif kalıp yargı tehdidinin diğer iki koşula kıyaslandığında performansı bozduğu ancak bellek performansının pozitif ve kontrol koşulları arasında anlamlı şekilde farklılaşmadığı (Hess vd., 2003), pozitif kalıp yargı

tehdidinin sadece eğitim düzeyi yüksek katılımcılarda diğer iki koşula kıyasla bellek performansını arttırdığı ve eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılarda performansın negatif ve kontrol koşulları arasında farklılaşmadığı (Andreoletti ve Lachman, 2004) bildirilmiştir. Açık manipülasyon yöntemi kullanarak katılımcıların kalıp yargı tehdidini tetiklemek üzere manipülatif metinlere maruz bırakıldığı bazı çalışmalarda ise bellek performansının bu üç koşul arasında farklılaşmadığı rapor edilmiş, bu beklenmedik sonuca yüksek eğitim düzeyinin (Horton vd., 2010) ve nitelikli akran etkileşiminin (Fernández-Ballesteros, Bustillos ve Huici, 2015) sebep olabileceği öne sürülmüştür.

Negatif kalıp yargıların bellek performansı üzerindeki bozucu etkisinin süresini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmalarda bellek testleri negatif kalıp yargı sunulduktan hemen sonra (Hess vd., 2003), 10 dakika sonra (Hess vd., 2009) ya da 15 dakika sonra (Kang ve Chasteen, 2009) olacak şekilde uygulanmıştır. Bu çalışmalarda bellek testinin ne zaman uygulandığı fark etmeksizin negatif kalıp yargı tehdidi grubundaki yaşlıların kontrol grubundaki akranlarından daha düşük düzeyde performans gösterdikleri gözlenmiştir. Bellek testinin zamanlamasının yaşlıların bellek performansı üzerindeki etkilerini karşılaştıran bir meta analiz çalışması tehdidin sunumunun hemen ardından uygulanan bellek görevlerinin yaşlıların performansı üzerindeki olumsuz etkisinin gecikmeli bellek görevlerine kıyasla daha belirgin olduğunu rapor etmiştir (Armstrong vd., 2017). Tehdidin zaman içerisinde etkisinin aynı katılımcıya art arda sunulan bellek görevleri (negatif kalıp yargı tehdidinin hemen ardından ve gecikmeli) ile incelendiği bir çalışmada ise kalıp yargı tehdidinin etkisinin tanıma belleği görevlerinden sadece ilkinde elde edilmiş olması, kalıp yargıların etkisinin zamanla dağılabileceğini düşündürmektedir (Barber ve Mather, 2013a). Ayrıca, literatürde kalıp yargı tehdidine maruz kalma ile bellek testi alma arasındaki geçen sürede katılımcıların hangi tür görev yaptıklarının bellek performansına etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple kalıp yargı tehdidinin etki süresinin ve bu sürede katılımcıların bellekle ilişkili ya da bellekle ilişkisiz bir görev yapıp yapmadıklarının ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

DeneySEL çalışmalarda yaşlanmayla ilgili negatif kalıp yargı tehdidine maruz bırakılan yaşlıların tehdit sunulmayan akranlarına göre daha fazla otonomik stres tepkileri gösterdikleri (Levy, Hausdorff, Hencke ve Wei, 2000), yürüme hız ve zamanlarında dikkat çekici zayıflamalar olduğu (Barber, Hamel, Ketcham, Lui ve Taylor-Ketcham, 2020) gözlenmiştir. Negatif kalıp yargı tehdidine maruz kalan yaşlıların hem bilişsel hem de fiziksel performansları bozulurken, pozitif kalıp yargılar sunulan yaşlıların hem bilişsel hem de fiziksel performansları artmaktadır (Levy ve Leifheit-Limson, 2009). Yaşlıların negatif kalıp yargılara maruz bırakıldığında nöropsikolojik değerlendirmelerde patolojik düzeyde yürütücü işlev bozulması sergiledikleri rapor edilmiştir (Fresson, Dardenne, Geurten ve Meulemans, 2017). Bu nedenle, Hafif Bilişsel Bozulma ve Alzheimer gibi hastalıkların tanılanmasında kalıp yargı tehdidi olgusunun hesaba katılması gerektiği bildirilmektedir (Scholl ve Sabat, 2008; Régner vd., 2016). Yaşlılar yaşları sebebiyle sağlık personeli tarafından yargılanmaktan dolayı kaygı duyduklarını belirtmektedirler (Phibbs ve Hooker, 2018). Sağlık kuruluşlarında yaşlanmayla ilgili kalıp yargıları deneyimlediğini ifade eden yaşlıların hekimlerine güvenmedikleri, sunulan sağlık hizmetinden memnun kalmadıkları, hipertansiyon ve depresyon ile

ilişkili belirtileri daha fazla bildirdikleri görülmüştür (Abdou, Fingerhut, Jackson ve Wheaton, 2016). Bu bulgulardan yola çıkarak, yaşlılığa ilişkin negatif kalıp yargı tehdidinin bellek performansını bozucu etkilerinin yanında yaşlı nüfusun iyi oluşunu ve sosyal hayata katılımını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Tıp pratisyenleri, psikologlar, hemşireler ve sosyal hizmet uzmanları gibi yaşlılara hizmet veren profesyonellerin yaşlıların sorunlarını yönetmelerine yardımcı olabilmeleri için, sorunları derinleştirme ihtimali bulunan psikolojik süreçlerin farkında olmaları gerekmektedir. Bu süreçlerin başında yaşlanmaya yönelik kalıp yargılar ve bunun davranışa yansıyan boyutu olan yaşlı ayrımcılığı gelmektedir (Nguyen ve Li, 2020). Yaşlılar günlük hayatta televizyon programları (Donlon, Ashman ve Levy, 2005), gazeteler (Yoğurtçu, 2019), sosyal ağlar (Uysal ve Eren, 2020), karikatürler (Tuncal vd., 2017), fıkralar (Bowd, 2003) ve tebrik kartları (Ellis ve Morrison, 2005) gibi çeşitli araçlarla negatif özelliklerin öznesi yapılmakta ve yaşlıların yaşlanmayla ilgili kalıp yargıları toplum tarafından pekiştirilmektedir. Sosyal hayatlarında maruz kaldıkları olumsuz ifadeler ve davranışlar, yaşlıların bellek becerileri üzerinde bozucu bir etkiye sahiptir (Hess vd., 2004). Yaşlılar kendilerine hizmet sunan profesyoneller tarafından da ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Hekim, hemşire ve sosyal çalışmacıların (Ben-Harush vd., 2017) ve psikologların (Bryant ve Koder, 2015); hekim, hemşire ve sağlık teknikeri adaylarının (Köse vd., 2015) ve sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin (Lee, Jung ve Sumner, 2015) yaşlanmaya yönelik negatif kalıp yargılara sahip oldukları ve yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlar sergiledikleri rapor edilmektedir. Sosyal hizmet alanının yaşlıların sosyal bağlamda maruz kaldıkları yaşçılığa ve yaşlılara yönelik ayrımcı tutumlara karşı güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etkisinin kontrollü deneysel bir çalışmada araştırılmasının sosyal bağlamda gerçekleştirilecek müdahale programlarına ya da önleme ve politika geliştirme çalışmalarına bilimsel veri sağlayarak sosyal hizmet alanına katkı sunması hedeflenmektedir. Ayrıca, çalışmanın söz konusu profesyonellere ve adaylarına yaşlanmaya yönelik kalıp yargılar ve sonuçları konusunda farkındalık kazandırarak mesleki uygulamalarına katkıda bulunması beklenmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada yaşlanmayla ilgili pozitif kalıp yargı tehdidi, negatif kalıp yargı tehdidi ya da kontrol koşuluna atanan katılımcıların bellek performansı ve maruz kaldıkları kalıp yargı tehdidinin bellek performansını ne kadar süreyle etkilediği deneysel olarak çalışılmıştır. Üç deneysel koşuldaki katılımcılar karşılaştırıldığında en düşük bellek performansının negatif kalıp yargı tehdidi grubunda, en yüksek performansın pozitif kalıp yargı tehdidi grubunda gözlenmesi beklenmektedir. Kalıp yargı tehdidi metinleri açık manipülasyon yöntemi kullanılarak sunulmuştur. Kalıp yargı tehdidinin ilk ölçümden sonraki ölçümlerde performansı etkilemeye devam edip etmediğini görebilmek amacıyla katılımcılara art arda iki bellek görevi verilmiştir. Negatif kalıp yargı tehdidi koşulundaki katılımcıların diğer gruplarla karşılaştırıldığında ikinci bellek görevinde de en düşük performansı sergilemesi,

pozitif kalıp yargı tehdidi grubundaki katılımcıların diğer koşullardaki akranlarıyla karşılaştırıldığından en yüksek performansı sergilemeleri beklenmektedir. Ayrıca tehdit sunumuyla bellek görevi arasında geçen sürenin ve bu sürede katılımcıların bellekle ilişkili ya da bellekle ilişkisiz bir görev yapıp yapmamalarının performansa etkisini görebilmek amacıyla negatif tehdide maruz kalan bir başka grup (gecikmeli bellek ölçümü grubu) bellek görevini gecikmeyle almıştır. Negatif kalıp yargı tehdidinin katılımcıların bellek performansını ilk bellek görevinde bozduğu ancak sonraki görevlerde performans üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirtilmiştir (Barber ve Mather, 2013a). Bu doğrultuda, negatif kalıp yargı tehdidinin katılımcıların ilk bellek görevindeki performansını bozması, ikinci bellek görevinde böyle bir bozucu etkinin gözlenmemesi beklenmektedir. Literatürde tehdit sunumundan sonra katılımcıların bellek performansını gecikmeli olarak ölçen çalışmalarda, katılımcıların gecikme süresince bellekle ilişkisiz bir görevle oyalandığı görülmektedir (örn; Hess vd., 2009). Bu çalışmalarda negatif tehdidin gecikme sonrasında da katılımcıların bellek performansını etkilediği bildirilmektedir (örn; Kang ve Chasteen, 2009). Ancak, gecikme süresince katılımcıların bellekle ilişkili bir görevle oyalandığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmanın diğer bir amacı, gecikme süresince sunulan görev tipinin (bellekle ilişkili ya da bellekle ilişkisiz) bellek performansına olan etkisini incelemektir. Literatürde konuyla ilgili bir bulgu olmaması sebebiyle, bu çalışmada iki yönlü bir hipotez öngörülemez. Daha önceki çalışmalar yaşlanmaya yönelik olumlu tutumlara sahip yaşlıların, olumsuz tutuma sahip yaşlılara göre negatif kalıp yargı tehdidinin bozucu etkilerine daha fazla direnebildiğini göstermektedir (Fernández-Ballesteros vd., 2015). Bu nedenle, analizlerde katılımcıların yaşlanmaya yönelik tutumlarının hatırladıkları kelimelerle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın Türkiye'deki katılımcılar ile yürütülmesinin yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidi konusunda kültürel bir veri sunarak literatüre katkıda bulunması hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Çalışmada deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Katılımcılar

Dünya Sağlık Örgütü yaşlılığı 65 yaşla birlikte başlayan gelişimsel bir evre olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2015). Avrupa Birliği ise raporlarında 60 yaş üzerindeki bireyleri yaşlı olarak nitelendirmektedir (United Nations, 2017). Yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 60-65 yaşlarının, çoğu gelişmiş ülkede emekliliğin başladığı yaş olarak kabul edildiği görülmektedir (Kowal, Peachey ve World Health Organization, 2001). Kültürlerarası yapılan bir çalışmada da yaşlılık emeklilikle ilişkilendirilmiş ve insanların emekliliğe ayrıldıktan sonra çeşitli bilişsel becerilerinde düşüş gözlemlendiği bildirilmiştir (Mazzonna ve Peracchi, 2012). Bu anlamda yaşlılığın aktif iş hayatının ve üretkenliğin sona ermesi ile başladığı söylenebilir. Kalıp yargı tehdidi çalışmalarında yaşlı kavramının hangi yaşlar arasındaki bireyleri kapsadığı değişkenlik göstermektedir. Örneğin, O'Brien ve Hummert (2006) 48-62 yaş, Desrichard ve Köpetz (2005) 56-80 yaş, Hess ve diğerleri (2004) 57-81 yaş, Chasteen ve diğerleri (2005) 61-87 yaş aralığındaki katılımcıları araştırmaya almışlardır. Bu

çalışmadaki örneklemin 55-65 yaş arası ileri yetişkinlik ve 65-70 yaş arası yaşlılık dönemlerini kapsayacak şekilde sınırlandırılmasına karar verilmiştir.

Bursa Nilüfer Belediyesi Altınşehir Olgun Gençlik Merkezi üyesi olan 55-70 yaş aralığındaki 90 katılımcıdan veri toplanmıştır. Katılımcıların tamamı çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Verilerin toplanmasından sonra bir katılımcı çalışmadan kaygı duyduğu için katılımından vazgeçmiştir. Türk toplumunda Standardize Mini Mental Test skorunun demans için kesme noktası 23 olarak belirlendiğinden (Güngen, Ertan, Eker, Yaşar ve Engin, 2002), bu puanın altında kalan 5 katılımcı örneklemden çıkarılmıştır. Araştırmanın örneklemi 84 katılımcıdan ($M= 61.6$ yaş, $SS= 4.4$) oluşmaktadır. Örneklemin ortalama Standardize Mini Mental Test skorunun 27.48 ($SS= 1.8$) olduğu görülmüştür. Çalışma için etik onay Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından verilmiştir.

Katılımcıların 42' si (%50) erkek, 42' si (%50) kadındır. Eğitim düzeyleri açısından bakıldığında katılımcıların 6' sı (%7,1) ilkokul mezunu; 8' i (%9,5) ortaokul mezunu; 19' u (%22,6) lise mezunu, 47' si (%56) üniversite mezunu, 4' ü (%4,8) lisansüstü mezundur. Katılımcıların geneli emekli (%85,7), genelde orta düzeyde gelire sahip (%89,3) ve genel olarak yaşamının büyük çoğunu büyük şehirde (%82,1) geçirmiştir.

Materyaller

Demografik bilgi formu

Katılımcıların yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyi, meslekleri, gelir düzeyleri, medeni durumları, çalışma durumları, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yer, kronik ya da psikiyatrik bir rahatsızlıklarının olup olmadığı, düzenli bir ilaç kullanıp kullanmadıkları gibi bilgilerin sorulduğu bir formdur.

Standardize Mini Mental Test

İlk kez Folstein, Folstein ve McHugh (1975) tarafından geliştirilen ve Türk toplumunda hafif demans tanısında geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Güngen vd. (2002) tarafından yapılan Standardize Mini Mental Test, kişinin yönelim, kayıt hafızası, dikkat ve hesaplama, hatırlama, lisan testleri kategorilerinde tepkilerini ölçmektedir. Bu çalışmada katılımcıların demans kriterleri gösterip göstermediklerini kontrol edebilmek ve zihinsel performanslarını engelleyecek nörolojik bir problem yaşayıp yaşamadıklarını anlayabilmek amacıyla kullanılmıştır.

Manipülatif Metinler ve Kontrol Metni

Negatif kalıp yargı tehdidi, pozitif kalıp yargı tehdidi ve kontrol koşuluna atanan katılımcılara araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan metinler sunulmuştur. Negatif kalıp yargı tehdidi metninde araştırmanın bellek kapasitesini ölçmeyi hedeflediği ve bellek kapasitesinin yaşın artmasına bağlı olarak düşüş göstereceği belirtilmiştir. Pozitif kalıp yargı tehdidi metninde araştırmanın bellek kapasitesini ölçmeyi hedeflediği ve bellek kapasitesinin yaşla birlikte azalmadığı hatta bazen arttığı ile ilgili araştırma bulgularına yer verilmiştir. Kontrol metninde ise yaşlanma ve

yaşlanmayla ilişkili bellek kayıplarından bağımsız olarak, araştırmanın dili kullanma ve kelime işleme becerilerini ölçmeyi hedeflediği belirtilmiş ve bu becerilerle ilgili bilimsel bulgulara yer verilmiştir. Tüm metinlerde kelime sayıları, yazım stilleri, puntoları denk tutulmuş, yazıda sunulan bilimsel referansların aynı tarih aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Literatürde bellek teriminin kullanılmasına karşın Türkiye’de halk arasında hafıza kelimesinin yaygın bir şekilde kullanılması sebebiyle, hazırlanan metinlerde bellek yerine hafıza kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Kelime listeleri

Katılımcıların bellek performanslarını ölçmek amacıyla oluşturulan iki adet kelime listesidir. Listelerde Tekcan ve Göz (2005)’ün Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğünde yer alan, en sık kullanılan 60 kelime kullanılmıştır. Listeler oluşturulurken kalıp yargı tehdidinin örtük olarak harekete geçirilmesini önlemek için genç, yaşlı, ölüm, hafıza gibi kelimeler ve bu kelimelerin bağlantılı olduğu çağrışım setlerinde yer alan diğer kelimeler listelere alınmamıştır. Her liste 30 kelimenin A4 kâğıdına 15’li iki sütun şeklinde sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Kelimeler Times New Roman yazı tipinde, 14 punto ve koyu harflerle yazılmıştır. İki listenin kelime sıklığı açısından eşitlenmesi amacıyla aynı sıklıkta kullanılan kelimeler farklı listelere yerleştirilmiştir. Kelimelerin diziliminden kaynaklanan karıştırıcı bir etki olmaması için her listedeki kelimeler üç farklı dizilimde sıralanmış, farklı sıralanmış listeler katılımcılara rastgele sunulmuştur. Listelerin sunum sırasından kaynaklanan bir etki olmaması için de katılımcıların yarısına ilk bellek görevinde birinci liste, diğer yarısına ilk bellek görevinde ikinci liste verilmiştir.

Doldurucu görev

Negatif kalıp yargı tehdidi-gecikmeli bellek ölçümü grubundaki katılımcılara sunulan resim eşleme görevinde, katılımcılardan istenen üstte sunulan dört resim ile kendilerine verilen resmi birebir eşlemesidir. Bu koşuldaki katılımcıların performanslarını etkileyebilecek bir kaygı yaşatmamak amacıyla doldurucu görev oldukça basit seçilmiştir.

Yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutum ölçeği (YYTÖ)

Otrar (2016) tarafından geliştirilen ve geçerlik, güvenirlik çalışmaları yapılan ölçeğin yaşlılığa ve yaşlanmaya ilişkin tutumları ölçmek amacıyla güvenle kullanılabileceği belirtilmiştir. Toplam 45 maddeden oluşan ölçeğin 4 alt boyutu vardır: yaşlılığı kabullenme zorluğu, sosyal yıpranma algısı, yaşamla baş etme zorluğu, olumsuz imge. Ölçeğin tüm maddeleri için iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .97$, yaşlılığı kabullenme zorluğu alt boyutu için $\alpha = .93$, sosyal yıpranma algısı alt boyutu için $\alpha = .93$, yaşamla baş etme zorluğu alt boyutu için $\alpha = .91$, olumsuz imge alt boyutu için $\alpha = .90$ olarak bulunmuştur. Bu çalışmada yaşlanmayla ilgili kalıp yargıların yaşlıların bellek performansına etkisine Türk toplumundaki yaşlıların yaşlanmayla ilgili tutumlarının olası etkisini de görebilmek amacıyla kullanılmıştır.

İşlem

Katılımcılar uygulamaları ayrı ayrı olmak üzere tek oturumda gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılara uygulamadan önce gerçekleştirilen ön görüşmede öncelikle araştırmaya katılım, çekilme hakkı ve araştırmanın amacı hakkında bilgilerin yazılı olduğu bir form sunulmuş ve onamları alınmıştır. Araştırma hakkında genel bilgilerin verilmesinin ardından katılımcılara demografik bilgi formu sunulmuştur ve zihinsel performanslarını engelleyecek nörolojik bir problem yaşayıp yaşamadıklarını anlayabilmek için Standardize Mini Mental Test (Güngen vd., 2002) uygulanmıştır. İlk görüşmenin ardından katılımcılar üç deneysel koşula rastgele atanmışlardır: pozitif kalıp yargı tehdidi koşulu, negatif kalıp yargı tehdidi koşulu, kalıp yargı tehdidi sunulmayan kontrol koşulu. Negatif kalıp yargı tehdidi sunulan katılımcıların yarısı hemen bellek görevi alırken diğer yarısı bellek görevini gecikmeyle almıştır. Negatif kalıp yargı tehdidi koşullarındaki katılımcılara negatif kalıp yargı tehdidi metni, pozitif kalıp yargı koşulundaki katılımcılara pozitif kalıp yargı tehdidi metni ve kontrol koşulundaki katılımcılara ise kontrol metni sunulmuş ve katılımcılardan metinleri içlerinden okumaları istenmiştir. Tüm koşullarda katılımcılara araştırmanın amacının metinlerde sunulan bu bulguların test edilmesi olduğu söylenmiştir.

Negatif kalıp yargı tehdidi- gecikmeli bellek ölçümü grubundaki katılımcılara metni okumalarının ardından ve bellek testlerini almalarının öncesinde 5 dakika süreyle resim eşleme görevi verilmiştir. Gecikmeli grupta metnin sunulmasının ardından verilen resim eşleme görevini, diğer gruplarda ise metinlerin sunulmasını takiben tüm katılımcılara ilk bellek performanslarını ölçmek için ilk kelime hatırlama görevi uygulanmıştır. Bu ilk kelime hatırlama görevinde katılımcılara ilk kelime listesi verilmiş ve katılımcılardan kâğıtta yazılı bu kelimeleri ezberlemeleri istenmiştir. Katılımcılara ezberlemeleri için 2 dakika süre verilmiştir. Süre araştırmacı tarafından tutulmuş, süre bitiminde liste alınıp katılımcıya boş kâğıt sunulmuştur. Ardından katılımcılardan kendilerine verilen boş kâğıda hatırlayabildikleri kadar çok kelimeyi yazmaları istenmiştir. Bunun için de kendilerine 3 dakika süre verilmiş, süre aynı şekilde araştırmacı tarafından takip edilmiştir. Kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerine etkisinin süresini görebilmek amacıyla tüm gruplarda ilk hatırlama görevinin ardından hemen ikinci kelime listesi sunulmuş ve aynı işlem yolu takip edilmiştir. Katılımcılara metinlerin sunulması ile negatif kalıp yargı tehdidi, pozitif kalıp yargı tehdidi ve kontrol koşulundaki görevlerin tamamlanması toplam 10 dakika, negatif kalıp yargı tehdidi-gecikmeli bellek ölçümü grubunda 15 dakika sürmüştür. Daha sonra tüm katılımcılara bellek görevlerini takiben YYTÖ uygulanmıştır. Ölçeğin bellek testlerinden sonra uygulanmasının nedeni, ölçeğin maddelerinin kalıp yargı tehdidini aktive etme ihtimalini elimine etmektir. Çalışma sona erdiğinde katılımcılara katılımları için teşekkür edilmiş ve son görüşme için kendilerine bilgi verilmiştir. Katılımcılar aynı kurumdan alındığı için birbirlerine araştırmanın amacıyla ilgili bilgi paylaşma olasılıkları sebebiyle, son görüşme oturumları tüm katılımcılardan veri toplanmasının ardından yapılmıştır. Son görüşmede katılımcılar araştırmanın gerçek amacı hakkında bilgilendirilmiş, varsa soruları yanıtlanmış ve katılımları için kendilerine teşekkür edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada toplanan verilerin analizinde Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı (SPSS 20) kullanılmıştır. Analizlerde ve ardından yapılan karşılaştırmalarda istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

Bazı Demografik Değişkenler İçin Kelime Hatırlama Görevi Sonuçları

Cinsiyet değişkeni için iki kelime listesinde elde edilen ortalama hatırlanan kelime sayıları Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Cinsiyet demografik değişkeni için her iki hatırlama görevinde doğru hatırlanan kelime sayıları.

Koşul		Kadın	Erkek	Toplam
Liste 1	Ortalama	12,95*	10,17	11,56
	Standart sapma	3,87	2,75	3,62
	N	42	42	84
Liste 2	Ortalama	12,19*	10,24	11,21
	Standart sapma	3,73	3,25	3,61
	N	42	42	84

Kadın ve erkeklerin hatırladıkları kelime sayılarını karşılaştırmak için yapılan bağımsız t testi sonucunda, hatırlanan kelime sayılarının cinsiyet değişkenine göre hem ilk ($t_{0,05; 82} = -3,803$), hem de ikinci ($t_{0,05; 82} = -2,559$) kelime listesinde anlamlı şekilde farklı olduğu bulunmuştur. Kadınlar iki görevde de erkeklerden anlamlı şekilde daha fazla kelime hatırlamıştır.

Eğitim düzeyi değişkeni için iki kelime listesinde elde edilen ortalama hatırlanan kelime sayıları Tablo 2' de gösterilmektedir.

Tablo 2. Eğitim düzeyi demografik değişkeni için her iki hatırlama görevinde doğru hatırlanan kelime sayıları.

Koşul		Üniversite Altı	Üniversite ve üzeri	Toplam
Liste 1	Ortalama	10,39	12,31*	11,56
	Standart sapma	3,12	3,74	3,62
	N	33	51	84
Liste 2	Ortalama	10,03	11,98*	11,21
	Standart sapma	3,40	3,57	3,61
	N	33	51	84

İki farklı eğitim düzeyi (üniversite altı, üniversite ve üzeri) için her iki bellek görevinde hatırlanan kelime sayıları bağımsız t testi ile ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. İki grubun hatırladıkları kelime

sayılarının ilk bellek görevinde ($t_{0,05; 82} = -2,445$) ve ikinci bellek görevinde ($t_{0,05; 82} = -2,492$) anlamlı şekilde farklı olduğu bulunmuştur. Üniversite ve üzeri eğitim görmüş katılımcılar üniversite altı eğitim almış katılımcılara göre iki bellek görevinde de anlamlı şekilde daha fazla kelime hatırlamışlardır.

Katılımcılara Sunulan Metinlerin Hatırlanan Kelime Sayılarına Etkileri

Üç farklı metnin sunulmasından sonra ilk bellek görevi için elde edilen ortalama hatırlanan kelime sayıları Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3. Üç farklı metnin sunulmasının ardından ilk hatırlama testinde doğru hatırlanan kelime sayıları.

	Koşul			Toplam
	Negatif Kalıp Yargı Tehdidi Metni	Pozitif Kalıp Yargı Tehdidi Metni	Kontrol Metni	
Ortalama	11,59	11,85	11,40	11,56
Standart sapma	3,51	3,39	4,64	3,82
N	22	20	20	62

Yapılan varyans analizi, deneyde sunulan kalıp yargı tehdidi metinlerinin sonucunda birinci liste için hatırlanan kelime sayılarının anlamlı şekilde birbirinden farklılaşmadığını göstermiştir ($F_{2,59} = .068$; $p = .934$).

Negatif Tehdit Sonrası Bellek Görevine Kadar Geçen Sürenin Hatırlanan Kelime Sayılarına Etkileri

Negatif kalıp yargı tehdidi sunulan katılımcıların yarısına tehdit sonrasında hemen bellek görevi verilirken, diğer yarısına bellek görevi öncesinde 5 dakika süreyle bellekle ilişkisiz oyalayıcı bir görev sunulmuştur. Katılımcılara sunulan negatif kalıp yargı tehdidi sonrasında hemen ya da gecikmeli bellek ölçümü yapmanın performansı nasıl etkileyeceğini görebilmek için, negatif kalıp yargı tehdidi ve negatif kalıp yargı tehdidi- gecikmeli bellek ölçümü grupları ilk listedeki hatırladıkları kelime sayısı bakımından tek yönlü ANOVA ile karşılaştırılmıştır. Negatif kalıp yargı tehdidine maruz bırakılan katılımcılardan; tehdit sonrası hemen bellek görevi alan katılımcıların ortalama 11,59 (N= 22, SS= 3.51), gecikmeli bellek görevi alan katılımcıların ortalama 11,41 (N=22, SS= 3.07) kelime hatırladıkları görülmüştür. Yapılan varyans analizi sonucunda hatırlanan kelime sayılarının bellek görevine kadar geçen süre açısından anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($F_{1,42} = .033$; $p = .856$). Tehdit sonrası bellek görevine kadar geçen sürenin katılımcıların bellek performansını etkilemediği görülmüştür.

Negatif Tehdit Sonrası Bellek Görevine Kadar Geçen Sürede Gerçekleştirilen Görev Türünün Hatırlanan Kelime Sayılarına Etkileri

Negatif kalıp yargı tehdidi sunumunun ardından katılımcılardan bir kısmı 5 dakika sürecek olan ilk kelime hatırlama görevine başlarken; diğer kısmı (gecikmeli ölçüm grubu) aynı süre boyunca bellekle ilişkisiz basit bir görevle meşgul olmuştur. Negatif kalıp yargı tehdidi sunulan katılımcıların ilk 5 dakika yaptıkları görevin bellekle ilişkili olup olmamasının, bellek görevindeki performanslarına etkisini görebilmek amacıyla, negatif kalıp yargı tehdidi grubundaki katılımcıların ikinci ve gecikmeli ölçüm grubundakilerin ilk bellek görevinde hatırladıkları kelime sayıları tek yönlü ANOVA ile karşılaştırılmıştır. Negatif kalıp yargı tehdidine maruz bırakılan katılımcıların ikinci bellek görevinde ortalama 10,55 (N=22, SS= 3.35), negatif kalıp yargı tehdidi- gecikmeli ölçüm grubundaki katılımcıların ilk bellek görevinde ortalama 11,55 (N=22, SS= 2.88) kelime hatırladıkları görülmüştür. Yapılan varyans analizi sonucunda hatırlanan kelime sayılarının gerçekleştirilen görev türü açısından anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($F_{1,42} = 1.130; p = .294$).

Kelime Hatırlama Görevlerindeki Tekrarlı Ölçüm Sonuçları

Literatürde negatif kalıp yargı tehdidinin ilk bellek görevi için gözlenmesine karşın sonraki bellek ölçümlerinde böyle bir etkinin gözlenmemesi üzerine araştırmada katılımcılara kalıp yargı tehdidi metinlerini takiben peş peşe iki kelime hatırlama görevi verilmiştir. Katılımcılar birinci bellek görevinde ortalama 11,56 (SS= 3,62) kelime hatırlarken, ikinci bellek görevinde ortalama 11,21 (SS= 3,61) kelime hatırlamışlardır. Katılımcıların bellek performansının bu iki bellek görevi arasında geçen zamanda gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığını görebilmek amacıyla hatırlanan kelime sayıları tekrarlı ölçümler için varyans analizi kullanılarak incelenmiştir. Mauchly testinde küresellik varsayımı tekrarlı ölçüm değişkeninin iki düzeyi olması nedeniyle göz ardı edilmiştir. Analiz sonunda iki kelime listesi arasında geçen sürenin hatırlanan kelime sayıları üzerindeki ana etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($F_{1,59} = 1.33; p = .253$). Katılımcıların birinci kelime listesi ile ikinci kelime listesinde gösterdikleri bellek performansı benzerdir. Ayrıca, katılımcıların iki kelime listesinde hatırladıkları kelime sayıları ile atandıkları kalıp yargı tehdidi koşulu arasındaki etkileşim etkisi anlamlı bulunmamıştır ($F_{2,59} = 1.83; p = .17$).

Yaşlanma ve Yaşlılığa İlişkin Tutum Ölçeğinin Hatırlanan Kelime Sayılarıyla İlişkisi

Yapılan araştırmada kalıp yargı tehdidi metinlerinin hatırlanan kelime sayısına etkisine katılımcıların tutumlarının karıştırıcı bir etkide bulunup bulunmadığını incelemek amacıyla Otrar (2016) tarafından geliştirilen Yaşlanma ve Yaşlılığı İlişkin Tutum Ölçeği (YYTÖ) katılımcılara çalışmanın sonunda sunulmuştur. Bu çalışmadaki katılımcıların verdikleri cevaplar açısından 45 maddeden oluşan ölçeğin toplam ve 4 alt boyutuna ilişkin iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. İç tutarlılık güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach alfa değerleri YYTÖ ölçek toplamı için $\alpha = .91$, yaşlılığı kabullenme zorluğu alt boyutu için $\alpha = .79$, sosyal yıpranma algısı alt boyutu için $\alpha = .74$, yaşla baş etme zorluğu alt boyutu için $\alpha = .78$, olumsuz imge alt boyutu için $\alpha = .64$ olarak bulunmuştur.

Tablo 4. Her iki kelime hatırlama görevinde hatırlanan kelime sayısı ile YYTÖ toplam ve alt boyutları ilişkisine ait korelasyon tablosu.

		YYTÖ				
		Toplam	Kabullenme	Yıpranma	Baş etme	Olumsuz imge
Liste 1	Korelasyon	,026	,054	,086	,060	-,179
	<i>P</i>	.814	.625	.435	.590	.104
	<i>N</i>	84	84	84	84	84
Liste 2	Korelasyon	,045	,097	,025	,105	-,115
	<i>P</i>	.685	.378	.818	.343	.299
	<i>N</i>	84	84	84	84	84

İki liste için de hatırlanan kelime sayıları ile kişilerin tutumlarının bir ilişkisi olup olmadığı görebilmek amacıyla iki değişken için korelasyon analizi yapılmıştır. Shapiro Wilk testi Yaşlanma ve Yaşlılığı İlişkin Tutum Ölçeği toplamı ($w = .99$; $p = .747$) ve yaşlılığı kabullenme zorluğu ($w = .99$; $p = .747$), sosyal yıpranma algısı ($w = .99$; $p = .747$), yaşamla baş etme zorluğu ($w = .99$; $p = .747$), olumsuz imge ($w = .99$; $p = .747$) alt boyutların her birinin dağılımının normal olduğunu göstermektedir. Korelasyon analizi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar Tablo 4' te verilmiştir. İki kelime hatırlama görevi için de hatırlanan kelime sayıları ve YYTÖ toplam ve alt boyutları arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu sebeple kovaryans analizi yapmaya gerek duyulmamıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada yaşlanmayla ilgili pozitif kalıp yargı tehdidi, negatif kalıp yargı tehdidi ve kontrol koşuluna atanan 55-70 yaş arasındaki kişilerin bellek performansı ve maruz kaldıkları kalıp yargı tehdidinin bellek performansını ne kadar süreyle etkilediği deneysel olarak çalışılmıştır. Literatürde yaşlanmayla ilgili negatif kalıp yargı tehdidinin tutarlı bir şekilde bellek becerilerini zayıflattığı, pozitif kalıp yargı tehdidinin ise ya performansı iyileştirdiği (örn; Hess vd., 2004) ya da negatif tehdidin yıkıcı etkilerini engellediği (örn; Hess vd., 2003) gösterilmiştir. Çalışmanın bulguları kalıp yargı tehdidi ile ilgili metinlere maruz kalan katılımcıların hatırladıkları kelime sayılarının gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermiştir. Katılımcıların hem ilk hem de ikinci bellek testindeki performansları benzerdir. Negatif kalıp yargı tehdidine maruz kalan katılımcılara bellek testinin gecikmeli ya da hemen sunulması hatırlanan kelime sayısı açısından anlamlı bir farka neden olmamıştır. Ayrıca negatif kalıp yargı tehdidi grubundaki katılımcıların bellek testindeki performansları aradan geçen sürede bellekle ilişkili ya da bellekle ilişkisiz bir görev yapıp yapmadıklarından etkilenmemiştir. Bu bulgular daha önceki çalışmaların aksine negatif kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ve etki süresi açısından gruplar arasında herhangi bir farklılık gözlenmediğini göstermektedir.

Literatürde kalıp yargı tehdidi konusunda yapılan çalışmalarda sıklıkla bellek bozulmaları hakkında bilgilerin yer aldığı metinlerin sunulduğu açık manipülasyonlar kullanılmakta (örn; Andreoletti ve Lachman, 2004) ve bu metinler sıklıkla bilgilerin belleğe kodlanmasından önce sunulmaktadır (örn; Hess vd., 2003). Ayrıca bellek performansı üzerinde tutarlı olarak bozucu bir etkisi olduğu rapor edildiği için (Armstrong vd., 2017) serbest hatırlama görevlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Kang ve Casteen, 2009). Bu çalışmada daha önceki çalışmalarla tutarlı bir yöntem seçilmiş (örn; Barber ve Mather, 2013a; Hess ve Hinson, 2006; Hess vd., 2004); kalıp yargı tehdidi açık manipülasyon kullanılarak tetiklenmiş ve serbest hatırlama görevi kalıp yargı tehdidi sunumunun sonrasında verilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın beklenmedik bulguları deney düzeninden kaynaklanmamaktadır. Bununla birlikte, örneklem grubunun yapısının, örneklem grubunun kültürel özelliklerinin ve deneyin gerçekleştiği ortamın bulgularla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın örneklemini eğitim düzeyi yüksek, tutum ölçeğinden aldıkları puanlar açısından yaşlılığı kabullenmede zorluk yaşamayan ve yaşlanmayla ilgili olumsuz bir imgeye sahip olmayan, genel anlamda sosyal hayata aktif katılım gösteren ve akran etkileşimi yoğun olan katılımcılardan oluşmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda sözü edilen bu özelliklere sahip yaşlılarda kalıp yargı tehdidinin performansa etki etmediği bildirilmiştir (Fernández-Ballesteros vd., 2015; Horton vd., 2010). Örneklem grubundaki katılımcıların tamamı 55 yaş üstü üyelerine yönelik sportif, sanatsal ve kültürel anlamda çeşitli kurslar sunan ve öğrenmenin her yaşta mümkün olduğunu salık veren bir merkeze devam etmekte ve 'olgun gençler' olarak adlandırıldıkları bu merkezde sıklıkla cesaretlendirilmekte ve takdir görmektedirler. Kişilerin kalıp yargı tehdidine karşı güçlendirilebileceği (Good, Aronson ve Inzlicht, 2003) hesaba katıldığında, katılımcıların farkında olmaksızın tehdiye karşı dayanıklı hale getirilmiş olabileceği ve tehdidin bu sebeple aktive edilememiş olduğu düşünülebilir. Daha sonraki çalışmalarda iyi eğitilmiş, yaşlanmaya yönelik olumlu tutumlara sahip ve kaliteli akran iletişimine sahip olmanın, yaşlılıkla ilgili kalıp yargıların yıkıcı etkilerine direnebilme konusunda koruyucu bir faktör olup olmadığının değerlendirilmesi literatüre katkı sağlayabilir.

Önceki çalışmalarda yaşlı grubuna aidiyeti yüksek olan yaşlıların grup aidiyeti düşük olanlarla karşılaştırıldığında kalıp yargı tehdidine daha duyarlı oldukları ve daha düşük bellek performansı gösterdikleri bulunmuştur (Kang ve Chasteen, 2009; O'Brien ve Hummert, 2006). Ayrıca düşük grup aidiyetinin tehdit etkisini azaltan bir tampon görevi gördüğü ifade edilmektedir (Hess ve Hinson, 2006). Çalışmanın katılımcılarının yaşlılık ve yaşlanmaya yönelik tutum ölçeğini tamamlarken yaşlılığa ilişkin okudukları ifadelerle yaygın şekilde 'Bu soruyu kendimi düşünerek mi, yaşlıları düşünerek mi cevap vereceğim?' şeklinde tepki vermeleri test gözlemi olarak dikkat çekmiştir. Bir olasılık katılımcıların yaşlıları dış grup olarak değerlendirmeleri nedeniyle manipülatif metinlerin kendileri ile ilişkili olmadığını düşünmüş olmalarıdır. Yapılacak yeni çalışmalarda deney öncesinde katılımcıların söz konusu kalıp yargılara sahip olup olmadıkları sorgulanabilir (örn; Schmader ve Johns, 2003). Grup aidiyetini engellemiş olma olasılığı bulunan bir diğer faktörün de örneklemin yaş aralığı olabileceği düşünülmüştür. Bu çalışmanın örnekleminin ileri yetişkinlik ve yaşlılık

dönemlerinde olan kişilerden oluşması, katılımcıların yaşlı grubuna yönelik aidiyet duymamaları sebebiyle kalıp yargılardan etkilenmemiş olabileceklerini akla getirmektedir. Ancak, literatüre bakıldığında örneklem grubu bu çalışmayla benzer yaş aralığına sahip çalışmalarda da tehdit etkisinin gözlemlendiği rapor edilmektedir (örn; Hess vd., 2004).

Yaşlanma evrensel bir gelişim basamağıdır. Başlangıç yaşı ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, yaşlılıkta görülen bellek kayıpları genel geçerdir (Van Petten, 2004). Farklı ülkelerden elde edilen tutarlı bulgular yaşlanmayla ilgili kalıp yargıların performansa etkisinin de evrensel olacağını göstermektedir (örn; Desrichard ve Köpetz, 2005; Lu, Feng, Yu, Tian, Hong ve Zheng, 2015; Meneghetti, Muffato, Suitner, De Beni ve Borella, 2015; Zuber, Ihle, Blum, Desrichard ve Kliegel, 2019). Ancak yapılan bazı çalışmalar yaşlanmayla ilgili kalıp yargı tehdidinin bellek performansına etkisinde kültürel farklar olduğuna (Cavallini, Bottiroli, Fastamev ve Hertzog, 2013; Levy ve Langer, 1994; Yoon, Hasheri, Feinberg, Rahhal ve Winocur, 2000) ve etki büyüklüğü açısından bölgesel farklılıklar gözlemlendiğine (Lamont, Swift ve Abrams, 2015) işaret etmektedir. Ayrıca, yaşlanmaya ilişkin pozitif bakış açısına sahip toplumlarda, yaşlıların kalıp yargılara karşı daha dirençli oldukları bilinmektedir (Levy ve Langer, 1994). Bu çalışmanın Türkiye’de yapılan ilk deneysel çalışma olması sebebiyle, kültürel özelliklerin tehdit etkisini engelleyip engellemediğini söylemek için yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Negatif kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki olumsuz etkilerinin Türkiye’deki yaşlılarda yapılan sonraki çalışmalarda da gözlenmemesi durumunda kültürel anlamda koruyucu faktörlerin araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Literatürde yalıtılmış bir laboratuvar ortamında test alan katılımcılarda test koşullarının kendisinin kaygı uyandırabileceğine ve bu kaygının performansı olumsuz yönde etkileyebileceğine dikkat çeken çalışmalar bulunmaktadır (örn; Geraci, Hughes, Miller ve De Forrest, 2016). Bu çalışmalar negatif kalıp yargı tehdidinin artan kaygı ile bağlantılı olarak bellek performansını zayıflattığını öne sürmektedirler (örn; Lu vd., 2015). Bu çalışmada kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etkisinin gözlenmemiş olması katılımcıların aşına oldukları bir ortamda araştırmaya katılmaları ile ilişkili olabilir. Katılımcıların yalıtılmış bir laboratuvar ortamına kıyasla aşına oldukları bir ortamda kalıp yargı tehdidine maruz kalmaları beklenenden daha düşük düzeyde kaygı hissetmelerine ve tehdit metinlerinin beklenen etkisinin engellenmesine yol açmış olabilir. Yapılacak yeni çalışmalarda test ortamı değişkeninin kontrol edilmesi ve birbirini tanımayan yaşlı gruplarıyla çalışılması faydalı olacaktır.

Araştırmada cinsiyet ve eğitim düzeyinin bellek performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Yapılan bir meta analiz çalışmasında kadınların kalıp yargı tehdidinden erkeklere kıyasla daha fazla etkilendiklerinin rapor edilmesi (Lamont vd., 2015) sebebiyle bu çalışmadaki cinsiyet değişkeni kontrol edilmiş ve tüm gruplarda kadın ve erkek sayıları eşit tutulmuştur. Atandıkları koşuldan bağımsız olarak eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan yaşlılar, eğitim düzeyi üniversite altı olan akranlarına göre daha iyi bellek performansı göstermişlerdir. Ayrıca kadınların

erkeklerle göre anlamlı şekilde daha iyi bellek performansı sergiledikleri görülmüştür. Bu bulgular bellek performansının eğitim düzeyi (örn; Souza-Talarico, Caramelli, Nitrini ve Chaves, 2007; Horton vd., 2010) ve cinsiyet (örn; de Frias, Nilsson ve Herlitz, 2006) değişkenleri ile ilişkili olduğunu rapor eden diğer çalışmalarla uyumludur. Kalıp yargı tehdidinin bellek performansı üzerindeki etkisinin araştırılacağı sonraki çalışmalarda bu değişkenlerin kontrol edilmesi gerekmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olması ve hayatlarının çoğunu büyük şehirde geçiren, meslek sahibi ve ortalama gelir düzeyinde kişilerden oluşması çalışmanın bulgularını genelleme konusundaki en önemli kısıtlılıklarından biridir. Yüksek eğitim düzeyi kalıp yargı tehdidine karşı koruyucu bir özellik olarak düşünülmektedir (Andreoletti ve Lachman, 2004). Bu açıdan bakıldığında örneklem grubunun %60,8' inin üniversite ve üzeri düzeyde eğitiminin olması katılımcıların manipülasyonlardan korunmasına yol açmış olabilir. Deneysel çalışmaların genel olarak yazılı materyalle yapılması ilkökul mezunu olan ve okuma yazma bilmeyen katılımcıları araştırmaya katmayı güçleştirmektedir. Yeni çalışmalarda sözel/işitsel manipülasyon yöntemlerinin kullanılması ve katılımcıların toplumun farklı kesimlerini kapsayacak şekilde oluşturulması tercih edilebilir. Bu çalışmadaki katılımcıların üst yaş sınırının 70 olarak belirlenmesi kalıp yargı tehdidinin etkisini kısıtlamış olabilir. Her ne kadar farklı yaş aralığındaki katılımcıların yer aldığı daha önceki çalışmalarda kalıp yargı tehdidi etkisi yaygın olarak gözlenmiş olsa da (örn; Hess vd., 2003; Hess vd., 2004) benzer bir deneysel yöntemin kullanıldığı yakın tarihteki bir çalışma kalıp yargı tehdidi etkisinin sadece 70 yaş üzerindeki yaşlılarda gözlendiğini rapor etmiştir (Zuber vd., 2019). Sonraki çalışmalarda yaş aralığının genişletilip kalıp yargı tehdidinin farklı yaş grupları açısından farklılaşmış farklılaşmadığı incelenebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada akranlarıyla etkileşim içinde bulunan ve kendilerini geliştirebilmelerine imkân tanıyan sosyal olanaklara sahip katılımcıların yaşlanmayla ilgili negatif kalıp yargılara direnebildiği gözlenmiştir. Literatürde bu çalışmanın örneğine benzer örneklerle kullanarak katılımcıların yaşlanmayla ilgili negatif kalıp yargılara direnebildiğini bulgulayan başka araştırmalar bulunmaktadır (örn; Fernández-Ballesteros vd., 2015; Horton vd., 2010). Bu çalışmalarda da katılımcıların akranlarıyla etkileşim içinde buldukları ve kendilerini geliştirebilmelerine imkân tanıyan sosyal olanaklara sahip oldukları görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020) verileri Türkiye'nin hızla yaşlanan bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Nüfus projeksiyonları 2023 yılında Türkiye nüfusunun %10,2' sinin, 2080 yılında ise %25,6' sının yaşlılardan oluşacağını öngörmektedir (TÜİK, 2020). Buna rağmen toplumda yaşlılara yönelik sosyal destek mekanizmalarının yeterince işletilmediği gözlenmektedir (Umutlu ve Epik, 2019). Türkiye'de yaşlıların %56,4' ü kendisini yalnız ve atıl hissettiklerini, %86,4' ü içerisinde çeşitli sosyal hizmetlerin bulunduğu, ücretsiz bir gündüz bakım evi talep ettiklerini ve akranlarıyla olmayı istediklerini bildirmektedir (Turhan, Güncan, Ercan ve Erkoyuncu, 2019). Bu çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, sunulacak sosyal destek mekanizmalarının yaşlıların hayatında anlamlı değişikliklere yol açabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, bu mekanizmaların yerelde kalmaması ve ulusal bir politika haline dönüştürülerek yaygınlaştırılması önerilmektedir. Elde edilen bulgular

önleme ve politika geliştirme konusunda kanıt sağlayarak sosyal hizmet alanının toplumsal ruh sağlığını artırmaya yönelik bilgi birikimine katkı sunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, yaşlılara hizmet sunan tıp, hemşirelik, psikoloji ve sosyal hizmet gibi alanların mesleki uygulamalarına ve eğitim süreçlerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, kalıp yargı tehdidi alanına Türkiye’den deneysel bir veri sağlaması bakımından ilk olan çalışmanın, kültürler arası yapılacak yeni çalışmalar için veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Araştırma için Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan (30.11.2018 tarihli, 2018-10 sayılı) etik onay alınmıştır. Ayrıca Altınşehir Olgun Gençlik Merkezi üyeleriyle çalışmanın yürütülebilmesi için Bursa Nilüfer Belediyesi Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü’nden (19.12.2018 tarihli, 168315 sayılı) olur alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANLARI

Yazarlar çalışmada birinci yazarın %35, ikinci yazarın %40 ve üçüncü yazarın %25 katkı oranı olduğunu bildirmektedirler.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını bildirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdou, C. M., Fingerhut, A. W., Jackson, J. S. ve Wheaton, F. (2016). Healthcare stereotype threat in older adults in the health and retirement study. *American journal of preventive medicine*, 50(2), 191-198.
- Andreoletti, C., ve Lachman, M. E. (2004). Susceptibility and resilience to memory aging stereotypes: Education matters more than age. *Experimental Aging Research*, 30, 129 –148.
- Armstrong, B., Gallant, S. N., Li, L., Patel, K. ve Wong, B. I. (2017). Stereotype threat effects on older adults’ episodic and working memory performance: A meta-analysis. *Gerontologist*, 57, 193–205.
- Barber, S. J., Hamel, K., Ketcham, C., Lui, K. ve Taylor-Ketcham, N. (2020). The effects of stereotype threat on older adults’ walking performance as a function of task difficulty and resource evaluations. *Psychology and aging*, 35(2), 250.
- Barber, S. ve Mather, M. (2013a). Stereotype threat can reduce older adults' memory errors. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 66 (10), 1888–1895.

- Barber, S. ve Mather, M. (2013b). Stereotype threat can enhance, as well as impair, older adults' memory. *Psychological Science*, 24 (12), 2522–2529.
- Ben-Harush, A., Shiovitz-Ezra, S., Doron, I., Alon, S., Leibovitz, A., Golander, H., ... ve Ayalon, L. (2017). Ageism among physicians, nurses, and social workers: findings from a qualitative study. *European journal of ageing*, 14(1), 39-48.
- Bosson, J. K., Haymovitz, E. L. ve Pinel, E.C. (2004). When saying and doing diverge: The effects of stereotype threat on self-reported versus non-verbal anxiety. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 247–255.
- Bowd, A. D. (2003). Stereotypes Of Elderly Persons In Narrative Jokes. *Research On Aging*, 25(1), 3-21.
- Bryant, C. ve Koder, D. (2015). Why psychologists do not want to work with older adults—and why they should... *International psychogeriatrics*, 27(3), 351-354.
- Cavallini, E. , Bottiroli, S., Fastame, M. C. ve Hertzog, C. (2013). Age and subcultural differences on personal and general beliefs about memory. *Journal of Aging Studies*, 27, 71-81.
- Chasteen, A. L., Bhattacharyya, S., Horhota, M., Tam, R. ve Hasher, L. (2005). How feelings of stereotype threat influence older adults' memory performance. *Experimental Aging Research*, 31, 235–260.
- De Frias, C.M., Nilsson, L.G. ve Herlitz, A. (2006). Sex differences in cognition are stable over a 10-year period in adulthood and old age. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 13, 574– 87.
- Désert, M., Préaux, M. ve Jund, R. (2009). So young and already victims of stereotype threat: Socio-economic status and performance of 6 to 9 years old children on Raven's progressive matrices. *European Journal of Psychology of Education*, XXIV (2), 207-218.
- Desrichard, O. ve Köpetz, C. (2005). A threat in the elder: The impact of task-instructions, self-efficacy and performance expectations on memory performance in the elderly. *European Journal of Social Psychology*, 35, 537–552.
- Donlon, M. M., Ashman, O. ve Levy, B. R. (2005). Re-Vision Of Older Television Characters: A Stereotype-Awareness Intervention. *Journal Of Social Issues*, 61(2), 307-319.
- Ellis, S. R. ve Morrison, T. G. (2005). Stereotypes Of Ageing: Messages Promoted By Age-Specific Paper Birthday Cards Available In Canada. *The International Journal Of Aging And Human Development*, 61(1), 57-73.
- Fernández-Ballesteros, R., Bustillos, A. ve Huici, C. (2015). Positive Perception of Aging and Performance in a Memory Task: Compensating for Stereotype Threat? *Experimental Aging Research*, 41(4), 410- 425.
- Folstein, M. F., Folstein, S. E. Ve McHugh, P. R. (1975). Mini- Mental State: A Pratical Method for Grading The Cognitive State of Patients for The Clinicians. *Journal of Psychiatry Research*, 12, 189-198.

- Franceschini, G., Galli, S., Chiesi, F. ve Primi, C. (2014). Implicit gender–math stereotype and women's susceptibility to stereotype threat and stereotype lift. *Learning and Individual Differences* 32, 273–277.
- Fresson, M., Dardenne, B., Geurten, M. ve Meulemans, T. (2017). The effect of stereotype threat on older people's clinical cognitive outcomes: Investigating the moderating role of dementia worry. *The Clinical Neuropsychologist*, 31(8), 1306-1328.
- Geraci, L., Hughes, M. L., Miller, T. M. ve De Forrest, R. L. (2016). The Effect of Prior Task Success on Older Adults' Memory Performance: Examining the Influence of Different Types of Task Success. *Experimental Aging Research*, 42(4), 365–381.
- Good, C., Aronson, J. ve Inzlicht, M. (2003). Improving adolescents' standardized test performance: An intervention to reduce the effects of stereotype threat. *Applied Developmental Psychology*, 24, 645 – 662.
- Grady, C. (2012). The cognitive neuroscience of aging. *Nature Reviews Neuroscience*, 13, 491–505.
- Güngen, C., Ertan, T., Eker, E., Yaşar, R. ve Engin, F. (2002). Standardize Mini Mental Test'in Türk Toplumunda Hafif Demans Tanısında Geçerlik ve Güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(4), 273-281.
- Hess, T. M., Auman, C., Colcombe, S. J. ve Rahhal, T. A. (2003). The impact of stereotype threat on age differences in memory performance. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58, 3–11.
- Hess, T. M., Emery, L. ve Queen, T. L. (2009). Task demands moderate stereotype threat effects on memory performance. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 64, 482–486.
- Hess, T. M. ve Hinson, J. T. (2006). Age-related variation in the influences of aging stereotypes on memory in adulthood. *Psychology and Aging*, 21, 621–625.
- Hess, T. M., Hinson, J. T. ve Statham, J.A. (2004). Explicit and implicit stereotype activation effects on memory: Do age and awareness moderate the impact of priming? *Psychology and Aging*, 19 (3), 495- 505.
- Horton, S., Baker, J., Pearce, W. ve Deakin, J. M. (2010). Immunity to popular stereotypes of ageing? Seniors and stereotype threat. *Educational Gerontology*, 36, 353–371.
- Hummert, M.L., Garstka, T.A., Shaner, J.L. ve Strahm, S. (1994). Stereotypes of the elderly held by young, middle-aged, and elderly adults. *Journals of Gerontology*, 49, 240–249.
- Kang, S. K. ve Chasteen, A. L. (2009). The moderating role of age-group identification and perceived threat on stereotype threat among older adults. *The International Journal of Aging & Human Development*, 69, 201–220.

- Koenig, A.M. ve Eagly, A.H. (2005). Stereotype Threat in Men on a Test of Social Sensitivity. *Sex Roles*, 52, 7-8.
- Kowal, P. R., Peachey, K., & World Health Organization. (2001). Information needs for research, policy and action on ageing and older adults: a report of the follow-up meeting to the 2000 Harare MDS Workshop: indicators for the minimum data set project on ageing: a critical review in sub-Saharan Africa, 21 and 22 June 2001, Dar es Salaam, United Republic of Tanzania.
- Köse, G., Ayhan, H., Taştan, S., İyigün, E., Hatipoğlu, S. ve Açıklı, C. H. (2015). Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 57(2), 145-151.
- Krendl, A. C., Ambady, N. ve Kensinger, E. A. (2015). The dissociable effects of stereotype threat on older adults' memory encoding and retrieval. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 4, 103–109.
- Lamont, R.A., Swift, H.J. ve Abrams D. (2015). A review and meta-analysis of age-based stereotype threat: Negative stereotypes, not facts, do the damage. *Psychology and Aging*, 30(1), 80–93.
- Lee, H. S., Jung, H. S. ve Sumner, A. (2015). A cross-cultural analysis of perception on ageist attitudes between Korean and American social work students. *Korean Social Science Journal*, 42(1), 25-37.
- Levy, B. R., Hausdorff, J. M., Hencke, R. ve Wei, J. Y. (2000). Reducing cardiovascular stress with positive self-stereotypes of aging. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 55(4), 205-213.
- Levy, B. R. ve Langer, E. J. (1994). Aging free from negative stereotypes: Successful memory among the American Deaf and in China. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 935–943.
- Chasteen, A. L., Bhattacharyya, S., Horhota, M., Tam, R. ve Hasher, L. (2005). How feelings of stereotype threat influence older adults' memory performance. *Experimental Aging Research*, 31, 235–260.
- Levy, B. R. ve Leifheit-Limson, E. (2009). The stereotype-matching effect: greater influence on functioning when age stereotypes correspond to outcomes. *Psychology and aging*, 24(1), 230.
- Lippmann, W. (1966). *Public opinion* (2. Baskı). Ontario: Collier-Macmillan.
- Lu, A., Feng, Y., Yu, Z., Tian, H., Hong, X. ve Zheng, D. (2015). Anxiety and mind wandering as independent consequences of stereotype threat. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 43, 537–558.

- Mazzonna, F. ve Peracchi, F. (2012). Ageing, cognitive abilities and retirement. *European Economic Review*, 56(4), 691-710.
- Meneghetti, C., Muffato, V., Suitner, C., b, De Beni, R. ve Borella, E. (2015). Map learning in young and older adults: The influence of perceived stereotype threat. *Learning and Individual Differences*, 42, 77-82.
- Nguyen, T. ve Li, X. (2020). Understanding public-stigma and self-stigma in the context of dementia: a systematic review of the global literature. *Dementia*, 19(2), 148-181.
- O'Brien, L. T. ve Hummert, M.L. (2006). Memory Performance of Late Middle–Aged Adults: Contrasting Self–Stereotyping and Stereotype Threat Accounts of Assimilation to Age Stereotypes. *Social Cognition and Aging*, 24(3), 338-358.
- Otrar, M. (2016). Yaşlılık ve Yaşlanmaya İlişkin Tutum Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 527-550.
- Phibbs, S. ve Hooker, K. (2018). An exploration of factors associated with ageist stereotype threat in a medical setting. *The Journals of Gerontology: Series B*, 73(7), 1160-1165.
- Rahhal, T. A., Hasher, L. ve Colcombe, S. J. (2001). Instructional manipulations and age differences in memory: Now you see them, now you don't. *Psychology and Aging*, 16(4), 697.
- Régner, I., Mazerolle, M., Alescio-Lautier, B., Clarys, D., Michel, B., Paccalin, M., ... ve Huguet, P. (2016). Aging stereotypes must be taken into account for the diagnosis of prodromal and early Alzheimer disease. *Alzheimer Disease & Associated Disorders*, 30(1), 77-79.
- Schmader, T. ve Johns, M. (2003). Converging Evidence That Stereotype Threat Reduces Working Memory Capacity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(3), 440-452.
- Scholl, J. M. ve Sabat, S. R. (2008). Stereotypes, stereotype threat and ageing: implications for the understanding and treatment of people with Alzheimer's disease. *Ageing & Society*, 28(1), 103-130.
- Shih, M., Pittinsky, T.L. ve Ambady, N. (1999). Stereotype Susceptibility: Identity Salience and Shifts in Quantitative Performance. *Psychological Science*, 10, 1, 80- 84.
- Souza-Talarico, J. N. D., Caramelli, P., Nitrini, R. ve Chaves, E. C. (2007). The influence of schooling on working memory performance in elderly individuals without cognitive decline. *Dementia & neuropsychologia*, 1(3), 276-281.
- Steele, C. M. ve Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5), 797–811.

- Steele, C. M., Spencer, S. J. ve Aronson, J. (2002). Contending with group image: The psychology of stereotype and social identity threat. *Advances in Experimental Social Psychology*, 34, 379–440.
- Stein, R., Blanchard-Fields, F. ve Hertzog, C. (2002). The effects of age-stereotype priming on the memory performance of older adults. *Experimental Aging Research*, 28(2), 169–181.
- Stone, J. (2002). Battling doubt by avoiding practice: The effects of stereotype threat on self-handicapping in White athletes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1667–1678.
- Tekcan, A. İ. ve Göz, İ. (2005). *Türkçe Kelime Normları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Thomas, A. K. ve Dubois, S. J. (2011). Reducing the burden of stereotype threat eliminates age differences in memory distortion. *Psychological Science*, 22, 1515–1517.
- Tuncal, T., Yücel, D., Tepe, N. B. B., Alıcı, Y. H., Kırıcı, S., Baştuğ, G. ve Kızıl, E. T. Ö. (2017). Yaşlılara Bakış Açısının Karikatürlerdeki İzdüşümü Konusunda Uzman Görüşleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(1), 43-50.
- Turhan, S., Güncan, F., Ercan, M. ve Erkoyuncu, G. (2019). Yaşlı İhmal ve İstismarı. *Sosyal Araştırmalar Ve Yönetim Dergisi*, (1), 28-43.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020, 18 Mart). İstatistiklerle Yaşlılar, 2019. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2019-33712#:~:text=Ya%C5%9F%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabal%20edilen,9%2C1'e%20y%C3%BCkseldi>
- Umutlu, S. ve Epik, M. T. (2019). Türkiye'de Yaşlı Nüfus Ve Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1), 29-43.
- United Nations (2017). World Population Ageing Report 2017, *United Nations*, https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Report.pdf.
- Uysal, M. T., ve Eren, G. T. (2020). COVID-19 Salgın Sürecinde Sosyal Medyada Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık: Twitter Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Van Petten, C. (2004). Relationship between hippocampal volume and memory ability in healthy individuals across the lifespan: review and meta-analysis. *Neuropsychologia* 42(10) 1394-1413.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization.
- Yeung, N. C. J. ve von Hippel, C. (2008). Stereotype threat increases the likelihood that female drivers in a simulator run over jaywalkers. *Accident Analysis & Prevention*, 40(2), 667-674.
- Yoğurtçu, G. (2019). Yaşlılık Olgusu Ve Yaşlılığın Medyada Temsili: Türkiye, Rusya Ve Kırgızistan Gazeteleri Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1049-1066.

- Yoon, C., Hasher, L., Feinberg, F., Rahhal, T. A. ve Winocur, G. (2000). Cross-cultural differences in memory: The role of culture-based stereotypes about aging. *Psychology and Aging, 15*, 694 –704.
- Zuber, S., Ihle ,A., Blum, A., Desrichard, O. ve Kliegel, M. (2019). The Effect of Stereotype Threat on Age Differences in Prospective Memory Performance: Differential Effects on Focal Versus Nonfocal Tasks. *The Journals of Gerontology: Series B, 74 (4)*, 625–632.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

İşsizlerde Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Dünya Değerler Araştırması Verisinden Türkiye Analizi

Investigation of the Factors Affecting Life Satisfaction of the Unemployed: A Turkey Analysis from the World Values Survey Data

Ertuğrul HATİPOĞLU¹, Tarık TUNCAY²

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
ertugrulhatipoglu@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2153-4039

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
ttuncay@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9447-6717

Başvuru: 16.02.2021
Kabul: 27.04.2021

Atıf:
Hatipoğlu, E. ve Tuncay, T. (2021).
İşsizlerde yaşam doyumunu etkileyen
faktörlerin incelenmesi: dünya
değerler araştırması verisinden
Türkiye analizi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 32(2), 567-587. DOI:
10.33417/tsh.881193

ÖZET

Bu çalışma işsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve yaşadıkları hane özellikleri ile yaşam doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel araştırma deseninde kesitsel tarama yönteminde yürütülen Dünya Değerler Araştırmasının dört (2001-2007-2011-2018) dalgasından elde edilen verilerin analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda 650 işsiz yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, işsizlerin cinsiyet ve eğitim düzeylerine göre yaşam doyumunu puanları anlamlı fark saptanmamıştır ($P>0.05$). İşsizler arasında orta yaş grubundaki ve medeni durumuna göre evli olanların yaşam doyumunu puanları daha düşüktür ($P<0.05$). Bireylerin gelir düzeyi ve algılanan sağlık ile yaşam doyumunu puanları arasında pozitif korelasyon tespit edilmiştir ($P<0.05$). Sahip olunan çocuk sayısı arttıkça ve algılanan sosyal sınıf düşüktüğü yaşam doyumunu puanları anlamlı şekilde düşmektedir ($P<0.05$). Araştırmanın bulgularının işsizlere yönelik psikososyal destek hizmetlerinin içeriğine katkı vermesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: İşsizlik, işsiz, yaşam doyumunu, iyilik hali, dünya değerler araştırması

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between the socio-demographic characteristics and household characteristics of the unemployed and their life satisfaction. The research was carried out by analyzing the data obtained from four (2001-2007-2011-2018) waves of the World Values Research conducted in the quantitative research design in a cross-sectional method. The analysis included 650 participants. The findings indicated that the life satisfaction scores of the unemployed according to their gender and education level do not make a difference ($P>0.05$). Among the unemployed, life satisfaction scores of those in the middle age group and married according to their marital status were found to be lower ($P<0.05$). There was a positive correlation between the income level of individuals and their perceived health and life satisfaction scores ($P<0.05$). As the number of children owned and perceived social class decreases, life satisfaction scores decrease too ($P<0.05$). The findings of the research could have a significant contribution when designing the curriculum psychosocial support services for the unemployed.

Keywords: Unemployment, unemployed, life satisfaction, well-being, value survey

GİRİŞ

Son birkaç on yıldan beri yaşam doyumu konusu sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Kişilerin hayatını etkileyen nesnel göstergelerin öznel ölçülerle birlikte tanımlanması gerektiğine dair artan bir kabul vardır (Diener ve Seligman 2004; Frey ve Stutzer 2002). Bu yaklaşım makro değişkenlerin bireylerin hayatında oluşturduğu farkı anlamamızı sağlamaktadır. Birbiri yerine kullanılan öznel iyi oluş, mutluluk ve yaşam doyumu kavramları, insanların kendi yaşamlarına ilişkin değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Diener 2000, Susanlı 2017, s. 479). Yaşam doyumu (YD), bireyin kendi hakkındaki fikri ve bireyin yaşamına, aile, sağlık ve finans gibi farklı alanlarına ilişkin değerlendirmesini ifade ederken, yaşam biçimi ve kendisiyle ilgili yargıları ile tutarlıdır ve genel olarak bir süreç değerlendirmesini içermektedir (Karaçay, 2011, s. 45).

Çalışma, insanın varoluşunun temel amaçlarından biri olan fizyolojik ve psikososyal yaşam gereksinimlerini karşılama işlevine sahiptir. Dolayısıyla çalışma, fiziksel ihtiyaçların karşılanmasından çok daha fazlasına imkân sağlayarak, bireylere toplumsal hayata katılma fırsatı sunmaktadır. İşsizlik öncelikle bireyin ekonomik koşullarında ve fırsatlarında sınırlılığa neden olduğu için baskılayıcı deneyimlere neden olmaktadır. Frayer (1997) işsizlikle bağlantılı ekonomik kaybın, bireyin kendi hayatı üzerindeki kontrol kapasitesinde, özerkliğinde, planlarında sınırlılığa ve psikososyal sorunlara neden olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Jahoda (1981) işsizlerin yaşamış olduğu sorunları, çalışırken elde edilen, ancak işsiz kalındığında mahrum olunan maddi olmayan işlevler ile ilişkilendirmektedir. Bu açıdan çalışma; zamanı yapılandırma, sosyal ilişkiler kurma, yeni hedefler ve amaçlar kazanma, toplumsal bir kimlik ve fiziksel aktivite sağlanması ile ruh sağlığını dengede tutmaktadır (Jahoda, 1981).

İstihdamın insanların yaşamlarına anlam ve yapı kazandırarak psikolojik sağlığı koruduğu bilinmektedir. Gheaus ve Herzog (2016) istihdamın insanların hayatlarına anlam katan bir fonksiyonu olduğunu ve bunu dört işlevle sağladığını ifade etmektedir: yeteneklerini gösterebilme, sosyal katkı, topluluğa ait olma ve sosyal kimlik. Buna karşın, işsizliğin iyilik haline negatif etkide bulunduğunu gösteren çok sayıda çalışma vardır (Bayrak, 2017; Clark ve Oswald 1994; Cramm, Moller ve Nieboer, 2010, Paul ve Moser, 2009; Nurşen, 2010; Tuncay ve Buğra, 2015; Wilson ve Walker 1993). Benzer şekilde düzenli istihdamın sadece yoksulluğu azaltmakla kalmayıp aynı zamanda diğer sağlıkla ilgili konularda farkındalığı artırdığını ve dolayısıyla psikolojik sağlığı da geliştirdiği bilinmektedir (Hoare ve Machin, 2010; Lee, 2010).

İşsizlerin ortalama olarak, çalışanlara göre daha düşük yaşam doyumu seviyelerine sahip oldukları bilinmektedir (Paul ve Moser, 2009). Çalışanlarla karşılaştırıldığında işsizler, yaklaşık %5-15 daha düşük öznel iyi oluş puanlarına sahiptir (Dolan, Peasgood ve White, 2008). Lelkes'in (2006) yaptığı çalışmada, yüksek yaşam doyumuna sahip olma, işsizlerde çalışanlara göre %19, yüksek mutluluk düzeyine sahip olma %15 daha düşük olduğunu bulmuştur, İsviçre'de aynı oran işsizlerde %21,1 daha düşük olduğu bulunmuştur (Frey ve Stutzer 2000). Ancak işsizlerin oluşturduğu grup homojen bir form göstermemektedir. İşsizlik sürecinde bazı gruplar diğerlerinden çok daha olumsuz

etkilenmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi sosyal demografik özellikler ile gelir düzeyi, aile yapısı ya da çalışmaya verilen önem gibi sosyoekonomik değişkenlere göre işsizlerin iyilik hali farklılık göstermektedir.

İşsizlik kavramı öncelikle gelir kaybını akıllara getirmektedir. Winkelmann ve Winkelmann (1998) işsizlerdeki düşük yaşam doyumu düzeyinin, gelir kaybından kaynaklanan etkiyi aştığını ifade etmektedir. Aynı araştırmacılar, örneklem grubunun işsizliğinin sebebinin mutsuzluğa bağlı enerji ve düşük verimlilikle ilgili olabileceğini incelemişler, işsizlikten önce de yaşam doyumu düşük olanların, motivasyonsuzluk, işe odaklanmama gibi nedenlerle işsiz kalıp kalmadıklarını kontrol etmişlerdir. Sonuç olarak işsizlikten önceki seviyesinden bağımsız olarak, işten çıkarılma bireylerin yaşam doyumunda anlamlı bir düşüşe işaret etmiştir. Frey ve Stutzer (2002) işsizliğin ekonomik düzeyden bağımsız olarak yaşam doyumunu düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Çalışmalarda Yara Etkisi (Scarring effect) olarak ifade edilen işsizliğin uzun dönem etkisine vurgu yapılmaktadır. Boylamsal çalışmalar geçmişte işsizlik deneyimlemiş kişilerin, şu an çalışıyor olsalar bile önceki iyi oluş düzeylerine ulaşamadıklarını göstermiştir (Clark, Georgellis ve Sanfey, 2001; Knabe ve Ratzel 2011).

İşsizlerde yaşam doyumunu etkileyen temel faktörler arasında demografik değişkenler gelmektedir. Yapılan araştırmalar kadın ve erkeklerde yaşam doyumu puanlarının farklılaştığına işaret etmektedir. İşsiz erkeklerin kadınlardan daha mutsuz oldukları bulunmuş (Paul, 2005). McFadyen (1995), eril kimlik ile çalışmanın girift bir ilişki içinde olduğu ve işsizliğin ekonomik özgürlük ve evin geçimini sağlama fonksiyonlarına zarar verdiğiinden eril kimlik için ciddi bir tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir. Buna karşın annelik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve ev hanımlığı gibi geleneksel ev içi sorumluluklar ve roller işsizliğin kadınlar üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerde tampon işlevi görerek daha az etkilendiklerini savunan çalışmalar vardır (Schaufeli ve Vanyperen, 1992; Shamir, 1985).

İşsizlik döneminde bireyin refahını etkileyen bir diğer değişken yaş faktörüdür. Bu alanda yapılan araştırmalar yaş gruplarına göre işsizliğin bireyde yaratmış olduğu baskı arasında "U tipi" ilişki bulunduğunu göstermektedir (Clark ve Oswald 1994; Clark, Oswald ve Warr, 1996). 30 yaş altı işsizlerde olumsuz etki daha az görülmektedir. Bu durum genç işsizlerin henüz istihdam piyasasına girmemiş olmaları ve mevcut duruma daha hızlı uyum sağlamaları ile açıklanmaktadır (Clark ve Oswald 1994). Erkek işsizlerde en düşük yaşam doyumu 30-49 yaş arasındayken, kadınlarda 50 yaş ve üzerinde işsizliğin yaşam doyumuna etkisinin daha az olduğu bulunmuştur (Gerlach ve Stephan, 1996). Genç işsizler için koruyucu faktörler, ekonomik sorumluluklarının daha az olması, ailenin sunduğu destek ve işsizlik sorunun kaynağına yönelik atfların yapısal sorunlar ile ilişkilendirilmesi olurken, ileri yaşta ise emekliliğe yakın olmanın verdiği motivasyon ruh sağlığını koruyabilmektedir. En riskli grup ise yaşam döngüsü içerisinde üretkenliğe atf yapılan orta yaş grubudur. Kariyer hedeflerine yönelik yüksek beklenti, gelecek planlarına ilişkin uzun erimli harcamaların yapılması ve toplumsal roller ile bağlantılı olarak çeşitlenen görevler orta yaş grubu

işsizlerde yaşam doyumunun daha düşük olması ile ilişkilendirilmektedir (Creed ve Watson, 2003; Warr, Jackson, ve Banks, 1988)

İşsizlik döneminde bireylerin yaşamış olduğu psikososyal sorunlar eğitim düzeyine bağlı değişim göstermektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi ile elde edilen gelir artmakta ve çalışırken oluşturulan birikimler işsizlik sürecinde ekonomik dayanıklılığı artırmaktadır. Buradan yüksek eğitilmiş işsizlerin daha az etkilendiği sonucunu çıkarmak oldukça güçtür. Çünkü yüksek eğitimlilerin gelir düzeyinin nispeten fazla olması ile planlı, uzun erimli harcamaların ve borçların olması finansal güçlüğü daha şiddetlendirirken, toplumsal statü ve kimlik kaybı ile işsizlik krizi derinleşebilmektedir (Bora vd. 2011; Yılmaz, Fidan, ve Karataş, 2004).

Bireyin sorunlarla karşılaştığında ne kadar dirençli olduğu sosyal ilişkilerinin ve destek mekanizmalarının kalitesi ile ilişkilidir. Sosyal destek sistemlerinden biri olan aile ve eş sistemi işsiz bireylerin refahında medeni durumun fark yaratacağına işaret etmektedir. Ancak bu ilişkinin evli ya da bekar grup için avantaj oluşturup oluşturup olmaması toplumsal yapı ve zamana göre farklılık göstermektedir. Günümüz çekirdek ve çift gelirlili aile yapısı içerisinde işsizlik ekonomik kaybın daha hafif hissedilmesine neden olabilir. Diğer taraftan planlı harcamaların (mortgage, taşıt kredisi) çiftler arasındaki gerginliği artırarak, aile sistemindeki dengenin bozulması işsizlerin yaşamış oldukları psikososyal sorunları şiddetlendirici olabilir. Clark ve Oswald (1994) yaptıkları araştırmada evli olanlarda daha az psikososyal sorun görülürken, çocuk sahibi olmak ve özellikle tek çocuk sahibi olmak memnuniyetsizliğin azalması ile ilişkili bulunmuştur. Medeni durum ve işsizlik konusu incelenirken çocuk sahibi olmak incelenmesi gereken bir konudur. Özellikle çocuk sahibi kadın işsizler için annelik ve bakım rolleri, işsizlikle bağlantılı psikolojik yük için tampon işlevi görebilirken, çocuklu ailelerde aile bütçesinde yaşanan krizi derinleştirebilmektedir (Yılmaz vd., 2004).

Çalışma yapısında ve etiğinde meydana gelen değişimler de işsizliğin yaratmış olduğu sonuçlar ile ilişkilidir. Toplumun işe verdiği önem, bireyin kimliğinde çalışmanın ne kadar büyük yer kapladığını etkileyecektir. Yakın geçmişte çalışma olgusu sorgulanamaz bir zorunluluk olarak bireyin bir görevi olarak görülürken, bilgi teknolojilerinde ve üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşüm ile insanların uzun mesailerden uzaklaşarak, daha fazla kendilerine ve ailelerine vakit ayırmayı tercih etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Kendi hesabına (freelance) işlerin ve işin yapıldığı mekânın evlere kayması, çalışmanın anlamında ve öneminde değişime neden olmuştur. Ekonomik kaygıları belirli düzeyde tutabilenler için çalışmanın alternatifi olarak sosyalleşebilecekleri, ilişki kurabilecekleri ve hayatlarına anlam katacakları sosyal medya platformları gibi yeni alanların çalışma etiğinde değişime neden olduğu ve işsizliğin de yeniden yorumlanmasına neden olmaktadır (McKee-Ryan vd., 2005).

Bu araştırmada iki temel soruya cevap aranmaktadır.

1. Sosyodemografik özellikler işsizlerin yaşam doyumu ile ilişkili midir?
2. İşsizlerin yaşadıkları hanenin sosyo-ekonomik yapısı yaşam doyumu ile ilişkili midir?

Bu araştırmanın mevcut literatüre iki boyutta katkı sunması beklenmektedir. Birçok ülkede sosyodemografik özelliklerle işsizlerin yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmişken, Türkiye örneğinde nasıl bir görünüm olduğu ortaya konulmak istenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, olguya ilişkin belirli bir dönemdeki durumu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen genel tarama yöntemine dayalı Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) verileri kullanılmış ve değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Dolayısıyla araştırma ikincil veri analizine dayalıdır. Genel tarama araştırmaları, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir kanaata varmak amacı ile araştırmaya dâhil edilen örneklem grubunun belirli konulardaki özellik ve tutumlarının tespit edildiği araştırmalardır (Gürbüz ve Şahin 2014, s. 105). Dünya Değerler Araştırması, insanların değerlerini, inançlarını ve normlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Araştırma ilk olarak 1981'de Michigan Üniversitesi'nde (ABD) kurucu ve ilk başkanı (1981-2013) olan Profesör Ronald Inglehart ve ekibi tarafından başlatıldı. O zamandan günümüze 120'den fazla ülkede faaliyet göstermekte ve Dünya nüfusunun %94,5'lik kesimini temsil etmektedir. Geniş coğrafi ve tematik kapsamı, anket verilerinin ücretsiz erişilebilirliği ve geniş halk kitlelerine ilişkin bulguları, araştırmayı sosyal bilimlerde en yetkin ve yaygın kullanılan uluslararası anketlerden biri haline dönüştürmüştür. Gerçekleştirilen ülkelerde evreni temsil kabiliyeti yüksektir, veriler her ülkede aynı form üzerinden dil ve yapı geçerliliği sağlanmış sorularla yürütülmektedir. Araştırma küresel olarak her 5 yılda bir gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın Türkiye'de yürütülen aşaması 1990 yılından başlamak üzere her beş yılda bir Prof. Dr. Yılmaz Esmer¹ koordinatörlüğünde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırmasının 2001-2018 yılları arasında gerçekleştirilen 4 dalgası ikincil analiz ile incelenmiştir.

Veri Kaynağı

Bu çalışmada Dünya Değerler Araştırmasının Türkiye verisi kullanılmıştır. Dünya Değerler Araştırmasında bireylerin çalışma/iş durumu 7 seçeneğe soruya verilen cevapla belirlenmektedir. Seçenekler "tam zamanlı", "yarı zamanlı", "kendi hesabına çalışan", "emekli", "ev kadını", "öğrenci", "işsiz" ve "diğerleri" şeklindedir. Bizim araştırmamız, Dünya Değerler Araştırması'ndan 8767 kişilik veri setinde "işsiz" seçeneğini işaretleyen 650 katılımcının verisi ile yürütülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Veri setine ilişkin bilgiler

Araştırma	Toplam örneklem	İşsiz (N %)	
2001	3,401	332	9,8%
2007	1346	82	6,1%
2011	1605	75	4,7%
2018	2415	161	6,7%
Toplam	8767	650	

¹ Bakınız; <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSParticipants.jsp?INID=44>.

Veri Toplama Araçları

Yaşam doyumu

Araştırmanın bağımlı değişkeni daha önce birçok araştırmada yaşam doyumu düzeyini belirlemek amacıyla tek maddeden oluşan “Genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?” şeklinde sorulmuş olan soru ile belirlenmiştir. Soruya verilen cevaplar ‘10’ son derece tatmin olmuş ve memnun hissetme, ‘1’ hiç memnun olmama formatında likert tipinde kodlanmıştır. Yüksek puan almak yaşam doyumunun yüksek olduğuna işaret etmektedir. Tek soruluk yaşam doyumu ölçümlerinde sınırlılıkların olacağı düşünülse de yapılan araştırmalar oldukça güçlü olduğunu göstermiştir (Lucas 2007; Frey 2010). Bu yöntem işsizlerin yaşam doyumunu inceleyen çalışmalarda da kullanılmıştır (Beja 2019; Chen ve Hou 2019). Ölçüm modelinin sıralı yapıda olduğu düşünülse de, çok seçenekli yapısı ile regresyon modellerinde oldukça güçlü olduğu görülmüştür (Ferre-i Carbonell ve Frijters 2004; Frey ve Stutzer 2002). Eichhorn (2013) işsizlerin yaşam doyumunu 40 Avrupa ülkesinde karşılaştırdığı çalışmada da benzer yöntemi kullanarak, yaşam doyumu değişkenini sayısal veri olarak kabul etmiştir.

Sosyodemografik Özellikler

Sosyodemografik özellikler, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi gibi verileri kapsamaktadır. Veri setinde yaş değişkeni doğrudan kişinin yaşı olarak girilmiştir. 15-29 yaş arasındakiler “genç”, 30-49 yaş arası “orta yaş” ve 50 yaş ve üzeri “ileri yaş” olarak yeniden kodlanmıştır. Cinsiyet değişkeni erkek ve kadın kategorileri ile medeni durum “evli”, “bekar” ve “boşanmış, dul, ayrı yaşayanların” bir araya getirildiği üçlü kategoriye dönüştürülmüştür. Veri setinde eğitim durumu ülke özelinde “düşük”, “orta” ve “yüksek” olarak kodlanmıştır. Veri setinde çocuk sayısı rakamla işlenmiş, “0” olanlar “çocuk sahibi değil” olarak dönüştürülmüş, çocuk sayısı üçlü kategoriye ayrılarak “1-2 çocuk”, “3-4 çocuk” ve “5 ve üzeri çocuğa sahip” şekline dönüştürülmüştür. Böylece bu veriler gruplar açısından yaşam doyumu puanları arasında farkın olup olmadığının incelenmesine imkân sağlamıştır.

Hanenin Temel Gelirini Sağlama Durumu

Bireye hanenin temel gelirini sağlama durumu “Hanenizin “ekmek parasını” esas olarak siz mi kazanıyorsunuz? kategorik formda sorulmuştur. Evin temel gelirini sağlayan kişiler “evet”, temel gelirini sağlamayan kişiler “hayır” seçeneğini işaretleyerek veri setine işlenmiştir. Dünya Değerler Araştırmasında bu soru bütün araştırma dalgalarında ve her görüşmeceye sorulmadığı için cevapları işlenen denekler üzerinden inceleme yapılmıştır. İşsizler arasında bu soruya cevap veren 62 gözlem vardır (%9,53).

Öznel Gelir düzeyi ve Hanenin Ekonomik Durumu

Dünya Değerler Araştırmasında gelir düzeyi, “Türkiye’de yaşayan insanları, gelir durumları bakımından 10 puanlı bir cetvele yerleştirecek olsak, siz kendinizi bu cetvelin neresinde görürsünüz? Cetvelde “1” en alt gelir grubu, “10” ise en üst gelir grubunu gösteriyor” şeklinde sorulmuştur. Yüksek

puan, algılanan gelir düzeyinin yüksekliğini, düşük puan algılanan gelir düzeyinin azlığını göstermektedir. Benzer şekilde hanenin ekonomik durumuna ilişkin bilgi de 1-10 arasındaki skalada değişmektedir.

İş ve Çalışmaya Verilen Önem

İş ve çalışmaya verilen önem, “Şimdi soracaklarımdan her biri sizin için ne kadar önemlidir? Yani bunlar sizin için çok mu önemli, biraz mı önemli, pek önemli değil mi, yoksa hiç önemi yok mu?” şeklinde sorulmuş, 1 çok önemli, 2 önemli, 3 önemli değil, 4 hiç önemli değil şeklinde işlenmiştir. Bu çalışma için cevaplar ters kodlanmış 4 çok önemli, 1 hiç önemli değil şekline dönüştürülmüştür.

Öznel Sağlık Düzeyi

Algılanan sağlık düzeyi, “Genel olarak bugünlerde sağlık durumunuz nasıl?” sorusuna 1’den 5’e kadar derecelenen formda “çok iyi”, “iyi”, “orta”, “kötü” ve “çok kötü” şeklindeki cevaplar ile elde edilmiştir. Bu araştırma için cevaplar ters kodlanmıştır.

Sosyal Sınıf (Öznel)

Öznel sosyal sınıf, “İnsanlar bazen kendilerini bir sınıfa mensup olarak görürler? Siz, kendinizi şu sınıflardan hangisine ait görürsünüz?” sorusuna verilen “1 Üst sınıf”, “2 Orta sınıfın üst kısmında”, “3 Orta sınıfın alt kısmında”, “4 Çalışan, işçi, emekçi sınıfı”, “5 Alt sınıf” şeklindeki cevaplar ile elde edilmiştir. Bu çalışmada cevaplar ters kodlanmış olarak analize alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verileri Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 22 versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların sürekli değişken olarak ifade ettikleri sosyodemografik özellikleri ve yaşam doyumu puanları ortalama ve standart sapma şeklinde, cinsiyet gibi kategorik değişkenler ise sayı ve yüzde ile ifade edilerek tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Verilerin normallik dağılımı incelenmiş ve çarpıklık basıklık değerleri -1,5-+1,5 olarak belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Çarpıklık ve basıklık değerleri bu sınırlar içerisinde olduğu için verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

Yaşam doyumu ile yaş, gelir düzeyi gibi sürekli değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için korelasyon testi; yaşam doyumu ile cinsiyet gibi kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler ise Spearman Korelasyon Testi uygulanmıştır.

İki kategorili değişkenler ile yaşam doyumu puanları arasındaki farkların incelenmesi için Bağımsız Örneklem *t* testi, ikiden fazla gruplu kategorik verilerin gruplar arasındaki fark testi Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiştir. Varyans dağılımı Levene Varyansların Homojenliği testi ile analiz edilmiştir. İki den fazla gruplu değişkenler için varyansların homojen dağılımın sağlandığı durumlarda Tukey, homojenliğin sağlanmadığı durumlarda Games Howell Post-Hoc Hipotez Testi ile gruplar arasındaki fark incelenmiştir. Veri analizleri %95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

İlişkisel ve tekli karşılaştırmaların sonrasında bağımsız değişkenlerin yaşam doyumu puanı ile olan ilişkisi regresyon modelleri ile incelenmiş ancak modeller istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için sunulmamıştır.

BULGULAR

Araştırma grubuna dâhil edilen işsizlerin yarısından fazlası genç yetişkinlerden oluşmaktadır (29-45 yaş %60) ve yaş ortalaması $30,08 \pm 10,13$ 'tür. Cinsiyet değişkenine göre büyük çoğunluğu erkek (%76), %55,7'si evli ve yarıya yakınının eğitim seviyesi düşüktür. Ayrıca gelir düzeylerine ilişkin algıları düşüktür ($3,23 \pm 1,5$) ve sınıfsal algıları büyük çoğunluğunun alt orta sınıf ve altındadır. Evin temel gelirini sağlayanların oranı %28'dir. İş ve çalışmaya verilen önem oldukça yüksek ve sağlıkları ortalama düzeydedir. Yaşam doyumu ortalama puanları $5,63 \pm 2,70$ 'dir (Tablo 2).

Tablo 2. Sosyodemografik Özellikler

Değişkenler	n (%)
<i>Cinsiyet</i>	
Kadın	156 (24,0)
Erkek	495 (76,0)
<i>Yaş ortalaması (SS); Aralık</i>	30,08 (10,13); 18-75
<i>Medeni Durum</i>	
Bekâr	363 (55,7)
Evli	269 (41,3)
Ayrı (boşanma, ayrı yaşama, dul)	19 (2,9)
<i>Eğitim Düzeyi</i>	
Düşük	299 (45,9)
Orta	127 (19,5)
Yüksek	218 (33,5)
<i>Gelir Düzeyi ortalama (SS); Aralık</i>	3,23 (1,98); 1-10
<i>Hanenin Gelir Düzeyi (SS); Aralık</i>	4,55 (2,49); 1-10
<i>Hanenin Temel Gelirini Sağlama</i>	
Evet	28 (4,3)
Hayır	40 (6,2)
<i>Algılanan Sağlık Düzeyi</i>	
Çok iyi	124 (19)
İyi	327 (50,3)
Orta	153 (23,5)
Kötü	38 (5,9)
Çok Kötü	7 (1)
<i>İş ve Çalışmaya Verilen Önem</i>	
Çok az önemli	15 (2,4)
Az önemli	47 (7,2)
Önemli	161 (24,8)
Çok Önemli	423 (64,9)
<i>Algılanan Sosyal Sınıf</i>	
Üst Sınıf	10 (1,6)
Üst Orta Sınıf	100 (15,8)
Alt Orta sınıf	184 (29,1)
İşçi Sınıfı	197 (31,1)
Alt sınıf	141 (22,3)
<i>Yaşam Doyumu ortalama (SS); Aralık</i>	5,63 (2,70); 1-10

İşsizlerin yaşam doyumu ile sosyodemografik değişkenler arasında ilişki incelenmiş (Tablo 3); cinsiyet ve eğitim düzeyi grupları ile yaşam doyumu puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

İşsizlerde yaşam doyumu seviyesi yaş gruplarında anlamlı farklılık göstermektedir. Gençlerin (15-29) ortalama yaşam doyumu ($5,83 \pm 2,69$) orta yaşa (30-49) ($5,25 \pm 2,74$) göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ($p < 0,05$). Orta ve ileri yaş gruptakiler arasında yaşam doyumu puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Sağlık, yaşam doyumunun önemli belirleyicilerin bir tanesidir. İşsiz grupta öznel sağlık düzeyi ile yaşam doyumu ortalama puanları arasındaki doğrusal ilişki serpm grafiğinde incelenmiş ve monotonik ilişki tespit edilmiştir. Serman Korelasyon Testi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve kuvveti incelendiğinde; düşük düzeyde pozitif korelasyon olduğu görülmüştür ($r = 0,285$, $p < 0,01$; Tablo 4).

Yaşam doyumunun gelir düzeyi ile ilişkisi incelenmiş, algılanan gelir düzeyi arttıkça bireylerin yaşam doyumunun yükseldiği, ancak ilişkinin zayıf olduğu görülmüştür ($r = 0,174$, $p < 0,01$).

İşsizlerin, çalışmaya ve işe verdiği önemin yaşamlarındaki kaybın derecesine ilişkin bilgi vereceği düşünülmüş ve yaşam doyumu ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmaya "çok önemli" ($6,78 \pm 2,61$) cevabı verenlerin yaşam doyumu puanları "önemli" ($6,30 \pm 1,94$) diyenlere göre anlamlı ölçüde düşüktür ($p < 0,05$). Benzer şekilde işe "çok az önemli" ($6,22 \pm 2,59$) cevabını veren grupla "önemli" seçeneğini işaretleyen grup arasında da yaşam doyumu puanları farklılık göstermektedir ($p < 0,05$).

İşsizlerin yaşam doyum puanları medeni durumlarına göre karşılaştırıldığında; evli olanların ortalama yaşam doyumu puanları ($5,14 \pm 2,9$), bekâr ($6,02 \pm 2,4$) olanlara göre daha düşüktür ($p < 0,05$).

Çocuk sahibi olmanın işsizlerin yaşam doyumunda fark oluşturup oluşturmadığı incelenmiş; çocuk sahibi olan işsizlerin yaşam doyumu puanları çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşük bulunmuştur ($p < 0,05$). Çocuk sahibi olanlar arasında çocuk sayısının yaşam doyumu ile ilişkisi gruplar arasında incelenmiştir. 5 ve üzeri çocuğa sahip olan işsizlerin, 3-4 arasında çocuğu olanlara göre yaşam doyumu puanları daha düşüktür ($p < 0,05$).

İşsizlerin yaşadıkları hane ve aile özelliklerinin yaşam doyumu puanlarında farklılığa neden olup olmadığı incelenmiştir. Ailesi ile birlikte yaşayan işsizler, yaşamayanlara göre daha yüksek yaşam doyumu puanlarına sahiptir. Ailesi ile yaşayanların ortalama yaşam doyumu puanı daha yüksek bulunmuştur ($p < 0,05$).

Hanenin temel gelirini sağlayan kişilerin yaşam doyumu puanları hanenin temel gelirini sağlamayanlar ile karşılaştırılmış (Tablo 4); hanenin temel gelirini sağlayanlar ile sağlamayanlar arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p = 0,723$), hanenin ekonomik düzeyi ile işsizlerin yaşam doyumu arasında güçlü korelasyon olduğu görülmüştür. Hanenin ekonomik düzeyi yükseldikçe

işsizlerin yaşam doyumu düzeyi yükselmektedir ($\rho=0,497$, $p<,001$). Hanede yaşayan sayının 5 ve üzeri olduğu hanelerde işsizlerin ortalama yaşam doyumu puanları istatistiksel olarak fark göstermemiştir ($p=0,12$).

Algılanan sosyal sınıf gruplarına göre yaşam doyumu ortalama puanlarının ilişkisi incelenmiş ve aralarında monotonik ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan spearman korelasyon testine göre aralarında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür ($\rho=,177$, $p<,0,01$). Algılanan sosyal sınıf yükseldikçe yaşam doyumu ortalama puanları da yükselmektedir (Tablo 4).

Tablo 3. Sosyo demografik Değişkenler ve Yaşam Doyumu Puan Ortalamaları

	Gruplar	N	\bar{x}	ss	t testi		
					t	Sd	P
Cinsiyet	Erkek	493	5,56	2,72	-1,102	647	0,271
	Kadın	156	5,83	2,66			
Çocuk sahibi olma	Hayır	395	6,03	2,49	4,157	417,703	0,001**
	Evet	226	5,08	2,86			
Temel Gelir Sağama	Hayır	183	6,44	2,23	,355	261	0,723
	Evet	80	6,33	2,50			
Aile ile yaşama	Hayır	249	5,24	2,81	-2,813	645	0,005**
	Evet	398	5,86	2,62			
					ANOVA Testi		
					F	P	
Yaş	15-29	393	5,83	2,69	3,273		0,039*
	30-49	219	5,25	2,74			
	50 ve üzeri	37	5,62	2,47			
Eğitim Seviyesi	Düşük	299	5,36	2,92	2,800		0,062
	Orta	127	5,97	2,69			
	Yüksek	217	5,78	2,37			
Medeni Durum	Evli	268	5,14	2,91	9,074		0,001**
	Boşanmış	19	4,93	2,51			
	Bekâr	362	6,02	2,49			
Çocuk sayısı	1-2 çocuk	112	5,12	3,01	3,01		0,05*
	3-4 çocuk	70	5,46	2,82			
	5 ve üzeri çocuk	67	4,28	2,76			
Hane Kişi sayısı	1-2 kişi	12	6,33	1,72	2,15		0,12
	3-4 kişi	102	6,64	1,83			
	5 ve üzeri kişi	43	5,93	2,03			
Çalışmaya verilen önem	Çok Önemli	421	5,48	2,74	5,33		0,001**
	Önemli	161	6,31	2,57			
	Önemli Değil	47	5,21	2,21			
	Hiç Önemli Değil	15	4,40	3,02			

*p < ,05, **p < ,01

Tablo 4. Yaşam Doyumu ile Gelir Düzeyi, Hanenin Gelir Düzeyi ve Algılanan Sağlık Düzeyi Arasındaki İlişki

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Yaşam Doyumu (1)	1				
Gelir Düzeyi (2)	0,174**	1			
Hanenin Gelir Düzeyi (3)	0,497**	0,385**	1		
Algılanan sağlık (4)	0,285**	0,057	0,123**	1	
Algılanan sosyal sınıf (5)	0,177**	0,317**	0,314**	0,037	1

**p < ,01

TARTIŞMA

Bu araştırmada iyilik halinin göstergesi olarak kabul edilebilen yaşam doyumunun sosyodemografik ve aile özellikleri ile ilişkisi incelenmiştir. Veri setindeki işsizlerin büyük çoğunluğunun düşük eğitim düzeyinde olduğu, orta yaş grubunda, ekonomik düzeylerinin düşük ve sağlık algılarının iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada işsiz kadın ve erkeklerin literatürle uyumlu olarak yaşam doyumu puanlarının benzer olduğu saptanmıştır. Creed ve Watson (2003)'in Avustralya'da 215 erkek ve 171 kadın işsiz ile yürüttüğü karşılaştırmalı çalışmada, cinsiyetin işsizliğin yaratmış olduğu psikolojik sıkıntı düzeyi ile işsizlik sürecindeki örtük ve gizil işlev kayıpları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Karaçay (2011) Türkiye'de 392 işsiz ile yaptığı çalışmada işsiz kadınlarla erkekler arasında yaşam doyumu puanları açısından fark olmadığını bulmuştur. Susanlı (2018)'nin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yaşam Doyumu Araştırması'ndan elde ettiği sonuçlara göre kadınlar ve erkekler işsizlikten benzer şekilde etkilenmektedir.

Çalışmada algılanan gelir düzeyinin bireylerin iyilik hali ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. İşsizlerin gelir kaybı sonucunda psikososyal sorunları daha sık yaşadığı ve iyilik hallerinde önemli düşüşler olduğu daha önce yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Creed ve Macintyre, 2001; McKee-Ryan vd., 2005; Vinokur ve Van Ryn, 1993). Ancak gelir, bunun dışında bireye sosyal yaşama katılım, ilişkilerini sürdürme, zamanı yapılandırma, gelecek planlaması yapma gibi yaşamı üzerindeki kontrol duygusunu sağladığı için dolaylı olarak da yaşam doyumu ile ilişkilidir (Creed ve Macintyre, 2001, s. 328). Creed ve Watson (2003)'ün yaptıkları çalışmada, işsiz bireyin yaşadığı finansal sıkıntılar nedeniyle, sosyal bağlarının sınırlanabileceği ve sosyal desteğin azalacağını ifade etmişlerdir. Bu nedenle finansal güçlük ile psikolojik sağlık arasında, sosyal desteğin aracı değişken rolüne sahip olduğuna dikkat çekmektedirler. Winkelmann ve Winkelmann (1995, s. 293)'ün yaptıkları çalışmada işsizliğin bireyin iyilik halinde yaratmış olduğu olumsuz etkinin %75'inin maddi olmayan etkenlerden kaynaklandığını, gelir kaybının etkisinin %25'in altında olduğunu vurgulamışlardır.

Araştırma bulgularına göre orta yaş grubundaki işsizlerin yaşam doyumu puanları diğer gruplardan daha düşüktür. Literatürde de en olumsuz etkilenen grubun finansal zorluklar sonucunda aile sorumluluklarını yerine getiremeyen ve yüksek düzeyde sosyal etiketlenmeye maruz kalan orta yaş

grubu olduğu gösterilmiştir (Creed ve Watson, 2003; Clark, 2003; Susanlı, 2017; Warr, Jackson, ve Banks, 1988). Bizim araştırmamızın bulguları Creed ve Watson (2003)'ın, 142 genç (18-24,9 yaş aralığında), 125 orta yaş (25-34,9 yaş aralığında) ve 119 ileri yaştan (35-55 yaş aralığında) toplam 386 işsiz bireyle yaş ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiyi incelendikleri çalışma ile paralel ve tutarlı sonuçlara sahiptir. Araştırmada, genç grupta iyilik halinin diğer gruplara göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Öte yandan orta yaş ile ileri yaş aralığında iyilik halinin anlamlı farklılık göstermediği sonucu elde edilmiştir. Araştırmacılar bunun sebebinin hane ekonomik sorumluluğu ile ilgili olabileceğini ifade etmişlerdir. Toplumsal rollerin işsizliğin psikolojik sonuçları üzerinde etkili olduğunu düşünen yazarlar, orta ve ileri yaş grubunun aile geçimini sağlama yükümlüğünden dolayı işsizliğin sonuçlarında farklılık oluşturduğu iddia etmektedirler. Daha genç yaştakilerin hanelerde birincil kazanç sağlayan role sahip olmaları daha az olası olduğundan, işsizliğin yaratmış olduğu psikolojik sıkıntı ile yaş arasındaki ilişkinin nedeni gelir kaybı ile doğrudan bağlantılı olabileceği düşünülmektedir (Creed ve Watson, 2003). Litvanya'da yapılan benzer bir çalışmada yaş değişkeninin işsiz grupta yaratmış olduğu olumsuz sonuçları incelemek için 1138 işsiz ve genel nüfustan 5048 bireye Genel Sağlık Anketi (SF-36 Health Survey of WHO) uygulanmıştır. Araştırma sonucunda işsiz grubun, genel nüfusa göre psikolojik, fiziksel ve genel sağlık puanları daha düşük bulunurken, en düşük seviye orta yaş grubunda ölçülmüştür. Özellikle duygusal sağlık alt ölçeğinden elde edilen puanlar işsiz grupta çok daha kuvvetli düşüşler göstermekle birlikte, en düşük seviyenin orta yaş işsiz grubunda olduğu bulunmuştur. Araştırmacılar literatürle paralel şekilde bu sonucun, orta yaş grubundaki bireyler için çalışmanın hayatın merkezinde konumlanması ile ailenin ekonomik sorumluluğuna bağlı olarak finansal yoksunluk ve sosyal rol kayıpları ve sosyal izolasyon ile ilişkili olabileceğini ifade etmişlerdir (Sersic, Sverko ve Galesic, 2005). Türkiye'de yapılan bir çalışmada da Sümer ve arkadaşları (2013), ileri yaş dönemlerinde yaşanan işsizlik, yaş ilerledikçe aile geçindirme sorumluluğunun artması, iş bulma seçeneklerinin azalması ve kariyer gelişimi olanaklarının sınırlı kalması sonucunda bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlık ile aile ilişkilerinin yaşça daha küçük olanlara göre daha olumsuz etkileneceğini ifade etmektedir.

Eğitim seviyesinin işsizlerin yaşam doyumunda önemli bir farklılık yaratmadığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarımızla paralel şekilde Bilgiç ve Yılmaz (2013)'ın Türkiye'de 438 işsiz ile yürüttükleri çalışmada işsizlerin psikolojik iyilik hali ile eğitim seviyeleri arasında ilişki bulunamamıştır. Veri toplanan grupta bu ilişki değişkenlik gösterebilmektedir. Tuncay ve Yıldırım (2015)'ın işsizliğin psikososyal sıkıntı düzeyini etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında, işsizlerin eğitim düzeyi arttıkça baş etme mekanizmaları ve sosyal destek düzeyleri artmaktadır ve psikososyal sıkıntı düzeyi düşmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesi bireylerin sorunları ile baş etmekte kullanacakları sosyal ve ekonomik kaynaklara ulaşımında daha fazla olanağa sahip olmaları ile açıklanabilir.

Çalışmamızda öznel sağlık düzeyi ile yaşam doyumu arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Öznel iyi oluş ile sağlık arasındaki güçlü ilişki önceki araştırmalarda da ortaya konmuştur (Diener ve Chan, 2011; Sabatini, 2014). İş kaybı iki boyutu ile bireylerin sağlıklarını doğrudan etkilemektedir. İlk olarak

gelirin azalması, ekonomik mal ve hizmetlere erişimde güçlükleri kapsayan “materyal yoksunluğu” ve ikinci olarak kendilik değerinin azalması, sosyal izolasyon ve etiketlenme ile psikososyal yoksunluktur (Bambra, 2010). Bu iki boyutlu yoksunluk türünün, işsizleri sağlık sorunlarına karşı daha riskli hale getirdiği ampirik çalışmalar ile ortaya konmuştur (Carlier vd., 2013; Norström vd., 2014). Finlandiya’da öznel sağlık düzeyi ile iyi oluş arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada da değişkenler arasında güçlü ilişki bulunmuştur. Sağlık düzeyi ile iyi oluş arasındaki ilişki çalışma durumuna göre karşılaştırıldığında, işsiz grupta sağlığın iyi oluşa etkisi daha güçlü bulunmuştur. Araştırmacılar bu farkın işsizlerin sağlık hizmetlerini erişiminin çalışanlar kadar yaygın olmaması ile açıklamaktadır (Toikko, Uisimbayev ve Pehkonen, 2018).

Çalışmanın bir diğer dikkat çekici bulgusu, işe verilen önem ile yaşam doyumu arasındaki ilişkidir. Çalışmaya atfedilen önem çok yüksek düzeylere çıktıkça yaşanan yoksunluk artmakta ve bu da yaşam doyumunu düşürmektedir. Benzer ilişki işe çok az önem veren grupta da yaşam doyumunun anlamlı derecede düşük olduğunu göstermektedir. Çalışmaya verilen yüksek önem bireylerin anlam ve tatmin sağlamak için çalışmayı yaşamlarında merkezi bir konuma getirmelerine neden olur ve işsiz olmak bu bireyler için psikolojik ve fiziksel refahı daha fazla düşürerek yaşam doyumunda olumsuz etkide bulunur (McKee-Ryan vd., 2005). En düşük yaşam doyumu ortalaması işe verilen önem derecesi düşük olan işsizler arasındadır. Bu durum insanların uzun süre iş aramaları ile iş bulma ümitlerinin kırılması sonucu ortaya çıkan “güçenmiş işçi” etkisi ile açıklanabilir. Bu kişiler iş bulma ümitlerini yitirerek, iş arama davranışını bırakır ve yaşamlarında işe verdikleri önem azalır (Polat ve Bacak, 2018).

İşsizlerin yaşam doyumlarının evlilerde bekarlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Evli bireylerin işsizlik sürecinde, finansal konularda diğer aile üyelerine, özellikle çocuklarının ihtiyaçlarına–karşı sorumluluklarını yerine getirmede yaşadıkları güçlük, işsizliği evli bireylerin bekarlara göre daha zor geçirdiklerine işaret etmektedir (Fielden ve Davidson, 2001). Aile üyesi olmanın getirdiği sorumluluklar, uzun erimli ödemeler ve hanenin karşılanması gereken düzenli ödemeleri evlileri daha fazla baskıladığı şeklinde yorumlanabilir. Yılmaz ve arkadaşları (2006) medeni halin işsizliğin sonuçları üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, evli işsizlerin bekar işsizlere oranla işsizlikten daha çok etkilendiklerini, özellikle bakmakla yükümlü olunan birey arttıkça sorunların boyutlarının çeşitlendiğini belirtmişlerdir. Ankara’da yapılan bir diğer çalışmada da evli işsizlerin bekarlara göre daha fazla depresyonda oldukları bildirilmiştir (Yüksel, 2003).

Medeni durumdan bağımsız olarak çocuk sahibi olan işsizlerin olmayanlara göre daha düşük yaşam doyumuna sahip oldukları görülmektedir. Çocukların karşılanması gereken ekonomik ihtiyaçları, geleceklerine ilişkin belirsizliğin oluşması işsizler için artan bir psikososyal soruna işaret etmektedir. Bu sorumluluk ve belirsizlik çocuk sayısının yükselmesi ile artmaktadır. Özellikle 3-4 çocuğu olanlar ile daha fazla çocuğu olanlar arasında yaşam doyumu farkındaki düşüş daha fazla olmaktadır. Literatürde çocuk sahibi olmanın işsizlerin iyilik halinde olumlu etkiler yarattığını, ebeveynlik rolü ve

bakım rolünün işsizler için koruyucu faktör olduğuna yönelik çalışmalar mevcuttur. Van Hove ve Lootens (2013)'in yaptığı çalışma çocuk sahibi işsizlerin zamanı yapılandırmada daha iyi oldukları ve bunun iyilik hallerini olumlu yönde etkilediklerini göstermektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde yapılan 41 bilimsel çalışmanın sonuçlarının analizine dayanan çalışmaya göre çocuk sahibi olan işsizlerin, işsizliğin yaratmış olduğu olumsuz sağlık sorunlarına karşı, özellikle işsizlik yardımlarının sağlandığı durumlarda, çocuk sahibi olmanın koruyucu bir faktör olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Norström vd., 2014). Yılmaz ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan çalışmada çocuk sahibi olanların işsizliğin yol açtığı sorunları daha çok hissettikleri fakat problemleri aşma konusunda daha başarılı oldukları vurgulanmaktadır. Çanakkale'de işsizlerle yapılan bir diğer çalışmada işsizlerin bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısı arttıkça finansal güçlük, depresyon ve psikolojik rahatsızlık riskinin arttığı bulunmuştur (Kanyılmaz Polat, 2015).

İnsanların zor zamanlarında en hızlı sosyal destek mekanizması hiç şüphesiz ailesidir. Bu çalışmada da ailesi ile birlikte yaşayan işsizlerin daha yüksek yaşam doyumuna sahip oldukları görülmüştür. Bu durum ekonomik sorumlulukların paylaşılması ve manevi desteğin sağlanması ile bağlantılıdır (Akçay ve Alpoğlu, 2020; Öztürk ve Erbay, 2018). Bunu destekler nitelikte ailenin ekonomik durumu iyi olanlarda işsizlerin yaşam doyumu puanları yükselirken, düşük olanlarda yaşam doyumu azalmaktadır. Axelsson ve Ejlertsson (2002) İsveç'te yürüttükleri çalışmada ailesi ile yaşayan işsiz ve çalışan bireyleri karşılaştırmışlar; aileden alınan sosyal desteğin sağlık sorunları riskini önemli ölçüde düşürdüğü ve benlik saygısını artırdığını bulmuşlardır. Türkiye'de halen işsiz olanlar ile iş bularak çalışmaya başlayanların karşılaştırıldığı araştırmada, işsizlerin çalışmalardan daha az algılanan sosyal destek bildirdikleri görülürken, her iki grup içerisinde düşük sosyal destek düzeyinin psikolojik stresle ilişkili olduğu bulunmuş, işsiz grupta sosyal destek desteğin (alma durumunun) psikolojik problemleri %21,2 gibi oldukça yüksek bir varyans ile açıkladığı tespit edilmiştir (Tuncay ve Yıldırım, 2015). Hammer (2000) çalışma durumuna göre algılanan sosyal desteğin ve ruhsal sağlık sorunları riskinin kültüre oldukça duyarlı olduğunu vurgulamaktadır. Kurt (2006) Türkiye'de bireyleri işsizliğin yarattığı sosyal ekonomik sorunlar karşısında koruyan en güçlü kurumun maddi ve manevi imkânları ile aile olduğunu vurgulamaktadır. Çelik (2008) Türkiye'de sosyal refah uygulamalarının kısıtlılığı ile sınırlı olan iş imkânlarına erişim sonucunda aile kaynaklarının işsizliğin yönetilmesinde hayati bir konumda olduğunu işaret etmektedir. Çizel ve arkadaşlarının (2016) Antalya'da yaptığı çalışmada da işsizlerin yaklaşık yarısının zorunlu giderleri için ailelerinden destek aldığı ve bunun psikolojik sıkıntıları hafifletmede önemli işleve sahip olduğu bulunmuştur. Kiraz ve Kurul (2018)'un yaptıkları çalışmada, bireylerin işsizlik sürecinde beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların aileleri tarafından karşılandığı bilgisine ulaşılmıştır.

Bireyin kendini konumlandığı sosyal sınıf toplumsal rol ve beklentileri şekillendirmektedir. Farklı sosyal sınıftaki işsizlerin deneyimlerindeki farkın, çalışılan işin koşulları, stres düzeyi ve sınıfsal farklılıkların çalışmayı tanımlama ve bireylerin çalışmadan aldıkları tatminde oluşturduğu farka dayanır (Hald Andersen, 2009). Yüksek statülü işsizlerin statü ve saygınlık kaybı daha yüksek olmaktadır. Ancak statünün yükselmesi ekonomik ve sosyal kaynaklara daha fazla erişim imkânı

sunması ve sorunlarla baş etme yetenek ve bilgisini artırdığından yaşanan kaybı tolere etme kapasitesini de beraberinde getirir. Düşük sosyal sınıftaki bireylerin çalışma koşulları ve iş tatmini ile bağlantılı olarak marjinal faydaları düşük olduğu için işsizlik döneminde kayıpları daha düşük olmaktadır. Diğer taraftan kayıt dışı ve geçici kısa süreli işlerde çalışma imkânları daha fazla olduğundan düşük statülü işsizler için bir avantaj oluşturmaktadır (Karaçay, 2011). Bizim çalışmamızda yüksek statülü işsizlerin yaşam doyumu puanları daha yüksekken, düşük sosyal sınıfta kendilerini konumlandıran işsizlerin yaşam doyumları daha düşüktür. Ancak sınıfsal farklılığın işsizliğin sonuçlarına etkisinin derinlemesine anlaşılması için karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç vardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşsizlerin yaşam doyumunun incelendiği bu çalışmada orta yaş grubunda olan işsizlerin psikososyal açıdan daha riskli grup oldukları görülmüştür. İşsizlerde yaşam doyumunun sağlık düzeyi ile güçlü pozitif korelasyon gösterdiği tespit edilmiştir. İşsizliğin sonucu olan gelir kaybı bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada güçlükler neden olurken, yaşamları üzerinde kontrol duygusunu zayıflatarak iyilik hallerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle işsizlik döneminde maddi yoksunluğun önüne geçmek için işsizlik ödeneğinin kapsayıcılığını artıracı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Türkiye’de 2002 yılında yürürlüğe giren işsizlik ödeneğinin kapsayıcılığı oldukça düşük seviyededir. Türkiye İş Kurumu yayınlarından araştırmacılar tarafından derlenen verilere göre 2002 yılında işsizlik ödeneğinden toplam işsizlerin %18’i faydalanırken, 2018 yılında bu oran ancak %23,80 düzeyindedir. Prim gün sayısının düşürülmesi ve ödenek süresinin artırılması gibi işsizlik ödeneğine hak etme kriterlerinde esneklik ve sürenin artırılması işsizleri maddi yoksunluktan korumada işlevsel olmaktadır. İşsizler arasında evli olanların iyilik hali daha düşük bulunmuştur. Bu nedenle işsizlik yardımlarının maddi olanlardan başlayarak psikososyal faktörleri içine alacak şekilde bireysel ve ailesel özellikler göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Böylece işsiz kalan üyesi olan ailelerin kriz durumunda aile bütünlüğü korunmuş ve ailedeki çocukların sağlıklı gelişimi desteklenmiş olur. Türkiye İş Kurumu bünyesinde faaliyet gösteren iş ve meslek danışmanlığının işsizlik sürecinde bireyin yaşadığı psikososyal ve ailesel sorunları ele almada yeterli olmadığı daha önceki araştırmalarda ortaya konmuştur (Ayan, 2017; Seçer ve Çınar, 2019; Yıldız ve Yörübulut, 2017). Bu nedenle işsizler ve aileleri için koruyucu ve destekleyici psikososyal destek hizmetlerinin Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından organize edilmesi gerekmektedir.

Bu araştırma Dünya Değerler Araştırması verilerinden Türkiye’deki işsizlerin yaşam doyumuna ilişkin bir çerçeve ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Araştırmanın birçok sınırlılığı vardır. Veriler ikincildir. Verilerde, meslek, çalışma koşulları ve işsizlik sürecine ilişkin bilgilerin yer almaması homojen özellik göstermeyen işsiz grup için analizleri sınırlandırmıştır. Çalışma deneyimi, çalışılan sektör ve pozisyon, yaşanan yerleşim yerinin büyüklüğü gibi faktörlerin işsizlerin iyilik halinde önemli farklılıklar yaratması beklenebilir. Gelecek araştırmaların orta yaş ve evli gibi daha belirli gruplarla

işten çıkarılmadan önceki süreçleri göz önüne alarak boylamsal ve farklı veri toplama yöntemleriyle yürütülmesi, işsizlik olgusunun derinlemesine anlaşılmasına hizmet edecektir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonundan 22.09.2020 tarihinde 35853172-300 dosya numaralı etik komisyon izni alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. ve Alpoğlu, İ.E., (2020). Sosyal hizmet uzmanlarının işsizlik deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 31(1), 47-69. doi:10.33417/tsh.681837
- Ayan, E. A. (2017). Veri madenciliği tekniklerinin iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinde kullanımı ve işkur için öneriler. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Ankara.
- Axelsson, L., Ejertsson, G., 2002. Self-reported health, self-esteem and social support among young unemployed people: a population-based study. *International Journal of Social Welfare*, 11, 111–119.. doi:10.1111/1468-2397.00205
- Bambra, C. (2010). Yesterday once more? Unemployment and health in the 21st century. *Journal of Epidemiology and Community Health*, (1979-), 64(3), 213-215.
- Bayrak, S. (2017). İşsizliğin intihar üzerindeki etkileri: Türkiye için bir nedensellik analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (73), 125-141.
- Beja, E. L. (2019). Subjective Well-Being Approach to Valuing Unemployment: Direct and Indirect Cost. *International Journal of Community Well-Being*, 1-11.
- Bilgiç, R., ve Yılmaz, N. (2013). The correlates of psychological health among the Turkish unemployed: Psychological burden of financial help during unemployment. *International Journal of Psychology*, 48(5), 1000-1008.
- Bora, A., Erdoğan, N., Bora, T., ve Üstün, İ. (2016). "Boşuna mı Okuduk?": Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği. İletişim Yayınları.
- Carlier, B. E., Schuring, M., Lötters, F. J., Bakker, B., Borgers, N., ve Burdorf, A. (2013). The influence of re-employment on quality of life and self-rated health, a longitudinal study among unemployed persons in the Netherlands. *BMC Public Health*, 13(1), 1-7.

- Clark, A., Georgellis, Y., ve Sanfey, P. (2001). Scarring: The psychological impact of past unemployment. *Economica*, 68(270), 221-241.
- Clark, A. E., ve Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648-659.
- Clark, A., Oswald, A., ve Warr, P. (1996). Is job satisfaction U-shaped in age?. *Journal of occupational and organizational psychology*, 69(1), 57-81.
- Chen, W. H., ve Hou, F. (2019). The effect of unemployment on life satisfaction: a cross-national comparison between Canada, Germany, the United Kingdom and the United States. *Applied Research in Quality of Life*, 14(4), 1035-1058.
- Cramm, J. M., Moller, V., ve Nieboer, A. P. (2010). Improving subjective well-being of the poor in the Eastern Cape. *Journal of Health Psychology*, 15(7), 1012-1019.
- Creed, P. A., ve Macintyre, S. R. (2001). The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people. *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(4), 324-331. doi:10.1037/1076-8998.6.4.324
- Creed, P., ve Watson, T. (2003). Age, gender, psychological wellbeing and the impact of losing the latent and manifest benefits of employment in unemployed people. *Australian Journal of Psychology*, 55. doi:10.1080/00049530412331312954.
- Çelik, K. (2008). 'My state is my father': youth unemployment experiences under the weak state welfare provisions of Turkey. *Journal of Youth Studies*, 11(4), 429-444.
- Çizel, R. B., Güzeller, C. O., ve Mütevellioğlu, N. (2011). İşsizliğin psikolojik sonuçları: Antalya örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 26-41.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34.
- Diener, E. ve Chan, M.Y., 2011. Happy People Live Longer: Subjective Well-Being Contributes to Health and Longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3, 1-43.. doi:10.1111/j.1758-0854.2010.01045.x
- Diener, E., ve Seligman, M. E. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological science in the public interest*, 5(1), 1-31.
- Dolan, P., Peasgood, T., ve White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of economic psychology*, 29(1), 94-122.

- Eichhorn, J. (2013). Unemployment needs context: How societal differences between countries moderate the loss in life-satisfaction for the unemployed. *Journal of Happiness Studies*, 14(6), 1657-1680.
- Ferrer-i-Carbonell, A., ve Frijters, P. (2004). How important is methodology for the estimates of the determinants of happiness?. *The Economic Journal*, 114(497), 641-659.
- Fielden, S. L., ve Davidson, M. J. (2001). Stress and gender in unemployed female and male managers. *Applied Psychology*. 50(2), 305-334. doi:10.1111/1464-0597.00060.
- Fryer, D. (1997). International perspectives on youth unemployment and mental health: some central issues. *Journal of Adolescence*, 20(3), 333-342. doi:https://doi.org/10.1006/jado.1997.0089
- Frey, B. (2008). Happiness. A revolution in economics. Cambridge and London: The MIT Press.
- Frey, B. S., ve Stutzer, A. (2000). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*, 110(466), 918-938.
- Gallie, D., ve Russell, H. (1998). Unemployment and life satisfaction: A cross-cultural comparison. *European Journal of Sociology / Archives Européennes De Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 39(2), 248-280.
- Gerlach, K., ve Stephan, G. (1996). A paper on unhappiness and unemployment in Germany. *Economics Letters*, 52(3), 325-330.
- Gheaus, A. ve Herzog, L. (2016). The Goods of Work (Other Than Money!). *Journal of Social Philosophy* 47 (1):70-89.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hald Andersen, S. (2009). Unemployment and subjective well-being: A question of class?. *Work and occupations*, 36(1), 3-25.
- Hammer, T. (2000). Mental health and social exclusion among unemployed youth in Scandinavia. A comparative study. *International journal of social welfare*, 9(1), 53-63.
- Hoare, P. N., ve Machin, M. A. (2010). The impact of reemployment on access to the latent and manifest benefits of employment and mental health. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(3), 759-770.
- Inglehart, R., C. Haerper, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin ve B. Puranen et al. (eds.). 2018. World Values Survey: All Rounds - Country-Pooled Datafile Version: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>. Madrid: JD Systems Institute.
- Jahoda, M. (1981). Work, employment, and unemployment: Values, theories, and approaches in social research. *American Psychologist*, 36(2), 184-191. doi:10.1037/0003-066X.36.2.184.

- Kanyılmaz Polat, E. (2015). Yüksek öğrenim mezunlarında işsizliğin psikolojik sonuçları ve iş arama davranışlarına etkisi: Çanakkale ili örneği. (Doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Kanyılmaz Polat, E ve Bacak, B. (2018). Yükseköğrenim Mezunu İşsizlerde İşsizliğin Psikolojik Sonuçları ve İşsizlik Süresi İlişkisi: Çanakkale Örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 9 (2) , 24-47.
- Karaçay, G. (2015) İşsiz bireylerde yaşam doyumu: eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından bir inceleme. (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Kiraz, Z., ve Kurul, N. (2018). Türkiye’de öğretmen işsizliği ve ataması yapılmayan öğretmenler hareketi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 270-302.
- Knabe, A., ve Ratzel, S. (2011). Scarring or scaring? The psychological impact of past unemployment and future unemployment risk. *Economica*, 78(310), 283-293.
- Kurt, Ş. (2006). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçları ve Türkiye üzerine muhtemel etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (51), 357-379.
- Lee, K. W. (2008). Psychological consequences of unemployment among Hong Kong university graduates: The impact of optimism, coping and motivations. A Report Submitted to Department of Applied Social Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Bachelor of Social Sciences in Psychology; City university of HongKong: Hong Kong, China.
- Lelkes, O. (2006). Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the “objective good”. *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 285-307.
- Lucas, R. E. (2007). Adaptation and the set-point model of subjective well-being: Does happiness change after major life events?. *Current directions in psychological science*, 16(2), 75-79.
- McFadyen, R. G. (1995). Coping with threatened identities: Unemployed people’s self-categorizations. *Current Psychology*, 14(3), 233-256.
- McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R., ve Kinicki, A. J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: a meta-analytic study. *Journal of applied psychology*, 90(1), 53.
- Norström, F., Virtanen, P., Hammarström, A., Gustafsson, P. E., ve Janlert, U. (2014). How does unemployment affect self-assessed health? A systematic review focusing on subgroup effects. *Bmc Public Health*, 14(1), 1310. doi:10.1186/1471-2458-14-1310
- Novak, M. (2014). The effect of personal and general unemployment on subjective well-being. *European Scientific Journal*, 487-492.
- Nurşen, A. D. A. K. (2010). Sosyal bir problem olarak işsizlik ve sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 105-116.

- Paul, K. I., ve Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational behavior*, 74(3), 264-282.
- Öztürk, Ö. ve Erbay, E., 2018. Üniversite mezunu kadınların işsizlik süreçlerinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 125–148.. doi:10.17065/huniibf.289042.
- Paul, K. I. (2005). The negative mental health effect of unemployment: Meta-analyses of cross-sectional and longitudinal data. *Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg*.
- Paul, K. I., ve Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational behavior*, 74(3), 264-282.
- Sabatini, F., 2014. The relationship between happiness and health: Evidence from Italy. *Social Science ve Medicine*, 114, 178–187.. doi:10.1016/j.socscimed.2014.05.024.
- Seçer, B., ve Çınar, E. (2019). İş ve meslek danışmanlarının bakış açısından işsizlik ve danışmanlık. *Calisma ve Toplum*, 61(2).
- Sersic, D. M., Sverko, B., ve Galesic, M. (2005). Unemployment and dimensions of subjective health: Exploring moderating effects of age. *Studia Psychologica*, 47(3), 221-234.
- Schaufeli, W. B., ve Vanyperen, N. W. (1992). Unemployment and psychological distress among graduates: A longitudinal study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65(4), 291-305. doi:10.1111/j.2044-8325.1992.tb00506.x
- Shamir, B. (1985). Sex differences in psychological adjustment to unemployment and reemployment: A question of commitment, alternatives or finance? *Social Problems*, 33(1), 67-79. doi:10.1525/sp.1985.33.1.03a00060.
- Susanlı, Z. B. (2018). Life satisfaction and unemployment in Turkey: evidence from Life Satisfaction Surveys 2004–2013. *Quality ve Quantity*, 52(1), 479-499.
- Sümer, N., Solak, N., ve Harma, M. (2013). İşsiz yaşam: İşsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve aile üzerindeki etkileri: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tabachnick, B. ve G., Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics. Boston, MA: Pearson. 481-198.
- Toikko, T., Uisimbayev, Y. K., ve Pehkonen, A. (2018). Health, well-being and social support in the groups of employed and unemployed in a finnish community. *Czech ve Slovak Social Work/Sociální Práce/Sociálna Práca*, 18(4), 34-44.
- Tuncay, T., Yildirim, B., 2015. Factors affecting the psychological distress among unemployed and re-employed individuals. *Career Development International* 20, 482–502. doi:10.1108/cdi-02-2015-0018

- Yıldız, K., ve Yörübulut, M. Ç. (2017). Türkiye’de iş ve meslek danışmanlığı sisteminin işlerliği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(1), 97-109.
- Yılmaz, T., Fidan, F., ve Karataş, V. (2004). İşsizliğin sosyo-psikolojik sonuçları: sosyo-demografik özelliklere göre bireylerin tutumları bir alan araştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 163-187.
- Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin psiko-sosyal sonuçlarının incelenmesi (Ankara örneği). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 21-38.
- Van Høye, G., Lootens, H., 2013. Coping with unemployment: Personality, role demands, and time structure. *Journal of Vocational Behavior* 82, 85–95.. doi:10.1016/j.jvb.2013.01.004.
- Warr, P., Jackson, P., ve Banks, M. (1988). Unemployment and Mental Health. *Some British Studies. Journal of Social Issues*, 44(4), 47-68. doi:10.1111/j.1540-4560.1988.tb02091.x
- Wilson, S. H., ve Walker, G. M. (1993). Unemployment and health: a review. *Public health*, 107(3), 153-162.
- Winkelmann, L., ve Winkelmann, R. (1995). Happiness and unemployment: a panel data analysis for Germany. *Applied Economics Quarterly*, 41(4), 293-307.
- Winkelmann, L., ve Winkelmann, R. (1998). Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, 65(257), 1-15.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Futurism in Social Work: Transhumanism, Gamification of Human Life, Homo Roboticus and Care

Sosyal Hizmette Fütürizm: Transhümanizm, İnsan Hayatının Oyunlaştırılması, Homo Roboticus ve Bakım

Bekir GÜZEL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, bekir.guzel@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0795-0768

Başvuru: 29.04.2020
Kabul: 30.01.2021

Atıf:
Güzel, B. (2021). Futurism in social work: transhumanism, gamification of human life, homo roboticus and care. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 591-606. DOI: 10.33417/tsh.729496

ÖZET

Bu çalışmada sanatsal bir akım olarak ortaya çıkıp toplumsal ve teknolojik bir boyut kazanan fütürizm hareketinin temelleri üzerinden sosyal çalışma disiplinine ve mesleğine yönelik bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Böylece sosyal çalışma disiplininin ve mesleğinin gelecek yıllardaki olası ajandasına yönelik öngörülerin açıklanması planlanmaktadır. Bu çalışmada fütürizm ile sosyal hizmet arasındaki ilişki insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, toplumsal refah, bireyin onuru ve saygınlığı gibi evrensel değerler üzerine kurulmuş olan sosyal hizmet uygulamalarının nasıl bir geleceğe doğru yol aldığı ortaya koyma çabasıyla kurulmaktadır. Bu bağlamda, yeni bir felsefi hareket olarak ortaya çıkan transhümanizm kavramı sosyal hizmetin geleceği ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Daha sonra insan hayatının oyunlaştırılması, homo roboticus ve bakım gibi konular tartışılmaktadır. Bu konular son birkaç yıldır sosyal bilimlerin gündeminde. Bu makalenin sosyal hizmet alanında bu konularla ilgili olarak hazırlanan ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle bir başlangıç çalışması olarak kabul edilmesi ve gelecekteki çalışmalarla desteklenmesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Fütürizm, sosyal hizmet, transhümanizm, oyunlaştırma, homo roboticus*

ABSTRACT

This study aims at making an assessment of the social work discipline and profession on the basis of the futurism movement, which emerged as an artistic movement and gained social and technological dimensions. Therefore, predictions for a possible agenda of the future social work discipline and profession are discussed. In this study, the relationship between futurism and social work is established in an effort to reveal how social work practices, based on universal values such as human rights, social justice, equality, social prosperity and the dignity of the individual, are moving forward. In this context, the future of social work is discussed under the following three topics: (1) transhumanism, (2) gamification of human life, (3) homo roboticus and care. In fact, all these topics have been on the agenda of social sciences for the last few years. Despite this interest, to the best of the researcher's knowledge, this article is one of the first studies on these issues in the field of social work and has raised many questions in need of further studies.

Keywords: *Futurism, social work, transhumanism, gamification, homo roboticus*

INTRODUCTION

Aldous Huxley starts his book *Brave New World Revisited* (1958) with the following words: “*In 1931, when Brave New World was being written, I was convinced that there was still plenty of time. The completely organized society, the scientific caste system, the abolition of free will by methodical conditioning, the servitude made acceptable by regular doses of chemically induced happiness, the orthodoxies drummed in by nightly courses of sleep-teaching -- these things were coming all right, but not in my time, not even in the time of my grandchildren.*” (Huxley, 2004). By all means, in the early years of the 20th century, many things that were foreseen by Huxley were approaching in the world after the World War I and the Great Depression of 1929. However, like many people, Huxley thought that the predicted developments would take place in the distant future; but he was wrong. He admitted this mistake in the same book with the following words: “*The prophecies made in 1931 are coming true much sooner than I thought they would.*” (Huxley, 2004).

When we consider the developments in the millennium and beyond, it is seen that a stage or a revolution has passed from one to the other in a very short time. For example, after the first industrial revolution that started in the 1780s and named as Industry 1.0 today (Fisher, 1992); it took nearly a century for the second industrial revolution (Industry 2.0) to start with the discovery of electricity and lead the transition to mass production. It was about a century until the third industrial revolution, (Industry 3.0) started with the development of digitalization, electronic devices and information technologies since the 1980s. However, it was less than half a century between the third industrial revolution and the fourth industrial revolution (Industry 4.0) which was firstly mentioned at the Trade Fair in Hannover, Germany in 2011, and started with the introduction of cyber-physical systems (Caruso, 2018; Tsekeris, 2018). Moreover, the idea of Society 5.0 which was introduced as a smart society by Prime Minister Shinzo Abe in Japan in 2017 led to the idea that the fourth industrial revolution was almost over in the beginning. Thus, all developments from Industry 1.0 based on steam power and machinery production to Industry 2.0 based on electrical power; from Industry 3.0 based on computer technologies to Industry 4.0 based on internet networks are replaced by Industry 5.0 (named Society 5.0) which is equipped with smart intelligence and robots/robotics. From a wider framework, the history of humanity, which started with the hunter society, is on a path that turns into an agricultural society, industrial society, information society and a smart society respectively. Although this development is exciting, the uncertainty about how the smart social structure will be or what it will offer in the future; cause anxiety for many people. At this point, some systematic movements enabling the development and explanation of future predictions, can develop explanatory information and enlighten people. This study adopts futurism movement which emerged as a modern art and literature movement in Italy in the early 20th century and started to be used by many disciplines in order to explain social and technological developments.

Futurism

The “Futurist Manifesto” published by the Italian poet Tomasso Marinetti (1876-1944) in France in 1909 is very important for the futurism as an artistic movement and then has gained a social and technological dimension (Luisetti and Somigli, 2009). The Futurists published more than thirty manifestos; sanctifying speed and evolution, glorifying war and technology and advocating political and artistic revolution between 1909 and 1912. Before the World War I, this avant-garde movement started to be accepted not only in the field of literature, painting and sculpture but also in theatre, photography and politics in many countries such as Italy, France, England, Belgium and Russia (Adamowicz and Storchi, 2013). Today, it is not possible to give an inclusive definition of futurism that is acceptable for all parties or followers since future thoughts, ideas or dreams will differ for everyone. As a matter of fact, it seems that each definition is shaped according to the priorities and ideals of the related discipline or profession. However, a brief definition could be as follows; *“futurism emphasized the dynamism, speed, energy, and power of the machine and the vitality, change, and restlessness of modern life”* (White, 2019). When we examine the emergence of this movement that makes predictions for the future, we can easily observe that *“the future was not simply a domain of time but an ideology. Hence, it was an ‘ism’, like capitalism, socialism, communism, with a specific social and political worldview”* (Sardar, 2010). As an artistic or literary movement, futurism has been used over time to protest the objective removal of philosophers or thinkers from political or social issues. Futurism, which is claimed to have emerged and shaped in the environment of Hegelian idealism and Bergson pragmatism, has started to insist on the importance of participation instead of isolation from political or social issues (Griffiths, 2013).

This connection of the futurism movement with political and social issues enables this study to deal with in relation to social work discipline. In this study, the relationship between futurism and social work is established in an effort to reveal how social work practices, based on universal values such as human rights, social justice, equality, social prosperity and the dignity of the individual, are moving forward. In other words, this study aims to discuss how the future of social work discipline and profession will be shaped, and how developments and changes in other disciplines such as social, science, health sciences and technology will affect social work. In this context, the issue of transhumanism, which emerged as a new philosophical movement, is handled within the framework the future of social work; and then gamification of human life, homo roboticus and care are discussed. All these topics have been on the agenda of social sciences for the last few years. Despite this interest, to the best of the researcher’s knowledge, this article is one of the first studies on these issues in the field of social work and expected to be supported by further studies.

Transhumanism

The rapid and unpredictable progress of technology reveals the need to put forward new definitions for concepts in social sciences. The concept of transhumanism has emerged as a result of

technological developments and has been affecting human life. Transhumanism was first used by Aldous Huxley's brother Julian Huxley in 1957, and now has different meanings (Huxley, 1968). Mainly, it can be defined as an international, intellectual and cultural movement which suggests that technology and science should be utilized in order to improve the physical and cognitive abilities of human beings and to eliminate unwanted negative life events such as aging and illnesses (Pilsch, 2017). For instance, Fukuyama described transhumanism as "a strange liberation movement" whose crusaders aim much higher than civil rights campaigners, feminists, or gay-rights advocates; and according to him, this movement desires "nothing less than to liberate the human race from its biological constraints" (Bostrom, 2004). In addition, Livingstone (2015), who considers transhumanism as a pseudo-scientific movement, stated that "It is the quest to use all the advances of modern science to augment human potential, and ultimately, to achieve immortality." Briefly, transhumanism can be defined as a philosophical movement which believes that humanity can reach a higher level in terms of physical, mental, social and psychological aspects. *H+* (Humanity+) or *H plus* are used as symbols of the transhumanism movement. This can also be regarded as the name code of the future person in postmodern society in which everything about human beings is transformed into data, numbers or symbols.

Human desire to have superhuman characteristics and the search for immortality are among the issues that have been going on since the existence of mankind and frequently mentioned in mythological stories or legends. Today, the traces of humanity's search for immortality can be found in the myths of Gilgamesh (the great hero of the Sumerians), in the legend of Asclepius (the god of physicians in Ancient Greece), in the journey of Alexander of Macedonia to the land of darkness, or in the learning of the language of plants by Lokman Hekim. Besides, the stories about immortality, heaven and resurrection after death exist in many societies in god myths such as Marduk (Babylon), Osiris (Egypt) and Adonis (Phoenicia) (Kılıç and Eser, 2017). Some of the well-known examples of this search appear in Greek mythology, which is actually the origin of the idea of superhuman (which can also be physically half human) expressed with the concept of transhumanism. The creatures in ancient Greek mythology which are also called as centaur today were symbolised as half human and half horses or goats. Since these creatures have superhuman characteristics and are not as weak as humans in the nature, it can be considered as the prototype idea of the concept of transhumanism. Although the idea of transhumanism at that time did not have the present meaning, according to Livingstone, one has the idea of having abilities like God. Livingstone explains this idea by illustrating gods such as Zeus and Odin. *"One of the underlying principles of transhumanism is that man has the ability to be like God, to create and give life, as Zeus or Odin breathe life into non-living things to make them animated and thus transform them into human-beings. Therefore, from mythical times to now, humanity "is from the essence of God" or gods."* (Livingstone, 2015; cited by Edman, 2019).

Beyond all these mythological and Olympian debates, today the concept of transhumanism reveals a new and dynamic field of study in terms of social sciences. Scientifically, transhumanism offers

social sciences a post-human idea that is very similar to human but can be considered as an upper version of today's human in terms of physical, cognitive and sensory-motor abilities. In this respect, transhumanism can be regarded as innovative and futuristic within the field of study of social sciences. It should be highlighted that for the realization of the idea of transhumanism, humanity must go through some stages. First of all, the human body and brain should be developed with auxiliary equipment. In fact, when we think of today's wearable technologies or life support devices (such as glasses, hearing aids, cardiac pacemakers, prostheses, implants and artificial organs), it is claimed that we use these equipment and have already experienced this stage. Moreover, some researchers claim that this process will be gradually and change the genetics of human beings. For example, Walters (2013) stated that "*transhumanism refers to the transformation of homo sapiens, step by step, into a species sufficiently different from the genetically defined human that it counts as a new species.*" These claims will be shaped based on the scientific, technological, social, political or economic developments in the future. However, studies so far indicated that the nirvana (ultimate goal) of transhumanism is the existence of a human brain shaped by artificial bodies (Walters, 2013). From this point of view, the probability that the artificial bodies, which is defined as post-human, will appear in the social life in the future is increasing. In fact, Boston Dynamics' study on this subject is already known; however, it is stated that the company has carried out these studies only to meet the needs in the field of production and employment (Zabel, 2018). On the other hand, it should not be overlooked that these studies of Boston Dynamics can also be used to create the post-human that the transhumanism movement dreams of over the time. In this process, there will also be individuals who are volunteers to try or use the artificial bodies (semi-artificial or semi-human) that will form the post-human. These individuals are likely to be disabled, elderly, paralyzed or lonely individuals who are defined as disadvantaged groups within the social work discipline today and which disrupt social functionality in some way. At this point, what kind of tasks and duties should be undertaken by social work defending basic human values such as human rights, social justice and dignity of the individual? What kind of tasks and duties will undertake issues such as informing, guiding, defending or protecting of disadvantaged? What will be the position of social work as a discipline and profession? What kind of risk management plan should social work adapt to the changes such interfering with human physical, mental, social, psychological and moral integrity? It is very crucial to bring these issues to the agenda on platforms where the future of social work is discussed.

In addition, after the research on artificial body is tried on disadvantaged individuals, another question will be raised when these artificial bodies are included in social life or society. Who will have these bodies? For example, will people who wish to have these artificial bodies in order to sustain their lives improve their quality of life and social functionality or ensure their personal integrity? Is it possible for anyone to become a post-human if he or she wishes? At this point, will the state or public sphere take responsibility or will these developments be left to the monopoly of a neoliberal or even post-liberal structure? The answers of these questions also raise two important values such as social

justice and equality, which are at the heart of the social work discipline. If so, what kind of path will social work take in this social unjust and unequal structure? What kind of advocacy model or practice will be developed for the protection of human rights or post-human rights? On the other hand, if the use of artificial body become widespread, another issue comes up: old age. As it is known, old age and services for the elderly are important practice areas of social work in the 21st century. However, with the common use of artificial bodies, it will be possible to remove the biological or physical limitations because of old age. In other words, with the idea of transhumanism, the issue of immortality coming from the past will come to the agenda of humanity. If the post-human is immortal by using artificial bodies or, in the best-case scenario, it is possible to survive as long as he or she wishes, what will the practices of social work be related to elderly welfare or how will it evolve?

When the use of artificial bodies becomes widespread and the life span prolongs, will the post-human change his or her body? If this is possible, will post-human pay for it? If so, will the current insurance funds or social protection services be sufficient or valid to cover these expenses? Moreover, will this body change also provide gender change for post-human? If so, can problems of LGBTI people disappear? In the future, when the problems of LGBTI's disappear, what kind of social work will be developed for the sexual identity, preference or desire of the post-human?

The idea of transhumanism ultimately predicts that human beings will become stronger, healthier, productive and perhaps immortal by using their highly developed abilities and will take the name of post-human. What will be the place of social work that aims social welfare by focusing on human and human relations originally? Many questions like these initiate discussions or studies on how to prepare a roadmap for post-human-oriented social work, which is predicted to arise in the future. First of all, it is necessary to be aware of the responsibilities that transhumanism imposes on post-human, which will become a perfect creature. It is important to discuss how this expectation will affect post-human psychology living in the future post or neo modern society. Moreover, the relationship between transhumanism and social work should not be limited to the disadvantaged groups and bio-psycho-social dimensions of the human beings exemplified so far. Because transhumanism does not only target human beings. It is stated that transhumanism aims to change human beings as a whole with the environment (Lee, 2019). The explanations made on the disadvantage groups in this study are based on the possibility of "instrumentalizing" these groups for the *H+* human ideal / model of transhumanism. Otherwise, it would be a reductionist approach to deal with the relationship between transhumanism and social work through disadvantaged groups. This relationship is multidimensional, including primarily the value dimension of social work, as well as the knowledge and skill dimensions.

Finally, the idea of transhumanism, which was defined as a person surpasses himself and discovers the possibilities of human nature (Huxley, 1968), today targets a longer and higher quality life by making use of the developing technology. However; considering the debates regarding recognition of euthanasia as a right today, it is not clear whether the high-level living conditions of the *H+* human

model of transhumanism would prefer a longer life. As a matter of fact, it seems that increasing standards of living and individual welfare alone is not sufficient for people to choose life. Then, it will be very important to develop bio-nano-neuro-info (Dağ, 2018) applications by social work that struggle to meet the basic needs of people, improve their well-being for a healthy, long and quality life. In addition to these practices, social services should take responsibility for the necessary preparations and studies on how the *H+* human model will be included in a macro system, how it will be socially accepted and how it will be placed in the public structure.

Gamification of Human Life

Johan Huizinga, who started his book *Homo Ludens* as "play is older than culture", claims that man plays games above all (Huizinga, 2018). The play, which started with the existence of human beings, has turned into different shapes and meanings. When we shape human's desire to play that already exists in their nature within the framework of certain rules, a game emerges. Then this game can be used for the intended purpose. The gamification that emerged from this point does not have a very long history. Actually as a popular term today, *"gamification originated in the digital media industry. The first documented use dates back to 2008, but gamification only became widespread in the second half of 2010, when several industry players and conferences popularized it."* (Deterding, Khaled, Nacke and Dixon, 2011). It is possible to come across different definitions of gamification which has become increasingly popular as a research topic in different social sciences, especially education. Deterding et al. (2011) describe gamification briefly as *"the use of game design elements in non-game contexts."* Gamification is also defined as turning a desired behavior or action into a game in real life (Marache-Francisco and Brangier, 2015). For example, when we would like to recycle plastic bottles or batteries, we can promise to give people money when they collect these items and bring them to certain centers, or those who bring the most can be offered different rewards. Or, we can let a child eat chocolate after breakfast, on the condition of making his bed in the morning. In this way, we can shape the behavior or action by triggering the sense of winning inherent in a game. More precisely, one makes life a game; one can even take control of behavior or action.

We witness that the natural course of human life, which has been built on human ideals and values and has been going on for thousands of years, is becoming more and more intensified. Gamification is used frequently in almost every area. In the 21st century, when we are surrounded by a capitalist system, the gamification is used extensively by the companies to motivate their staff for high performance. For example, while the best and the most cheerful or the most stylish employee of the month are chosen in a company, who can resist staying out of the game and only watch what is happening around?

However, it is not these gamification initiatives that bring the problem of gamification into human life to the agenda of this study. On the contrary, there is a macro level of causality that can raise issues such as social transformation, control, oppression and management system. This issue is actually

related to macro social work, which is practiced in the society or communities. Therefore, although this is a new issue, there are studies showing that gamification can be used for different purposes such as transforming the society, conforming and shaping the social structure or adopting ideologies (Fuchs, 2014; Schrape, 2014; AlBalawi, AlSaawi, AlTassan and Fakeerah, 2015; Devisch, Poplin and Sofronie, 2016). In this part of the study, other than these studies, predictions about the future of macro social work will be revealed through a gamification project implemented in China.

In 2004, the communist party launched a project under the name of "Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020)". This project started to be criticized as an Orwellian way by many people because of its aims and objectives. So, what was the ultimate purpose of this project? The main purpose was to evaluate citizens' characters, thoughts and behaviors by using the big data in the long run. Actually, the history of this project, called shortly as the "Social Credit System (SCS)", was based on past studies in the financial sector. "The very first step of the aforementioned systems is the financial sector, in which credit scoring systems are used to evaluate the creditworthiness of a prospective debtor, using qualitative and quantitative information, both public and private. From the 19th Century onwards, many companies started to collect, use and sell to other clients, fiscal records of customers in order to evaluate their financial reliability and behavior." (Grassi, 2018). Most probably, Chinese Communist Party does not want to implement this project for financial reasons. Although the Party defines this project as "SCS is presented as a unique tool to fix all the socio-economic problems in the country, starting from the protection against corruption" (Grassi, 2018); the main purpose is to control and form emotions, thoughts and behaviors of people. Indeed, different versions of such practices are seen in China. For instance, recently, thanks to the improved facial recognition systems, the faces of Chinese citizens passing in the red light are clearly shown on the city's billboards. The purpose here is to display and target people (actually citizens) who do not obey the rules of the system consciously or unconsciously in public places. Thus, people who are psychologically concerned about social desirability are managed by using technology and big data.

The government tries to measure the effectiveness and validity of this system through different experimental studies on SCS. One of these experimental studies was conducted in 2015 by the Alibaba Group, one of the leading online companies in China and the world. This social experiment was carried out at the opening of two unnamed supermarkets, one in Beijing and the other in Hangzhou. In the experiment, the payment was made by Alipay digital wallet and Sesam Credit, a credit scoring platform, and then behaviors of customers after their shopping were analyzed. In reality, all of the behaviors of customers at this time were recorded by "the big brother". The purpose of this new commercial practice was more than whether such a commercial model was feasible or not. One of the ultimate goals for the government was to gather data on trustworthiness of citizens. Although only 62% of customers paid and it was worrying about social reliability and trustworthiness of citizens; the government believing in the power of social psychology was aware that it was manageable (Schaefer, 2019).

According to the government's plan, the SCS will be put into practice in 2020. Since 2015, many similar social experiments have been carried out. This program is currently voluntary; however, it is claimed that participation will be mandatory for all citizens after 2020 (Grassi, 2018). So, what is the relationship of this project with gamification and macro social work? The aim of the government with this project is to create the "ideal citizen" and "ideal society". The government requests citizens to install an application which is based on getting scores or credits for positive behaviors and positive thoughts. Hence, the motto of the gamified human life is: "Reaping rewards for good deeds" (Zeng, 2018). Thus, the government wants to create a standardized reward and punishment system for the whole community. For example, a blood donor citizen can earn 30 credit points; a citizen collecting recycling products can earn 20 credit points; another citizen who has no traffic violation points for 5 years can earn 25 credit points. Various rewards are offered to citizens with high credit points, such as priority access to public services, free car parks, free or discounted public transport tickets, or priority tickets for domestic travel. Being a "good citizen" is well rewarded in China (Meissner, 2017; Creemers, 2018; Zeng, 2018; Burnay, 2019; Kostka, 2019).

What if the government starts using this system for its own political interests? For instance, would it be possible to give 30 credit points to citizens paying their taxes early, or 50 credit points to citizens supporting the government's policies and share it on the social media? On the other hand, if there is reward, there will also be a punishment. What will happen to those who do not show expected behaviors, or do what the government asks for or who are unable to do so? In this case, can citizens with low scores or no points benefit any social services? At this point, issues such as individual freedom, controlling and shaping human behavior, and pressure come to light. With such practices, many values such as human rights, equality, dignity and dignity of the individual, which are in the nature of social work, are ignored. It is believed that social work should conduct up-to-date risk management studies, develop protocols against possible rights violations, develop a new lobbying network by establishing multidisciplinary and sectoral connections, include the political context in social solidarity, and above all develop a stronger advocacy perspective. Otherwise, it will not be possible to protect the basic human and professional values of social work.

Some studies evaluate these operations in China as "neo-socialist approach to social management". In these studies, "SCS is the best example that describes Chinese capacity to innovate and create (depending on its success) a socioeconomic tool that could potentially change the vision according to which government worldwide deal with this contemporary and fast-moving society." (Grassi, 2018). Accordingly, a modern "Social Engineering Program" may actually be implemented in China.

On the other hand, what happens when other countries start implementing this Chinese program in different ways? What kind of world is waiting for humanity? In such a situation, what kind of path will social work follow as a profession defending basic values such as social justice, equality, freedom, human rights, dignity and dignity of the individual? At this point, the development of new application

models is essential in addition to the models of macro social work such as community organization and social action. Indeed, in order to prevent the gamification of human life by governments, it is very important to prevent or postpone the robotic developments that threaten the existence of human beings. While players of the gamified lives are human today, it is possible that the players will be replaced by the robotics in the future. In the following section, this issue will be discussed.

Homo roboticus and care

Robotics is an area that emerged with the combination of disciplines and developed incredibly especially in the 21st century. It is a multidisciplinary science dealing with the design, production and use of robots. In addition, it is a common field of mathematics, mechanical, computer, electronic, aerospace, aircraft, mechatronics, and control engineering or sensors, actuators and artificial intelligent (Shakhatreh, 2011). Although the history of robotics dates back thousands of years, the development of robots in the modern concept is still considered as new in the history of humanity. In the modern concept, the first robot was developed by American engineer George C. Devol in Louisville (Kentucky) in the 1950s. Devol named this reprogrammable robot "Ultimate", inspired by "Universal Automation" (Niku, 2001; Newton, 2018). In the following years, highly significant and rapid developments were seen in robotics. However, as discussed in this study, combining robotics studies with artificial intelligence studies is very important for social work profession and discipline like many professions and disciplines. Therefore, it is useful to briefly touch on artificial intelligence.

The term artificial intelligence (AI) was first used by John McCarthy in 1955 and then spoken out in a workshop during the summer of 1956 at Dartmouth College in Hanover, New Hampshire (Rajaraman, 2014). In the same year Claude Shannon, Herbert Simon, Allen Newell and Marvin Minsky, who were considered the pioneers of AI, attended the conference organized by IBM. Herbert Simon and Allen Newell developed the Logic Theorist program, which was later considered the first AI program (Russell & Norvig, 1995). Later, AI started to take place in computer-aided robotic studies.

In 1996, almost no one was surprised in the world when Garry Kasparov, the world's best chess player, beat the AI "Deep Blue", developed by IBM. This was actually an expected result. Indeed, no AI would be smarter than human. However, a year later, when "Deeper Blue" beat Kasparov, it was a very important event. Deeper Blue won this historical game consisting of 6 sets with 3.5 points. That day, Deeper Blue was able to calculate 60 billion chess moves in 3 minutes. Moreover, it could reach a processing capacity of 200 million per second. This was not really easy to believe in the late 20th century. This progress was a proof that AI almost approached human intelligence, and the future was uncertain (Newborn, 2000; Hoekenga, 2007, Hsu, 2004; Newborn, 2013). Since then, AI has increased the processing capacity per second to quadrillions. It is almost about to exceed the processing capacity of the human brain. In other words, AI turns into a smarter and superior being

than the person who named himself homo sapiens by saying “cogito ergo sum¹”. Briefly the future is homo sapiens versus homo roboticus.

Today, robots have gone far beyond their prototypes. Robots can perform machine learning thanks to AI and have many features such as environmental perception, motion planning, dialogue continuity and reflection of feeling (empathy). Because they are no longer robots; they become homo roboticus. One of the most well-known study in this field was by David Hanson in 2010 and the first humanoid² named BINA 48 was developed. Then BINA 48 was launched by the company United Therapeutics (Greene, 2016). In the same year, another humanoid named GEMINOID F was developed by Prof. Hiroshi Ishiguro in Japan. By 2011, Prof. Hiroshi Ishiguro developed GEMINOID DK at Osaka University and it was introduced as an "ultra-realistic" humanoid (Vlachos and Schärfe, 2013). In 2014, in the fair named as "Android: What Is Human?" in Japan, two new humanoids named Kodomoroid (Childroid) and Otonaroid (Adultroid) were introduced as news announcers. These two humanoids were defined as "hyper-realistic" by the visitors. Moreover, they started to work in Tokyo's National Museum after that fair (Knox, 2017). Aiko Chihira, developed by Toshiba in the same year, started to work at Nihonbashi Mitsukoshi Shopping Center in Tokyo and provided consultancy services to thousands of people every day. Because Aiko Chihira is able to listen to people and reply (Savage, 2017). Next year, Nadine was developed only to chat with people and introduced as a “social robot” at the fair called “Human+: The Future of Our Species” held at the ArtScience Museum in Singapore (Baka, Ramanathan, Mishra and Thalmann, 2017). The most important feature of Nadine is to record all the features of the person that she meets and talks. Then, in the next meeting, she remembers the person's characteristics and the previous conversations (Ramanathan, Mishra and Thalmann, 2019).

Moreover, Aiko Chihira was so liked by homo sapiens that Junko Chihira was developed in 2016 to replace the secretaries. Junko Chihira can not only listen to a person, but also can record his/her behaviors and what he/she likes to do. Also, Junko Chihira can make predictions about his/her needs (Cui, Kim and Park, 2019). Moreover, Junko Chihira speaks three languages: Chinese, English and Japanese³. In the same year, the world met with “Sophia” developed by Hanson Robotics⁴, which is accepted as the highest point of humanoids supported with AI. Sophia attended the United Nations meeting and gave a speech on October 11, 2017. Then, she gave another speech at Future Investment Summit in Riyadh on October 25, 2017 and she was given Saudi Arabian citizenship (Retto, 2017). Thus, the story of the homo robotic, which started as a mechanical process, continues with a right to citizenship.

¹ It is a philosophical proposition said by René Descartes.

² According to Cambridge Advanced Learner's Dictionary, it means “a machine or creature with the appearance and qualities of a human.” More information please visit: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/humanoid> [Access Date: 22.03.2020]. This word is used to describe robots supported by AI and in this study it is referred as homo roboticus.

³ More information please visit: <https://www.businessinsider.com/toshibas-humanoid-robot-junko-chihira-speaks-three-languages-2015-11> [Access Date: 22.03.2020]

⁴ This company was developed one of the first high-tech modern humanoids, BINA 48 in 2010.

At the end, if we discuss the relationship between robotics and the future of social work, it is useful to consider this issue for social workers first. As we have seen in examples such as Aiko Chihira and Junko Chihira, humanoids which we define as *homo roboticus* in this study, are now used in jobs and works such as secretariat, consultancy, registration, computing or data processing, etc. When the prices of humanoid, today ranging from \$ 40,000 to \$ 250,000 and their numbers increase, social workers may lose their jobs. Especially, considering humanoids such as Aiko Chihira, Junko Chihira and Nadine, which have been developed only for chatting and providing information, it is seen that they are able to offer many services expected in social workers today. Certainly, if we look at the other side of the coin, these humanoids can be used as a supporting element for social workers. Humanoids, developed to keep records of a social worker who has to prepare individual agenda for examination and evaluation in each case, can contribute more effectively and efficiently to the intervention processes. In relation to the future of the social work profession, it is very important to discuss from today that on what aspects these developments may pose threats and opportunities and accordingly prepare a risk management plan based on the results.

This issue also has a human care dimension. As it is known, social work is basically a care profession. Historically, the care of children, elderly, disabled, women and homeless individuals have been the primary application areas of social work (Thompson, 2009). For example, in the future agenda of social work, it is very likely that care services for elderly individuals will be given by humanoids (Torta, Werner, Johnson, Juola, Cuijpers, Bazzani, Oberzaucher, Lemberger, Lewy and Bregman, 2014; Beran, Ramirez-Serrano, Vanderkooi, and Kuhn, 2015; Prescott and Caleb-Solly, 2017). Indeed, even today, there are countries where these humanoids are used in the field of elderly welfare. Japan, which has the highest elderly rate and lowest birth rate in the world, is the leading country in this regard. The Japanese government aims to use humanoids for elderly welfare to meet the growing need for nurses in parallel to the growing elderly population. In this context, by the end of 2020, it is planned to send a humanoid to 4 or 5 elderly individuals' homes to provide care services (Whyatt, 2014). Within the scope of the project, it is aimed that humanoids, which will take care of the elderly, will also be friends for the elderly living alone. These humanoids will be sent free of charge and they will chat with the elderly, give them advice and recipes for healthy nutrition. Moreover, they will check blood pressure, sugar and fever; then provide information to the emergency department or call an ambulance when necessary. Upon the request of the elderly, they will also provide up-to-date information about weather, television programs, arts and sports events. Briefly, they will accomplish many things expected from a *homo sapien* providing care service (Roy, Baltus, Fox, Gemperle, Goetz, Hirsch, Margaritis, Montemerlo, Pineau, Schulte and Thrun, 2000; Tsuno and Homma, 2009). Moreover, Japan is not the only country in the provision of these care services provided by humanoids. Similar studies were carried out in Germany (Klein, 2016). In terms of the future of social work, this functionality of *homo roboticus* may be effective on provision of service from bio-psycho-social aspects. Who will provide care services for social work in such a

future? What should social workers do to keep this care within their services areas? For the future of social work these questions should be discussed.

On the other hand, as mentioned above, may post-human or homo roboticus need care or support of social work in the future? In such a situation, what kind of intervention plan at micro, mezzo and macro levels could social work offer to these potential clients? For example can social, psychological, cultural or economic support services be provided for these potential clients? What kind of services can be offered? Is it possible to provide the services such as language development, emotional acquisition, energy consumption, learning transfer or body change? It is crucial to address all these questions within the light of the aforementioned issues. Indeed, it should not be forgotten that even if the future is far away, it will definitely come.

CONCLUSION

In this study, the predictions about the future of the social work profession and discipline are discussed within the framework of the futurism movement. In this context, first of all, the idea of transhumanism was reviewed. It is discussed how the post-human, which was put forward with the idea of transhumanism, might have an impact on the future of social work practices. Then, gamification efforts which have been developed due to the technological advancements and spread of computer games in recent years are mentioned. The way that gamification affects human life and what level it may reach in the future are discussed and also examined how social experiments carried out in China may turn into a tool of management, pressure and control in the following years. Finally, it is stated how the existence of homo roboticus, which emerged due to the rapid technological advancements in the field of robotics, can lead to social work profession and discipline. Based on homo roboticus, it is also mentioned how the care services may differ in the future. Thus, in accordance with the purpose stated in the introduction, it has been attempted to show how developments and changes in other disciplines (social, natural, health sciences and technology) will affect and shape the future of social work discipline and profession.

All of these three issues will also raise some ethical debates in the social work agenda. For example, if post-human exists, what will be the identity of human? When it is possible to move from one body to another, what will be personality, psychological identity or individual feelings in today's context? Who will be the true self at a time when people can have the bodies they want? These questions touch upon very important issues that should be answered by social work for the future, which is likely to come one day. Social workers have important responsibilities for this. First of all, social workers need to update themselves, as in all fields and professions in order to adapt to future developments. This update should be in the dimensions of knowledge and skills as well as the value dimension mentioned in the ethical discussions above. In the coming years, social workers are expected to be futurists, autodidact (self-learning and self-taught) foresight, blended and suppliers, unlike today. Therefore, social work training programs should be revised to include technology,

digitalization, artificial intelligence and design. Social policies and social work practices should be updated to include new developments. For example, it is recommended to carry out the necessary infrastructure studies for the active use of artificial intelligence in protective-preventive and risk management studies, which are very important for both social policy and social service practices. Various suggestions can be made on similar issues; even a road map for each area can be created. Since this is an introductory study, it has raised many questions in need of further studies.

ACKNOWLEDGEMENT

There is no potential conflict of interest in this study.

REFERENCES

- Adamowicz, E., & Storchi, S. (Eds.). (2013). "Introduction". (in) *Back to the Futurists: The avant-garde and its legacy*. Manchester University Press. Retrieved March 18, 2020, from www.jstor.org/stable/j.ctt18mbdvz
- AlBalawi, A., AlSaawi, B., AlTassan, G., & Fakeerah, Z. (2015). *Gamification in Saudi Society: A Framework to Develop Human Values for Early Generations*. In East European Conference on Advances in Databases and Information Systems (p. 279-287). Springer, Cham.
- Baka, E., Ramanathan, M., Mishra, N., & Thalmann, N. M. (2017) Meet Nadine, one of the world's most human-like robots. Retrieved March 23, 2020, from <https://www.vi-mm.eu/wp-content/uploads/2016/12/Nadine-case-study.pdf>
- Beran, T. N., Ramirez-Serrano, A., Vanderkooi, O. G., & Kuhn, S. (2015). Humanoid robotics in health care: An exploration of children's and parents' emotional reactions. *Journal of health psychology*, Vol. 20 (7), p. 984-989.
- Bostrom, N. (2004). Transhumanism: The world's most dangerous idea. *Foreign Policy*. Retrieved March 19, 2020, from <https://www.nickbostrom.com/papers/dangerous.html>
- Burnay, M. (2019) Privacy and Surveillance in a Digital Era: Transnational Implications of China's Surveillance State, Working Paper, Retrieved March 21, 2020, from <https://ghum.kuleuven.be/ggs/research/eucross/eucross-wp-burnay-oct2019.pdf>
- Caruso, L. (2018). "Digital innovation and the fourth industrial revolution: epochal social changes?". *AI & Society*, Vol. 33, p. 379-392. <https://doi.org/10.1007/s00146-017-0736-1>
- Cui, C., Kim, T., & Park, S. (2019). *The Communication Requirements for Humanoid In-Robot Networks*. In 2019 IEEE Transportation Electrification Conference and Expo, Asia-Pacific (ITEC Asia-Pacific), p. 1-4.
- Creemers, R. (2018). China's social credit system: an evolving practice of control. Retrieved March 21, 2020, from SSRN https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3175792
- Dağ, A. (2018). *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, İstanbul: Elis Yayınları.

- Deterding, S., Khaled, R., Nacke, L. & Dixon, D. (2011). Gamification: Toward a Definition. Retrieved March 20, 2020, from <http://gamification-research.org/wp-content/uploads/2011/04/02-Deterding-Khaled-Nacke-Dixon.pdf>
- Devisch, O., Poplin, A., & Sofronie, S. (2016). The Gamification of Civic Participation: Two Experiments in Improving the Skills of Citizens to Reflect Collectively on Spatial Issues, *Journal of Urban Technology*, Vol. 23 (2), p. 81-102.
- Edman, T. B. (2019). Transhumanism and Singularity: A Comparative Analysis of a Radical Perspective in Contemporary Works. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol. 18 (1), p. 39-49.
- Fisher D. (1992) "The First Industrial Revolution in Britain, 1780–1860: National Income and Its Distribution". (in) *The Industrial Revolution*. London: Palgrave Macmillan.
- Fuchs, M. (2014). Gamification as twenty-first-century ideology. *Journal of Gaming & Virtual Worlds*, 6(2), p. 143-157.
- Grassi, V. (2018). *Individualism in modern China: the social credit issue*. Department of Political Science Chair of Sociology, Politics, Philosophy and Economics B.A.
- Greene, S. M. (2016). Bina48: Gender, race, and queer artificial life. *Ada: A Journal of Gender, New Media & Technology*, Issue 9.
- Griffiths, J. (2013). "Heroes/heroines of Futurist culture: Oltreuomo/oltredonna". (in) Adamowicz E. & Storchi S. (Eds.), *Back to the Futurists: The avant-garde and its legacy* (p. 27-37). Manchester University Press. Retrieved March 18, 2020, from www.jstor.org/stable/j.ctt18mbdvz.7
- Hoekenga, B. C. (2007). *Mind over machine: what Deep Blue taught us about chess, artificial intelligence, and the human spirit* (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology).
- Hsu, F. H. (2004). *Behind Deep Blue: Building the computer that defeated the world chess champion*. Princeton University Press.
- Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens: Oyunun Kültür İçindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme* (Çev. Orhan Düz). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Huxley, A. (2004). *Brave New World Revisited*. Vintage Classics: Penguin Publishing.
- Huxley, J. (1968). Transhumanism. *Journal of Humanistic Psychology*, Vol. 8 (1), p. 73–76. <https://doi.org/10.1177/002216786800800107>
- Kılıç, Y., & Eser, E. (2017). Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Vol. 4 (13), p. 122-156.

- Klein, B. (2016). The Role of Robotics in Social Care for Older People in Germany. (in) *Risk and Resilience: Global learning across the age span*. (eds.) Charlotte Clarke, Matthias Schwannauer, Julie Taylor, Dunedin Academic Press Ltd.
- Knox, E. (2017). FCJ-204 degrees of freedom. *The Fibreculture Journal*, (28: Creative Robotics), Retrieved March 23, 2020, from <http://fibreculturejournal.org/wp-content/pdfs/FCJ-204ElenaKnox.pdf>
- Kostka, G. (2019). China's social credit systems and public opinion: Explaining high levels of approval. *New Media & Society*, Vol. 21 (7), p. 1565–1593.
- Lee, N. (2019). *The Transhumanism Handbook*. Switzerland: Springer, Cham.
- Livingstone, D. (2015). *Transhumanism: the history of a dangerous idea*. Create Space Independent Publishing Platform.
- Luisetti, F., & Somigli, L. (2009). "A century of futurism: introduction". *Annali d'Italianistica*, Vol. 27, p. 13-21.
- Marache-Francisco, C., & Brangier, E. (2015). Gamification and human-machine interaction: A synthesis. *Le travail humain*, Vol. 78 (2), p. 165-189.
- Meissner, M. (2017). China's social credit system: A big-data enabled approach to market regulation with broad implications for doing business in China. *Mercator Institute for China Studies*, Vol. 24, p. 1-13.
- Newborn, M. (2000). Deep Blue's contribution to AI. *Annals of Mathematics and Artificial Intelligence*, Vol. 28 (1-4), p. 27-30.
- Newborn, M. (2013). *Deep Blue: an artificial intelligence milestone*. Springer Science & Business Media.
- Newton, D. E. (2018). *Robots: A Reference Handbook*. Contemporary World Issues.
- Niku, S. B. (2001). *Introduction to robotics: analysis, systems, applications* (Vol. 7). New Jersey: Prentice Hall Publication.
- Pilsch, A. (2017). *Transhumanism: Evolutionary Futurism and the Human Technologies of Utopia*. Minneapolis; London: University of Minnesota Press. Retrieved March 19, 2020, from www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt1pwt7qm
- Prescott, T. J. & Caleb-Solly, P. (2017). *Robotics in social care: a connected care EcoSystem for independent living*. Contribution to UK RAS White Paper.
- Rajaraman, V. (2014). John McCarthy: Father of artificial intelligence. *Resonance*, Vol.19 (3), p. 198-207.

- Ramanathan M., Mishra N., Thalmann N.M. (2019). Nadine Humanoid Social Robotics Platform. (in) Gavrilova M., Chang J., Thalmann N., Hitzer E., Ishikawa H. (eds) *Advances in Computer Graphics*. CGI 2019. Lecture Notes in Computer Science, vol 11542. Springer, Cham.
- Retto, J. (2017). *Sophia, First Citizen Robot Of The World*. Retrieved March 23, 2020, from https://www.researchgate.net/publication/321319964_SOPHIA_FIRST_CITIZEN_ROBOT_OF_THE_WORLD
- Roy, N., Baltus, G., Fox, D., Gemperle, F., Goetz, J., Hirsch, T., Margaritis, D., Montemerlo, M., Pineau, J., Schulte, J., & Thrun, S. (2000). Towards personal service robots for the elderly. In *Workshop on Interactive Robots and Entertainment (WIRE 2000)* Vol. 25, p. 184.
- Russel, S. J. & Norvig, P. (1995). *Artificial Intelligence A Modern Approach*, New Jersey: Prentice Hall, ISBN 0-13-103805-2.
- Sardar, Z. (2010). "The Namesake: Futures; futures studies; futurology; futuristic; foresight—What's in a name?". *Futures*, Vol. 42 (3), p. 177-184.
- Savage, N. (2017). "Thinking deeply to make better speech". *Communications of the ACM*, Vol. 60 (3), p. 15-17.
- Schaefer, K. (2019). The gamification of social values: Alibaba experiments with behavior modification. Retrieved March, 20, 2020, from <http://ub.triviumchina.com/2019/06/the-gamification-of-social-values-alibaba-experiments-with-behavior-modification/>
- Schrape, N. (2014). *Gamification and governmentality*. Retrieved March 13, 2020, from https://mediarep.org/bitstream/handle/doc/2956/Rethinking_Gamification_2145_Schrape_Gamification_Governmentality.pdf?sequence=1
- Shakhatreh, F. (2011). *The basics of robotics*. (Mechatronics thesis), Lahti University of Applied Sciences Machine- and production technology, Retrieved March 22, 2020, from https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/37806/Shakhatreh_Fareed.pdf?sequence=2
- Thompson, N. (2009). *Understanding social work: Preparing for practice*. Palgrave Macmillan.
- Torta, E., Werner, F., Johnson, D. O., Juola, J. F., Cuijpers, R. H., Bazzani, M., Oberzaucher, J., Lemberger, J., Lewy, H. & Bregman, J. (2014). Evaluation of a small socially-assistive humanoid robot in intelligent homes for the care of the elderly. *Journal of Intelligent & Robotic Systems*, Vol. 76 (1), p. 57-71.
- Tsekeris, C. (2018). "Industry 4.0 and the digitalisation of society: Curse or cure?". *Homo Virtualis*, 1(1), p. 4-12. <https://doi.org/10.12681/homvir.18622>
- Tsuno, N., & Homma, A. (2009). Ageing in Asia—the Japan experience. *Ageing International*, Vol. 34 (1-2), p. 1-14.

- Vlachos, E., & Schärfe, H. (2013). *The geminoid reality*. In International Conference on Human-Computer Interaction, Springer, Berlin, Heidelberg, p. 621-625.
- Walters, G. J. (2013). "Transhumanism, Post-Humanism, and Human Technological Enhancement: Whither goes Humanitas?," *Existenz*, Vol. 8 (2), p. 1-13.
- White, J. J. (2019). Futurism. *Encyclopædia Britannica*. Retrieved March 18, 2020, from <https://www.britannica.com/art/Futurism>
- Whyatt, J. (2014). Could a robot do your job?, *Nursing Standard*, Vol. 28 (34) p. 66-67.
- Zabel, G. (2018). *The Fantasy Robots Of Boston Dynamics*, Retrieved March 20, 2020, from https://www.academia.edu/36240164/THE_FANTASY_ROBOTS_OF_BOSTON_DYNAMICS
- Zeng, M. J. (2018). *China's Social Credit System puts its people under pressure to be model citizens*. Retrieved March 21, 2020, from <http://theconversation.com/chinas-social-credit-system-puts-its-people-under-pressure-to-be-model-citizens-89963>
- Zichermann, G. (2020). Gamification. Retrieved March 20, 2020, from <https://www.gamification.co/about-gabe-zichermann/>

Adli Alanda Kadın Suçluluğunun Görünürlüğü Üzerine Eleştirel Bir Bakış*

A Critical View on the Visibility of Female Criminality in the Forensic Field

Selin KOÇAK¹

¹ Arş. Gör., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, selinkocak@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9876-1945

Başvuru: 25.08.2020
Kabul: 04.02.2021

Atıf:
Koçak, S. (2021). Adli alanda kadın suçluluğunun görünürlüğü üzerine eleştirel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 607-621. DOI: 10.33417/tsh.785063

ÖZET

Ataerkil yapı toplum içinde kadınların erkeklere göre daha geri planda kalmasına neden olmaktadır. Kadınlara atfedilen bu konum, her toplumda var olan suç olgusuna da yansımaktadır. Ataerkil yapı kadın suçluluğunun erkek suçluluğundan ayrı olarak ele alınmasını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle kadın suçluluğu kadınlara özgü durumlar içinde tartışılmamaktadır. Ataerkil düzen kadın suçluluğuna yönelik tartışmaların ve araştırmaların az olması, yargılama, yaptırım aşamasında kadınlara özgü değerlendirmelerin yapılamaması ve hizmetlerin kadın suçluların ihtiyaçlarına yönelik düzenlenememesi gibi birçok soruna yol açmaktadır. Feminist akımın ortaya çıkması ve feminist kriminolojinin gelişimi kadın suçluluğunun toplumsal cinsiyet, cinsel istismar, şiddet gibi konular ile birlikte ele alınmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Bu çalışmanın amacı adli alanda kadın suçluluğunun görünürlüğünü feminizm, toplumsal cinsiyet, feminist kriminoloji kavramlarına değinerek kadın suçluluğunun özellikleri, kadın suçluluğunu açıklayan yaklaşımlar, kadın suçluluğunun görünürlüğü başlıkları altında eleştirel bir bakış açısı ile sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Eleştirel bakış, feminizm, kadın suçluluğunun özellikleri, kadın suçluluğunun görünürlüğü

ABSTRACT

Patriarchal structure causes women to be more background compared to men in society. This position attributed to women is also reflected in the phenomenon of crime that exists in every society. Patriarchal structure in societies negatively affects the treatment of female criminality separately from male criminality. For this reason, female criminality cannot be discussed in situations specific to women. The patriarchal system causes many problems, such as the lack of discussions and research on female criminality, the in ability to make assessments specific to women at the stage of trial, sanctions, and the in ability to organize services for the needs of female criminals. The emergence of the feminist movement and the development of feminist criminology in the field of law have played an important role in addressing female criminality through gender, women's experiences of abuse and violence. The aim of this study is to present the visibility of female criminality in the forensic field with a critical perspective under the headings of feminism, gender, feminist criminology concepts, characteristics of female criminality, approaches explaining female criminality, visibility of female criminality.

Keywords: Critical view, feminism, characteristics of female criminality, visibility of female criminality

* Bu çalışma 7-8 Mart 2020 Uluslararası Dünya Kadın Kongresi'nde "Kadına Yönelik Ayrımcılığın Farklı Bir Boyutu: Kadın Suçluluğunun Görünürlüğü" başlığıyla sözel bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Kadın suçluluğu kadınların suç işleme nedenleri ve cezaevinden sonraki yaşamları da dahil olmak üzere karşılaştıkları sorunlar ve ihtiyaçlar bakımından erkek suçluluğuna göre farklılıklar göstermektedir. Dünyadaki ve Türkiye'deki suç oranlarına bakıldığında kadın suçlu sayısı geçmişten günümüze erkek suçlu sayısından daha az olmuştur. Bu durum üzerinde kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri, daha çok ev içindeki sorumlulukları üstlenmeleri, sosyal ve ekonomik hayatta erkekler kadar geniş olanaklara sahip olamamaları gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir. Savaşlar ve kadınların zamanla elde ettikleri haklar gibi etmenler kadınların ev dışındaki sosyal, ekonomik yaşamda daha fazla yer almalarına neden olmuştur. Kadın suçluların sayısı erkek suçlulardan az olsa da zaman içinde bu sayılarda artış yaşanmıştır.

Kadın suçluların deneyimleri suç işleyen erkeklerden farklı olmasına rağmen kadınlar suç alanında görmezden gelinmiştir. Kadınlar işledikleri suçların yanı sıra kadınlardan beklenen toplumsal rollerin dışına çıktıkları içinde cezalandırılmışlardır. Feminist hareketlerin kriminolojiye farklı bir bakış açısı getirmesi ile birlikte bu alandaki araştırmalar fazlaşmıştır. Feminist kriminoloji ile beraber kadınların suça yönelmelerinde ihmal, istismar, şiddet gibi olayları deneyimlemelerinin etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Koruculu, 2019). Bu tür gelişmelere rağmen günümüzde de kadın suçluluğu ile ilgili araştırmaların az olduğu ve genellikle benzer konular üzerine çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmada kadın suçluluğunun adli alandaki görünürlüğü; kadın suçluluğunun genel özellikleri, kadın suçluluğunu açıklayan yaklaşımlar ve cezaevlerinin fiziksel yapısı, cezaevinde ve sonrasındaki ihtiyaçlar, ceza indirimleri ve bu alandaki araştırmaların genel özelliklerine değinilerek ele alınacaktır.

Kadın Suçluluğunun Genel Özellikleri

Suç uzun yıllardan bu yana sosyoloji, antropoloji, hukuk, psikoloji, sosyal hizmet gibi çeşitli bilim dallarının çalıştığı alanlardan biri olmuştur. Bu nedenle suça ilişkin çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Sosyoloji literatürüne göre suç; kişisel alanının dışına çıkarak kamusal alana dahil olan, yasak olan eylemlerin yapıldığı ve bunun sonucunda yasal olan cezalandırma sürecinin uygulandığı davranışları içermektedir (Marshall, 2005). Hukuk alanına göre suç ise yasalara göre suç sayılan bir davranışı kasıtlı olarak yapmak veya ihmal etmek anlamına gelmektedir (Brodeur ve Ouellet, 2004).

Suça yönelik farklı tanımlamaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu farklı tanımlamaların yanı sıra suç işleyen/suçta sürüklenen kişilerin cinsiyet ve yaş grupları da farklılaşmaktadır. Yetişkinler, kadınlar, erkekler, çocuklar gibi toplumda her gruptan birey yasalar karşısında suç olan bir eylemde bulunabilmektedir. Bu gruplardan birini oluşturan kadın suçluluğunda genellikle kadınların suç işleme nedenleri ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet rolleri kavramları üzerinden açıklanmaktadır. İçli (1993) kadınları suç işlemeye yönelten bu faktörlerin dışında cinsiyet, aile yapısı, ekonomik durum gibi etkenlerin de suç işleme üzerinde etkili olduğunu; ancak kadın suçluların sayısının erkeklere göre her zaman az olduğunu belirtmiştir. Kadın suçlu sayısının az olması hem Türkiye'de hem dünyada

karşımıza çıkan bir durum olarak görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinde de kadın ve erkek suçlulara yönelik sayılara yer verilmiştir (TÜİK, 2019);

Çizelge 1: Türkiye’de Yıllara Göre Kadın-Erkek Hükümlü ve Tutuklu Toplam Sayıları

Cinsiyet/Yıl	2014	2015	2016	2017	2018
Erkek	152 902	170 754	192 354	222 444	254 426
Kadın	5 788	6 508	6 508	9 896	10 416

Coyle (2002, s. 131)’ye göre dünya genelinde kadın suçlu oranları %2 ile %8 arasında değişmektedir. Avrupa Konseyi’nin 2019 yılında yayınladığı ceza istatistiklerine göre de cezaevinde bulunan kadınların oranı %5 olarak açıklanmıştır (Euronews, 2020). 2017 yılını verileri kapsamında hazırlanan “Dünyada Hapis Cezası Alan Kadınların Listesi” adlı raporda ülke ve kıta olarak kadın suçluların oranlarına yer verilmiştir. Bu rapora göre dünya genelinde 714 binden fazla kadın tutuklu veya hapis cezası almıştır. Amerika’da 211 bin, Çin’de 107 bin, Rusya, Brezilya ve Tayland’da ise 40 binin üzerinde kadın tutuklu veya hükümlü bulunmaktadır. Raporda bu verilere ek olarak Brezilya, Filipinler ve Türkiye’deki kadın suçlu sayısının son iki yıldır hızlı bir şekilde arttığı belirtilmektedir (Walmsley, 2017). Çizelge 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de kadın suçluların sayısı erkek suçluların sayısından az olmakla birlikte bu sayının yıllar içinde arttığı görülmektedir. Türkiye’deki cinsiyete göre suç oranları ve dünyadaki kadın suçluluğu oranları değerlendirildiğinde kadın ve erkek suç işleme oranları arasında büyük farkların olduğu dikkat çekmektedir. Sayısal veriler arasındaki bu farklılığa ek olarak suç işleyen kadınlarla yapılan araştırmalara bakıldığı zaman kadın suçluluğunun kendi içinde değerlendirilmesi gereken özel bir alan olduğu ortaya çıkmaktadır. Adam öldürme, adam öldürmeye teşebbüs suçları kadınların en çok ve erkeklere karşı işlediği suçlar arasında yer almaktadır. Kadınları bu suçları işlemeye ise taciz, tecavüz, şiddete maruz kalma, erken yaşta evlilik gibi ataerkil sistemin yarattığı sorunların sebep olduğu görülmektedir (Akgün, 2019; İçli ve Öğün, 1988). Yapılan bazı çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha çok aile üyeleri gibi kendilerine yakın olan kişileri öldürdükleri belirlenmiştir. (Weizmann vd., 2003). Kellermann ve Mercy (1992) tarafından yürütülen bir araştırmada da yakın tanıdıkları öldürme oranının kadınlarda %60 iken erkeklerde bu oranın %20 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cezaevindeki 60 kadınla yapılan bir başka araştırmaya göre de kadınların %12’sinin birini öldürdüğü ve uyuşturucu madde ticareti yaptığı, %15’inin hırsızlık ve sahtecilik suçundan ceza aldıkları belirlenmiştir (Dehart, 2018).

Kadın Suçluluğunu Açıklayan Yaklaşımlar

Suç tek bir yönden değil sosyal, ekonomik, psikolojik boyutlarla birlikte ele alınması gereken bir olgudur. Bu bağlamda kadın suçluluğunu biyolojik, sosyolojik, psikolojik açıdan açıklamaya çalışan birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bazı yaklaşımlar kadın suçluluğunu kadınların hormonal özellikleri ile açıklarken; bazıları ise kadının toplumdaki yeri gibi daha çok sosyal etmenler ile açıklamaktadır. Bu çalışmada kadın suçluluğunu açıklayan yaklaşımlardan bazılarını kısaca yer verilmiştir.

Kadın suçluluğunu biyolojik özellikler açısından ele alan yaklaşımlar kadınların erkeklere göre daha duygusal ve fiziksel olarak daha zayıf olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Temelde kadınların zayıf ve güçsüz olduğu anlayışından yola çıkanlar kadınların bu nedenle erkeklere göre daha az suç işlediklerini belirtmektedir. Buna ek olarak testosteron hormonunun erkeklerde saldırgan davranışlarına neden olduğu dair görüşler de bulunmaktadır (Chambliss ve Hass, 2012, s. 66).

Kadın suçluluğu alanında çalışma yapan ilk isimler ise Cesare Lombroso ve William Ferrero'dur. İki ismin yaptığı "The Female Offenders" adlı eserlerinde fahişelik yapan kadınların görme yetisi sorunu, geniş burun, dar alın gibi birtakım fiziksel özellikler ile açıklamaya çalışmışlardır (Flowers, 1987). Lombroso ve Ferrero suç davranışını biyolojik özellikler üzerinden açıklamalarına rağmen, kadın suçluluğunu kadın biyolojisi ile ele almışlardır. Kadınların erkeklerden daha güçsüz olduklarını ve bu nedenle erkeklere göre daha az suç işlediklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak kadınların çoğunlukla fahişelik gibi cinsel suçlar işlediklerini ancak bunun suç oranlarına dahil edilmediğini ifade etmişlerdir (Heidensohn, 1995, s. 112). Kadın suçluluğunu biyolojik olarak açıklayan bir diğer isim de William Isaac Thomas'tır. Thomas, suçun kadın ve erkeklerin biyolojik özellikleri ile ilgili değil sosyal faktörler ile ilişkili olduğunu savunmuştur. Buna rağmen "Cinsiyet ve Toplum (Sex and Society)" adlı eserinde kadın ve erkeği "anabolik" ve "katabolik" olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre kadınlar daha sakin, sabırlı bir yapıya sahipken, erkekler daha dışa dönük, yıkıcı bir yapıya sahiptir (Flowers, 1987, s. 95). "Uyumsuz Kızlar" (Unjusted Girl) adlı eserinde ise sosyal faktörlerin de kadınların suç işlemeleri üzerinde etkili olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüşe göre kadınlardaki güvenlik, kabul edilme ihtiyaçları ve yeni deneyimler fahişelik, hırsızlık gibi suçlar ile ortaya çıkabilmektedir. Thomas bunun dışında kadınların toplumdaki rolleri ile bağlantılı olarak daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaları ve toplumdan yabancılaşmaları arasında bir ilişki kurmaktadır (Thomas, 1923; akt. Ağaoğlu Canay, 2015). Otto Pollak'a göre ise kolluk kuvvetlerinin kadınlara karşı daha hoşgörülü, koruyucu olmaları ve kadınların suçlarını iyi bir şekilde gizleyebilmeleri kadın suçluluğunun erkek suçlulara göre sayıca daha az olmasına neden olmaktadır. Pollak buna ek olarak kadınların psikolojik ve fizyolojik yapısındaki farklılıklardan dolayı suç işlediklerini ileri sürmüştür (Manheim, 1965; akt. İçli, 2013, s. 22).

Kadın suçluluğu biyolojik faktörler dışında psikolojik faktörler ile de açıklanmaktadır. Psikolojik faktörlerde genel olarak kadınların ruhsal durumları, menopoz gibi hormonal değişimlerin etkileri, cinsel istismar ve tacize maruz kalma gibi durumların kadın suçluluğuna etki ettiği görüşü hakim olmuştur (Koruculu, 2019, s. 53-57). Kadınların sosyal çevrelerinde yaşadıkları psikolojik baskı, şiddet, istismar, ekonomik yoksulluk gibi sorunların etkisiyle kadınların öfke, kızgınlık, nefret gibi duygular içinde olabilmektedir (Capsi vd., 1994). Çocukluk döneminde kadınların maruz kaldığı istismar durumları utanç ve öfkeye neden olabilmektedir. Cezaevinde kadınların kendilerine zarar veren davranışlarda bulunmaları ve intihara teşebbüs etmelerinin temelinde geçmişte yaşanan bu tip olayların etkili olduğu görülmüştür (Milligan ve Andrews, 2005, s. 13-14). Kadınların erkeklerden farklı olarak yaşadıkları hamilelik, menopoz, lohusalık gibi dönemlerin kadınların psikolojik durumlarına etki ederek suç işlemelerine neden olduğu belirtilmektedir (Erem, 1977, s. 249-250).

Kadın suçluluğunun psikolojik faktörler ile açıklanmasında biyolojik faktörleri temel alan anlatımlara göre kadınların sosyal çevrelerinde maruz kaldığı olumsuz yaşam olaylarının dikkate alındığı görülmektedir.

Feminist odaklı teoriler ise kadın suçluluğunu toplumdaki sosyal ve ekonomik değişimler, ataerkil sistemin kadın yaşamı üzerindeki etkisi gibi faktörlerle bağlantılı olarak açıklamışlardır. Bu bakış açısıyla birlikte kadın suçluluğunda toplumsal cinsiyet rolleri konusu tartışılmaya başlanmıştır. Saruç (2013, s. 26)'a göre kadın suçluluğunun nedenlerini toplumsal cinsiyeti temel alan çalışmalar ile açıklamak bu alandaki eksikliği kapatmada önemli bir rol üstlenmiştir. Özgürleşme, güç kontrol, centilmenlik teorisi ve ekonomik teoriler feminist bakış açısının hâkim olduğu teorilerin başında gelmektedir. Özgürleşme teorisine göre kadınların erkekler gibi toplumsal yaşamın içinde daha fazla yer almaya başlamaları ile birlikte suç işleme oranlarında da artış yaşanmıştır. Adler (1975)'in "Sisters in Crime/Suçlu Kız Kardeşler" ve Simon (1975)'un "Women and Crime /Kadınlar ve Suç" kitapları o dönemde kadınların toplumsal ve ekonomik hayata karışmalarının kadın suçluluğunun artmasının nedeni olarak açıklamışlardır. İkinci Dünya Savaşı kadınların toplumsal yaşamın birçok alanında yer almaya başlamasına iyi bir örnek olarak görülmektedir. Savaş döneminde erkeklerin cephede olmaları nedeniyle özellikle iş hayatında erkeklerin yaptığı çoğu iş, kadınlar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Bu durum kadınların yasadışı işler ile tanışmasına yol açmıştır ve kadın suçluluğunu etkileyen faktörlerden biri olmuştur (Dolu, 2012, s. 455).

Güç kontrol teorisi ise kadın suçluluğunun erkeklere göre daha az olmasının nedenini toplumdaki ataerkil düzen ile açıklamaktadır. Kadınlarda uyuşturucu kullanımı, şiddet gibi davranışlara erkeklere göre daha az rastlanılmaktadır. Ailelerin çocuklarının yetiştirme biçimlerinin, sosyal yapının bu durum üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir (Hadjar vd., 2007, s. 34). Güç kontrol teorisi ebeveynlerin iş yaşamındaki güçlerini, statülerini bir kontrol aracı olarak aile yaşamlarında çocuklarına da yansıttıklarına dayanmaktadır (Siegel, 2002, s. 195). Bu güç ve kontrol hem erkeğin ailede daha otoriter olması hem de kız çocuklarının erkek çocuklara göre daha fazla baskıya maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle erkekler kadınlara göre daha fazla suç işlemektedirler.

Ekonomik teoriler ise ekonomi alanında da ataerkil yapının hâkim olmasının kadınları diğer yaşam alanlarında olduğu gibi ekonomik yaşamda da geri bıraktığı görüşüne dayanmaktadır. Bunun sonucunda oluşan kadın yoksulluğu ve kadın işsizliği kadın suçluluğunun da nedenleri arasında yer almaktadır (Koruculu, 2019; Reckdenwald ve Parker, 2008, s. 208).

Centilmenlik teorisi ise kadın suçluluğunu açıklarken adli alanda erkek bakış açısının hâkim olması, bazı suçların görünür olmaması veya kayıt altına alınmama nedenleri üzerinde durmaktadır. Demirbaş (2014, s. 97)'a göre kadınların işledikleri suçlar erkeklerin işlediği suçlar ile karşılaştırıldığı zaman ilgili mercilere daha az bildirilmektedir. Suçlar bildirilse bile kadınlar daha az ceza almakta veya hiç ceza almamaktadır. Kadınların bazı suçlar karşısında ceza almamaları ise suç alanında erkeklerin kadınlara karşı koruyucu davranmaları ve kadınların işledikleri suçların suç olarak

sayılmaması ile açıklanmaktadır. Manheim'a göre kadınların toplumsal yaşama katılımlarının artması aynı zamanda kadın suçluluğunda da bir artışa neden olmuştur. Buna rağmen kadın suçluluğu ile ilgili hukuksal boyutların yine erkekler tarafından oluşturulmuş olması kadınların suç sayılabilecek eylemlerinin yok sayılmasına neden olmuştur (Manheim, 1965; akt. Ağaoğlu Canay, 2004, s. 66).

Kadın suçluluğunu açıklayan yaklaşımlar arasında farklılıklar olduğu ve suç alanında kadına bakışın zamanla gelişme gösterdiği görülmektedir. Başlangıçta fiziksel özellikler, hormonlar gibi faktörler üzerine yoğunlaşan teorilerde zamanla kadınların çevresindeki kişilerle ilişkileri, dünyada meydana gelen değişimlerin etkileri gibi daha geniş ve sosyal çevreyi, kültürü, toplumdaki kadın algısını dikkate alan yaklaşımlara doğru yol alınmıştır. Kadınların suç işlemelerinde etkili olan nedenlerin doğru bakış açısıyla yorumlanabilmesi aynı zamanda suç alanında kadınların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve en az erkek suçluluğu kadar gündemde olabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kadın Suçluluğunun Görünürlüğü

Kadın suçluluğunun görünürlüğü kavramı bu alanda yapılan araştırmaların azlığını, özellikle taciz-tecavüz davalarında iyi hal indirimlerinin erkeklere uygulandığı kadar kadınlara uygulanmamasını, cezaevi yapısının erkeklere göre düzenlenmesini ve araştırma azlığı sonucunda kadınların cezaevindeki ihtiyaçları üzerinde yeteri kadar durulmamasını kapsamaktadır. Kadınların suç kabul edilen bir eylemde bulunmaları ve sonraki adli süreçler erkek suçluluğundan ayrı bir değerlendirme yapmayı gerekli kılmaktadır. Kadın suçluluğunu erkek suçluluğuna göre daha az üzerinde durulan ve gündeme getirilen bir alan olarak sayabiliriz. Bu varsayımın temelini ise aslında toplumsal cinsiyet rolleri algısı ve ataerkil toplum yapıları oluşturmaktadır. Mathieu (2015, s. 76) temelde üreme özelliği ile ilgili olan biyolojik cinsiyete toplum tarafından farklı işlevler, görevler yüklendiğine değinmektedir. Bunun sonucunda da biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet olarak iki farklı kavram ortaya çıkmaktadır. Kadının sosyal, ekonomik hayatta ikinci planda kalmasına neden olan ataerkil düşünce yapısı suç alanında da kadınların görünürlüğünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Kadın suçluluğunun neden erkek suçluluğu kadar gündem oluşturmadığını irdelerken bakılması gereken önemli bir mekanizma da hukuk alanıdır. Koruculu (2019, s. 37)'na göre hukuk kurallarının diğer toplumsal kurallardan ayrılan en önemli özelliği suç kabul edilen davranışların sonucunda bir yaptırımın bulunmasıdır. Toplumun hukuk kurallarına uyması ise bu kuralların o toplumdaki değer yargılarına ne kadar uyum gösterdiği ile ilgilidir. Değer yargıları, hukuk alanında erkek egemenliği ve kadın suçluluğunun daha az görünür olması arasındaki ilişki de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Hukukta erkeklerin çoğunlukta olması kuralların toplumsal kabulü ve ataerkil bakış açısı ile birleştiğinde ataerkilliğin hukuk kurallarını etkilediği anlamını çıkarabiliriz. Berktaş (2018, s. 22)'in belirttiği gibi kadınların toplum içindeki konumlarının tarihsel süreçte de erkeklere göre zaman zaman yok sayıldığını söylemek mümkündür. Çocuklar ve akli dengesi yerinde olmayanlara ek olarak kadınlar da kısıtlı olarak görülmelerine rağmen bu durumun hep bu şekilde sürdüğünü söylemek yanlış olacaktır. Kadınların hemen hemen her alanda toplumda maruz kaldığı ikincil, edilgen

algılanış feminizm ve kadın hareketlerinin oluşumunda etkili olmuştur. Feminizm genel anlamıyla toplumsal cinsiyete dayalı sosyal değişim, varsayımlar ve inançları kapsayan toplumsal bir hareketi ifade etmektedir. Feminizm ilk başlarda daha çok kadınları odağına alıyor gibi görülmesine rağmen zamanla insan ilişkilerini, kültürünü toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yorumlayarak çalışmalarını genişletmiştir (Simpson, 1989; Stacey ve Thorne, 1985). Fougeyrollas Schwebel (2015) feminist hareketlerde 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarının bu alandaki iki önemli dalga olduğunu belirtmektedir. Feminizmde ana düşünce kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkillik nedeniyle yaşadığı sorunlara karşı ortak bir düşünce, tutum ve davranış geliştirmektir. Feminizmin siyasal, sosyal ve hukuk gibi birçok alanda etkisini göstermesi kadın suçluluğunun görünürlüğü açısından olumlu gelişmelere yol açmıştır.

Feminist hareketler ile kadınlar siyasi yaşamda daha çok hak elde etmeye başlamış ve kadınlara yönelik araştırmalarda da artış yaşanmıştır (İçli, 2013, s. 20). Bu gelişmelerle birlikte hukuk alanında da feminizm etkileri görülmeye başlanmıştır. Feminist hareketlerde ikinci dalga olarak adlandırılan 1960'lı yıllardan itibaren kadınların sivil haklar üzerine verdiği mücadele hukuk alanında da cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması çalışmalarında etkili olmuştur. O dönemki Ulusal Kadın ve Hukuk Kongresi'nde bir araya gelen hukukçular cinsel taciz, tecavüz, zarar gören kadınlar, kendini korumaya çalışan kadınlar gibi konular hakkında çalışmaya başlamışlardır (Bowman ve Schneider, 1998: 250). Feminist kriminoloji de bu noktada oluşmaya başlamıştır.

Feminist kriminoloji kadın suçluluğuna yönelik araştırmaların yapılması, kadın suçluluğunun nedenleri üzerinde durulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Cook (2016) uzun bir süre kriminoloji çalışmalarının erkek suçlular üzerinden yapılandırıldığına dikkat çekmektedir. Suç işlemeyi önleme, cezalandırma teknikleri erkeklere göre genellenmiştir. Suç alanında birçok araştırmada erkekler çalışma öznese olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet ile ilgili konular kriminolojide zaman zaman kendine yer bulsa da feminist kriminoloji ile birlikte kendi başına araştırma konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Britton (2000) ise istatistiksel olarak erkekler kadınlara göre daha fazla suç işlediği için suç alanında erkeklerle daha fazla çalışıldığını belirtmiştir. Kriminolojide hem erkeklerle ilgili çalışmaların hem de hukuk-kriminoloji bilgi üretiminde erkeklerin görüşlerinin egemen olması feminist kriminolojiye duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Gelsthorpe, 2003, s. 8). Feminist kriminoloji suç işleme ve mağduriyetin toplumsal cinsiyet temelli açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Buna ek olarak daha eşitlikçi sosyal ilişkilerin ve sosyal yapıların kurulmasında da rol oynamaktadır (Renzetti, 2013, s. 13). Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi kriminoloji ve adalet mekanizmasına yönelik en büyük eleştirilerden biri suç ve adalet sürecinin erkeklerin deneyimleri ile şekillendiğine yönelik olmuştur. Bunun sonucunda ise kadınlar genel bir değerlendirmeye, sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır ve suç işleme-mağduriyet arasındaki ilişki göz ardı edilmiştir (Hughes, 2005; Simpson, 1989). Bu bilgiyi destekler nitelikte feminist kriminologlar kadınların cinsel istismar nedeniyle kendilerini korumak ve hayatta kalmak amacıyla suça yöneldiklerine dikkat çekmişlerdir (Chesney-Lind ve Morash, 2013, s. 289). Chesney Lind (1989)'e göre de aile içinde veya toplumda cinsel

istismara, şiddete maruz kalan genç kızlar, kadınlar meşru müdafaa nedeniyle suç işlemektedir. Buna rağmen kadınlar adalet sistemi içinde de ayrımcılığa uğramakta ve suçlanmaktadır. Daly (1992) kadınların suça yönelme nedenleri üzerinde yaptığı çalışmasında farklı kategorilere yer vermiştir. Zarar gören zarar veren kadın ve dayak yiyen kadın sendromları (örselenmiş kadın sendromu) kadınların şiddet ve istismara uğramaları ile kadın suçluluğu arasındaki ilişkiye açıklık getirmektedir. İki sendrom da çocuk yaşlarda ve ileriki dönemlerde ihmal, istismara uğrayan veya eşinden şiddet gören kadınların kendilerine bu davranışlarda bulunan kişileri öldürmelerini, yaralamalarını ifade etmektedir. Geçmişten günümüze kadın suçlular ile yapılan araştırmalar zarar gören-zarar veren ve örselenmiş kadın sendromlarının kadınların suç işlemelerinde etkili olduğunu göstermektedir. Gilfus (1992) nitel araştırma yöntemini kullanarak 20 suç işleyen kadın ile yaptığı çalışmada 13 kadının aile içinde cinsel istismara uğradığı ve eğitim hayatı dahil olmak üzere birçok alanda ihmal edildikleri sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Akgün ve Gökçearslan Çifci (2014)'nin adam öldüren kadınlarla yapılan çalışmasında kadınların eşlerinden şiddet gördüğü ve kendilerini korumak için son çare olarak eşlerini öldükleri görülmektedir.

Feminizm ile birlikte hukuk ve kriminoloji alanında da cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve kadın suçluluğu üzerine çalışmalarda artış yaşanmıştır. Kuşkusuz bu gelişmeler kadınların suç alanında uğradığı ayrımcılığın azaltılmasında önemli bir adım olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Kadın suçluluğu alanındaki gelişmeler ve yapılan çalışmalara rağmen günümüzde kadınlar hala suçun birçok alt boyutunda erkekler kadar görünür olamamaktadır. Kadınların seslerinin gerektiği kadar duyulamadığı ve ayrımcılığa uğradıkları alanların başında hayatta kalabilmek amacıyla suç işleyen kadınlara gerektiği gibi uygulanamayan iyi hal indirimleri, taciz-tecavüz davalarında kadınların toplumsal olarak suçlanması gelmektedir. Bu konuda Türkiye'de kamuoyuna yansıyan pek çok örnek bulunmaktadır, ancak bu çalışmada birkaçı üzerinde durulmuştur. Örneğin; 2019 yılında eşi tarafından şiddete maruz kalan bir kadın eşini bıçaklayarak öldürmüş ve "Ben sadece kendimi korumaya çalıştım. Aksi halde beni öldürecekti." ifadelerini kullanmıştır. İlk başta 18-24 yıl hapsi istenen kadın, son duruşmada 15 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Milliyet Gazetesi, 2020). Yine başka bir vakada evliliği süresince eşinden şiddet gördüğünü, kıskançlık ve iftiralara maruz kaldığını ifade eden kadının eşini öldürmesi nedeniyle hapis cezası 15 yıl olarak belirlenmiştir (Milliyet Gazetesi, 2020). Kadınların uzun süredir maruz kaldıkları fiziksel, duygusal şiddet, cinsel istismar sonucunda kendilerini ve çocuklarını korumak amacıyla birlikte oldukları kişiyi öldürdüğü görülmektedir. Kadınların işlediği suçlar (özellikle de kendilerini korumak amacıyla) gazete haberlerinde yer bulurken atılan manşetler de kadın suçluluğunun görünümü hakkında bazı bilgiler içermektedir. Bu konu üzerine yapılan araştırmalarda kadınların haberlerde suç işlemelerine neden olan deneyimlerden daha çok toplumsal kabullere odaklanıldığına değinilmektedir. Kadın suçluluğu "Kocasını Öldüren Kadın" gibi ifadelere veya annelik üzerinden söylemlere yer verilerek aktarılmaya çalışılmaktadır. Suç işleyen kadınların anne olma özelliklerine yer verilmesi ile kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmadıkları vurgulanmaktadır (Deckert, 2019; Kural, 2019). Bu durumda

kadınların işledikleri suçtan dolayı ceza almadan önce de toplum tarafından farklı şekilde yargılandıkları söylenebilir.

İşlenen suç nedeniyle ceza alan kadınlar için cezaevi süreci başlamaktadır. Kadın suçluluğunun görünürlüğü özelinde cezaevi yapıları da kadın ihtiyaç ve özelliklerinin dikkate alınmadığı bir diğer sorun alanını oluşturmaktadır. Gürtuna (2009) cezaevlerinin erkeklere göre düzenlenmesinin nedenini kadın suçluların sayıca erkek suçlulardan az olması ile açıklamaktadır. Bunu sonucunda ise kadın cezaevi sayıları yetersiz kalmakta ve kadınlar buldukları şehirden başka şehirlere gönderilebilmektedir. Kadınlar bu süreçte ailelerinden, çocuklarından, sosyal destek ağlarından uzak kalmakta ve ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak yok sayılabilmektedirler. Giddens (2008) kadınların toplumdaki kadın algısının dışına çıktıkları zaman daha ağır bir şekilde cezalandırıldıklarını belirtmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet baskısı ile çalışmaları, davranışları kısıtlanmaktadır. Bu nedenle erkeklerin iş ve sosyal yaşamda daha fazla yer almalarının doğal bir sonucu olarak kadınlara göre daha fazla suç işleyebilmektedirler. Toplumdaki kadına yönelik bu bakış açısı nedeniyle hukuksal cezanın yanı sıra sosyal ilişkiler bağlamında da kadınlar cezalandırılabilir. Türkiye Barolar Birliği (2017, s. 55-58) hazırladıkları Cezaevleri Raporu'nda kadına yönelik şiddet ve kadın suçluluğu arasındaki bağlantının göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yaparak kadın cezaevleri ile ilgili şu sorunlara değinmişlerdir:

- Kadın cezaevlerinin fiziki yapısı kadın ve çocukların ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılmamıştır.
- Ceza infaz yasalarında cinsiyet ayrımının yapılmaması kadınların hem anne hem kadın olarak farklı yaşam alanlarına ihtiyaçları olabileceğinin dikkate alınmamasına neden olmaktadır.
- Kadınların tutukluluk ve gözaltı sürecinde ebeveyn olan kadınlar için çocukların iyilik halleri de dikkate alınmalıdır.
- Cezaevindeki personeller hükümlü/tutuklu kadınların ihtiyaçları konusunda bilgilendirilmelidir.
- Kadın cezaevleri sayıca yetersizdir.
- Annesi ile beraber cezaevinde kalan çocukların durumu ayrı bir sorun alanı olarak değerlendirilmelidir.

Birleşmişler Milletler (BM) tarafından hazırlanan kitapçıkta da kadınların hapsedilme öncesi ve tahliye sonrasını da kapsayan süreçlerdeki uygulamalar için önerilere yer verilmiştir. Suç işleyen kadınların özel ihtiyaçları özetle şunlardır (BM, 2008, s. 7-23):

- Yoksulluk ve düşük eğitim seviyeleri kadınların avukat tutma, evrakları okuyup anlama gibi konularda sorunlar yaşayabilmelerine yol açmaktadır. Kalabalık, cinsiyete dayalı özel ihtiyaçlara cevap veremeyen cezaevleri şiddete, ihmale, istismara (özellikle cinsel) maruz kalmış kadınlar için risk faktörleri olarak görülmektedir. Aileler, cezaevlerinin uzak olması nedeniyle ulaşımda hem mesafe hem de ekonomik zorluk yaşamaktadırlar.

- Bir diğer önemli konuda çocuğu olan kadınların yaşadıkları problemlerdir. Kadınlar cezaevine girdikten sonra çocukların bakımını üstlenecek kişiler bulunamamakta, çoğu zaman çocuklar kurumlara verilmekte, kadınların çocukları cezaevinde doğmaktadır. Kadınlar cezaevinden çıktıktan sonra aileleri tarafından reddedilme, toplumda damgalanma, ev-iş bulmada, kurum bakımına verilen çocukları geri almada zorluk yaşayabilmektedirler.

Kadın cezaevlerinde belirlenen bu ihtiyaç ve sorunlar, suç alanında kadın ve erkeklerin hem suça yönelme nedenleri hem de süreç içinde fiziksel ve psikososyal ihtiyaçlarda farklılıkların değerlendirmeye alınması gerektiğini göstermektedir. Daly ve Chesney Lind (1988) tarafından değinilen suç teorilerindeki genelleme problemi cezaevlerinde yaşanan bu sorunları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Kriminolojide genelleme problemi, suçun nedenleri üzerine geliştirilen yaklaşımların erkek suçluluğu odaklı olması ve teorilerin kadınların deneyimlerini dikkate almaksızın kadın suçluluğunu tanımlamada kullanılmasını ifade etmektedir.

Kadınların cezaevindeki ihtiyaçlarının yeteri kadar belirlenememesine, yargılama ve yaptırım aşamalarında kadınları suça götüren koşulların dikkate alınmamasına yol açan faktörlerden biri de bu konudaki araştırmaların azlığıdır. Parker ve Reckdenwald (2008)'e göre kadınlar tüm suç türleri içinde %22, hırsızlık suçları içinde ise %29 gibi bir orana sahip olmalarına ve kadın suçluluğu oranlarında artış yaşanmasına rağmen bu alandaki çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Cezaevinde bulunan kadınlar ve suç ile ilgili literatüre bakıldığı zaman çoğunlukla benzer konulara yer verildiğine, ancak farklı araştırmaların da olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar madde kullanımı, travma, sosyal destek, depresyon gibi başlıklar üzerine odaklanmaktadır (Dixon, 2002; Kroner, 2011). Kadınların suç işlemlerinde cinsiyete, yakın arkadaşlıklara dikkat çeken araştırmalar da bulunmaktadır. Özellikle erkeklerin kadınların suça yönelmesi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur (Becker ve McCorkel, 2011; Jackson, 2012). Kadınların cezaevindeki yaşamlarını anlattıkları çalışmalar ve cezaevindeki hizmetlere erişimi araştıran çalışmalar da yapılmaktadır (Yasunaga, 2005).

Bu gibi araştırmalar kadın suçluluğu ve erkek suçluluğu arasındaki suça yönelme ve cezaevindeki ihtiyaçların ayrı değerlendirilme gerekliliğine ek olarak kadın suçluların da farklı ihtiyaçları olabileceğini gündeme getirmektedir. Ulusal literatürde de kadın suçluluğu ile ilgili araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalarda bazılarında kadın suçluluğu ile ilgili suç teorileri, cezaevlerinin yapısı gibi daha genelci bir bakış açısının bulunduğu görülmektedir (Akpınar, 2018; Çelik, 2008; Özcan, 1996). Uluslararası literatürle benzer bir şekilde saldırganlık, travma, çocukluk, aile yaşantıları gibi konular üzerine çalışmalar da bulunmaktadır (Çelik, 2019; Ersen, 2010; Tiftik, 2012). Kadın suçluluğuna yönelik araştırmaların daha az olmasına ek olarak çoğunlukla kadınları suça yönelten nedenler, aile ilişkileri, psikolojik rahatsızlıklar gibi konulara değinildiği görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada kadın suçluluğunun Türkiye'deki ve dünyadaki genel durumuna, kadın suçluluğunu açıklayan bazı yaklaşımlara, yargılama ve cezaevi sürecinde kadınlara özgü değerlendirilmenin

yapılmadığına yer verilmiştir. Kadın suçluluğu erkeklerin suç işlemelerine etki eden faktörler ve hapsedilme deneyimleri bakımından ayrı değerlendirilmesi gereken bir konu olarak ele alınmalıdır. Kadınların dünyada ve Türkiye'deki konumları dikkate alındığında suç alanında da erkek suçluluğundan ayrı bir konu olarak görülmeleri zamana yayılmış bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte şüphesiz feminist hareketlerin önemli bir etkisi olduğu yadsınamaz. Feminist kriminoloji ile beraber suç işleyen kadınlara yönelik araştırmaların sayısında da bir artış yaşanmıştır. Kriminolojide kadın suçluluğu üzerine yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil düşünce yapısı ile bağlantılı olarak kadınların daha çok ihmal, istismar, şiddet, tecavüz gibi durumlara maruz kalmaları nedeniyle suç işledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Suç işleyen kadınların oranı erkeklere göre daha az olmasına rağmen, kadınların suç işleme nedenleri suçta feminist bakışın ve uygulamaların önemine işaret etmektedir. Buna rağmen erkeklerin suç verilerindeki sayısal üstünlüğünün kadın suçluluğunun görünürlüğünü dünden bugüne olumsuz etkilediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu durum ceza süreleri, ceza indirimleri ile başlamakta ve cezaevinin fiziksel yapısı dahil olmak üzere kadınların cezaevindeki ihtiyaçları ve araştırmaların az olması ile devam etmektedir. Özellikle kadın cinayetlerinde erkekler için suçu hafifletici sebepler aranırken, kadınların hayatta kalmak için işlediği suçların medyada temsilinde dahi cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı görülmektedir. Kadın suçluluğuna dair yapılan araştırmalar az olmakla birlikte çoğunlukla genel özelliklerin belirlendiği görülmektedir.

Kadın suçluluğunu açıklamada yararlanılan yaklaşımlar dahil olmak üzere zamanla kadın suçluluğu daha iyi araştırılmaya ve anlaşılmaya başlanmıştır, ancak bu alandaki araştırmalar detaylandırılarak kadın suçluluğunun daha görünür hale gelmesi gerekmektedir. Bu nedenle günümüzde kadın suçluluğunun nedenlerinin yanı sıra kadınların cezaevi sürecinde yaşadıkları sorunların, ihtiyaçlarının ifade edilmesini sağlayacak araştırmalar yaygınlaştırılmalıdır. Bunlara ek olarak toplumun ve adli sistemdeki personellerin, farklı meslek gruplarının kadın ve erkek suçluluğuna bakış açılarındaki farkları belirlemeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler, F. (1975). *Sisters in Crime: The Rise of the New Female Criminal*. New York: McGraw-Hill.
- Ağaoğlu Canay, H. D. (2004). *Kadın suçluluğu*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Ağaoğlu Canay, H. D. (2015). *Kadın Suçluluğu*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Akgün, R. (2019). *Adam Öldüren Kadınlar*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Akgün, R. ve Gökçearsan Çifci, E. (2014). Kadınlar neden adam öldürür: Suça götüren dokuz sebep. *Adli Bilimler Dergisi*, 13 (2), 13-21.

- Akpınar, İ. (2018). *Suç olgusu, suç teorileri ve kadın suçluluğu: Kayseri örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı .
- Becker, S., & McCorkel, J. A. (2011). The gender of criminal opportunity: The impact of male co-offenders on women's crime. *Feminist Criminology*, 6 (2), 79 –110.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis.
- Türkiye Barolar Birliği. (2017). *Cezaevleri Raporu (2015-2016)*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- BM. (2008). *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*. (B. Aloğlu, Çev.) New York.
- Bowman, C. G., & Schneider, E. M. (1998). Feminist Legal Theory, Feminist Law making, and the Legal Profession . *Fordham Law Review*, 67 (2), 249-271.
- Britton, D. M. (2000). Feminism in criminology: Engendering the outlaw . *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 571, 57-76.
- Brodeur, J. P., & Ouellet, G. (2004). What is a crime? A secular answer. L. C. Canada (Dü.) içinde, *What Is a Crime?* (s. 1-33). Canada: UBC Press .
- Capsi, A., Moffitt, T. E., Silva, P. A., Stouthamer-Loeber, M., Krueger, R. F., & Schmutte, P. S. (1994). Are some people crime-prone? Replications of the personality crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology*, 32 (2), 163-195.
- Chambliss, W., & Hass, A. (2012). *Criminology connecting theory. Research & Practice*. New York: Mcgraw-Hill Companies.
- Chesney Lind, M. (1989). Girls' crime and woman's place: Toward a feminist model of female delinquency. *Crime & Delinquency*, 35 (1), 5-29.
- Chesney-Lind, M., & Morash, M. (2013). Transformative Feminist criminology: A critical re-thinking of a discipline. *Crit Crim* , 21, 287–304 .
- Cook, K. J. (2016). Has criminology awakened from its “Androcentric Slumber”? *Feminist Criminology* , 11 (4), 334 –353 .
- Coyle, A. (2002). *Cezaevi yönetimine insan haklarını göz önüne alan bir yaklaşım*. London: Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi.
- Çelik, H. (2008). *Denizli Açık Cezaevi'ndeki kadın suçluların sosyolojik bir analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı .
- Çelik, N. (2019). *Kadın tutuklu hükümlülerin travma düzeyleri ve bilişsel çarpıtma şekillerinin toplum örneklemleri ile karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

- Daly, K. (1992). Women's pathways to felony court: Feminist theories of lawbreaking and problems of representation. *Review of Law and Women's Studies*, 2 (1), 11-52.
- Daly, K., & Chesney Lind, M. (1988). Feminism and criminology. *Justice Quarterly*, 5 (4), 497-535.
- Deckert, A. (2019). Indigeneity matters: Portrayal of women offenders in New Zealand newspapers. *Crime Media Culture*, 1-21.
- Dehart, D. D. (2018). Women's pathways to crime a heuristic typology of offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 45 (10), 1461 –1482.
- Demirbaş, T. (2014). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dixon, J. (2002). *Trauma, social support and substance abuse in relation to recidivism in Canadian women offenders*. Yüksek Lisans Tezi, Acadia Üniversitesi Psikoloji Bölümü.
- Dolu, O. (2012). *Suç Teorileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erem, F. (1977). *Adalet Psikolojisi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Ersen, H. G. (2010). *Suç işlemiş kadınların sosyodemografik özellikleri, anne-baba tutumları ve öfke ifade biçimlerinin değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık, İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi, Psikiyatri Anabilim Dalı.
- Euronews. (2020, Nisan 7). Mayıs 16, 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com> adresinden alındı
- Flowers, R. B. (1987). *Women and Criminality: The Women as Victim, Offender, and Practitioner*. United States of America: Greenwood Publishing Group.
- Fougeyrollas Schwebel, D. (2015). Feminist Hareketler. *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (G. Acar Savran, Çev., s. 155-160). içinde Ankara: Dipnot.
- Gelsthorpe, L. (2003). Feminist perspectives on gender and crime: Making women count . *The Centre for Crime and Justice Studies*, 53, 8-9.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gilfus, M. E. (1992). From victims to survivors to offenders: Women's routes of entry and immersion into street crime . *Women & Criminal Justice*, 4 (1), 63-89.
- Gürtuna, O. (2009). Cezaevinde kadın olmak ve cezaevinin kadın bakış açısıyla sosyolojik değerlendirmesi: Ankara Sincan kadın kapalı cezaevi örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Hadjar, A., Baier, D., Boehnke, K., & Hagan, J. (2007). Juvenile delinquency and gender revisited: The Family and power-control theory reconceived. *European Journal of Criminology*, 33-58.
- Heidensohn, F. (1995). *Women And Crime*. Washington Square: N.Y.:New York University Press.

- Hughes, L. A. (2005). The representation of females in criminological research. *Women & Criminal Justice, 16* (1/2), 1-28.
- İçli, T. (2013). *Kadın Suçluluğu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İçli, T. (1993). *Türkiye’de Suçlular: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İçli, T., & Öğün, A. (1988). Sosyal değişme süreci içinde kadın suçluluğu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5* (2), 17-32.
- Jackson, D. (2012). *AN examination of the effects that relationships with intimate partners have on women offenders*. Yüksek Lisans Tezi, Michigan Eyalet Üniversitesi.
- Kellermann, A., & Mercy, J. A. (1992). Men, women, and murder: Gender- specific differences in rates of fatal violence and victimization. *The Journal of Trauma, 33* (1), 1-5.
- Koruculu, I. (2019). *Kriminolojide Kadın Suçluluğunu Açıklayan Yaklaşımlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kroner, D. G., Kang, T., Mills, J. F., Harris, A. J., & Green, M. M. (2011). Reliabilities, validities, and cutoff scores of the depression hopelessness suicide screening form among women offenders . *Criminal Justiceand Behavior, 38* (8), 779-795.
- Kural, T. (2019). Haber sitelerinde kadın suçluluğunun temsili: Çilem Doğan Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Milliyet Gazetesi. (2020). Güngören’de eşini öldüren kadına 15 yıl hapis cezası verildi. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/>
- Milliyet Gazetesi. (2020). Eşini keserle öldüren kadına üst sınırdan tahrik indirimi. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/>
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürçü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mathieu, N. C. (2015). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. H. Hırata, F. Laborie, H. Le Doare, & D. Senotier içinde, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (G. Acar Savran, Çev., s. 76-86). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Milligan, R. J., & Andrews, B. (2005). Suicidal and other self-harming behaviour in offender women: The role of shame, anger and childhood abuse. *Legal and Criminological Psychology, 10*, 13-25.
- Özcan, N. (1996). *Feminist bakış açısından Türkiye’de kadın suçluluğu üzerine sosyolojik bir inceleme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parker, K. F., & Reckdenwald, A. (2008). Women and crime in context examining the linkages between patriarchy and female offending across space. *Feminist Criminology, 3* (1), 5-24 .

- Reckdenwald, A., & Parker, K. F. (2008). Understanding the change in male and female intimate partner homicide over time: A policy-and theory-relevant investigation. *Homicide Studies*, 12 (2), 208-226.
- Renzetti, C. M. (2013). *Feminist Criminology*. London: Routledge.
- Saruç, S. (2013). *Kadın hükümlüler: Cezaevi yaşantısı ve tahliye sonrası gereksinimler*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Siegel, L. J. (2002). *Criminology: The Core, Wadsworth Thompson Learning*. Belmont: CA.
- Simon, R. J. (1975). *Women and Crime*. Lexington, Mass: Lexington Boks. .
- Simpson, S. S. (1989). Feminist theory, crime, and justice. *Criminology*, 27 (4), 605-631.
- Stacey, J., & Thorne, B. (1985). The missing feminist revolution in sociology. *Social Problems*, 32 (4), 301-316.
- Tiftik, N. (2012). *Adam öldürme eylemi nedeniyle hüküm giymiş olan kadınlarda, çocukluk örselenme yaşantılarına maruz kalma düzeyi, adil dünya inancı ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.
- TÜİK (2019). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2014-2018. Erişim Adresi:<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30597>. Erişim Tarihi: 8.05.2020
- Walmsley, R. (2017). *World female imprisonment list-women and girls in penal institutions, including pre-trial detainees/remand prisoners*. London: ICPR.
- Weizmann Henelius, G., Viemerö, V., & Eronen, M. (2003). The violent female perpetrator and her victim. *Forensic Science International*, 133 (3), 197-203.
- Yasunaga, A. E. (2005). *The essential structure of the lived experience of women offenders accessing health care in a jail environment*. Doktora Tezi, Hawai Üniversitesi.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Hizmetler Alanında Sosyal İnovasyon Odaklı Uygulamalar: Kamu Kurumları Örneği

*Social Innovation-Oriented Practices in the Field of Social Services: Public Institutions Example*Zeliha EROL¹, Gizem KARASOY², Buğra YILDIRIM³

¹ Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Emek Meslek Yüksekokulu, Acil Durum ve Afet Yönetimi Programı, zeliha.erol@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4984-1321

² Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, gizembyk15@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9326-4600

³ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, buğra.yildirim@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2840-3624

Başvuru: 23.01.2021
Kabul: 15.02.2021

Atıf:
Erol, Z., Karasoy, G. ve Yıldırım, B. (2021). Sosyal hizmetler alanında sosyal inovasyon odaklı uygulamalar: kamu kurumları örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 623-641. DOI: 10.33417/tsh.866964

ÖZET

İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde birey, grup ve toplumların iyilik halini artırmayı, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, sosyal işlevselliği geliştirmeyi hedeflemiş olan sosyal hizmet mesleği, müdahalelerini sosyal değişimi destekleyerek gerçekleştirmektedir. Bireyler bazen yaşadıkları sorunları destek alarak çözümlenebilmektedir. Bu gibi durumlarda kamu kurumları sorunların çözümlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Kamu kurumlarında da yürütülen sosyal hizmet uygulamaları mikro, mezo ve makro boyutta dezavantajlı bireylerin ve sorunlarla baş etmeye çalışan grupların sosyal işlevselliğini artırarak topluma kazandırılmalarını amaçlar. İlave sosyal inovasyon ise sosyal bir ihtiyacı karşılama amacı ile motive edilen ve ağırlıklı olarak birincil amaçları insana hizmet sunma çabası olan kuruluşlar aracılığıyla yayılan yenilikçi faaliyetler ve yaklaşımlar anlamına gelir. Sosyal hizmet uygulamasının dinamik doğası, mesleğin sürekli olarak gelişmesini sağlamak ve dezavantajlı grupları desteklemek için yeni ve yaratıcı yollar bulmasını gerektirir. Bu çalışmanın amacı; sosyal hizmetler alanında kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen yenilikçi sosyal hizmet uygulama örneklerini değerlendirmektir. Bu kapsamda makalede yeni ve yenilikçi yaklaşımlar sunan sosyal hizmet uygulamalarına değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, sosyal hizmet uygulamaları, sosyal inovasyon, sosyal hizmetler alanı, kamu kurumları

ABSTRACT

The profession of social work, which aims to enhance the well-being of individuals, groups, and societies, to solve problems in human relations, and to improve social functioning within the framework of human rights and social justice principles, carries out its interventions by supporting social change. Individuals can sometimes solve their problems by receiving support. In such cases, public institutions play an effective role in the resolution of problems. Social work practices, which are also implemented in public institutions, aim to reintegrate individuals and groups that are considered disadvantaged in the micro, mezo, and macro dimensions and try to cope with problems into society by enhancing their social functioning. Additionally, social innovation refers to innovative activities and approaches spread via institutions that are motivated for fulfilling a social need and primarily strive to render services to people. The dynamic nature of the social work practice requires finding new and creative ways to enable the profession to improve continuously and to support disadvantaged groups. This study aims to evaluate the examples of innovative social work practices performed by public institutions in the field of social services. In this context, social work practices presenting new and innovative approaches were mentioned in the article.

Keywords: Social work, social work practices, social innovation, field of social services, public institutions

GİRİŞ

Geçmişten itibaren bireyler yaşamlarının en az bir bölümünde çeşitli sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır. Bireyler bazen yaşadıkları sorunları destek alarak çözümlenebilmektedir. Bu gibi durumlarda kamu kurumları sorunların çözümlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Young (2011) sosyal normlar ve kurumları, bireyler arasındaki koordinasyonu kolaylaştıran mekanizmalar olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda özellikle sosyal kurumlar toplumsal ihtiyaçları karşılamada sosyal inovasyon gibi yeni yöntem ve araçlar kullanırlar.

Sosyal inovasyon küresel ölçekte kanıksanmış sorunlara ve ihtiyaç duyulan toplumsal taleplere geleneksel yöntemlere göre daha etkili çözümler sunma aracı olarak ifade edilir. Bundan dolayı politika yapıcılar tarafından da sosyal inovasyona ilgi giderek artmıştır (Ateş, 2017). Kamu kurumları sosyal inovasyonun en güçlü ve nitelikli uygulama alanlarından biri olarak değerlendirilir.

Kamu kurumlarında da yürütülen sosyal hizmet uygulamaları mikro, mezzo ve makro boyutta dezavantajlı bireylerin ve sorunlarla baş etmeye çalışan grupların sosyal işlevselliğini artırarak topluma kazandırılmalarını amaçlar. Giderek artan ve değişen sorunlar nedeniyle sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan yöntemlerde zamanla değişimler meydana gelmiş ve gelmeye de devam edecektir.

Bu noktada sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkinin önemini tartışılmasına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla makalenin temel amacı; sosyal hizmetler alanında kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen yenilikçi sosyal hizmet uygulama örneklerini değerlendirmektir.

İNOVASYON VE SOSYAL İNOVASYON KAVRAMLARI

Günümüzde sosyal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve bilimsel alanında gelişmeler yaşanmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler hemen hemen her alanda yenilenmeye, yeniden yapılanmaya ve değişikliklere yol açmıştır. Gelişmeler yenilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Yaşanan yenilenmeler inovasyon kavramını ön plana çıkarmıştır. İnovasyonun kelime anlamı, tam olarak karşılama da, “yenilenme” “yenilik” olarak nitelendirilmektedir. Latince “innovare” sözcüğünden türeyen inovasyon, “farklı ve yeni bir şey yapmak” anlamında kullanılır (Taş, 2017). Yamaç (2001) inovasyonu “teknoloji ve bilim alanının ekonomik ve toplumsal yarar sağlayacak şekilde yenilenmesi” şeklinde tanımlamıştır.

Yoksulluk, gelir adaletsizliği, iklim değişikliği, kalıcı toplumsal ve yerel şiddet içeren çatışmalar ve kentsel hareketlilik, salgın gibi karmaşık sosyal sorunlarla karşı karşıya olduğumuz için sosyal yeniliklere acilen ihtiyaç duyulmaktadır (van Wijk, Zietsma, Dorado, De Bakker ve Marti, 2019). Son yıllarda pek çok ülkede sosyal sorunlarla mücadele ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesi konusu, yenilikçi fikirlerin üretilmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılması önemli bir gündem oluşturmaktadır.

Sosyal inovasyon tanımı incelendiğinde sosyal inovasyonun hem dünyada hem de ülkemizde geçmişten beri tecrübe edildiği görülecektir (Ateş, 2020). Örneğin Dünya’da 1945’ten sonra refah devleti olma amacıyla ilerleyen hükümetler tarafından sağlık ve eğitim gibi alanlarda bazı inovatif modeller geliştirilmiştir. İlaveten sosyal inovasyon ise sosyal bir ihtiyacı karşılama amacı ile motive edilen ve ağırlıklı olarak birincil amaçları insana hizmet sunma çabası olan kuruluşlar aracılığıyla yayılan yenilikçi faaliyetler ve yaklaşımlar anlamına gelir (Mulgan, 2006). Sosyal inovasyonlar; toplumun hassas grupları için ekonomik kalkınma, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi hayati sosyal sorunlara yeni çözüm yolları geliştirmektedir. Sosyal inovasyonlar toplumda bireyler arasında fırsatlara erişim eşitliği ya da fırsat eşitliği sağlama noktasında önemli roller üstlenir.

Serbest piyasa ekonomisinin gündelik sosyal yaşantı ve toplumsal sistemlerle ile yakınlaşması sonucunda sosyal inovasyon doğmuştur. Hükümetler ve işletmeler ulusal geliri ve istihdam oranlarını yükseltmek, ekonomiyi canlı tutmak için sosyal inovasyona ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Bu süreçte, sosyal refah hizmetleri sadece kamunun yükümlülüğü olmaktan çıkarken, mikro-krediler, kooperatifler, sosyal sorumluluk projeleri ve sendikalar gibi girişimler sosyal inovasyonun ilk çıktılarını oluşturmuştur (Yıldırım ve Tuncay, 2019).

Sosyal inovasyon, statükoya kıyasla onu benimseyen bireylerin refahını artıran yeni bir mekanizmadır (Young, 2011). Sosyal inovasyon kavramını bir değer olarak ele aldığımızda toplumun demokratik kazanımlara ve özgürlüklere sahip çıkma yeteneğinin geliştiğini gözlemleriz. Öyle ki, toplum yeni örgütlenme biçimleriyle kendini yeniden organize etmektedir. Bu sayede bazı toplumsal kurumların yerini yenilerinin almasıyla kurumların da değişimi ve toplumsal üretim sağlanmaktadır. Başka bir deyişle yeni sosyal hareketlere zemin inşa ederek değişim hakkında önyargısı kırılan toplumun değişimin yönü noktasında bilinçlenmesi kolaylaşmaktadır (Topsakal ve Yüzbaşıoğlu, 2017).

Günümüzde toplumların kalkınma ve gelişim odaklı hedeflerini gerçekleştirebilmesi için en önemli konuların başında gelen sosyal inovasyona dayalı denenmiş modeller ve politik uygulamalar küresel çapta hızla yayılmaktadır. Bu kapsamda devletler, sosyal inovasyonun ne olduğunu, nasıl şekillendiğini daha iyi anlama, politik bazda ne tür destekler ile beslenebileceğini kavrama ve ülke yapısına uygun sosyal inovasyon mekanizmaları, stratejileri veya modelleri geliştirebilme amacıyla çalışmalar yapmalıdır (Ateş, 2017). Teknolojik yeniliklerin ekonomik etkinliğini garanti altına almak için hem ekonomik alanda hem de kültürde, politikada ve toplumun yaşam tarzında birlikte meydana gelen sosyal inovasyona ihtiyacımız vardır. Kamusal söylemde tespit edilen sosyal ve ekonomik sorunlar giderek artan bir şekilde kapsamlı bir sosyal inovasyon çağrısını teşvik etmektedir (Howaldt, Domanski ve Kaletka, 2016). Sosyal sorunların genişlediği her ortamda sosyal hizmete duyulan ihtiyaç arttığı için sosyal hizmet ve sosyal inovasyon arasındaki ilişkiyi bu noktada açıklamak yerinde bir tercih olacaktır.

SOSYAL HİZMET VE SOSYAL İNOVASYON İLİŞKİSİ

Kamu sektörü, önemli demografik değişiklikler ve artan ihtiyaçlar bağlamında kamu hizmetinden yararlananların giderek karmaşık hale gelen taleplerinin üstesinden gelerek yenilikçi uygulamaları desteklemek ve kolaylaştırmak için özellikle son on yılda yoğun çaba göstermektedir. Bu bağlamda da inovasyon kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi için gerekli görülmektedir. Sunulan hizmetlerin gündeminde inovasyon olmadıkça gelecekteki performansın verimsiz ve etkisiz olacağına inanılmaktadır (Brown, 2010).

İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde birey, grup ve toplumların iyilik halini arttırmayı, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, sosyal işlevselliği geliştirmeyi hedeflemiş olan sosyal hizmet mesleği, müdahalelerini sosyal değişimi destekleyerek gerçekleştirmektedir. Sürekli olarak değişen ve gelişen toplum yapısı içinde sosyal hizmet mesleğinin hizmet sunumu odağında da toplum, gelişme ve değişim yer alır (Duyan, 2010). Mesleğin ortaya çıkışında bile toplumsal yapılarda meydana gelen değişimlerden kaynaklı karşılanamayan ihtiyaçların giderilebilmesine yönelik yeni politik ve ideolojik çözümler sosyal hizmetin profesyonel bir meslek olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Odağına değişim ve gelişmeyi koyan bir mesleğin, mesleki faaliyetlerini işlevsel bir şekilde gerçekleştirebilmesi, değişen koşullara uyum sağlaması ve yenilenmesi ile mümkündür. Sosyal hizmetin hedef grupları çok boyutlu, geniş bir alanı kapsadığından yenilikleri takip etmek ve yenilik oluşturmak çok da kolay değildir. Bu nedenle sosyal hizmet mesleğinin doğasında olan inovasyon üzerinde düşünmek oldukça önemlidir.

Toplumsal yapı; eğitim, sosyal, kültürel, politik, teknolojik, ekonomik, demografik, siyasi ve daha birçok alanda sürekli değişim ve gelişme içindedir. Bu değişim gelişme bireylerin, grupların ve toplumların sorunlarını ve ihtiyaçlarını da değiştirerek çeşitlendirmektedir. Sosyal hizmet sunan kuruluşlar da çeşitlenen ve değişen ihtiyaçlara etkili, bütüncül, yerinde ve zamanında hizmet sunmak durumundadır. Geleneksel çözümler ile sunulan sosyal hizmet müdahalesi sürekli değişen ve gelişen bir düzende kaliteli, verimli ve işlevsel olamayacağından inovatif yaklaşımlar hizmet sunumlarının olmazsa olmazıdır.

Sosyal hizmet uygulamasının dinamik doğası, mesleğin sürekli olarak gelişmesini sağlamak ve dezavantajlı grupları desteklemek için yeni ve yaratıcı yollar bulmasını gerektirir. Sosyal hizmet taleplerin sürekli olarak arttığı, beklentilerin her zaman yükseldiği, fakat bütçelerin genellikle düştüğü bir düzende varlığını sürdürür. Değişen beklentiler, artan ihtiyaçlar, çeşitlenen demografik özellikler, zorlu vakalar, kaynak sorunları ve politikalara yanıt olarak sosyal hizmet mesleği de benzeri görülmemiş bir değişimle karşı karşıyadır. Bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak, yaşam standartlarını arttırarak sürdürülebilir, kaliteli, etkin ve verimli hizmetler sunmak, sınırlı kaynakları daha işlevsel kullanma ihtiyacı ve yeni sosyal ilişkiler geliştirebilmek hedefleri sosyal hizmette inovatif çözümleri beraberinde getirmiştir. İnovasyon sosyal hizmet hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir güç kaynağı haline gelmiştir (Birinci, 2018). Sosyal sorunların giderek karmaşıklaştığı günümüzde sorunları ele almak için yeni çözümler ve yeni kaynakların

belirlenebilmesi önemlidir. Sosyal inovasyon çerçevesinde var olan mevcut hizmetten öteye daha etkili ve daha verimli çözümlerin geliştirilebilmesi gerekmektedir. Diğer disiplinlerdeki sosyal inovasyon literatürü, değişim ajanları olarak bireylere odaklanırken sosyal hizmet bu değişim ajanlarının bakış açısını bireyleri, kuruluşları, toplulukları ve toplumu içerecek şekilde genişletir (Pitt-Catsophas ve Cosner Berzin, 2015).

Sosyal hizmet kurumlarında hizmet odaklı bir yaklaşım esastır. Bu nedenle de inovasyon kavramı, müracaatçı grubuna yönelik sunulacak hizmetlerin tasarımı, üretimi, sunumu süreçlerini kapsamaktadır (Bozkurt, 2015). Hizmet sunumunda en iyiye odaklanmak, tasarım, üretim ve sunum süreçlerinde değişen koşullara göre yeniden uyarlanmak inovatif bir yaklaşımın gereğidir. Sosyal sorunların giderek karmaşık hale geldiği ve sosyal hizmetler için hem kamu hem de özel mali destekte önemli düşüşler olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının bu sorunları ele almak için yeni çözümler ve yeni kaynaklar belirleyebilmesi önemlidir (Phills, Deiglmeier ve Miller, 2008).

Sosyal hizmet kurumlarında standartları yükseltmek ve uygulamayı iyileştirmek için inovatif yaklaşımlar gelişmektedir. İnovasyon toplumsal zorluklarla baş etmenin en iyi yoludur. İnovasyonu yönlendirme becerilerimiz hizmetlerin kalitesini doğrudan etkiler. İnovasyon sosyal hizmet uygulaması boyunca görülebilir. Değişim ve yenilik gerektiren itici güçler zaman içinde değişebilir ancak genellikle bir sorunu veya krizi çözmeye girişimleri yeniliğin önünü açar (Brown, 2015).

Sosyal hizmetler inovatif yaklaşımlara uygun modeller geliştirmek için gelişime ve değişime açık olsa da sosyal inovasyon birçok nedenden ötürü kimi zaman uygulanamayabilir (Winter vd., 2020). Savunmasız gruplara hizmet verirken risk alabilmek her zaman kolay değildir ve bu durum yenilikçi düşünceye engel teşkil edebilir. Sosyal hizmet pratiğinin yapısı gereği yeni bir hizmet ve uygulama modeli sunmak çeşitli riskleri barındırabilir (Birinci, 2018; Brown, 2010). İnovatif yaklaşımların sosyal hizmet uygulanmasında uygulanabilmesi için beş itici gücün bulunması gerekmektedir. Bunlar; açık planlama ve iletişim, yeniliğe kendini adanmış idareciler, yansıtıcı bir kültür, yeniliğin kuruluşa uyumu ve profesyonellerin değişime açık olmasıdır (Atkins ve Frederico, 2017). Yenilikçi sosyal hizmet uygulamalarının başarıya ulaşmasının ölçütü, yeni olanın tanıtımının iyi yapılması ve hizmet alıcılara sağlayacağı faydanın vurgulanması ile gerçekleşmektedir. Başarının anahtar kavramı ise içeriden ve dışarıdan gelebilecek direnişe karşı güçlü bir liderlik ve lidere destektir. İnovatif süreçlere hizmet alanları dahil etmek ve ortak bir kültür oluşturmakta değişim için gereklidir. Hizmet alıcılara yeni bir hizmet sunmak ve seçim yaptırmak esnekliği sağlamak ile mümkündür. Bu nedenle esneklik kavramı da sosyal hizmet uygulamalarında başarılı inovasyon için anahtar kavramlardandır (Brookes, Callaghan, Netten ve Fox, 2015).

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA SOSYAL İNOVASYON ÖRNEKLERİ

Sosyal hizmet uygulamaları toplumda dezavantajlı kesim olarak nitelendirilen engelli, yaşlı, kadın, çocuk, kronik hastalar gibi sosyal sorunlarla baş etmeye çalışan grupların sosyal işlevselliğini

arttırarak onları topluma kazandırmayı amaçlamaktadır. Günün koşullarına ve insan ihtiyaçlarının yoğunluğuna göre sosyal hizmet disiplini yenilikçi bir bakış açısıyla yeniden şekillenmekte ve müdahale yöntemlerini geliştirmektedir. Dolayısıyla, sosyal hizmet müdahalelerine sıklıkla başvuru yapan kamu kurumlarında bir takım inovatif yaklaşımlar benimsenmiştir.

Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal İnovasyon Örnekleri

Yaşlılık biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel yönleriyle önlenemeyen ve kendine özgü sorunları içinde barındıran bir süreçtir (Konak ve Çiğdem, 2005). Nesnel anlamda insan yaşamının son evresi olarak görülen yaşlılık, bireysel değil toplumsal bir sorun olarak kabul görmektedir ve sosyal politikanın da her dönem gündeminde olmuştur (Aziz ve Kurt, 2018). Sosyal hizmetlerin önemli uygulama alanlarından olan yaşlı alanında yaşlıların fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarının en etkili bir biçimde karşılanabilmesi için çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Demografik değişimlerle birlikte artan yaşlı nüfusun ihtiyaçları da çeşitlenmiştir ve bakım, barınma, sosyal katılım gibi konularda yeni hizmet modellerine ihtiyaç olduğu görülmüştür (Özmete ve Akgül Gök, 2015). Önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilen yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi yaşam kalitesini düşüren durumlarla da yaşlılık döneminde sık karşılaşılabildiğinden önleyici uygulama ve müdahalelere duyulan gereksinimler artmıştır (Yıldırım, Aydın Boylu ve Günay, 2020). Günümüzde yaşlılara yönelik hizmet sunan kurumların başında huzurevleri gelmektedir (Şenol ve Erdem, 2017). Huzurevlerinin tasarımında son on yılda yaşlıların yaşam kalitesini ve standardını arttırmaya yönelik çeşitli değişiklikler yapılmaktadır. Sosyal bir soruna çözüm olarak geliştirilen huzurevleri yaşlıların bakımını ve konforunu arttıracak niteliklerle yenilenme çabası içerisindedir (Konuk ve Kaya, 2018). Özellikle yeni yapılan huzurevlerinde ev tipi tasarımlarla sosyal alanlar ve bireysel odalar genişletilmeye başlanmıştır, ortak kullanım alanları bireyselleştirilmeye çalışılmaktadır ve kent aktiviteleriyle bağlantı kurulacak düzenlemelere gidilmiştir (Demirkan Türel, 2011). Yaşlıların yaşadıkları ortamı benimsemeleri ve aidiyet duygularını geliştirmeleri amacıyla yapılan bu yeni tasarımlar, yaşlının yaşlılık döneminde kendini ev ortamındaymış gibi huzurlu ve mutlu hissetmesinde etkili bir yol olarak değerlendirilmiştir. Toplumsal yaşamda yaşlılara yönelik ihtiyaç duyulan yeni düzenlemelerden bir diğeri ise birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de kurum bakımının maliyetli olması nedeniyle bireylerin bakımının ev ortamında sağlanmasını içeren evde bakım hizmetleri olmuştur (Bilge, Elçioğlu, Ünalacak ve Ünlüoğlu, 2014). Ülkemiz için yeni bir sağlık ve sosyal bakım hizmeti modeli olan evde bakım hizmeti yaşlının kendini daha güvende hissettiği, kendi yaşadığı ortamında bakımın sürekliliğini sağlama açısından oldukça faydalı bir hizmet modeli haline gelmiştir (Oğlak, 2011). Geniş aile düzenleri parçalanmadan önce zamanını gün içinde torun bakımına ayıran, tarımsal yaşamda tecrübelerini paylaşarak çalışma yaşamına katkı sunan yaşlı bireyler değişen toplumsal düzende çekirdek aile yaşantısında yalnızlaşarak gündüzlü hizmetlere ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda yaşlıların gün içinde bakım ihtiyacının karşılanması, sosyal, kültürel aktivitelere dâhil edilerek sosyal katılımlarının artırılması ve sosyal destek ağlarının geliştirilerek toplumsal hayatın içinde aktif yer almaları amacıyla yaşlı hizmet merkezleri faaliyete geçirilmiştir (Şahinli ve Tarım, 2019). Küreselleşme her alanda etkili olduğu gibi

yaşlı refahı hizmetlerinin de artırılmasını ve çeşitlendirilmesini zorunlu kılmıştır (Yağcıoğlu, 2009). Huzurevlerinde yapılan yenilikler, evde bakım hizmetleri, yaşlı hizmet merkezleri gibi yenilikçi uygulamalar bunlardan yalnızca bir kaçıdır. Yaşlı bireylere uygun, kaliteli, ihtiyaca karşılık veren yenilikçi sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyaç giderek artmıştır ve artmaya devam edecektir.

Engelliler bireysel, sosyal ve toplumsal yaşamda sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan toplumun dezavantajlı gruplarından biridir (Genç ve Çat, 2013). Tıbbi koşulların iyileşmesine rağmen engelli nüfusu hem Dünya'da hem de Türkiye'de artmaktadır ve engelli alanı sosyal hizmetin uygulama yaptığı alanların başında gelmektedir (Erkan, 2003). Engelli sorunlarına ilişkin sosyal politika ve sosyal hizmetler ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmesine rağmen hemen hemen her ülkede sosyal politikanın bir konusu haline gelmiştir. Ülkemizde Cumhuriyet dönemine kadar uzanan engellilere yönelik politikalar son yıllarda farklılaşmaya başlamıştır ve engelli odaklı sosyal hizmetleri de kapsayan politikalar gelişmeye başlamıştır (Telliöğlu, 2019). Günümüzde ise kamu kurum ve kuruluşlarında, yerel yönetimlerde ve özel kuruluşlarda engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamaları sürdürülmektedir (Tekindal ve Attepe Özden, 2017). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü engellilere ve ailelerine yönelik hizmetleri geliştiren ve uygulayan en önemli kamu kuruluşudur. Hizmetlerin geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerinde güncel ihtiyaçlara karşılık verebilmek amacıyla yeni yaratıcı yollar bulmak gereklidir. Engellilerin halen istenilen düzeyde toplumsal hayatın içinde ve dışlanmadan bir yaşam sürdüremedikleri günümüzde bu alanın inovatif çözümler bekleyen sorunlarına işaret etmektedir. Bu kapsamda özellikle son yıllarda kullanım alanı oldukça artmış olan engelli kimlik kartı uygulaması belediyelerin, kamu kurum ve kuruluşlarının hizmetlerinden engelli bireylerin aktif olarak faydalanması amacıyla oldukça işlevseldir. Şehir içi toplu taşımada ve şehirlerarası yolculuklarda indirimli seyahat edebilme, tiyatro, müze, sinema, spor müsabakaları gibi sosyal faaliyetlere katılımda indirimli veya ücretsiz yararlanma, operatörlerden indirimli tarifeler ve gerekli durumlarda engelliliği belgelendirme gibi birçok hizmeti ile engelli bireylerin toplumsal katılımını arttırmış ve kolaylaştırmıştır (Kara, 2016). Engelli bireylerin topluma yük olmadan hayatlarını sürdürebilmesi için yardımlardan ziyade istihdama ihtiyaçları vardır. Engellilerin talebi kendilerine bakılması değildir eğer çalışabilecek sağlık durumuna sahip iseler, toplumsal hayatın içinde ekonomik özgürlüğe sahip olmayı istemektedirler (Şen, 2018). Zihinsel engellileri uygun bir iş kolunda istihdam ederek gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla Ankara, Konya, Adana, Afyon, Elazığ illerinde kurulan Down Cafeler istihdamın yanında önemli sosyalleşme araçları haline gelmiştir (Kocaalan ve Yürekli, 2013). Down Cafelerde çalışan engellilerin sorumluluk duygularının geliştiği, görev almada aktif hale geldikleri, iletişim becerilerinin geliştiği ve olumlu davranış kalıplarının kazanıldığı görülmüştür (Kutlu, Çevik, Çünkioğlu ve Haydut, 2018). Başka bir sosyal inovasyon örneği ise kurum bakımının dezavantajlarına dikkat çekerek geliştirilmiş Umut Evleri'dir. Ülkemizde kurum bakımından yararlanan engelli bireyler için bağımsız yaşam evlerinin engellilerin toplumsallaşma sürecine katkı vereceğini ve daha eşit bir toplum yapısı oluşacağını öngörerek yenilikçi bir yaklaşımla geliştirilen

Umut Evleri projesi, engellilerin yaşam kalitesini arttırmıştır. Bireyin kiminle, nerede ikamet edeceğini seçme şansına sahip olduğu, kalabalık ve tek tip bir yaşam ortamı olan kurumlardan ev ortamına geçişle yaşamlarını sürdürdüğü umut evleri ülkemizde sayıca son dönemde artırılmıştır (Zakarneh, 2015). Bu yeni yaşam modeli bakanlık bünyesinde barınan engelliler için daha özgür ve ait olma duygusu ile yaşamlarına imkân veren önemli bir hizmet modeli olarak geliştirilmeye devam edilmektedir. Engelli refahı alanında verimli hizmet sunumu hak savunuculuğunun çok boyutlu uygulanmasını ve en ulaşılabilir hizmet modellerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Tekindal ve Attepe Özden, 2017). Günümüzde çeşitlenen ihtiyaçların karşısında talebin de arttığı gerçeği hak temelli hizmetlerin sunumunda yaratıcı, etkin, verimli inovatif yaklaşımlara olan ihtiyacı da giderek arttırmaktadır. Bu alanda geliştirilecek inovasyon örnekleri engellilerin hayatlarında seçenek ve tercihlerini artırarak toplumsal yaşamda güçlenmelerine katkı sunacaktır.

Kadın Alanında Sosyal İnovasyon Örnekleri

Toplumsal yaşamda kadınların var olan güçlü yönlerinin açığa çıkartılması ve bu güçlerinin kullanılabilmesi için kadınların desteklenmesi gerekmektedir. Kadınların sosyal yaşamda var olabilmeleri, potansiyellerini geliştirebilmeleri, kendi ayakları üzerinde durabilmeleri ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmelerinde sosyal hizmet mesleği öncü bir rol üstlenmektedir (Özmete, 2012). Kadın alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları; ayrımcılığın önlenerek kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların sosyal, ekonomik, siyasi ve toplumsal yaşamda güçlenmesi, hak ve imkânlardan özgürce faydalanmalarının sağlanması, kadının insan haklarının korunması, kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına sosyal hizmet müdahalelerini ilgili kuruluşlarda yürütürler. Küreselleşen dünyamızda kadınların yaşadıkları sosyal sorunların çeşitliliği artmıştır ve mevcut sosyal hizmet uygulamalarının yeniliklere uygun yaklaşımlarla geliştirilmesi gerekli kılınmıştır. Özellikle son yıllarda artan kadına yönelik şiddet olayları şiddeti önleme de inovatif çözümlerin uygulanmasını zorunluluk haline getirmiştir. KADES uygulaması artan şiddet olaylarını engellemek ve kadınlara hızlı bir şekilde yardım edebilmek için akıllı telefon üzerinden tek tuşla kadınların emniyete ulaşabilmelerine imkân sağlayan bir hizmet olarak faaliyete geçirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2018). Şiddetin önlenmesi adına alınacak koruyucu önleyici tedbirlerden biri de Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kurulması olmuştur. Şiddet mağduru kadınların adli ve tıbbi birimlerdeki süreçlerinin uzun sürmesi nedeniyle yaşanan aksaklıklara çözüm getirmek için bu hizmet geliştirilmiştir. İhtiyaç duyulan sosyal hizmet müdahalesine hızlı erişimi sağlama ve süreci kolaylaştırma da önemli bir role sahip olan ŞÖNİM'ler, hizmetleri tek birim altına toplayarak kadınların sosyal ve psikolojik iyilik halini arttırmayı amaçlayan merkezler haline gelmişlerdir (Altıparmak, 2015). 2012'den beri hizmet veren ŞÖNİM'ler, barınma desteği, maddi yardım, tıbbi ve hukuki destek, danışmanlık hizmetleri, kadının çocuğuna yönelik ihtiyaçların karşılanması gibi çok boyutlu uygulamalarla kadınların kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olmalarına yardım eden öncü oluşumdur (Kumcağız, Aydın, Talay, Gürkan ve Kinsiz, 2018). KADES uygulaması ve ŞÖNİM gibi yeni hizmetler kadınlara yönelik koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için güçlendirici ve destekleyici yaklaşımlarla sosyal hizmet uygulamalarının parçası haline

gelmişlerdir. Sosyal hizmet mesleği için birer sosyal inovasyon örneği olan bu uygulamalar kadınların hak ve özgürlüklerinin korunmasını destekleyerek toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı toplum yapısının oluşturulmasına da destek olmaktadır.

Yerel Yönetimlerde Sosyal İnovasyon Örnekleri ve Sosyal Yardımlar

Bireylere sunulan sosyal, ekonomik, yapısal ve politik alanlardaki hizmetlerin sürdürülebilir, yenilikçi, işlevsel ve eşitlikçi olması son derece önemlidir. Ülkeler, artan karmaşık ihtiyaçların giderilmesi konusunda inovasyonun önemini giderek daha çok anlamışlardır. Bu kapsamda yerel yönetimler sosyal gelişim programlarının bir parçası olarak; hizmetleri sürekli olarak değiştiren ve yenileyen bir kamu kurumu profili çizerler (Özmete ve Akgül Gök, 2015). Türkiye’de 2004 yılından itibaren yerel yönetimlere dair yapılan reformlarla sosyal belediyecilik konusunda önemli düzenlemeler getirilmiştir. Böylelikle, yerel yönetimler sosyal sorunları çözümlenemediği bir araç olarak görülmüş ve yerel yönetimlerin sorumlulukları genişletilmiştir (Toprak ve Şataf, 2009). Hayırseverlerin yardımları ve gıda işletmelerinden tüketilebilir fazla gıdaları toplamak suretiyle ihtiyaç sahiplerine ulaştıran gıda bankası uygulaması da birçok sosyal belediyede faaliyete geçirilen inovatif uygulamalardandır.

Yerel yönetimler sadece çalışanları ve kendisine bağlı birimlerle sosyal inovasyonlar açısından önemli bir kaynak olarak kalmaz aynı zamanda farklı sektörlerden temsilcileri bir araya getirir ve yeni ortaklıklar kurarak sosyal inovasyonların oluşturulmasında merkezi bir rol üstlenir. Dolayısıyla belediyeler hem sosyal inovasyonları harekete geçiren hem de sektörlerarası ortaklıkları destekleyen bir yerel yönetim birimi olarak görev yapmaktadır (Ünlü, 2016).

Bu anlamda belediyeler halka en yakın yerel yönetim birimi olarak hizmet sunmaktadır. Belediyeler kendi bölgesinde yerel politikalar üreterek halka sosyal hizmetler sunmakta ve özel sektör ve STK’lar ile koordine olarak sosyal girişimciliğe katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda projeler ve kurumlar aracılığıyla; cenaze hizmetleri, ulaşım hizmetleri (şehir içinde ücretsiz veya indirimli ulaşım), kreş ve gündüzlü bakım evleri, engelli ve yaşlı bakım hizmetleri, kadınlara yönelik istihdam projeleri, psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, kadın sağlığına yönelik taramalar, bölgesel düzeyde kalkınmayı ve istihdamı destekleyecek hizmetler, meslek edindirme kursları, konferanslar, sanatsal etkinlikler gibi çok boyutlu ve fonksiyonel hizmetleri bireylere sağlamaktadır. Ayrıca belediyeler tarafından aşevi hizmetleri, kimsesizlere barınma imkânları, evde bakım hizmetleri, ilaç ve gıda yardımları, nakdi yardım gibi hizmetler de sunulmaktadır (Şimşek ve Altun, 2020).

Son yıllarda ülkemizde, sosyal yardım programları önem kazanmış ve sosyal yardım alanında ilerleme sağlanmıştır. Bu bağlamda, eski ismiyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması sonucunda sosyal yardım alanında kurumsal birliktelik sağlanmıştır. Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) oluşturulmuş, sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişki önemli düzeyde ilerlemiştir (Coşkun, Güneş ve Ortakaya, 2011). Sosyal yardım talep eden müracaatçıların tarafsız bir şekilde tespitine yönelik puanlama sistemi tamamlanmaya ve bireylerin hizmetten adil bir şekilde

faydalanmasına yönelik çalışmalar olmuştur. 2018 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı üzerinden sosyal yardımlar alanında inovatif uygulamalar günümüzde halen devam etmektedir.

Sağlık Alanında Sosyal İnovasyon Örnekleri

Sağlık alanında inovasyon hayati bir önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunumu üretildiği anda tüketilir ve sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanacak herhangi bir aksaklık telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Sağlık hizmeti sunumuna talep fazladır ve bu alandaki sosyal hizmet uygulamaları hassas uygulamaların zemini olarak nitelendirir. Şengün (2016) teknolojik ve inovatif potansiyeli en yüksek alanlardan biri olan sağlık alanı için inovasyonun, beraberinde getirdiği gelişmeler ve yeniliklerle bireylerin refah seviyesini ve yaşam kalitesini arttırmada en temel belirleyicilerden bir olduğunu vurgular

İnovasyon çıktılarında lazer teknolojisi, genetik tanı ve tedavi yöntemleri, robotik tıp alanındaki gelişmeler, kansız cerrahi yöntemler, tele tıp ile sağlık altyapısının yaygınlaşması ve uzaktan izleme imkânı sağlayan bilişim teknolojilerinin kullanımı ile hastanelerin yakında tümüyle tele tıp platformlarına dönüşeceği, evde bakım ve izlem hizmetlerinin ön plana çıkacağı, hastanede yatış süre ve oranlarının giderek azalacağı ve tüm sağlık işlemleri hizmetlerinin üst düzey gelişmiş mobil cihazlar vasıtasıyla sunulacağı tahmin edilmektedir. Sağlık alanında çalışan yöneticilerin kuruluşları yönetmeden ziyade, evde bakım ilkelerinin geliştirilmesi, uzaktan izlem ile hasta ve yakınlarının eğitimi işlerinin organize edilmesi ve teknoloji yönetimine odaklanmaları beklenen sonuçlardandır (Hayran, 2008).

Fizyolojik bir hastalık sosyal hastalığa dönüştüğünde konu tıp disiplini aşar, ekip çalışmayı gündeme gelir ve devreye sosyal hizmet disiplini girer. Çünkü fizyolojik hastalıklar tıbbın, sosyal hastalıklar ise sosyal hizmet disiplinin uygulama alanıdır. COVID-19 salgını sosyal hizmet uzmanlarının bu ironik gerçeği kavrayarak yeni çalışma yöntemlerini geliştirmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir (Tomanbay, 2020).

Klinik sosyal hizmet uzmanlarının uzaktan danışmanlık hizmetleri sağlamak için dijital ve diğer teknolojileri kullanımı hızla artmaktadır. Giderek artan sayıda çağdaş yöntemlerden video danışmanlığı, e-posta sohbeti, çevrim için grup çalışmaları, sosyal ağ web siteleri, metin mesajlaşma, akıllı telefon uygulamaları kullanılmaktadır (Reamer, 2015). Günümüzde hala devam eden Covid-19 salgını nedeniyle sağlık alanında hizmet veren sosyal hizmet uzmanları danışmanlık ve psikososyal destek sağlama rolünü mecburi olarak mobil ya da taşınabilir teknolojik cihazlar aracılığıyla yerine getirmektedirler. Zorunlu bir inovasyon örneği olarak kabul edilen bu uygulama Covid-19 virüsüne yakalanan bireylere bu süreci daha rahat geçirmeleri amacıyla, özellikle cep telefonları aracılığıyla, verilen psikososyal desteği tanımlamaktadır. Ülkemizde son yıllarda, hastanelerde çocuk dostu alanların oluşturulması, çeşitli kliniklerde çocuk oyun odalarının kurulması, destekleyici danışmanlığın önemini anlaşılmasıyla birlikte hastanelerdeki grup çalışmalarının yaygınlaştırılması, acil servis tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi, yas danışmanlığı ve

sağlık iletişimine dair uygulamalar inovatif örneklerdendir. Ayrıca akıl hastalığı, sinir sistemine bağlı bozukluklar, davranış ve alışkanlıklardaki aksaklıklar biçiminde ortaya çıkan ruh sağlığı sorunlarının tedavi edilmesine yönelik çalışmalarda sosyal hizmet uzmanlarının tedavi ekibinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğinin kabul edilerek katılımlarının artması ve hastanelerin palyatif birimlerinde sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesi de yenilikçi uygulamalar arasında sayılabilir. Bunlara ek olarak hastanelerde hak ihlallerinin önlenmesi amacıyla kurulan Hasta Hakları ve Çalışan Hakları birimlerinde savunuculuk rolü üstlenen sosyal hizmet uzmanlarının son dönem inovatif uygulamaları da unutulmamalıdır.

Adli Hizmetlerde Sosyal İnovasyon Örnekleri

Sosyal hizmet mesleğinin odağındaki birey, grup, aile ve toplumlar sosyal hayatlarında hukuki meselelerle iç içe yaşamaktadır. Suç, mağduriyet, adalet, kişi hak ve özgürlüklerinin ihlali gibi adalet mekanizmalarının içinde olan yaşam deneyimleri sosyal hizmetin uygulama alanlarıyla kesişmiş bir yapıdadır. Adli sosyal hizmet adli süreç içerisine dâhil olmuş mağdur, suçlu gibi özel gereksinimleri olan gruplara yönelik yürütülen uygulamaları ve politikaları içermektedir (Gönültaş, 2017). Çağımızda toplumların gelişmesi, bireylerin yaşam deneyimlerinin çeşitlenmesi gibi olgular suç unsurlarının da artmasına neden olmuştur. Adli sistemler her geçen gün artan suçluluğun karşısında birtakım problemlerle karşılaşmakta ve alternatif çözümler üretme arayışındadırlar. Bu bağlamda günümüzde en çok tartışılan yaklaşımlardan biri onarıcı adalet yaklaşımı olmuştur. Cezalandırıcı adalet sisteminin fiili gerçekleştiren kişinin cezalandırılmasını odak almasına bir eleştiri olarak gündemde olan onarıcı adalet sistemi suçu işleyen birinci derece zarar gören olduğu ve ortaya çıkmış olan zararın giderilmesini amaç edindiği anlayışı üzerine kurulmuştur (Baytaç, 2013). Bu anlayış adalet sistemi içinde sosyal hizmet disiplininin amaç ve ilkeleri ile doğrudan örtüştüğünden mesleğin rol ve sorumluluklarının artırılmasına doğrudan katkı vereceği açıktır. Toplumdan yaşayan tüm bireyler hayatlarının belli bir döneminde adli süreçleri deneyimleyebilmektedirler. Çocuklar bu grubun içindeki en incinebilir kesimlerden biridir. Bu nedenle adli süreçlerin işletilmesinde çocuklarla çalışırken ikincil örselenmeyi en aza indirmek için yeni uygulamalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda son on yıldır pilot uygulama ile başlayıp günümüzde yaygın bir şekilde faaliyet gösteren Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) kurulmuştur. Cinsel istismar mağduru çocuğun sosyal hizmet uzmanlarının da dâhil olduğu multidisipliner bir ekip içerisinde adli ve tıbbi işlemlerinin tek seferde gerçekleştirilmesine olanak sağlayan ÇİM'ler çocuğun yüksek yararının gözetilmesinde öncü uygulamalardan biri haline gelmiştir (Orhan, Ulukol ve Canbaz, 2019). Mağdur hakları ve sosyal hizmet için yenilikçi uygulamalardan bir diğeri Adli Görüşme Odalarının (AGO) kurulmasıdır. Başlangıcında çocuk odaklı düşünülen ancak şu an yetişkin mağdurlara da hizmet veren AGO'lar mağdurun beyanının ve ifadesinin önemini esas alarak çalışmaktadır. Mağdur kişi ile uygun ortam ve yöntemlerle görüşme yaparak korunma ihtiyacının belirlenmesi ve uygun hizmetlerin yönlendirilmesiyle mağdurun yüksek yararını gözetilen bir anlayış çerçevesinde hareket edilmektedir (Şamar ve Urhan, 2020). Adli alanda yenilikçi yaklaşımların bir diğeri bilirkişilik

uygulamalarında görülür. Bilirkişi konumunda yer alan sosyal hizmet uzmanları hâkim, savcı, mahkeme, avukatlar gibi adli mekanizmanın parçalarına danışma, eğitim ve rehabilitasyon sağlama hizmetlerini yürütmektedirler. Düzenledikleri sosyal inceleme raporlarıyla ya da beyanları ile müracaatçıya temel hak ve özgürlükleri kapsamında destek sunarak müracaatçının psikososyal durumunun ortaya konmasına yardımcı olmaktadır (Bilgin ve Kılıç, 2018). Bu örnekler adli alandaki inovasyon örneklerinden yalnızca birkaçı olup sosyal inovasyon temelli geliştirilecek hizmetler hem müracaatçı grubunun yüksek yararına olacak hem de sosyal hizmet mesleğinin adalet sistemi içindeki konumunun güçlendirilmesine olanak sağlayacaktır.

Çocuk ve Gençlik Hizmetlerinde Sosyal İnovasyon Örnekleri

Sosyal hizmet, profesyonel uygulamaları sayesinde toplumun kırılğan nüfus gruplarını sosyal yaşama katabilmek için farklı ve yeni politikaların oluşturulmasını zorunlu kılar. Bu politikaların muhatabı olan gruplardan biri de şüphesiz çocuklardır. Dolayısıyla sosyal hizmet uygulama alanlarından birini de çocuklar oluşturmaktadır. Sırf çocuk olması sebebiyle her çocuğun korunma ihtiyacı bulunur. Ek olarak, ayrıca korunması gereken çocuklar da vardır. Çocuğun korunmasında öncelik, ailenin sorumluluğunda olsa da ailenin çocuğu koruyamadığı veya çocuğun ailesinin yanında kalmasının sakıncalı olduğu durumlar yaşanmaktadır. Bu gibi durumlarda toplumsal sorumluluk gereği çocuk koruma yöntemleri devreye sokularak çocuğun korunması kanunlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de eski adıyla Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Kurulması ile 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu olarak revize edilmiştir. 2012’de ise yenilenen Koruyucu Aile Yönetmeliği (KAY) yürürlüğe girmiştir. Şu anda yürürlükte olan KAY ile koruyucu aile bakım yönteminde bir dizi yenilik meydana gelmiştir (Yazıcı, 2014). Geçmiş yıllarda ülkemizde, koruyucu aile olabilmek için eğitim almak zorunlu değildi ancak yenilenen KAY ile koruyucu olmak isteyen aile veya kişiler, koruyucu aile eğitimlerini almak zorunluluğuna tabii tutulmuştur (Koruyucu Aile Yönetmeliği, 2012).

Çocukların aile yanında sağlıklı, şiddetten uzak mutlu bir şekilde yaşamaları gelişimleri açısından önemlidir. Ancak bazı durumlarda çocukların aile ortamında yaşamaları mümkün olmayabiliyor. Böyle bir durumda çocukların yaşadıkları sorunları çözümlenebilmek amacıyla 1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kurulmuştur. Bu kurum ailesinin yanında yaşamı mümkün olmayan çocukların tek çatı altında bakıldığı toplu ve kışla tipi örgüt modeli olarak hizmet vermeye başlamıştır. SHÇEK çocukların gelişimi için bünyesindeki meslek elamanlarıyla birlikte çok sayıda çalışma yapmıştır. Ancak bakım ortamının kalabalık, görece yoğun olması ve çocuklar ile istedik ölçüde ilgilenilememesi çocuklar üzerinde olumsuz etkilenmelere yol açmaktadır. Yurt bakımına alternatif olarak az sayıda çocuğun daha iyi şartlarda barınması ve yetiştirilmesi için çocuk evleri uygulaması faaliyete girmiştir. Aile ortamına benzer yapılar olan çocuk evleri çocukların toplu yaşamın getirdiği olumsuzlukları yaşamalarını engellemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca ihmal ve istismara uğrayan, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokakta yaşayan çocukların sağlıklı bir çocukluk yaşamaları ve topluma yeniden kazandırılmaları sağlamak amacıyla Çocuk ve Gençlik

Merkezleri (ÇOGEM) kurulmuştur (Yaşar ve Dağdelen, 2013). Kışla tipi bakımdan ev tipi bakıma geçilerek çocukların ev ortamında büyümelerini amaçlayan çocuk evleri ve ÇOGEM'ler çocuk hizmetlerindeki inovasyon örneklerindedir.

Sosyal hizmetin uygulama alanlarından bir diğeri ise gençlik refahıdır. Gençlere üretken ve güvenli bir yaşam sunularak sağlıklı nesiller yetiştirilmesi, sosyal katılımın artırılması, sosyal işlevselliği gelişmiş ve toplumsal uyumu yakalamış gençlerin yetişkinliğe hazırlanması gibi amaçlarla sosyal hizmet sunan kurumlar aracılığıyla çeşitli hizmetler sunulmaktadır (Balcı, Gök ve Akoğlu, 2018). Gençliğin dinamik doğası nedeniyle geliştirilen hizmetlerin günümüz standartlarına uygun, gençlere hitap edecek ve bağımsız, aktif, özgür ve kendilerini her alanda geliştirmelerine olanak sağlayan yenilikçi uygulamaları içermesi gerekmektedir. Özellikle son yıllarda gençlere hizmet sunan kurumların barınma, beslenme ve akademik eğitimlerin dışında sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler odaklı hizmet sunmaya başladıkları görülmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığınca açılan Gençlik Merkezleri bünyesinde gençlerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda serbest zamanlarını değerlendirmelerine olanak sağlayacak çeşitli etkinlikler ve kurslar sunulmaktadır. Güzel sanatlar, el sanatları, kulüpler, izcilik, kamplar gibi çok çeşitli alanlarda ücretsiz sunulan uygulamalar gençlerin hizmetine sunulmuştur. Bakanlık bünyesinde bulunan yurtlarda barınan öğrenciler KYK Akademi faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen kurslar, geziler, sosyal sorumluluk projeleri, atölye faaliyetleri, yarışmalar, kamplar, turnuvalar, seminerler gibi geniş bir yelpazede toplumsal yaşama aktif olarak katılma imkânlarına sahiptir. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da kendi bünyesinde bulunan kurumlarda barınan ve hizmet alan gençlere yönelik benzer faaliyetleri yürütmektedir. Gençlik hizmetlerinin sunumunda aktif görev alan sosyal hizmet uzmanları inovatif yaklaşımı esas alarak gençliğin değişen ve dönüşen ihtiyaç ve beklentilerine uygun mesleki çalışmaların sunumunda öncelikli rol alırlar.

Sosyal Hizmet Eğitiminde Sosyal İnovasyon

Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren sosyal hizmet eğitimi daha önce benzeri görülmemiş değişim ve dönüşüm içine girmiştir. Artan okul sayıları ve kontenjanları hem eğitim alanında hem de uygulama alanlarında çözüm bekleyen yeni sorunları doğurmuştur (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2017). Sosyal hizmet akademisyenleri güncelliği korumak ve akademik faaliyetlerin kalitesinin artırılması amacıyla şeffaf, denetlenebilir, etkin müfredat içerikleri ders sunumlarına eklemektedirler. Sosyal hizmetin ilgilendiği hiçbir alan durağan değildir. Hem müracaatçı kitlesine yeni gruplar dâhil olabilmekte hem de var olan müracaatçıların talep ve ihtiyaçları değişmektedir. Öğrencilere sunulan eğitimlerinin içerikleri de alandaki değişimlere paralel olarak yeni konuları gündemine almaktadır. Söz konusu yeni içerikler araştırma alanlarına da yansımaktadır. Özellikle son yıllarda sosyal hizmet üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda yenilik çağrıları daha da artmıştır (Phillips ve Shaw, 2011). Araştırma çalışmaları güncel olan yeni sosyal sorunlara odaklanma eğilimindedir. Sanatta sosyal hizmet, ekolojik sosyal hizmet, halk sağlığı sosyal hizmeti, dijital okuryazarlık, sosyal hizmette

simülasyon tekniklerinin kullanımı, sosyal girişimcilik ve pandemide sosyal hizmet gibi yeni konular literatüre kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan sosyal hizmet uygulamalarında sosyal inovasyon da sosyal hizmet müfredatı için yeni tartışılmaya başlanan konular arasındadır. Ayrıca sosyal hizmet alanında eğitim, araştırma ve uygulamaları gerçekleştirmek amacıyla üniversitelerde Sosyal Hizmetler Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezleri'nin kurulması yaygınlaştırılması desteklenmektedir. Bilimsel yetkinliğin artırılması amacıyla lisansüstü eğitimde sosyal hizmet yüksek lisans ve doktora programlarının sayısı da son yıllarda giderek artmaktadır. Eğitim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte eğitim sunumlarının metotları da gelişmiştir. Sosyal hizmet eğitiminde de daha görsel, işitsel yöntemler kullanılmaya başlanmıştır (Bonk, 2016). Sosyal hizmet yayıncılığı da önemli ölçüde gelişmiştir. Açık bilgi kaynaklarının sayısı artmış ve öğrencilerin bilgiye erişmesi kolaylaşmıştır. Düzenli bir şekilde aylık sayılar üzerinden çıkarılan ve sosyal hizmetin ilgilenmesi gereken güncel tartışmaların, mini denemelerin yer aldığı, E-Magazin, sosyal hizmet eğitiminde yeni bir pencere açmıştır. İnternet üzerinden önemli sosyal hizmet tartışmalarını bir dizi küçük yayınlar halinde sunan ve her türlü cihaza indirilebilen Sosyal Çalışma Podcasti gibi teknolojik uygulamalarla dijital alanda sosyal hizmet eğitimlerinin yaygınlaştırılması sağlanmıştır (Yanardağ, 2020). Eğitim sunumları da değişen ve gelişen sistem içinde şekillenerek çeşitlenmiştir ve yüz yüze eğitimin yanında, karma (hibrit), tamamen uzaktan gibi çeşitli çevrimiçi modeller uygulanmaktadır. Mesleği uygulayacak olan öğrenciler ihtiyaç duydukları becerileri eğitim süreçlerinde edinmektedirler. Güncel yaklaşımlar ve araçlarla sunulan ders içerikleri öğrencilerin inovasyon becerileri geliştirerek alana çıkmalarına yardımcı olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün şartlarında toplumun sosyal hizmetlere ihtiyaç ve talebi giderek çoğalmaktadır. Bu nedenle kamu kurumlarınca sunulan sosyal hizmet uygulamalarının yenilikçi ve girişimci yaklaşımlarla yaratıcı çözümlere olan gereksinimleri geçmişte hiç olmadığı kadar artmıştır.

Sosyal hizmetin, bireyleri yaşamlarını idame ettirecek düzeyde destekleyerek güçlenmelerine katkı verme sorumluluğu vardır. Sosyal hizmet uzmanları “değişim ajanı” rolünü üstlenerek birey, grup ve toplum düzeylerinde değişim yaratarak toplumsal gelişmenin ön sıralarda yer alır. Olumsuz koşulların ortadan kaldırılarak yerine arzu edilen değişimlerin konulmasını sağlamak sosyal hizmet uygulamaları aracılığıyla sağlanır. Bu bağlamda da inovasyon uygulama alanlarında sunulan hizmetler aracılığıyla gerçekleşir.

Sosyal hizmet uygulamaları engelli, yaşlı, kadın, çocuk, kronik hastalar gibi desteklenmeye ihtiyaç duyan özel gruplara uygun müdahaleler geliştirerek yaşam kalitelerini en üst noktaya çıkartmaya çalışmaktadırlar. Bütüncül ve etkili müdahaleler ihtiyaçları karşılayan işlevsel uygulamalar aracılığıyla gerçekleşir. Her grubun kendine özel gereksinimleri bulursa da ihtiyaçların giderek karmaşıklaştığını ve yenilikçi hizmetlere duyulan ihtiyacın arttığını bilmekteyiz. İnovatif bir bakış açısıyla desteklenmeyen uygulamalar kendini tekrarlayarak kısırlaşma eğilimi gösterirler. Bu

nedenle de sosyal hizmet müdahalesinin en üst düzeyde etkili olması için uygulamaların yaratıcı, esnek, etkin, sürdürülebilir özellikleri olan inovatif anlayışla geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada kamu sektörü faaliyetleri üzerinden sosyal hizmet mesleği için inovasyonun anahtar rolüne değinilmeye çalışılmıştır. İnovasyonun sosyal hizmet mesleğinin doğasında zaten var olduğu, uygulama alanlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için birincil önemle ele alınması gerektiği ve örnekler ile irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda engelli, yaşlı, kadın, çocuk, gençlik, sağlık, adli, eğitim, yerel yönetimler ve sosyal yardımlar alanlarında sosyal hizmet temelli örnek uygulamaların planlanması ve uygulanması süreçlerindeki inovatif bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Verilen örnek uygulamalar sunulduğu alandaki sosyal hizmet müdahalelerin etkililiğini ve etkinliğini artırma ortak anlayışına sahiptir. Mesleğimizde kavramsal olarak yeni tartışmaya ve konuşmaya başladığımız sosyal inovasyon üzerine düşünmek mesleki kimliğimizin ve rollerimizin zaten bir parçasıdır. Bu nedenle bu alanda yapılmış olan ve yapılacak olan çalışmaları destekleyerek katkı sunmak; sosyal hizmet mesleğinin modern küresel dünyada ön sıralarda hak ettiği yeri almasına ve değerinin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Tüm yazarlar makaleye eşit şekilde katkı sunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, K., Topuz, S., ve Zengin, O. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 50-69.
- Altıparmak, İ. B. (2015). ‘Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede ŞÖNİM’lerin rolü: Ankara örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36, 449-464.
- Ateş, M. (2017). *Sosyal inovasyon ve Türkiye: Potansiyeli, dinamikleri ve sosyal inovatif çalışmaları desteklemede devletin rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Ateş, M. (2020). Sosyal politika ve sosyal refah açısından Türkiye’de sosyal inovasyon ve iyi uygulama örnekleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 441-472.
- Atkins, P., ve Frederico, M. (2017). Supporting implementation of innovative social work practice: What factors really matter?. *British Journal of Social Work*, 47(6), 1723-1744.
- Aziz, Ş., ve Kurt, G. (2018). Bir sosyal politika alanı olarak yaşlılık ve sosyal hizmet uygulamaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 7-30.

- Balcı, V., Gök, Y., ve Akoğlu, H. E. (2018). Türkiye'nin ulusal gençlik ve spor politikalarının, sürdürülebilirliğin sosyal boyutuyla incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 9-22.
- Baytaz, A. (2013). Onarıcı adalete genel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 117-129.
- Bilge, U., Elçioğlu, Ö., Ünalacak, M., ve Ünlüoğlu, İ. (2014). Türkiye'de yaşlı evde bakım hizmetleri. *Euras J Fam Med*, 3(1), 1-8.
- Bilgin, Ö., ve Kılıç, M. (2018). Sosyal hizmet uzmanlarının birliktelik uygulamalarına dair bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 148-180.
- Birinci, M. (2018). Sosyal hizmet örgütleri ve yenilikçi yaklaşımların önemi üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62.
- Bonk, C. J. (2016). Keynote: What is the state of e-learning? Reflections on 30 ways learning is changing. *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 20(2), 6-20.
- Bozkurt, Ö. (2015). Sosyal hizmet işletmelerinde yenilik yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı*, 89-106.
- Brookes, N., Callaghan, L., Netten, A., ve Fox, D. (2015). Personalisation and innovation in a cold financial climate. *British Journal of Social Work*, 45(1), 86-103.
- Brown, L. (2010). Balancing risk and innovation to improve social work practice. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1211-1228.
- Brown, L. (2015). A lasting legacy? Sustaining innovation in a social work context. *British Journal of Social Work*, 45(1), 138-152.
- Coşkun, S., Güneş, S., ve Ortakaya, F. (2011). Asgari gelir desteği ve Türkiye'de uygulanabilirliği: Bir model denemesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 129-158.
- Demirkan Türel, G. (2011). Yaşlı barınma mekanlarında tasarımın gelişmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 4(1-2), 28-43.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Erkan, G. (2003). Özürlülerle sosyal hizmet uygulamaları. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 34-38.
- Genç, Y., ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-394.
- Gönültaş, M. B. (2017). Adli sosyal hizmet: Adalet mekanizmasındaki yeri ve önemi. D. Yücel ve M. B. Gönültaş (Eds.), *Adli Sosyal Hizmet* (ss. 2-13). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Hayran, O. (2008). Sağlık hizmetlerinde gelişmeler, yönetim anlayışında değişimler. 06.01.2021 tarihinde <https://www.sdplatform.com/Dergi/99/Saglik-hizmetlerinde-gelismeler-yonetim-anlayisinda-degismeler.aspx> web adresinden erişildi.
- Howaldt, J., Domanski, D., ve Kaletka, C. (2016). Social innovation: Towards a new innovation paradigm. *Mackenzie Management Review*, 17(6), 20-44.
- İçişleri Bakanlığı, (2018). Kadın destek uygulaması (KADES). 04.01.2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades> web adresinden erişildi.
- Kara, B. (2016). Türkiye’de engelli bireylerin yasal hakları ve uygulamadaki yeri. *International Journal of Social Science*, 7(48), 249-260.
- Kocaalan, M. L. ve Yürekli, E. (2013). Down sendromlu bireylerin girişimcilik vaka çalışması–Gülen yüzler. İçinde: *Procedia V. International Congress on Entrepreneurship*, ss. 56-60.
- Konak, A., ve Çiğdem, Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas huzurevi örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 23-63.
- Konuk, M., ve Kaya, A. (2018). Huzurevleri ve tasarım ölçütlerinin irdelenmesi: Bolu ve Düzce örnekleri. *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(5), 271-294.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği / Resmi Gazete. (2012). 21.01.2021 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121214-2.htm> web adresinden erişildi.
- Kumcağız, H., Aydın, İ. A., Talay, T., Gürkan, S., ve Kinsiz, D. N. (2018). Samsun Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi’ne başvuran şiddet mağduru kadınların başvuru durumları ve gereksinimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 401-414.
- Kutlu, İ., Çevik, B., Çünkioğlu, E., ve Haydut, Ş. (2018). Engellilerin istihdamı: Down sendromlu bireylerin çalışma hayatına katılımı üzerine nitel bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 11(59), 1004-1009.
- Mulgan, G. (2006). The process of social innovation. *Innovations: technology, governance, globalization*, 1(2), 145-162.
- Oğlak, S. (2011). Türkiye’de yaşlı bireylerin bakım gereksinimlerine yönelik yaşadığı ortamda sunulacak bakım modelleri. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(4), 115-130.
- Orhan, G., Ulukol, B., ve Canbaz, H. (2019). Çocuk İzlem Merkezi modeli ve bu modelde gözlenen sorunlar. *Kriz Dergisi*, 27(3), 178-186.
- Özmete, E. (2012). Kırsal kalkınma için kadınların güçlendirilmesi: Sosyal hizmet modelleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 117-128.

- Özmete, E., ve Akgül Gök, F. (2015). Sürdürülebilir kalkınma için sosyal inovasyon ve sosyal hizmet ilişkisinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 127-143.
- Phillips, C., ve Shaw, I. (2011). Innovation and the practice of social work research. *British Journal of Social Work*, 41, 609-624.
- Phills, J. A., Deiglmeier, K., ve Miller, D. T. (2008). Rediscovering social innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6(4), 34-43.
- Pitt-Catsoupes, M., ve Cosner Berzin, S. (2015). Teaching note-Incorporating social innovation content into macro social work education. *Journal of Social Work Education*, 51(2), 407-416.
- Reamer, F. G. (2015). Clinical social work in a digital environment: Ethical and risk-management challenges. *Clinical Social Work Journal*, 43(2), 120-132.
- Şahinli, S., ve Tarım, M. (2019). Yaşlı sağlık hizmetleri: Türkiye-Norveç karşılaştırmalı analizi. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 13-27.
- Şamar, B., ve Urhan, B. (2020). Adli Görüşme Odalarında suç mağdurlarıyla görüşme yapan adli görüşmecilerin deneyimlerinin incelenmesi: Eskişehir örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 931-959.
- Şen, M. (2018). Türkiye’de engellilere yönelik istihdam politikaları: Sorunlar ve öneriler. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.
- Şengün, H. (2016). Sağlık hizmetleri sunumunda inovasyon. *Med Bull Haseki*, 54, 194-198.
- Şenol, D., ve Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve yaşlı kadınlarda huzurevi algısı: Nitel bir çalışma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-50.
- Şimşek, G., ve Altun, F. (2020). Sosyal belediyecilikte sosyal hizmetlerin ve sosyal girişimci faaliyetlerin rolü. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 55-61.
- Taş, S. (2017). İnovasyon, eğitim ve küresel inovasyon endeksi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 99-123.
- Tekindal, M., ve Attepe Özden, S. (2017). Özel eğitim alanında sosyal hizmet uygulamaları. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD*, 2(2), 186-203.
- Tellioğlu, S. (2019). Türkiye’de engellilere yönelik sosyal hizmetlerin ve politikaların tarihçesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88), 818-832.
- Tomanbay, İ. (2020). Korona virüsü pandemisi ve sosyal çalışmanın değişen rolleri. 02.01.2021 tarihinde https://www.sosyalhizmetuzmani.org/korona_virusu_sc.htm web adresinden erişildi.
- Toprak, D., ve Şataf, C. (2009). Türkiye’de yerel yönetimler reformu çerçevesinde sosyal belediyecilik yaklaşımı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-24.

- Topsakal, Y., ve Yüzbaşıoğlu, N. (2017). Sosyal inovasyon kavramsal model önerisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 565-576.
- Ünlü, S. (2016). *Sosyal strateji geliştirme sürecinde sosyal inovasyon uygulamalarının rolü: Yerel yönetimler üzerine bir model önerisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- van Wijk, J., Zietsma, C., Dorado, S., De Bakker, F. G. ve Marti, I. (2019). Social innovation: Integrating micro, meso, and macro level insights from institutional theory. *Business & Society*, 58(5), 887-918.
- Winter, K., Neeson, L., Sweet, D., Smith, A., Millen, S., ve Connolly, P. (2020). Social Innovation and social work: A case study of the early intervention support service. *The British Journal of Social Work*, 1-20.
- Yağcıoğlu, R. (2009). Sağlıklı yaşlanma ve sosyal hizmetler. *The Journal of Turkish Family Physician*, C, 3(1), 30-38.
- Yamaç, K. (2001). Nedir bu inovasyon. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 1(3), 6-7.
- Yanardağ, U. (2020). Technology and social work profession. İçinde: S. Kolukırmık ve R. Pehlivanlı (Eds.). *Global Transformation and Differentiation II: Digitalization and The Future of Digital Society* (ss. 40-51), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Yaşar, Ö., ve Dağdelen, N. (2013). Korunmaya muhtaç çocukların yetiştirilmesinde çocuk yurtlarından çocuk evlerine geçişin, çocukların sosyo-kültürel ve psikolojik gelişimlerine etkisi üzerine bir çalışma: Isparta örneği. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 2(18), 199-221.
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 247-270.
- Yıldırım, B., Aydın Boylu, A., ve Günay, G. (2020). Kaderden kaçılır mı? Yaşlılıkta yalnızlık, sosyal izolasyon ve yaşam kalitesi üzerine bir değerlendirme. D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleri ile Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 93-117). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, B., ve Tuncay, T. (2019). Sosyal inovasyonun ve sosyal girişimciliğın sosyal hizmet mesleğinin geleceğindeki rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-188.
- Young, H. P. (2011). The dynamics of social innovation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(Supplement 4), 21285-21291.
- Zakarneh, M. (2015). *Ankara Umut Evlerinde kalan bireylerin aktivite-rol katılımı açısından ergoterapi modeline göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Sosyal Hizmet ve Bilinçli Farkındalık Uygulamaları*

Social Work and Mindfulness Practices

Navid R. HOSSEINZADEH ASL¹, Kübra DÖLEK², Sunay İL³

¹ Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, navid.rha@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4469-0632

² Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, kubraspina@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7193-8686

³ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, suil@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6034-5794

Başvuru: 15.10.2020
Kabul: 15.02.2021

Atıf:
Hosseinzadeh-Asl, N., Dölek, K. ve İl, S. (2021). Sosyal hizmet ve bilinçli farkındalık uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 643-659. DOI: 10.33417/tsh.807494

ÖZET

Bilinçli farkındalık uygulamalarının etkili ve kanıta dayalı olduğu pek çok araştırma tarafından ortaya konulmuştur ve bu nedenle son zamanlarda çeşitli disiplinler bilinçli farkındalık uygulamalarına yoğun ilgi gösterip bu uygulamaları kendi disiplinlerine entegre ederek kullanmaktadır. Ancak sosyal hizmet disiplini ve özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu uygulamalar henüz yeterince tanınmamakta ve dolayısıyla ilgi görmemektedir. Bu makalede, önce bilinçli farkındalık ve bilinçli farkındalığın nasıl uygulandığı kısaca gözden geçirilmiş ve daha sonra bilinçli farkındalığın sosyal hizmette kullanım şekli ve sağlayabileceği katkılar tartışılmıştır. Genel olarak bilinçli farkındalığın sosyal hizmet disiplini için katkı sağlayabileceği öne sürülmüştür. Bu alanlar, "müracaatçılarla çalışmada etkili bir yaklaşım," "psikolojik öz-bakım uygulaması" ve "uzman-müracaatçı ilişkisini güçlendirme" olarak tanımlanmıştır. Çeşitli araştırmalar, bilinçli farkındalığın bu üç alana sunduğu olumlu katkıları destekler niteliktedir. Dolayısıyla bilinçli farkındalık uygulamalarının sosyal hizmet müfredatına entegre edilmesi pek çok araştırmacı ve akademisyen tarafından önerilmektedir. Türkiye'de ise sosyal hizmet alanında bu uygulamaları ve muhtemel katkılarını konu alan araştırmalar yok denilebilecek kadar az sayıdadır. Sonuç olarak, bilinçli farkındalık uygulamalarının çeşitli faydaları ve avantajlı yönleri göz önünde bulundurularak, bu konuda daha çok araştırma ve entegrasyon çalışmaları yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Bilinçli farkındalık, sosyal hizmet, psikolojik öz-bakım, uzman-müracaatçı ilişkisi*

ABSTRACT

Many studies have shown that mindfulness practices are effective and evidence-based practices. For this reason, various disciplines have been recently showing great interest in such practices, therefore, trying to integrate and use them into their training. However, in social work, particularly in developing countries such as Turkey, these practices are not known enough, and consequently, there is a lack of interest. In this article, first, mindfulness and how it is applied was briefly reviewed, and then the use of mindfulness and its possible contributions to social work are discussed. In general, it has been suggested that mindfulness can contribute to three areas in social work. These areas have been defined as "an effective approach to working with clients," "psychological self-care practice," and "strengthening rapport between the social worker and client." Various studies support the positive contributions of mindfulness to these three areas.

* Bu çalışma "Sosyal Hizmet Öğrencileri için Kısa Süreli Bilinçli Farkındalık Eğitim Programı" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır.

Therefore, it is recommended by several researchers and academics to integrate mindfulness practices into the social work curriculum. In Turkey, there have been found almost no study investigated these practices and their benefits in social work. Thus, considering the various benefits and advantages of mindfulness practices, more research and integration studies are recommended.

Keywords: *Mindfulness, social work, psychological self-care, rapport*

GİRİŞ

Son 20 yıldır, bilinçli farkındalık sadece bir psikoterapi yöntemi olarak değil ayrıca bir günlük yaşam pratiği olarak da sıcak gündem konusu haline dönüşmüştür. Bu durum, şüphesiz ki bilinçli farkındalığın depresyon, anksiyete, stres, travma sonrası stres bozukluğu, madde bağımlılığı ya da kronik ağrı gibi çeşitli sorunları hafifletmedeki etkililiğinden ve fizibilitesinden kaynaklanmaktadır (Abbott ve ark., 2014; Hosseinzadeh Asl ve Barahmand, 2014; Hosseinzadeh Asl ve Hosseinalipour, 2014; Khoury, Knäuper, Schlosser, Carrière ve Chiesa, 2017; Khoury, Sharma, Rush ve Fournier, 2015; Zainal, Booth ve Huppert, 2013).

Bilinçli farkındalığın Batı literatürüne kazandırılmasında çok önemli payı olan öncülerden Kabat-Zinn, bilinçli farkındalığı “belirli bir şekilde dikkat verme: bilerek, şu anda ve yargısız” olarak tanımlamaktadır (Kabat-Zinn, 2005). Bu, bilinçli farkındalığın, şu anda ortaya çıkanlar (örneğin, düşünce ve duygularımız) hakkında yargıda bulunmadan, dikkatimizi istediğimiz ve belirlediğimiz bir yere yönlendirme pratiği olduğu anlamına gelmektedir. Bilinçli farkındalığın bu açıklamaları oldukça karmaşık olsa da, pratikte uygulaması daha kolaydır.

Psikolojik sıkıntı ve problemleri hafifletmenin yanı sıra, bilinçli farkındalığı çekici kılan başka faktörler de bulunmaktadır ve bu nedenle zaman geçtikçe, sosyal hizmet de dâhil olmak üzere, farklı disiplinler bilinçli farkındalığa yoğun ilgi duymaktadır. Bu uygulamalar, sadece müracaatçıları değil ayrıca uygulayıcıların kendi psikolojik sağlığını ve mesleki gelişimlerini de etkileyebilmektedir. Araştırmalar, terapistler, sağlık uzmanları ve hatta üniversite öğrencileri tarafından bilinçli farkındalık eğitimi almanın onların psikolojik öz bakımlarını desteklediğini, üstelik onların klinik bilgi ve becerilerini (örneğin, empati kurma ve şefkatli olma becerilerini) de geliştirdiğini göstermiştir (Bonifas ve Napoli, 2014; Hick, Bien ve Segal, 2010; Morgan ve Morgan, 2005). Böylece bilinçli farkındalığın müracaatçının psikolojik sağlığını, uygulayıcının psikolojik öz bakımını ve iyi bir uzman-müracaatçı ilişkisinin kurulmasını sağlayabileceği öne sürülmektedir. Bu makalede, bilinçli farkındalık kavramını, bilinçli farkındalık temelli uygulamaları ve bu uygulamaların müracaatçılara ve uygulayıcılara sunacağı potansiyel faydaları sosyal hizmet disiplini bağlamında tartışmaktayız.

BİLİNÇLİ FARKINDALIK

Tarihsel Geçmiş

Bilinçli farkındalık (İngilizcede *mindfulness*) kelimesi ilk olarak Buda'nın (Siddhartha Gautama) metinlerinin (orijinal olarak Pali dilinde yazılmış) İngilizce çevirilerinde *sati* (सति) kelimesinin çevirisi olarak kullanılmıştır. Pali dilinde *sati* kelimesi, *farkındalık*, *dikkat* ve de *hatırlama* anlamına gelmektedir. Farkındalık, şimdiki anın farkında olma ve şu anda ortaya çıkan her şeyin bilincinde olmakla ilgilidir. Dikkat ise, farkındalığımızı şu ana getirmek için gösterdiğimiz çabadır ve aslında dikkat ederek ilk ögeye ulaşırız, yani farkındalığa. Üçüncü öge, yani hatırlama, alıştığımız ve

beklenen anlamından biraz farklı bir anlam taşımaktadır. Burada, hatırlama geçmiş olayları ya da anıları hatırlamak değil, aksine ne zaman geçmişte ya da gelecekte kaybolursak ilk ögeyi (farkındalığı) hatırlamaktır. Başka bir deyişle, farkında olmadığımızı anladıktan sonra, dikkati geri getirmeyi ve onu şimdiki zamana yönlendirmeyi hatırlarız.

İki bin yılı aşan bir geçmişe sahip olan bilinçli farkındalık uygulamaları önceleri dini amaçlar için, aynı zamanda insanların psikolojik sıkıntılarını hafifletmek ve iyileştirmesi için de kullanılmıştır. İnsanlar bu tür uygulamaları çeşitli psikolojik rahatsızlıkları yatıştırdığını fark ederek kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenle neredeyse her kültürün kendine özgü bir şekilde bu tür uygulaması bulunmaktadır. Bilinçli farkındalığın Budist geleneklerinden gelmesine rağmen, İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer birçok din de kendi içinde bir çeşit bilinçli farkındalık uygulamaları barındırmaktadır (Trousselard, Steiler, Claverie ve Canini, 2014). Ancak, Batı'nın bugünkü literatüründe bahsedilen bilinçli farkındalık, ağırlıklı olarak Budizm geleneğinden gelmektedir ve Batı'daki modern bilinçli farkındalığın öncüleri (Jon Kabat-Zinn, Sharon Salzberg ve Joseph Goldstein gibi) kendi uygulamalarını bu geleneği temel alarak oluşturmuşlardır.

Günümüzde Bilinçli Farkındalık

Batıda çeşitli disiplinlerden pratisyenler, bilinçli farkındalığın kayda değer faydaları olduğunu öğrendikçe, bunu uygulamalarına dâhil etmişlerdir. Bilinçli farkındalık, her ne kadar hala Batı'da bile bazı uygulamalarda dini kökeniyle devam etse de modern bilinçli farkındalık tamamen seküler bir uygulama haline gelmiştir. Bu uygulama, zihni eğitmek için psikolojik bir uygulama ve eğitim haline gelmiştir; Kabat-Zinn'in belirttiği gibi: "... bilinçli farkındalık bir kavram değil, iyi bir fikir değil, bir felsefe ve bir kateşizm değildir. Bu, bir varoluş yoludur, fakat pratik gerektirir"(Kabat-Zinn, 2016).

Böylece, Batı perspektifinden ve bir psikolojik uygulama olarak bilinçli farkındalık, düşünceler, duygular veya dürtüler gibi anda oluşan deneyimlere yargı yapmayarak ve tepki vermeyerek gerçekleştirilen bir dikkat yönlendirme uygulaması olarak tanımlanmıştır (Kabat-Zinn, 2013; Linehan, 1993). Bishop ve arkadaşları (2004), bilinçli farkındalığı iki bileşene ayırarak, kullanılabilir işlevsel bir tanım önermişlerdir: dikkatin düzenlenmesi ve tutumun yönlendirilmesi.

1. *Dikkatin düzenlenmesi*: bu düzenleme, şu andaki deneyimlere odaklanmış olmakla ilgilidir ve böylece dikkat ne zaman uçuşursa, onu şimdiki zamana geri getirmektir, sonra tekrar uçuşunca yine tekrar geri getirmektir; bu tekrar ve tekrar düzenleme yapmak dikkat düzenlemesi pratiğinin kilit noktasıdır.

2. *Tutumun yönlendirmesi*: bu konu bilinçli farkındalığın tutumsal bileşenidir ve ortaya çıkan deneyimlere karşı gözlemci, açık ve meraklı olmayı ve tabii ki onları kabul etmeyi gerektirmektedir (Bishop ve ark. 2004). Kabat-Zinn (2013), bilinçli farkındalığı kendimizde geliştirilmek için yedi temel tutum önermiştir: a) deneyimlere karşı yargısız tutum alma, b) sabırlı olma, c) bir çocuk gibi yeni başlayanın zihnine sahip olma ve deneyimleri ilk kez görüyormuş gibi izleme, d) kendine güvenme, e) zorlayıcı olmayan tutuma sahip olma, f) kabul etme ve olanları yaşamın size sunduğu gibi ve

oldukları gibi görme ve g) geçmelerine izin verme/bırakma, özellikle zihninin tutunmayı sevdiği belirli düşüncelerin, durumların ve duyguların geçmesine.

Yukarıdaki tanımları özetlemek gerekirse, bilinçli farkındalığın katılımcıların zihinlerini eğitmenin bir yolu ve birinin daha farkında olmak için kasıtlı olarak uyguladığı beceriler dizisi olduğu söylenebilir. Farkında olma (being mindful), düşünceler ve duygular gibi şu anda meydana gelen deneyimlere karşı daha bilinçli olma anlamına gelmektedir. Bu da günlük yaşamda otomatik olarak gerçekleştirdiğimiz aktivitelerin (örneğin, otomatik yemek yeme) kontrolünü *otomatik pilottan* almak ve dikkatimizi yaptığımız eyleme yönlendirerek şu anda neler olduğunun farkında olmak demektir. Dahası, bilinçli farkındalık bu deneyimlere karşı yargılayıcı olmamak ve aslında onları kabul edici bir bakış açısıyla gözlemlemektir. Bu, öğretilbilir ve öğrenilebilir tamamen seküler bir beceriler dizisidir. Genellikle bilinçli farkındalığı öğrenmek için *yetiştirme* (cultivation) sözcüğü kullanılır ve bu kelime emek, bakım veya çalışma yoluyla bir dizi becerileri geliştirmek ve ilerletmek için kullanılır. Çünkü örneğin yargılayıcı olmama veya çoğu hoş olmayan ve rahatsız edici deneyimlere karşı kabul edici bir tutuma sahip olma gibi nitelikleri geliştirmek biraz zaman almaktadır ve sabırla gelişmektedir.

Bilinçli Farkındalık-Temelli Uygulamalar

Potansiyel faydalarından dolayı akademisyenler bilinçli farkındalığı kendi uygulamalarına entegre etmeye başlamıştır ve böylece bilinçli farkındalık-temelli terapiler ve yaklaşımlar 1980'li yılların sonu itibarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazıları bu yaklaşımları bilişsel davranışçı terapilerin üçüncü dalgası olarak da tanımlamaktadır. Davranışçı terapiler birinci dalgayı ve bilişsel terapiler ikinci dalgayı oluştururken bilinçli farkındalık kavramlarını içeren yaklaşımlar üçüncü dalga terapiler olarak kabul görmektedir. Bu üçüncü dalga yaklaşımlardan dördü, en fazla araştırma desteğine sahiptir; MBSR (mindfulness based-stress reduction – mindfulness temelli stres azaltma; Kabat-Zinn, 1982, 2013), DBT (dialectical behavior therapy – diyalektik davranışçı terapisi; Linehan, 1993), ACT (acceptance and commitment therapy – kabul ve kararlılık terapisi; Hayes, Strosahl ve Wilson, 2009) ve MBCT (mindfulness-based cognitive therapy – mindfulness temelli bilişsel terapisi; Segal, Williams ve Teasdale, 2013). MBSR, Kabat-Zinn tarafından oluşturulmuş en öncül bilinçli farkındalık uygulamasıdır, ancak bir psikoterapi yaklaşımından daha ziyade psikoeğitsel bir programdır ve pek çok diğer uygulamaya (üçüncü dalga terapilerine) ilham kaynağı olmuştur.

Bilinçli Farkındalık Uygulaması Nasıl Yapılır?

Bilinçli farkındalık-temelli yaklaşımlar dikkat yönlendirme pratiklerinin yansırı bilinçli farkındalık kavramlarını (yargı yapmamak, kabul ve bırakmak gibi) da içermektedir ve aslında bu iki yön birbiri ile iç içe olup birlikte kullanılmaktadır.

Bilinçli farkındalık, genelde meditasyon yolu ile uygulanmakta ve iki türde yapılmaktadır: *formal* ve *formal olmayan* meditasyonlar. Formal meditasyonda bir zaman dilimi ayırarak katılımcılar rahat bir pozisyon alırlar, yerde bir yastık üzerine, bir sandalye veya bir koltuğa, ama omurgayı dik tutarak, otururlar veya hiç oturmadan sadece yere yatabilirler. Formal meditasyonda katılımcıların illa ki özel

bir şekilde meditasyon pozisyonları (Yarı Lotus gibi uzak doğu meditasyon pozisyonu) almaları gerekmemektedir. Önemli olan, rahat bir pozisyon almaktır, fakat bu pozisyon uykuya daldırmayan bir pozisyon olmalıdır. Meditasyon sırasında uygulayıcı dikkatini bir duyuşsal noktaya (örneğin, nefes alıp verme hissine veya bir zil sesine) odaklamaya çalışır, ancak bu sırada zihin hep uçuşup gidecektir ve başka düşüncelere (özellikle negatif düşüncelere) odaklanacaktır. Kişi bu uçuşmayı fark ettiği an, öncelikle o düşünceler karşısında yargısız bir tavır alacak ve aynı zamanda bu dikkatin dağılması sonucunda kendisini yargılamayacaktır (neden yapamadım, bir türlü odaklanamıyorum ve beceremiyorum gibi yargılar). Meditasyonda en önemli olan konu bu dikkat uçuşmasını fark edip, yavaşça ama güçlüce dikkati yeniden duyuşsal noktaya yönlendirmektir. Ancak bir süre (belki kaç saniye) sonra zihin tekrar uçuşacaktır, fakat yeniden aynı şekilde uygulayıcı zihnini odak noktasına geri yönlendirecektir.

Formal olmayan meditasyonda ise uygulayıcı normalde yaptığı aktiviteleri, otomatik değil, farkında olarak yapmaya çalışır ve zihninin bu aktivitelerden uçuşmasını fark ederken zihnini yeniden bu aktiviteye geri yönlendirir. Örneğin, yemek yerken yemeğin yarattığı tat hissine ve duyuşuna odaklanır ve zihninin uçuştüğünü fark ettiği an yeniden o hisse geri döner.

Bilinçli farkındalık meditasyonu zihnimizi boşaltmak anlamına gelmemektedir; zihni hep duyuşsal noktaya geri döndürmek ve bunu tekrar ve tekrar yapmaktır. Böylece, zihin bu pratiği yaparken *şimdi* ve *burada* olmaya davet edilmektedir ve bu, zihni daha rahat ve mutlu bir statüye geçirmektedir. Araştırmalar şimdi ve burada olmanın mental sağlığı pozitif yönde etkilediğine hep vurgu yapmışlardır (Killingsworth ve Gilbert, 2010).

Bilinçli Farkındalığın Olumlu Etkileri

Ampirik kanıtlar, farkında olma ve iyi oluş düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Carmody ve Baer, 2008). Bu nedenle, bilinçli farkındalık-temelli yaklaşımlar, müracaatçıların farkındalık düzeyini artırmak için bilinçli farkındalık becerilerini kullanmaktadır. Bilinçli farkındalık-temelli müdahaleler, bilinçli farkındalık pratiklerini düzenli bir şekilde sunarak, müracaatçıların kendi yaşamları üzerindeki farkındalıklarını artırmalarını sağlamaya çalışır ve sonuç olarak onların psikolojik sağlıklarını ve yaşam kalitelerini geliştirir. Son otuz yılda, araştırmalar bu müdahalelerin depresyon, anksiyete, stres, travma sonrası stres bozukluğu, madde kullanımı ya da kronik ağrı gibi pek çok alanda etkili olduğunu göstermiştir (Abbott vd., 2014; Hosseinzadeh Asl ve Barahmand, 2014; Hosseinzadeh Asl ve Hosseinalipour, 2014; Khoury vd., 2017; Khoury vd., 2015; Zainal vd., 2013) ve dolayısıyla bilinçli farkındalık dünya çapında dikkat çekici bir konu haline gelmiştir.

Bunun yanı sıra, bilinçli farkındalığın nörolojik yönlerini inceleyen araştırmalar, bilinçli farkındalığın beynin sol ön kısmının (pozitif duygularla ilişkili olan alanın) aktivitesini arttırdığını ve tam tersine korku gibi yoğun duygulardan sorumlu olan amigdalanın (beynin derinlerinde bulunan iki badem şeklindeki parçanın) aktivitesini azalttığını göstermiştir (Herwig, Kaffenberger, Jäncke ve Brühl, 2010; Lutz vd., 2013). Amigdala çok fazla aktif olduğunda kaç, savaş ya da don mekanizması (hayatta kalma mekanizması) aktive edilir, böylece kişinin problem çözme perspektifi olmadan kişi

otomatik bir şekilde içgüdüğü üzerinden hareket eder. Dolayısıyla bu pratikler beynin sol ön kısmı aktivitesini artırarak kişinin daha olumlu duygular hissetmesini ve amigdalanın aktivitesini azaltarak kendisini daha az gergin hissetmesini sağlar. Böylece birey problem çözme perspektifiyle daha sağlıklı ve çözüm odaklı düşünebilir. Kuşkusuz, bilinçli farkındalık uygulamalarının problem çözme kabiliyetini iyileştirme etkisi kayda değer bir konudur.

Bilinçli farkındalığın yukarıda bahsedilen faydalarından dolayı davranışsal tıp, psikoloji, psikiyatri ve sosyal hizmet gibi disiplinler bu uygulamaları kendi müdahalelerine dâhil etmeye başlamıştır. Bilinçli farkındalığın sosyal hizmette kullanımı oldukça yenidir ve bu uygulamalar Türkiye’de henüz ilk adımlarını atmaktadır. Makalenin geri kalan kısımlarında sosyal hizmet çerçevesinde bilinçli farkındalığın nasıl ve hangi alanlarda uygulandığı tartışılmaktadır.

SOSYAL HİZMET ÇERÇEVESİNDE BİLİNÇLİ FARKINDALIK

Bilinçli Farkındalığın Üç Potansiyel Katkısı

Son zamanlarda, sosyal hizmet de pek çok disiplin gibi bilinçli farkındalık-temelli uygulamalara büyük ilgi duymaktadır. Öncelikle, sosyal hizmette bilinçli farkındalık kuramları ve uygulamaları diğer kuramlar (örneğin psikoanalitik, insancıl veya bilişsel-davranışsal kuramları) gibi insanların yaşadıkları zorluklar ve sıkıntıların giderilmesinde kullanılmaktadır. Bilinçli farkındalık uygulamalarının kanıta dayalı ve etkili olduğu çeşitli araştırmalar tarafından bildirilmiştir (Abbott vd., 2014; Khoury vd., 2017; Zainal, Booth ve Huppert, 2013). Dahası bu uygulamalar, ortalama sekiz hafta gibi kısa bir sürece sahiptir ve böylece uygulamalar daha az maliyet gerektirmektedir. Bu nedenle, özellikle incinebilir gruplar için daha uygun olan söz konusu uygulamalar, sosyal hizmet müdahalelerinde gün geçtikçe önem kazanmaktadır ve sosyal hizmet uzmanı bu uygulamaları öğrenip kullanarak “müracaatçıların sorunlarını giderme açısından” daha yeterli bir seviyeye sahip olmaktadır. Diğer taraftan bilinçli farkındalık diğer pek çok disiplinde olduğu gibi sosyal hizmette de “kişisel psikolojik öz-bakım” ve “uzman-müracaatçı ilişkisini” (rapport) iyileştirme gibi başka amaçlara da fayda sağlamaktadır (Birbaum ve Birbaum, 2008; Gockel ve Deng, 2016; Lynn, 2010). Bu bölümde bilinçli farkındalığın sosyal hizmet için sunabileceği üç potansiyel katkı tartışılmaktadır.

1) Müracaatçılarla Çalışmada Etkili Bir Yaklaşım

Her disiplin kendini güncel tutmak ve bilgi temeline yeni yaklaşımları dâhil edip kullanmakla yükümlüdür. Sosyal hizmet de bu konuda bir istisna oluşturmamaktadır ve kendini daima yeni ortaya çıkan ve kanıta dayalı yaklaşımlarla zenginleştirmelidir. Bilinçli farkındalık-temelli yaklaşımlar ve müdahalelerin kanıta dayalı olumlu sonuçlarını göz önüne aldığımızda bu tür yaklaşımların sosyal hizmet uzmanına müracaatçıların sıkıntılarını gidermede büyük ölçüde yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Uzmanlar, bu yaklaşımları öğrendiklerinde müracaatçıları için bilinçli farkındalık-temelli, kanıta dayalı, nispeten kısa, fakat aynı zamanda etkili bir müdahale sunacaklardır (Shapiro, Thakur ve de Sousa, 2014). Başka bir deyişle, sosyal hizmet uzmanı bu yaklaşımları öğrendikten

sonra müracaatçısı ile bilinçli farkındalık-temelli müdahaleler uygulayarak bu müdahalelerin potansiyel faydalarını müracaatçısına sunacak ve onların psikolojik sağlığını güçlendirecektir.

2) *Psikolojik Öz-Bakım Uygulaması*

Sosyal hizmet uzmanları, iyi oluş hallerini ve sağlıklarını etkileyebilecek stresli ve oldukça rahatsız edici ortamlarda çalışmak durumundadırlar (Lloyd, King ve Chenoweth, 2002; Lynn, 2010). Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların büyük bölümü savaş, cinsel istismar ve aile içi şiddet gibi travmatik ya da yoksulluk gibi zorlu şartları deneyimleyen bireylerden oluşmaktadır. Bu durum uzmanlarda, kaygı, tükenmişlik, depresyon, temsili travmatizasyon (vicarious traumatization) veya ikincil travmatik strese (secondary traumatic stress) neden olarak onların psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Bride, 2007; Grise-Owens, Miller ve Eaves, 2016). Bu durumda, uzmanların kendi psikolojik öz bakımlarının önemi ortaya çıkmakta olup onların psikolojik sağlığını korumak için etkili öz-bakım uygulamalarının geliştirilmesi beklenmektedir.

Öz bakım uygulamaları sadece sosyal hizmet uzmanlarının kendilerini değil, aynı zamanda müracaatçılara sundukları hizmetleri de etkilemektedir. Sosyal hizmet uzmanları psikolojik olarak sağlıklı olmazlarsa, müracaatçılara nasıl uygun bir şekilde hizmet verebilirler? Uzmanların psikolojik öz bakım konusunu ihmal etmek, uzmanlarda uyku yoksunluğu, tükenmişlik, duygu bozuklukları ve umutsuzluk gibi pek çok probleme yol açarak onların verdiği hizmeti olumsuz yönde etkileyebilir ve etik problemlere yol açabilir (Mänttärä-van der Kuip, 2016). Bu durum daha ileri seviyede personel değişimine ve işten çıkarmalara da sebebiyet verebilir (Adams, Boscarino ve Figley, 2006; Pooler, 2008). Böylece bu durum müracaatçıların yetersiz ve başarısız hizmetler almaları ile sonuçlanabilir (McGarrigle ve Walsh, 2011).

Sosyal hizmet uzmanının öz-bakımıyla ilgilenmesi gerektiği gerçeğinin büyük önem arz etmesinden dolayı NASW (National Association of Social Workers – Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği) bu konuyu uzmanın etik sorumluluğu olarak açıklamıştır. NASW'nin öz-bakımla ilgili belirlemiş olduğu etik sorumluluk aşağıdaki gibidir:

(a) Sosyal hizmet uzmanları, kendi kişisel sorunlarının, psikososyal problemlerinin, yasal sorunlarının, madde kötüye kullanımının veya psikolojik sağlık sorunlarının, mesleki kararlarını ve performanslarını etkilemesine veya mesleki açıdan sorumlu oldukları kişilerin yüksek yararını tehlikeye atmasına izin vermemelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının kişisel sorunları, psikososyal problemleri, yasal sorunları, madde kötüye kullanımı veya psikolojik sağlık sorunları onların mesleki sorumluluklarını ve performanslarını etkilerse, derhal gereken konsültasyona ve uygun olan tedaviye başvurmalı, profesyonel yardım alarak, iş yüklerinde düzenlemeler yaparak, uygulamayı sonlandırarak veya gerekli diğer adımları atarak müracaatçıları ve diğerlerini korumalıdır (NASW, 2017, s. 25-26).

NASW ayrıca, "uzmanların yetkinliklerini korumanın, mesleği güçlendirmenin ve müracaatçılarla çalışmalarının bütünlüğünü korumanın bir yolu olarak sosyal hizmet uzmanları için profesyonel öz-

bakım uygulamasını desteklemektedir” ifadesini beyan etmiş, sosyal hizmet eğitimine öz-bakım uygulamalarını dâhil etmeyi önermektedir (NASW, 2015, s. 270). Dolayısıyla kendi psikolojik sağlıklarını iyileştirmek ve aynı zamanda mesleki/etik sorumluluklarını yerine getirilmek için sosyal hizmet uzmanlarının uygun bir öz-bakım uygulaması edinmelerine ihtiyaçları vardır.

Psikolojik sağlık sorunları ile başa çıkmanın nispeten yeni ve etkili araçlarından birisi bilinçli farkındalıktır. Botta, Cadet ve Maramaldi'ye (2015) göre, sağlık ve sosyal hizmet profesyonelleri, bilinçli farkındalığı uygulamalarına giderek daha fazla entegre etmektedir çünkü yeni araştırmalar bunun etkili bir öz-bakım aracı olduğunu göstermektedir. Araştırmaların sonuçları bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin entegre edilmesinin, sosyal hizmet öğrencileri ve uzmanları arasında öz-bakımı artırabildiğini (örneğin, Bonifas ve Napoli, 2014; Tan ve Keng, 2019) ve böylece müracaatçılara sunduğu hizmeti olumlu şekilde etkilediğini kanıtlamıştır (McGarrigle ve Walsh, 2011).

3) *Uzman-Müracaatçı İlişkisini Güçlendirme*

Uzman-müracaatçı ilişkisinin kalitesi, müdahalenin başarısı için hayati bir öneme sahiptir. Eğer sosyal hizmet uzmanı müracaatçıyla kaliteli bir bağlantı kuramazsa, büyük olasılıkla müdahalenin türü, konusu ve odak noktası fark etmeksizin o müdahale başarısız olacaktır. Ne kadar iyi bir köprüye sahip olunursa, o kadar çok diğer tarafa istenilen taşınabilecektir. Eğer köprü iyi durumda değilse, müracaatçıya ulaşamayacak, faydalı bir aktarma yapılamayacaktır.

Araştırmalar, sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı ilişkisini güçlendiren empati ve şefkat gibi faktörlerin müdahale başarısıyla pozitif ilişkisi olduğunu tespit etmiş, hatta bu ilişkinin terapi teknikleriyle müdahale başarısı arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir (Lambert ve Barley, 2001). Bir diğer anlamda, örneğin psikoanalitik veya bilişsel davranışsal teknikleri seçmekten ziyade uzmanın empati kurma ve şefkatli olma becerileri müdahale sonuçlarını daha çok etkileyecektir. Bu, sosyal hizmet müdahalesinde uygulamak istediğimiz teori veya teknik ne olursa olsun, müdahalede bu söz konusu faktörlere özellikle dikkat etmemiz gerektiği anlamına gelmektedir. Aşağıda belirtirildiği gibi, NASW de ilişkinin öneminden dolayı kendi etik ilkelerinde bu konuya şu şekilde yer vermiştir:

Sosyal hizmet uzmanları insan ilişkilerinin merkezi öneme sahip olduğunun farkındadırlar. Sosyal hizmet uzmanları, insanlar arasındaki ilişkilerin müracaatçıların değişimi için önemli bir araç olduğunu anlamaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanları, insanları yardım sürecine ortak olarak dâhil ederler. Sosyal hizmet uzmanları, bireyler, aileler, sosyal gruplar, kuruluşlar ve toplulukların refahını geliştirmek, iyileştirmek, sürdürmek ve geliştirmek için insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmeye çalışır (NASW, 2017, s. 6).

Bu etik ilke, değişim sürecinde insan ilişkilerinin önemini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, ilişkilerin kalitesi sosyal hizmet müdahale sürecini etkileyebilir, öyle ki eğer sosyal hizmet uzmanı müracaatçısı ile iyi bir ilişki kuramazsa, başarı oranı çok düşük olacaktır. Dolayısıyla sosyal hizmet

müdahalelerinin etkililiğini ve kalitesini artırmak için, sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı ilişkilerini geliştiren empati ve şefkat gibi faktörlerin nasıl artırılabilirliğinin yolları bulunmalıdır.

Son zamanlarda bilinçli farkındalık uygulamalarının uzman-müracaatçı ilişkisini iyi yönde etkileyebildiği sosyal hizmet araştırmacıları tarafından tartışılmaktadır. Bilinçli farkındalık uygulamalarını gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları daha iyi bir dinleyici olmaya, daha iyi empati kurmaya ve daha şefkatli olmaya meyilli olmaktadır (Hick ve ark., 2010). Bu durum, bilinçli farkındalığın kendi özelliklerinden kaynaklanabilir. Örneğin, dikkat yönlendirme ve dikkatli dinleme, yargıda bulunmama veya daha şefkatli olma gibi bilinçli farkındalık pratikleri empati ve şefkatin gelişmesinde etkili olabilir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilinçli farkındalığın sosyal hizmet disiplinine sağladığı bu üç potansiyel katkı göz önünde bulundurulduğunda, bu uygulamaların önemi ve dolayısıyla eğitimi gündeme gelmektedir. Ancak yine de, gelişmekte olan ülkelerde (Türkiye de dâhil) bu tür uygulamalar, özellikle sosyal hizmet disiplininde henüz pek tanımlanmamıştır (Tan ve Keng, 2019).

Bilinçli Farkındalığın Sosyal Hizmete Katkıları ile İlgili Araştırmalar

Çeşitli araştırmalar, bilinçli farkındalığın sosyal hizmete katkılarını (müracaatçılarla çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarına psikolojik öz-bakım sağlamada ve uzman-müracaatçı ilişkisini iyileştirmede) değerlendirmişlerdir. Bu araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarını ve ayrıca uzmanların çalıştığı çeşitli müracaatçı popülasyonlarını ele alarak bilinçli farkındalığın muhtemel pozitif etkilerini incelemiştir. Aşağıda, bilinçli farkındalığın sosyal hizmete katkıları, öne çıkan bazı çalışmalar temel alınarak tartışılmaktadır.

Sosyal hizmet literatüründe, bilinçli farkındalığı sosyal hizmet uygulamalarına dâhil etme çalışmalarında öne çıkan araştırmalardan birisi Hick ve Furlotte (2010) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, araştırmacılar Jon Kabat-Zinn tarafından geliştirilen MBSR programını, sosyal hizmette özel bir yere sahip olan, *eleştirel sosyal teorileri* ile entegre ederek *radikal bilinçli farkındalık eğitimi (radical mindfulness training; RMT)* adlı programı, özellikle ekonomik olarak dezavantajlı müracaatçılar için tasarlamışlardır. Bu entegrasyon sonucunda RMT, bir taraftan müracaatçılara MBSR gibi psikoeğitim programı sağlayıp, onların streslerini azaltarak ve öz-şefkatlerini (mental sağlıkla güçlü pozitif ilişkiye sahip olan bir faktörü) yükselterek onların psikolojik sağlığını korumaktadır. Diğer taraftan ise sosyolojik eğitim sağlayarak müracaatçılara baskı ve adaletsizlik gibi kavramların anlamlarını öğretmekte olup, böylece onların yoksulluğunun asıl temellerine ve kaynaklarına dair onlara bilgi sunmaktadır (Hick ve Furlotte, 2010). Program tasarlandıktan sonra yirmi iki katılımcıyla gerçekleştirilmiştir ve yedi katılımcı son değerlendirmelere katılmıştır. Araştırmanın sonuçları, program neticesinde katılımcıların öz-şefkat ve yaşam memnuniyetlerinin yükseldiğini göstermiştir (Hick ve Furlotte, 2010).

Başka bir birleştirme çalışmasında, Crowder (2016) bilinçli farkındalık uygulamalarını feminist kurama dâhil ederek aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için bir program önermiştir. Bu araştırmada,

birisi bilinçli farkındalık grubu ve diğeri feminist temelli müdahale olmak üzere gruplar oluşturulmuştur. Sonuçlara göre, her iki grupta yer alan katılımcıların öz-şefkat seviyeleri yükselmiştir. Araştırmacı feminist ve bilinçli farkındalık kuramlarının birbirine büyük katkılar sağlayacağını savunmuştur. Örneğin, feminist kuramın en önemli odak noktası olan “toplumda baskı ve güç kavramları ile nasıl baş edileceği” veya müracaatçıların “kendi öykülerini nasıl yeniden yazabilecekleri” gibi konularda bilinçli farkındalık temelli uygulamalara değerli katkılar sağlayabileceği araştırmacı tarafından savunulmuştur. Öte yandan, bilinçli farkındalık temelli uygulamaların stres ve zorluklarla baş etme becerilerini müracaatçılara kazandırarak feminist kuramını zenginleştirebileceği öne sürülmüştür. Bu nedenle araştırmacı iki yaklaşımın faydalı yöntemlerini bir araya getirerek *bilinçli farkındalık-temelli feminist terapilerin* ortaya çıkarılmasını savunmuştur (Crowder, 2016).

Bilinçli farkındalık uygulamalarını sosyal hizmet eğitimine dâhil ederek ve böylece sosyal hizmet öğrencileri ve uzmanları üzerinde yarattığı etkileri araştırmak üzere Gockel, Cain, Malove ve James (2013) yaptıkları nicel bir çalışmada kayda değer bulgular elde etmişlerdir. Bu çalışmada sosyal hizmet yüksek lisans (klinik odaklı) programına bilinçli farkındalık eğitimi eklenmiş, süreç bittikten sonra 20 öğrenci ile görüşmeler yapılmıştır. Öğrenciler, eğitimin onların dikkat dağınıklıklarına ve kaygıyı yönetmelerine yardımcı olduğunu, derslerini daha iyi öğrenmelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca öğrenciler, müracaatçılarla daha iyi ve kaliteli bir uzman-müracaatçı ilişkisi kurmada eğitimin büyük yarar sağladığını öne sürmüşlerdir. Başka bir deyişle, bu eğitim sayesinde, öğrenciler sınıfta derslerini daha iyi öğrenebilme kabiliyetine ve sahada ise daha iyi klinik becerilere sahip olmuşlar (Gockel vd., 2013). Böylece, araştırmacılar bilinçli farkındalık uygulamalarının kayda değer etkilerinden dolayı sosyal hizmet müfredatına eklenmesini vurgulayarak önermişlerdir (Gockel vd., 2013).

Sosyal hizmet yüksek lisans öğrencileri (N=34) ile yapılan bir nicel çalışmada (Botta ve ark., 2015), bilinçli farkındalık eğitimi sonunda öğrenciler bu tür uygulamalar ve stresle nasıl baş edecekleri konusunda önemli bilgiler kazandıklarını ve bu bilgileri sadece okul hayatında değil, gelecekte saha çalışmalarında da kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca bu uygulamalarla ilgili çeşitli ya da ileri seviyede kurslar olduğu takdirde yine katılmak istediklerini bildirmişlerdir. Sonuç olarak, araştırmacılar bilinçli farkındalık uygulamalarının sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik öz-bakımları konusunda önemli katkılar sağlayabileceğini öne sürmüşlerdir (Botta vd., 2015).

Trowbridge ve Mische Lawson (2016) tarafından nicel ve nitel olmak üzere toplam 10 araştırma dâhil edilerek yapılan bir meta-analizde, bilinçli farkındalık uygulamalarının sosyal hizmet uzmanları ve özellikle tıbbi sosyal hizmet uzmanları ve onların sundukları müracaatçı (ve aileleri) merkezli hizmetler üzerindeki potansiyel katkıları incelenmiştir. Bu meta-analiz, bilinçli farkındalık uygulamalarının uzmanların psikolojik sağlığını ve yaşam kalitelerini yükselterek, aynı zamanda onların empati, saygı duyma ve dikkatli dinleme gibi iyi ilişki kurma becerilerini de iyileştirdiğini rapor

etmiştir. Sonuç olarak, araştırmacılar bilinçli farkındalığın tıbbi sosyal hizmet uygulamalarını ve uzmanların sunduğu müracaatçı-merkezli hizmetleri derinleştirip, zenginleştirdiği kanaatine varmışlar, ama aynı zamanda bu konuda daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu da vurgulamışlardır (Trowbridge ve Mische Lawson, 2016).

Son olarak, Decker, Brown, Ashley ve Lipscomb (2019) bilinçli farkındalık uygulamalarını sosyal hizmet müfredatına dâhil etme doğrultusunda yüksek lisans öğrencileri için bilinçli farkındalık eğitim programı sunmayı ve onları bu uygulamalar ile tanıştırmayı hedeflemişlerdir. Araştırmacılar, bu eğitimin bir bilinçli farkındalık eğitmeni tarafından verilmediğine, ayrıca öğrencilerin de bu uygulamaları aldıktan sonra eğitmen seviyesine ulaşmaları amaçlanmadığına dair vurgu yapmışlardır. Başka bir deyişle, araştırmacılar bu eğitimin bilinçli farkındalık eğitmeni olmayan akademisyenler tarafından sunulabilmesini ve öğrencilerin bu uygulamaların ilk seviyeleriyle tanıştırılmasını amaçlamışlardır. Eğitimin öğrencilere psikolojik öz-bakım konusunda ve müracaatçılarla çalışmalarında yardımcı olacağı düşünülmüştür. Araştırmaya katılan öğrenciler (N=17) hastanelerde, kanser hastaları için hizmet veren palyatif merkezlerinde, bakım evlerinde, okullarda, çocuk evlerinde, kliniklerde, madde bağımlılığı tedavisi merkezlerinde, psikolojik sağlık merkezlerinde ve gazilere hizmet veren merkezlerde staj yapmaktadırlar. Eğitim dönemi bittikten ve görüşmeler yapıldıktan sonra elde edilen sonuçlara göre öğrenciler kendi psikoterapi ve danışmanlık uygulamalarında bilinçli farkındalık metotlarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda, öğrenciler streslerini daha iyi kontrol altına aldıklarını fark etmiş ve bunu eğitimde öğrendiklerine borçlu olduklarını belirtmişlerdir. Böylece araştırmacılar bilinçli farkındalık uygulamalarının önemli ve çok boyutlu faydalar sağlayan uygulamalar olduğu sonucuna varmışlardır.

Türkiye’de literatür tarandığında şimdiye kadar (Ekim 2020) sosyal hizmet alanında bilinçli farkındalık uygulamalarını konu alan ve bunların etkilerini sosyal hizmet öğrencileri veya uzmanları üzerinde inceleyen sadece bir tez çalışmasına rastlanılmıştır. Ancak, bu araştırmanın örnekleminin sadece dokuzu sosyal hizmet öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada, Öksüz (2018) dört bölümden (iktisat, işletme, psikoloji ve sosyal hizmet) 40 lisans öğrencisi için hazır online bir MBSR programı uygulayarak öğrencilerin affedicilik becerilerinin ve psikolojik iyi oluş hallerinin artıp artmadığını ölçmüştür. MBSR programının ardından bu faktörlerin yükseldiği saptanmıştır ve araştırmacı bu programın etkili olduğu sonucuna varmıştır. Başka bir deyişle, uygulamadan sonra öğrenciler hem kendilerine ve hem de diğerlerine karşı daha affedici olmuş ve üstelik daha iyi psikolojik iyi oluş haline sahip olmuşlardır (Öksüz, 2018). Bu faktörlerin yükselişi hem öğrenciler hem de müracaatçılar için önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptir.

Yukarıdaki araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak bilinçli farkındalığın sosyal hizmete kayda değer katkılar sağladığını söyleyebiliriz. Ancak bu konuda, özellikle Türkiye’de, daha çok araştırmaya gerek duyulmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilinçli farkındalık uygulamaları, sağladığı faydalardan dolayı psikoloji ve psikiyatri başta olmak üzere, çeşitli disiplinler tarafından kullanılmaktadır. Son yıllarda, bu uygulamalar, sosyal hizmetin de ilgisini çekmeye başlamıştır ve çeşitli araştırmalarla birlikte söz konusu uygulamaların muhtemel katkıları incelenmiştir. Sosyal hizmet literatüründe, bilinçli farkındalığın bu disipline sağladığı potansiyel katkıları araştırmacılar tarafından genellikle üç alana ayrılarak incelenmektedir.

Bilinçli farkındalığın sosyal hizmete birinci katkısı, sosyal hizmet uzmanının bu etkili ve kanıta dayalı uygulamaları öğrenip uygulayarak müracaatçılarına kanıta dayalı ve daha iyi bir hizmet sağlamasıdır. Pek çok araştırma bu uygulamaları sosyal hizmet müdahalelerine dâhil ederek ekonomik açıdan dezavantajlı bireyler (Hick ve Furlotte, 2010) veya şiddete maruz kalan kadınlar (Crowder, 2016) gibi çeşitli müracaatçı popülasyonlarında uygulamış ve iyi sonuçlar aldıklarını rapor etmişlerdir.

Sosyal hizmet için bilinçli farkındalığın ikinci katkısı bu uygulamaların sosyal hizmet uzmanına psikolojik öz-bakım donanımı sağlaması ve böylece uzmanın psikolojik sağlığını iyileştirip yaşam kalitesini yükseltmesidir. Aynı zamanda, bu kalitenin yükselmesi sonucunda uzman, müracaatçılara daha iyi ve kaliteli hizmet sunabilme imkânına sahip olmaktadır. Uzmanın kendi psikolojik sağlığı ve yaşam kalitesi iyi olmazsa bu durum uzmanın verdiği hizmeti de olumsuz yönde etkileyebilir ve hizmetin kalitesini düşürebilir. Söz konusu nedenlerden dolayı ve özellikle sosyal hizmetin stresli bir disiplin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, uzmanların psikolojik öz-bakımlarına özen göstermeleri ve bu konuda iyi bir öz-bakım donanımına sahip olmaları gerekmektedir. Araştırmalar, bilinçli farkındalık uygulamalarının bu konuda güçlü potansiyele sahip olduğunu göstermektedir; bu uygulamalara katılan sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlıklarının daha iyi olduğu çeşitli araştırmalar tarafından rapor edilmiştir.

Bilinçli farkındalığın üçüncü katkı sağlayabileceği alan ise bu uygulamaların uzman-müracaatçı ilişkisini zenginleştirip iyileştirebilmesidir. Sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı ilişkisinin kalitesi müdahalelerin etkili olmasında en önemli ve hatta ilk faktörlerden birisi sayılabilir ve bu kalitenin artması müdahalenin daha etkili olmasının ilk koşuludur. Araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarının bilinçli farkındalık uygulamalarına katıldıklarında şefkat ve empati gibi uzman-müracaatçı ilişkisi kurmada hayati öneme sahip olan becerileri daha iyi geliştirdiklerini rapor etmişlerdir. Böylece, bu uygulamalara katılan uzmanlar, müracaatçıyla profesyonel ilişki kurma kabiliyetini de daha iyi geliştirebilmektedir.

Sonuç olarak, bilinçli farkındalık uygulamalarının sosyal hizmet disiplinine sunabileceği kayda değer potansiyel yararlarını göz önünde bulundurarak, araştırmacılar bu uygulamaların üniversitede sosyal hizmet bölümlerinin müfredatına dâhil edilmesini önermişlerdir. Gelişmiş ülkelerde pek çok sosyal hizmet bölümü bu entegrasyonu yapmış olup kendi müfredatlarına bu uygulamaları yerleştirmişlerdir (Tan ve Keng, 2019). Ancak, Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerde bu uygulamalar sistematik bir

şekilde sosyal hizmet programlarının müfredatına henüz dâhil edilmemiştir. Bu konuda entegrasyon çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Bu çalışma birinci yazarın doktora tezinin bir bölümünden oluşmaktadır ve diğer yazarlar bu makalenin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, R. A., Whear, R., Rodgers, L. R., Bethel, A., Thompson Coon, J., Kuyken, W., . . . Dickens, C. (2014). Effectiveness of mindfulness-based stress reduction and mindfulness based cognitive therapy in vascular disease: A systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *J Psychosom Res*, 76(5), 341-351. doi:10.1016/j.jpsychores.2014.02.012
- Adams, R. E., Boscarino, J. A., & Figley, C. R. (2006). Compassion Fatigue and Psychological Distress Among Social Workers: A Validation Study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(1), 103-108. doi:10.1037/0002-9432.76.1.103
- Birnbaum, L., & Birnbaum, A. (2008). Mindful Social Work: From Theory to Practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 27(1-2), 87-104. doi:10.1080/15426430802113913
- Bishop, S. R., Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., . . . Devins, G. (2004). Mindfulness: A Proposed Operational Definition. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11(3), 230-241. doi:10.1093/clipsy.bph077
- Bonifas, R. P., & Napoli, M. (2014). Mindfully Increasing Quality of Life: A Promising Curriculum for MSW Students. *Social Work Education*, 33(4), 469-484. doi:10.1080/02615479.2013.838215
- Botta, A. A., Cadet, T. J., & Maramaldi, P. (2015). Reflections on a Quantitative, Group-Based Mindfulness Study with Social Work Students. *Social Work with Groups*, 38(2), 93-105. doi:10.1080/01609513.2014.975885
- Bride, B. E. (2007). Prevalence of Secondary Traumatic Stress among Social Workers. *Social Work*, 52(1), 63-70. doi:10.1093/sw/52.1.63
- Carmody, J., & Baer, R. A. (2008). Relationships between mindfulness practice and levels of mindfulness, medical and psychological symptoms and well-being in a mindfulness-based stress reduction program. *Journal of Behavioral Medicine*, 31(1), 23-33. doi:10.1007/s10865-007-9130-7

- Crowder, R. (2016). Mindfulness based feminist therapy: The intermingling edges of self-compassion and social justice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 35(1-2), 24-40. doi:10.1080/15426432.2015.1080605
- Decker, J. T., Brown, J. L. C., Ashley, W., & Lipscomb, A. E. (2019). Mindfulness, meditation, and breathing exercises: reduced anxiety for clients and self-care for social work interns. *Social Work with Groups*, 1-15. doi:10.1080/01609513.2019.1571763
- Gockel, A., Cain, T., Malove, S., & James, S. (2013). Mindfulness as Clinical Training: Student Perspectives on the Utility of Mindfulness Training in Fostering Clinical Intervention Skills. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 32(1), 36-59. doi:10.1080/15426432.2013.749146
- Gockel, A., & Deng, X. (2016). Mindfulness training as social work pedagogy: Exploring benefits, challenges, and issues for consideration in integrating mindfulness into social work education. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 35(3), 222-244. doi:10.1080/15426432.2016.1187106
- Grise-Owens, E., Miller, J., & Eaves, M. (2016). *The A-to-Z self-care handbook for social workers and other helping professionals*. Harrisburg, PA: The New Social Worker Press.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., & Wilson, K. G. (2009). *Acceptance and commitment therapy*. American Psychological Association Washington, DC.
- Herwig, U., Kaffenberger, T., Jäncke, L., & Brühl, A. B. (2010). Self-related awareness and emotion regulation. *NeuroImage*, 50(2), 734-741. doi:https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2009.12.089
- Hick, S. F., Bien, T., & Segal, Z. V. (2010). *Mindfulness and the Therapeutic Relationship*: Guilford Publications.
- Hick, S. F., & Furlotte, C. (2010). An Exploratory Study of Radical Mindfulness Training with Severely Economically Disadvantaged People: Findings of a Canadian Study. *Australian Social Work*, 63(3), 281-298. doi:10.1080/0312407X.2010.496865
- Hosseinzadeh Asl, N., & Barahmand, U. (2014). Effectiveness of Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Co-Morbid Depression in Drug-Dependent Males. *Archives of Psychiatric Nursing*, 28(5), 314-318. doi:10.1016/j.apnu.2014.05.003
- Hosseinzadeh Asl, N., & Hosseinalipour, F. (2014). Effectiveness of mindfulness-based stress reduction intervention for health-related quality of life in drug-dependent males. *Iranian Red Crescent medical journal*, 16(9), e12608-e12608. doi:10.5812/ircmj.12608

- Kabat-Zinn, J. (1982). An outpatient program in behavioral medicine for chronic pain patients based on the practice of mindfulness meditation: Theoretical considerations and preliminary results. *General Hospital Psychiatry, 4*(1), 33-47. doi:[https://doi.org/10.1016/0163-8343\(82\)90026-3](https://doi.org/10.1016/0163-8343(82)90026-3)
- Kabat-Zinn, J. (2005). *Wherever you go, there you are : mindfulness meditation in everyday life*. New York: Hyperion.
- Kabat-Zinn, J. (2013). *Full catastrophe living : using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness* (Revised and updated edition. ed.). New York: Bantam Books trade paperback.
- Kabat-Zinn, J. (2016). 'This is not McMindfulness'. In E. Shonin (Ed.), (pp. 124-125): *The Psychologist*.
- Khoury, B., Knäuper, B., Schlosser, M., Carrière, K., & Chiesa, A. (2017). Effectiveness of traditional meditation retreats: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research, 92*, 16-25. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2016.11.006>
- Khoury, B., Sharma, M., Rush, S. E., & Fournier, C. (2015). Mindfulness-based stress reduction for healthy individuals: A meta-analysis. *J Psychosom Res, 78*(6), 519-528. doi:[10.1016/j.jpsychores.2015.03.009](https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2015.03.009)
- Killingsworth, M. A., & Gilbert, D. T. (2010). A Wandering Mind Is an Unhappy Mind. *Science, 330*(6006), 932-932. doi:[10.1126/science.1192439](https://doi.org/10.1126/science.1192439)
- Lambert, M. J., & Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 38*(4), 357-361. doi:[10.1037/0033-3204.38.4.357](https://doi.org/10.1037/0033-3204.38.4.357)
- Linehan, M. (1993). *Cognitive-behavioral treatment of borderline personality disorder*. New York: Guilford Press.
- Lloyd, C., King, R., & Chenoweth, L. (2002). Social work, stress and burnout: A review. *Journal of Mental Health, 11*(3), 255-265. doi:[10.1080/09638230020023642](https://doi.org/10.1080/09638230020023642)
- Lutz, J., Herwig, U., Opialla, S., Hittmeyer, A., Jäncke, L., Rufer, M., . . . Brühl, A. B. (2013). Mindfulness and emotion regulation—an fMRI study. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 9*(6), 776-785. doi:[10.1093/scan/nst043](https://doi.org/10.1093/scan/nst043)
- Lynn, R. (2010). Mindfulness in Social Work Education. *Social Work Education, 29*(3), 289-304. doi:[10.1080/02615470902930351](https://doi.org/10.1080/02615470902930351)
- Mänttari-van der Kuip, M. (2016). Moral distress among social workers: The role of insufficient resources. *International Journal of Social Welfare, 25*(1), 86-97. doi:[10.1111/ijsw.12163](https://doi.org/10.1111/ijsw.12163)

- McGarrigle, T., & Walsh, C. A. (2011). Mindfulness, Self-Care, and Wellness in Social Work: Effects of Contemplative Training. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 30(3), 212-233. doi:10.1080/15426432.2011.587384
- Morgan, W. D., & Morgan, S. T. (2005). Cultivating attention and empathy. *Mindfulness and psychotherapy*, 73-90.
- National Association of Social Workers. (2015). *Social work speaks : National Association of Social Workers policy statements, 2015-2017* (pp. xiv, 377 pages). Retrieved from http://cantasd.org/wp-content/uploads/CWVE18_NASW.ProfessionalSelf-Care.pdf
- National Association of Social Workers. (2017). NASW code of ethics. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>
- Öksüz, S. (2018). *Use of mindfulness in social work practice: A study of mindfulness among university students*. (Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Pooler, D. K. (2008). Social Workers and Distress: Implications for Sustaining a Healthy Workforce. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 23(4), 445-466. doi:10.1080/15555240802540137
- Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression* (2nd ed. ed.). New York: Guilford Press.
- Shapiro, S., Thakur, S., & de Sousa, S. (2014). Chapter 14 - Mindfulness for Health Care Professionals and Therapists in Training. In R. A. Baer (Ed.), *Mindfulness-Based Treatment Approaches (Second Edition)* (pp. 319-345). San Diego: Academic Press.
- Tan, S. Y., & Keng, S.-L. (2019). Application of Mindfulness-Based Approaches in the Context of Social Work. In R. Ow & A. W. C. Poon (Eds.), *Mental Health and Social Work* (pp. 1-19). Singapore: Springer Singapore.
- Tobin, P. J., & Carson, J. (1994). Stress and the student social worker. *Social Work and Social Sciences Review*, 5(3), 246-255.
- Trousselard, M., Steiler, D., Claverie, D., & Canini, F. (2014). The history of mindfulness put to the test of current scientific data: Unresolved questions. *Encephale*, 40(6), 474-480.
- Trowbridge, K., & Mische Lawson, L. (2016). Mindfulness-based interventions with social workers and the potential for enhanced patient-centered care: A systematic review of the literature. *Social Work in Health Care*, 55(2), 101-124. doi:10.1080/00981389.2015.1094165
- Zainal, N. Z., Booth, S., & Huppert, F. A. (2013). The efficacy of mindfulness-based stress reduction on mental health of breast cancer patients: a meta-analysis. *Psychooncology*, 22(7), 1457-1465. doi:10.1002/pon.3171

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Strategic Social Work Management in Digital Violence Against Women

Kadına Yönelik Dijital Şiddette Stratejik Sosyal Hizmet Yönetimi

Fahri ÖZSUNGUR¹

¹ Doç. Dr., Mersin Üniversitesi
Sosyal Hizmet ve Danışmanlık
Bölümü,
fahriozsungur@mersin.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-6567-766X

Başvuru: 05.12.2020
Kabul: 01.03.2021

Atıf:
Özşungur, F. (2021). Strategic social
work management in digital violence
against women. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 32(2), 661-687. DOI:
10.33417/tsh.836215

ÖZET

Bu çalışma, kadına yönelik dijital şiddette stratejik sosyal hizmet yönetimi ilkelerinin belirlenmesine odaklanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital unsurlar vasıtasıyla kadına karşı şiddetin ortaya koyduğu sebep ve sonuçların sosyal hizmet tarafından tespit edilmesi, yönetilmesi, tedbirlerin uygulanmasında stratejik unsurların belirlenmesidir. Çalışmada sistematik derleme yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın sonuçları, kadına yönelik dijital şiddetin davranış kalıplarının yıkıcı davranış, zorbalık, taciz, takip etme, göz korkutma, kontrol etme olduğunu göstermektedir. Stratejik sosyal hizmet yönetiminin analiz ve planlama, uygulama, kontrol, rekabet gücü, geri bildirim ve stratejik yenileme aşamalarından/adımlarından oluştuğu belirlenmiştir. Diğer bulgulara göre kadınların bilgisayar oyunları, siber taciz, siber savaş, internet dolandırıcılığı, sosyal medya, akıllı telefon uygulamaları, e-makaleler aracılığıyla dijital şiddete maruz kaldığı belirlendi. Sosyal hizmetin uygulama aşaması için önerilen uygulamalar ise e-cinsiyet ayrımcılığı önlemleri, kadın e-sığınağı / e-sığınma evi, kadın elektronik sporudur.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet yönetimi, dijital şiddet, siber zorbalık, kadın e-sığınma evi, kadına şiddet

ABSTRACT

This study focuses on determining the strategic social work management principles in digital violence against women. The aim of this study is to determine the strategic factors for the implementation of measures in the determination and management of the causes and effects of violence against women by social work through digital elements. The systematic review method was adopted in the study. The results of the study showed that the behavioral patterns of digital violence against women were disruptive behavior, bullying, harassment, stalking, intimidating, controlling. It was determined that strategic social work management consisted of analysis and planning, implementation, control, competitive power, feedback, and strategic renewal stages/steps. According to other findings, it was determined that women were exposed to digital violence through computer games, cyber harassment, cyber warfare, cybercrime fraud, social media, smartphone applications, e-articles. Recommended applications for the implementation phase of social work are e-gender discrimination measures, women's e-refuge / e-shelter, electronic sportswomen.

Keywords: Social work management, digital violence, cyberbullying, women's e-refuge, violence against women

INTRODUCTION

Violence against women is one of the most important and current issues of today's world. Despite the increasing role of women in society with digital and technological developments, violent tendencies are increasing (Resnik, 2000). The process of transformation from matriarchal form to patriarchal form in society has recently revealed the most violent and oppressive situation against women. Many issues such as sexuality, physical elements, weakness, glass ceiling syndrome have become tools of violence against women (Garcia-Moreno et al., 2000). Thanks to digital transformation and the internet, these acts of violence continue in a different framework.

Social chaos, racist acts, the role of a mother responsible for taking care of the children at home require social work to mobilize strategic action plans against the problems reflected in the digital World (Krantz & Garcia-Moreno, 2005). This role is of great importance in societies with cultural characteristics that have adopted the patriarchal structure of our age that accepts violence against women as legitimate (Heise, Ellsberg, & Gottemoeller, 1999).

The information dissemination feature of the information age is misused through social media. Women's private life has begun to become the subject of violent acts, and women's privacy has begun to be abolished. In the visual media, the woman is symbolized as a sexual object, her family-work balance is disrupted by digital violence (Johnson, Ollus, & Nevala, 2007). These developments create negative messages regarding the women who shape the basic structure of society in perceptual and cultural contexts for future generations (Jewkes & Dartnall, 2019). Eliminating these negative messages, preventing violence against women, protecting and supporting women in the conflict between women and society make it necessary for social work to be adopted a strategic management approach (Flood & Pease, 2009).

The aim of this study is to determine the strategic factors for the implementation of measures in the determination and management of the causes and effects of violence against women by social work through digital elements. The strategic management principles that social work will put forward in the context of preventing, controlling, and implementing digital violence against women can provide important developments in the relationship between women and society.

METHODOLOGY

This study was designed with a systematic review approach, which is a qualitative method (Crowther, Lim, & Crowther, 2010). A pre-determined social event was examined with a large literature review (Khan et al., 2003). The social event determined by this study is digital violence against women. The study questions were determined with inspiration by the current issue of violence against women as follows: What is digital violence and what are its components? What are the types of digital violence against women and what are the functions of social work in this direction? What stages does the strategic social work management process consist of in digital violence against women? Within the framework of the determined social phenomenon, the study question was investigated from

databases of Taylor & Francis, Elsevier, Emerald Insight, Google Scholar, Sage Pub, regardless of a date range.

The data obtained as a result of the literature review conducted in the context of the study's inspiration point and study questions were categorized and classified (Padgett, 2016). The classified content was rearranged under the relevant subject headings. Finally, the topics analyzed in the context of content compatibility were evaluated as a whole, and results and recommendations were reported.

The fact that the study does not contain quantitative data creates a limitation in terms of revealing the cause-effect relationships of concrete events (Peled & Leichtentritt, 2002). The proposed strategic management style should be empirically verified as it may differ according to cultural and socio-demographic characteristics. On the other hand, revealing the digital aspect of violence against women in the context of social work management will contribute to social policy development

DIGITAL VIOLENCE

Digital violence is a form of violence performed using virtual tools (Powell & Henry, 2017). This action consists of attitude, intention, behavior, reaction to behavior, and feedback processes. Individuals make plans for actions that direct their intentions to the target audience that they identify with their violent tendencies (Lumsden & Harmer, 2019). These plans are a set of ideas that shape and direct actions towards behavior in the cognitive process. The plans determine the practical forms of action that will be effective in putting forward ideas (Figure 1).

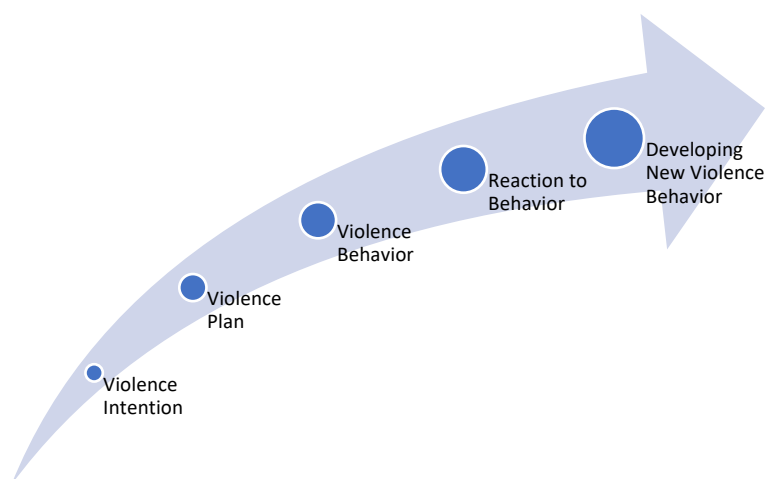

Figure 1. Violence behavior process

Digital violence behavior is affected by many factors such as the individual's past life, the tendency to violence, hate speech, psychological pressure and violence experienced in childhood, political and racist ideas, religious ideas, social and cultural influences (Dodge, 2016). The plans with violent content are aimed at satisfaction and satisfaction through situations such as revenge, psychological explosion, psychological relief, pleasure from the unhappiness of the other party, and overcoming

these factors (Henry & Powell, 2016). The sadness and anxiety of the target audience and the feeling of superiority after the attack cause psychological satisfaction of the attacker (Walker, 1989).

The attack plan is implemented by means of digital and virtual tools. The plans include the attacker's intention, the attack purpose, the target audience, the attack tools, the time of the attack, the number of times the attack will be carried out, the content and scope of the attack action (Woodlock et al., 2020). It cannot be expected that every element of the attacks is planned. An attack can occur without identifying one or more elements. Digital violence can be carried out spontaneously in a social media chat (Roberts & Marchais, 2018).

While performing digital violence behavior, the main purpose of the attacker to perform this action is important. Whether the purpose of the attack is hate, racism or religion is necessary for the context of determining the level of subsequent behavior and the impact of the attack (Kimotho & Nyaga, 2016). Because attacks based on this purpose can become a mass attack (Ganesh, 2018). The target audience of the attack can develop a reaction to violent behavior. This response occurs in three ways: Neutral/passive behavior, constructive/positive behavior, counter-attack (Figure 2).

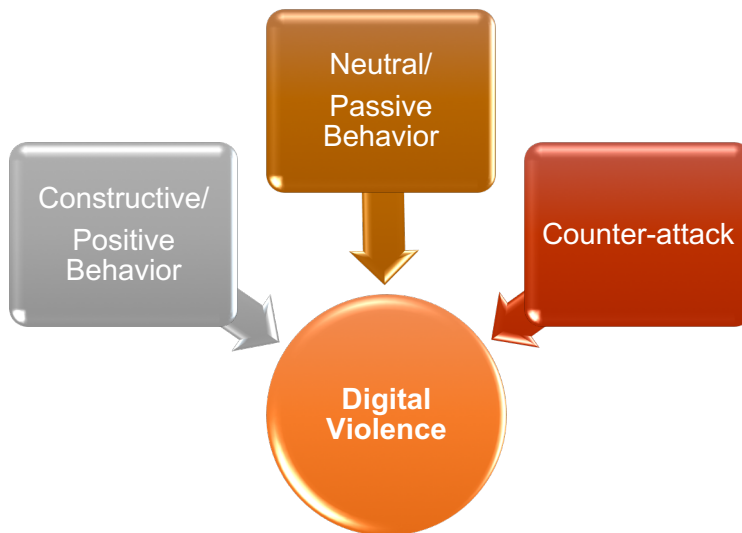

Figure 2. Reactions of the victim

The victim of violence can remain unresponsive during the attack. This behavior can be realized as a result of the character trait as well as being a reactive neutral attitude towards the other party. Some individuals are hesitant about developing reactive behavior. On the other hand, individuals who are victims of digital violence can develop positive behavior and convey constructive criticism to the other party. This behavior includes suggestions to terminate the behavior of the attacker and the consequences of the attack (Truntsevsk et al., 2018). Finally, the attacked individual may be overstimulated by the actions taken. The socio-demographic and personal character traits of the individual can lead to developing an attack against the attack. This situation often causes great events and protests that create indignation in society.

Digital Violence Behavior

Digital violence is generally performed with seven basic behaviors. These behaviors develop as disruptive behavior, bullying, harassment, stalking, intimidating, and controlling (Figure 3). These behavioral patterns are particularly prominent in violence against women. Increasing digital violence threatens more than 80% of women every day (Futures Without Violence, 2021; Henry & Powell, 2016). Nearly two in three women in the United States (24 people per minute; more than 12 million women and men in a year) face rape, physical violence, or stalking by an intimate partner (Powell & Henry, 2017). Nearly 30 in 100 women (30%) are subjected to these acts of violence. 2 in 12 women (16.7%) have been a victim of stalking (Mendes, Keller, & Ringrose, 2019). Stalking has been acted through 80% of women in general, via text messages or unwanted phone calls (National Domestic Violence Hotline, 2020; Al-Alosi, 2017). 25 percent of dating teens are digitally victimized. Almost 60% of young women who are abused digitally are also physically abused (Wallenius & Punamäki, 2008). These rates are increasing every year.

The Urban Institute's Justice Policy Center found in a study conducted in 2013 that approximately 9% of teen women were exposed to tampering with a partner's social media account (Urban Institute, 2020; Yahner, Dank, Zweig, & Lachman, 2015). The World Health Organization found that 10% of women suffered cyber harassment. UNICEF and the UN Special Representative of the Secretary-General announced that 10 out of every thirty young people (Ditch the Label, 2017; 40.6% women) were exposed to online bullying in their research conducted in thirty countries (Divakar et al., 2019). Social media tools where violence occurs most are Instagram, Facebook, Snapchat, WhatsApp, YouTube, and Twitter. Nearly 75% of the students faced cyberbullying via these social media applications in 2020 (Futures Without Violence, 2021; Babvey et al., 2020). These rates are increasing gradually.

Figure 3. Digital violence behavior types

Disruptive Behavior

Voice, video, or text messages with swearing content, mocking, insulting attacks on personality traits, religious thoughts, race and color, hand and body movements, and insults are included in this behavior pattern (Grasso et al., 2016). This behavior is revealed due to the damage to the relationship with the target audience, the resentment, and anger towards the other party (Dankoski et al., 2006). Those who commit destructive behavior cannot tolerate the success and happiness of the attacked masses (Loeber, Capaldi, & Costello, 2013). Women being exposed to these attacks can cause serious psychological problems.

Bullying

Bullying is behavior to intimidate, coerce, or harm someone (Farrington, 1993). This behavior includes attacks on women's vulnerability, sensitivity, emotions, and powerlessness (MacIntosh et al., 2010). The use of emotional and physical weakness caused by pain and bleeding during menstruation as a means of pressure is bullying (Weisberg, McGeehan, & Fraser, 2016). Cartoons, pictures, and messages about women's bleeding and menstrual periods, menopause periods, weaknesses and weaknesses, physical changes arising from motherhood in the digital environment, and virtual applications are movements aimed at digesting women and suppressing them. This behavior can also be carried out by ignoring women.

Harassment

Harassment is performed to aggressively suppress or intimidate a woman (Gutek & Koss, 1993). Harassment, showing sexual limbs to women, sexual messages, threats of physical harm are related to harassment. Harassment is often carried out against women via the internet and digital messages. These messages contain the thought that a woman is a sexual object (Antunovic, 2019). This thought emphasizes that the other party is worthless. Harassment is actions aimed at harassing women. This action is carried out to prevent women from climbing the career ladder, to psychologically suppress women, and to depress women emotionally.

Stalking

The stalking is done without knowing that the individual's private life has been interfered with (Tjaden & Thoennes, 1998). This behavior is carried out to obtain information about the private life of the woman, and to get information about her business life and social environment (Fisher, Cullen, & Turner, 2002). In particular, spouses stalk to keep women's social lives under control and to show male domination (Jordan, Wilcox, & Pritchard, 2007). This tracking includes women's social relationships in digital and virtual environments, restaurants and cafes they visit, websites they visit, social media applications they subscribe to, users they follow, call records, and messages on smartphones. Stalking covers all the acts of stalking women on many issues.

Intimidating

Actions taken for the target audience to fulfill the desired things, to obey, and not to do the undesirable things are within the scope of "intimidating" (Pryor, LaVite, & Stoller, 1993). Physical weaknesses of women compared to men constitute the basis of this behavior. Problems faced by women in family-work balance, pregnancy, menstruation and menopause, social pressures, and gender inequalities are the basis for intimidating (Dobash et al., 1998). This basis causes women to be under threat and psychological pressure in their work and social life. Intimidating involves oppressive active behavior towards women in keeping women under control (Swim & Cohen, 1997). This behavior does not constitute direct pressure, threat, or insult directed against women.

Controlling

Controlling behavior is performed to control, manage, direct the behavior of individuals, determine trends, restrict actions, and prevent anticipated and undesirable behaviors (Gautam & Jeong, 2019). In this behavioral pattern, the behavior of keeping women under control and keeping them under constant surveillance is performed in order to narrow the area of freedom. Control behavior is carried out clearly, effectively, directly (Jacobson et al., 1994). This behavior causes women to experience psychological trauma and serious health problems.

Violence in Computer Games

Computer games are digital activity tools that individuals spend their free time (Williams & Clippinger, 2002). These activity tools are becoming increasingly common thanks to online and offline gaming, and compatibility with smartphones and iPad devices (Fedorov, 2005). Developing technology and digitalization have revealed multiplayer video games and Esports applications. These applications, which can also be carried out online over the Internet, support the common activities of individuals. Players who cannot physically come together participate in virtual activity thanks to these games (Dill et al., 2005). Digital innovations are constantly evolving and important software has been integrated into games through sensors that detect human movements (Ferguson, 2011). Gesture recognition, human interface devices, motion capture, 3D motion controller, virtual reality headset, virtual reality are some of these innovations. Thanks to these innovations, individuals are trying to catch a situation between imagination and reality in games.

Games mostly include elements such as war, fight, violence, destruction, harm, sex, rewarding, gaining points, gaining superiority, ego, selfishness, materiality (Ottosen, 2009). These games, which are a tool for the realization of the psychological and personal deficiencies of individuals in the virtual world, create significant psychological and social damages (Jahn-Sudmann & Stockmann, 2008). Games with war content increase the violent tendencies of individuals, and games with sexual content trigger gender discrimination.

In gender-based games, the emphasis is on women as a sexual object. In some of these games, women are in the identity of warriors. Elements that represent the player, called the player character or avatar, contain visual elements that highlight their gender in women (Jerreat-Poole, 2018). These items such as miniskirts, nudity, large breasts, and buttocks, which aim to highlight gender, trigger gender discrimination. Considering that the games are played by children, it is possible to observe the negative effects of gender-related elements/avatars on children's perception of women (Palaiologou, 2017).

In some games, the female reward is in the profile of the victim waiting to be saved. The striking element in these games is that women are emphasized as vulnerable and weak beings, easy to obtain by men. The image and message revealed the identity of the woman causes wrong perceptions about the character and identity of the woman. In such games, the woman is symbolized as a booty/prize obtained after a war, a being that can be owned, a person without preferences and feelings.

Cyber Bullying (Cyberharassment)

Cyberharassment is the attack using harassment, bullying, threats, insults, hate speech, sexism, sexual and discriminatory comments that the other party is exposed to thanks to digital and technological tools (Walker, Sockman, & Koehn, 2011). Humiliation can manifest itself as a woman's vulnerability, physical weakness, and seeing as a sexual object. Women who are overweight due to their physical appearance and whose skin color is different due to their race may also be subjected to this act of humiliation (Kopecký & Szotkowski, 2017). A woman who is humiliated due to religion, language, and race may also be subject to hate speech (Brody & Vangelisti, 2017). These actions are carried out via internet troll and internet slang.

The purpose of cyberbullying is to harm the target audience. This damage can be perpetuated due to personal entertainment, psychological trauma, radical religion and race fanaticism, impersonation, exclusion, personal ambitions. Cyberbullying (cyber harassment) about women, spreading slander and false information on social media or digital platforms, sending hurtful messages and threats via messaging or smartphone applications, posting personal photos of women, showing a woman as a target due to a crime she committed, impersonating her about opening a social media account on behalf of and sending messages (Williams, 2015).

Cyber attacks on women are based on gender discrimination. Physical weaknesses of women, sexual association, nudity, sexual symbol, gossip, dressing style (turban, mini skirt, low-cut, etc.) are discriminatory cyber attacks against women (Nikolaou, 2017). These attacks aim to create a negative perception of women in people. Such actions try to damage the dignity and position of women in society. The women's relationships with the workplace, family, social class, groups, and friendships are damaged as a result of these attacks (Forssell, 2020). This situation can cause early menopause and health problems. On the other hand, damage to social and family relationships can cause significant losses in the context of career development. Naked images or confidential

information emerging as a result of these attacks affect women's business life negatively (Harris & Vitis, 2020).

Cyberbullying affects women mentally, physically, and emotionally. Women are faced with an angry, anxious, sad, embarrassed mood, especially as a result of hate speech and sexual attacks (Ehman & Gross, 2019). Anxiety, sadness, and nervousness can damage the woman's metabolism, causing health problems (Martínez-Monteagudo et al., 2020). Menstrual disorders, excessive bleeding, sleep problems, stomach, and headache are health problems that result from these attacks.

Cyberwarfare

Cyberwarfare is hateful attacks aimed at damaging a country through espionage, sabotage, and similar activities via the internet or digital tools (Parks & Duggan, 2011). These attacks can be carried out in the form of disclosure of the target country's confidential information, economic speculation, cyber attack on military confidential information, and attacks on social and cultural values.

Cyberwarfare is generally defined as a virtual and digital war between countries (Dipert, 2010). However, recently, violence against women, racist and religious attacks against women, sexual assaults have expanded this definition. The reason for this is that the war between countries is widened to take place on women. The spreading of women's names, which are the cultural values of the country, as a sexual image, creating a perception that women of a country are sexually easily obtainable limit women's managerial career development. The belief that men adopt a pro-war and aggressive policy is influential in this thought. Thus, thanks to these attacks, women who are imposed negative on them will not be able to take the leadership position, the internal conflict will occur against gender inequalities in the country, and aggressive countries acting politically as a result of the country's aggressive policy will be able to realize their hidden political goals (Chapple & Seidl, 2014).

Most of the attackers use cyberattacks against women as a tool to benefit from a possible wrong move from conflict management to their advantage. Attackers who try to take advantage of women's weak points can abuse the emotional characteristics of women, especially those in leadership positions. Leader women's private lives, the circle of friends, socio-cultural characteristics, racial and religious characteristics, and sexual lives can be exposed in a virtual and digital environment to damage the country's political image. This perception war causes women to suffer in social, economic, cultural, and every other field.

Internet Fraud (Cybercrime Fraud)

It is a form of fraud that involves the actions of individuals to cause financial and physical harm by stealing financial, social media, and other personal accounts and confidential information through an online network (van de Weijer, Leukfeldt, & Bernasco, 2019). Unlike theft, individuals rely on emails or other messages from the fraudster to provide personal information. The fraudster sends deceptive

messages or internet connections to the victim via social media, email, SMS, and similar electronic means. Personal information is obtained for access to bank accounts, social media accounts, pictures, and other files stored on a computer or smartphone (Martin & Rice, 2011). Thus, fraudulent transactions cause significant harm to the individual.

Internet fraud is often carried out using a female profile. One common method is to get the victim to help, using a woman profile. In this example of fraud, the message states that the woman wants to meet the victim and that a certain amount of money must be sent in order for the woman to go to the victim's country (Jahankhani, Al-Nemrat, & Hosseinian-Far, 2014). In the method used in this fraud, the message that women are economically weak is conveyed to the other party. Women's financial weaknesses are used as a tool for cybercrime fraud. Men who are victims of fraud may have a negative opinion about women with this incident.

Violence in Social Media

Social media is one of the tools where digital violence is common. These tools are important social entities with which individuals, companies, groups, and countries communicate. Posts made on social media accounts representing certain groups may contain racist, hate, sexist allusion, and expressions (Roberts & Marchais, 2018). These statements are shared in order to exclude, humiliate a particular group, create negative perceptions in other people about the members of this group. The ability of social media to provide equal access to followers through the internet and online network enables the spread of digital violence.

Female and femininity have become important symbols in social media, mainly in subjects such as fashion, design, and dating. In order to provide the element of attraction in digital innovation and design, the female image, which includes the perception of femininity, is brought to the fore (Bock, 2012). A marketing strategy has been developed based on the physical image of women, especially by emphasizing the nudity element in fashion. The image of nudity contains the message of women being a sexual object rather than their beauty. On the other hand, most of the time, nudity contains more than just innocence, the sinful message of instinctual drives. According to this message, women are non-innocent beings that seduce men. These messages are clear indicators of violence against women.

Digital violence against women is carried out through social media with naked images and threats (Suzo et al., 2019). Some men use the disclosure of personal photos of women on social media as a means of defense and attack against the trauma of separation from their spouse or lover. This attack causes women to experience important problems in social and business life. This situation is an indication of the efforts to continue the symbolic view that women are victimized and that women are sexual objects.

Although social media is used as a threat, it is also used as a tool to make fun of women because of their race. Excess weight due to motherhood, insults, and hate speech towards breasts and

buttocks shape, which are constantly on the agenda due to the emphasis on nudity, clearly reveal the digital violence against women.

Social media is used for purposes such as monitoring, stalking, and controlling women in violence against women. Spouses stalk and control the social media followers of women through social media applications for the locations where they are checked in (Hall, 1998). In addition, with direct messages and other message applications, the content of messages sent to women is controlled by the spouses and psychological pressure is applied. Femicide, divorce, and domestic violence occur as a result of this kind of stalking and controlling. Some divorced spouses, through impersonation, disclose personal photos of the woman in a fake account that appears to be of the woman, in order to take revenge on the woman (Clarke et al., 2013).

Violence in Smart Phone Applications

Information security and confidentiality are the most basic rights of women like every human being. Smartphones are personal devices that contain information, documents, pictures, and messages belonging to people's areas (Chatterjee et al., 2018). These devices contain applications showing the menstrual periods of women, private photos, social media accounts, messages, personal calendars, and phone books. Privacy violations committed by spouses in these devices containing the personal information of women reveal psychological violence against women.

Voice recording programs that enable women to record phone calls can be used as a threat. It is one of the types of digital violence against women that malevolent users record this conversation and use it as a means of threat and exposure via video call. Some spouses interfere with the freedom of the woman by means of tracking applications. This intervention causes the woman to be under psychological pressure.

E-Articles

Electronic articles are scientific studies and research published in electronic journals. The emphasis of the word "female" in studies on women clearly shows the dimension of the message given about women. Specifying the women population selected as a sample in scientific studies as "female" in the findings regarding demographic data emphasizes gender discrimination. However, in most scientific studies, gender in "male" and "female" samples is not a research subject. Femininity can be emphasized in studies where the research subject is related to gender and the results of the research are evaluated according to gender.

Article titles may pose a discrimination threat to women when e-journal titles contain elements that symbolize femininity and the purpose is not gender-oriented. For this reason, it is important to include statements that do not contain gender discrimination in the titles of academic studies and the presentation of the findings according to the purpose and scope of the study.

STRATEGIC SOCIAL WORK MANAGEMENT

Social work aims to eliminate the incompatibilities that arise by organizing the relationship of the individual with society (Payne, 2014). Social work provides for the elimination of the deficiencies and weaknesses of the individuals who are different from the other members of the society, the empowerment of the individuals in the society, the development of policies in situations requiring positive discrimination, and the development of the state-individual relations (Dominelli, 2004).

The policy development function of social work includes eliminating the problems that arise in practice, developing rules for improving the harmony between society-individual and state-individual, and improving existing rules (Fisher, 2009). The determination of these elements depends on the development of a strategy in terms of management.

Policy development requires leadership, purpose and goal setting, and strategy development (Broadhurst et al., 2010). The fact that social work consists of three pillars as individual, society, and state reveals the importance of the strategy. This strategy should include elements of people, society, rules, values, health, well-being, equality, and responsibility. These elements consist of analysis and planning, implementation, control, competitive power, feedback, and strategic renewal stages (figure 4). In the context of policy development and implementation, social work should reveal equality, applicability, and benefit elements in its functions related to society and individuals (Becker, Bryman, & Ferguson, 2012).

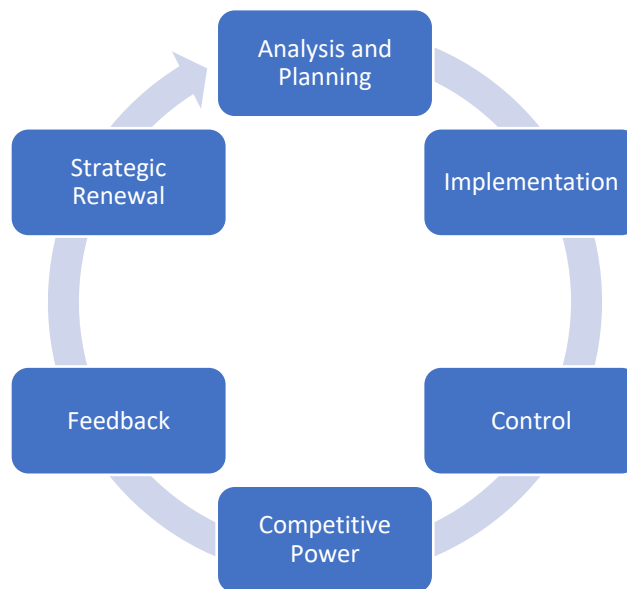

Figure 4. The strategic social work management process

Digital Strategic Management

The development of the function of social work towards eliminating inequalities and improving the relations of individuals with society has become complex with digital innovations. The rapid change in the information dissemination brought by IoT and the digital innovations allowing cyberattacks to make it necessary to develop new management strategies for social work. This strategy should also include the social structure and culture that adapts rapidly to digital innovations. Cultural changes,

social structure, crime types, inequalities, violence against women, social sharing continue to be affected by these digital and technological innovations.

Every digital innovation that emerges causes differentiation in social and cultural interaction (Peppard & Ward, 2016). Criminal organizations, criminals differentiate their strategies and attacks by using these innovations in the vulnerability of individuals, institutions, and the state. Social work's solution-oriented approach to harmony and inequalities requires digital strategic management against these developing attacks.

Digital strategic management is the sum of innovative, digital-oriented, developmental, and adaptive plans that the organization puts forward in achieving its goals and objectives in corporate governance (Ansoff et al., 2018). These plans include social work to balance the elements of strategy, human, society, rules, values, health, welfare, equality, and responsibility with the most effective digital solutions. In this strategy, process management includes analysis and planning, implementation, control, competitive power, feedback, and strategic renewal stages.

Analysis and Planning

The analysis is the process of obtaining information on many issues such as bottlenecks in the functioning of social work, application problems, types and qualities of functions, the severity of application rules, impacts on implementation, innovations, and effects in policy development, institutional competence, innovation in service, disabled people and children, elderly people and women, public health that concern society and individuals. The analysis reveals the balance between the clients and the institution that provides social work services.

The analysis is an important step in the development of the strategy. Digital elements, threat effects, target elements, risk factors, tools, methods, contents are taken into consideration and determined in the creation of the strategy. All digital elements that can hinder the functions of social work are determined as possible threats and risk factors. Risks and threats are determined by considering the clients of social work, social policy, social worker, content, and features of the service. The obtained data and results are important for the implementation of the strategy.

Analysis can be determined with the data obtained from field studies by the social worker. Different applications and problems of countries, developments in the field of social work, developments in cyberattacks are taken into consideration in the context of possible damages that may occur. While creating plans, technological developments, risks, threats, digital innovations, client demands and needs, social requirements, global developments in the field of social work are determined. The plans created must be suitable for the strategy, be applicable, and sustainable.

Implementation

Institutional determination and action plans are required for the implementation of plans in digital strategic management. The action plan is different from the analysis phase. At this stage, pre-

determined plans and some methods are developed for long-term implementation. Implementation methods based on digital innovations are adopted in order to meet the needs of the clients and ensure the highest level of harmony with society. These methods require measures and practices varying according to the type of function such as disabled, elderly, women, social adaptation, and public health. These measures should be taken not because women are really weak, but because they are subjected to unfair treatment.

Digital innovations and types of crime are investigated in methods that can be applied in cyberattacks against women. Cyber attack types, guilt rates, target audiences, cyber-attack tools, necessary measures are put forward at this stage. These measures include eliminating digital threats and risks that clients are affected by in corporate governance, minimizing the effects of possible damages, and ensuring the maximum benefit in ensuring social harmony and welfare.

In practice, care should be taken to ensure the balance of benefit-harm, welfare-satisfaction, harmony-conflict. Social work plays an important and active intermediary role in the balance between the client and the society, institution, and state. The fact that children dragged into crime are victims and targets of cyberattacks is important in terms of the methods to be followed in practice (Hellevik & Øverlien, 2016). Cyber attack victimization in women requires the application to be effective and efficient. Because it is possible for women who are exposed to violence as a result of cyberattacks to suffer irreparable damages in the context of social and business life as well as psychological health.

E- Gender Discrimination

"Female" represents the gender of a woman, and "women" represents a woman as a human type. The difference that such a distinction will make is important in terms of digital violence. Digital violence against women is targeted at "females". Since the target element is gender, messages targeting gender are explained by the attacker in violent attack tools. For this reason, social work should focus on measures and practices in the context of gender discrimination (Black & Brainerd, 2004).

The realization of gender discrimination in the digital environment contains important risks and threats in the context of rapid dissemination of information. These threats and risks, besides the disclosure of violence against women in the social environment, cause some situations that will damage the honor of women. This discrimination, which makes it difficult for social work to take the necessary measures in the context of social policy, occurs as a result of the abuse of innovations related to the internet and digital tools. E-gender discrimination in the conduct of violent behaviors against women in the virtual environment, and the use of violence against women and tools in this environment, resulting in financial and moral harm to women.

Social work is responsible for taking the necessary precautions regarding e-gender discrimination, determining the digital and virtual elements and tools of violence against women, preventing the

spread of violent content, determining the principles of privacy and security regarding women, ensuring the sustainability of these principles and policies, and ensuring the correct and effective use.

Women's E- Refuge/E- Shelter

Social media, virtual, and smartphone applications continue to create a different social interaction area today. In addition to this interaction, violence and hate speech also increased. It is of great importance to protecting women, the elderly, and the disabled against violent attacks in the virtual environment. In order to maintain balance in the social lives of elderly people, nursing homes are institutions that have functions suitable for the purpose of women's refuge/shelter social work for women in need of violence and assistance (Rodriguez, 1988). These institutions provide protection of the elderly and women from attacks, adaptation to society, protection of health, financial and moral support services. The ability of clients to benefit from these supports is a requirement of social work's principle of providing justice in society.

A solution suitable for the requirements of the digital age should be adopted in protecting women against virtual and digital violence. Social work should take necessary precautions to protect women who need support in a virtual environment, especially in extraordinary situations such as pandemics. In case married women are subjected to domestic violence, the woman exposed to e-gender discrimination and digital violation should be supported through virtual applications. Therefore, the virtual application I recommend is women's e-refuge / e-shelter application.

The women's e-refuge / e-shelter mobile application and social media account have many missions such as empowering women the victims of digital and cyber violence, protecting women's rights and ensuring their social harmony and supporting women financially and morally. This service should urgently be expanded and given an international status for women who are exposed to cyber and gender discrimination attacks.

The women's e-refuge / e-shelter is a social media tool and digital application where women can share their membership and complaint content. This practice collects the complaints and evidence of women subjected to violence, and shares them with official institutions, if they have permission, and ensures that necessary measures are taken quickly for their protection. The consent of the client woman should get in taking measures. On the other hand, this practice should provide psychological support to women through video-conference awareness training. In addition, the data collected in this application can be used for statistical information and social policy creation, provided that the private information of women is kept confidential.

Esports (Electronic Sports) Women

Esports is a sports event where individuals compete in a virtual environment through video games (Bányai et al., 2019). This activity allows individuals to perform activities in a virtual environment.

These games can be watched by large masses via live broadcast (Hallmann & Giel, 2018). Continuity can be ensured by organizing the games as tournaments. In addition to ensuring social cohesion by competing or fighting each other, teams also have a disadvantage. The avatars used in these games and the violent content of the game can cause serious problems. Especially racist, sexist, war, killing, destruction, fighting, game contents that show women as a sexual object can cause negative effects of this game on individuals.

While the initial purpose of Esport is the development of leisure activity and teamwork, the widespread use of digital innovations and virtual applications leads to the abuse of the content of the game (Pedraza-Ramirez et al., 2020). For this reason, violence against women, discrimination against women, assault, and sexual content in games should be kept under control. Social work should make the necessary contributions to the development of social policy regarding the content of these games.

Electronic sports can be a suitable tool for women's leisure activities, improving their psychological state, and ensuring their social adaptation. The strength of women can be increased by improving teamwork, organizing global tournaments, and content of applications and games that highlight women. The social integration of women should be supported through tournaments and Olympic games.

Control

The control is the management, improvement, and development of the problems encountered in the implementation of long-term plans in the strategy, the functioning of the processes determined in the strategy, principles, and practices. The control brings with it rules and restrictions for a particular application association. In the management process, the regulation and execution of the operation of strategic moves and the implementation of the applications following the purpose are kept under control.

The control supports the performance output revealed by the implementation of the strategic management plans. All the factors of the process provide progress in a certain direction with this support element. The direction, severity, and possible outcomes of the strategic management become efficient thanks to the control. For this reason, in the management of strategic social work, attention should be paid to violence against women, digital violence, harms that occur after digital attacks, and the adaptation of victims to society. The control requires closely follow the steps and policy elements to be followed in this management process and taking measures. The control is carried out by social workers and administrators.

Competitive Power

Social work plays an important role in solving social problems. At the global level, the competition of countries in economic and social terms affects policy development. Cultural influences drive the habits and behavior of countries and consumers. Applications such as digital developments, social

media, and esports can cause significant security gaps in the private lives of individuals. The interactions of consumers and users in the digital environment cause countries and businesses to compete on these security threats.

The level of competition is increasing in many areas such as practice, service, policy development, client satisfaction, social security support related to social work. The increasing competition also increases the satisfaction level of clients. The dissemination of social media and international applications through visual and audio media requires a competitive advantage in meeting the needs of the clients. Especially developing technology and digital innovations reveal new social work needs.

In the management of strategic social work, applicants with changing security and privacy needs such as the disabled, elderly, and women are important. By adapting to the changing society and cultural structure, it is important to collect information about the social work practices of rival countries and to reveal a proactive approach about the risks and threats in terms of supporting the applicants. For this reason, competition requires a close follow-up of developing conditions and new social work practices, and proactive behaviors by detecting potential problems beforehand. Social work can gain an important momentum in human-society harmony by adopting the competitive element.

Feedback

Feedback is the measurement of the effects of social work practices on clients, society, and the state. The level of satisfaction of the service provided to the clients, the level of satisfaction, the determination of the needs is obtained through feedback. Feedbacks detected by the social worker or reported by the client on many issues such as risk, threat, security, privacy, support, compliance, behavior are important in creating strategies. On the other hand, the effect level of social work applications on policy development, the effects of social work functions on the society and the state are revealed through feedback.

Feedback has a curative and developing effect in the context of future applications related to strategic social work management. The deficiencies in meeting the needs of an existing social work application are determined by feedback. In addition, the effects of developing technology and digital innovations on clients, the state, and society are presented in the same way. Thus, social policy can be developed with these elements. The protection of applications and supports by the legal order and their provision to those in need takes place in the light of these political developments.

Social workers, leaders, and social work stakeholders have important roles in feedback. Social work actors should play an active role in obtaining information about the client, state, society, and global developments. Feedback is important for the performance and efficiency, competitiveness, and sustainability of social work. The information and data obtained should be kept in a secure electronic environment.

Strategic Renewal

When managerial skills and practices are sustainable in the social work strategy, the renewal process begins. Strategic renewal is the adaptation of the functional elements of the organization that provides social work services to changing conditions and needs and the adoption and implementation of an innovative improvement and development process in strategy. Entrepreneurship, innovative behaviors, extraordinary effort in meeting the needs, creating a success-oriented strategic process, continuous improvement of the strategic element and process, innovative project development, proactive approach to current problems, and future management understanding regarding social work constitute the strategic renewal.

The employees, leaders, and social workers of the strategic renewal organization depend on their active role in innovative processes that can be continuously renewed and improved. Team and fieldwork, participation in projects, organizational climate, development of relations with clients and stakeholders, active participation in social policy development are necessary for renewal. Innovations arising from digital developments should be taken into account in improving the strategic management process.

CONCLUSION

The results of the study showed that the behavioral patterns of digital violence against women were disruptive behavior, bullying, harassment, stalking, intimidating, controlling. These behavioral patterns clearly reveal that women are kept under control and oppression by men, and these violent behaviors restrict women's free behavior.

Women are exposed to digital violence through computer games, cyberbullying (cyber harassment), cyberwarfare, internet fraud (cybercrime fraud), social media, smartphone applications, e-articles. These tools of violence continue to increase with the advances in technology and informatics innovations. Therefore, social work should adopt "strategic social work management" regarding digital violence against women. This management consists of analysis and planning, implementation, control, competitive power, feedback, and strategic renewal stages/steps. These stages are necessary and important to prevent, control, and support violence against women.

The application named "Be Safe" developed by the United Nations Development Program for the protection of victims of violence is one of the best practices (UNDP, 2020). This application provides empowerment of women in combating gender discrimination and protection of women against violence. When women are subjected to physical or digital violence, this application can activate a rescue team to assist the woman. The application has an important function in cases of concern about the health and safety of women in dangerous situations. The application is a mobile application. The alarm works via text message and geo-location. On the other hand, the content of the application contains informative and educational material. Information on institutions,

organizations, and important locations that will provide the necessary support to women in their exposure to violence is in this application.

"Bright Sky" and "Easy Rescue" developed by Vodafone Foundation, TecSOS applied in UK, Spain, Portugal, Ireland, Germany, "Gender-Based Violence Command Center (GBVCC)", "3060 SMS Line", "Nokaneng App", "MyAmbar", "Meddig Mehet" are among the other best practices (UNDP, 2020). "Bright Sky" is a free application that will provide support for women in case of abuse (Vodafone, 2020). This application is offered to women in UK, Ireland, Czech Republic, Romania, Italy, Portugal. The application provides important information to women regarding domestic abuse such as online safety, stalking and harassment, and sexual consent. "Easy Rescue" is being implemented in Turkey and is an application that supports women with safety concerns (Vodafone, 2020). This application allows women to communicate with their relatives in case of emergency. Thanks to this application, women are notified of the rotation information they have traveled to the people they know, and the route changes are reported to these individuals via the emergency SMS method. Thus, emergency situations of women such as abduction or detention can be detected.

"TecSOS" handset is an application that provides prevention of digital and other violence against women in Spain, Portugal, Ireland, Germany, UK (Vodafone, 2020). This application provides confidence, protection, and reassurance regarding domestic abuse. "GBVCC" is an application that enables women in South Africa to monitor, protect, and determine their geographical location in case they are subjected to violence. In addition, this application allows communication in sign language for the hearing impaired. 3060 SMS Line, Nokaneng App, MyAmbar, Meddig Mehet applications provide the necessary urgent notifications to the social worker and police about the current attacks through the SOS button of the victim women. These applications help to support women psychologically.

Social media corporations should play an essential role in preventing digital violence against women. Social media corporations, which implement the measures to close or block the assailant account and make criminal complaints about the content of the messages, should produce more permanent and functional solutions to prevent the increasingly ongoing digital violence. In Australia, social media companies can be fined in accordance with the online safety legislation if abusive or bullying content is not removed and blocked (Jørgensen & Zuleta, 2020); Knowledge, 2018). The e-safety commissioner is employed to detect these attacks and contents (Lyu, Chow, & Hwang, 2020). On the other hand, social media companies apply many security measures to detect fake accounts (Elsaesser, et al., 2020). The authenticity of the accounts is confirmed by many methods such as name, surname, e-mail verification, spam protection. In the scope of preventing violence and hate speech against women and fighting crime, word filtering software shared on social media is being used (Marique & Marique, 2020). Youtube closes channels and suspends broadcasts containing violent and sexual content and videos that insult women. Facebook, YouTube, and Twitter employ

expert moderators in different languages to filter the content of the attacks. These moderators control the content shared by the accounts in the context of discrimination, violence, and hate speech. Measures such as censorship, content removal, moderator control, account block, channel suspension are not enough to prevent digital violence. Advancing technology, digital innovations expand the range of action for digital attackers. For this reason, it is crucial that social media companies provide psychological support to digital violence victims. Social workers who will especially support victim women and take the necessary measures about violent content should be employed in these social media corporations. Social media corporations should provide supports in preventing violence and attacks against women by developing software, fake account tracking, and serving by social workers.

The features of digital innovations that accelerate communication, such as social media and smartphone applications, also increase the speed of violence-based content. Social work has a great role in controlling these contents and reducing the spreading speed. For this reason, it is recommended to increase future research especially in the context of preventing digital violence against women, eliminating the negative consequences of violence, and developing policies in this direction.

ACKNOWLEDGEMENT

There is no potential conflict of interest in this study.

REFERENCES

- Al-Alosi, H. (2017). Cyber-violence: Digital abuse in the context of domestic violence. *UNSWLJ*, 40, 1573.
- Ansoff, H. I., Kiple, D., Lewis, A. O., Helm-Stevens, R., & Ansoff, R. (2018). *Implanting strategic management*. Springer.
- Antunovic, D. (2019). "We wouldn't say it to their faces": online harassment, women sports journalists, and feminism. *Feminist Media Studies*, 19(3), 428-442.
- Babvey, P., Capela, F., Cappa, C., Lipizzi, C., Petrowski, N., & Ramirez-Marquez, J. (2020). Using social media data for assessing children's exposure to violence during the COVID-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect*, 104747.
- Bányai, F., Griffiths, M. D., Király, O., & Demetrovics, Z. (2019). The psychology of esports: A systematic literature review. *Journal of gambling studies*, 35(2), 351-365.
- Becker, S., Bryman, A., & Ferguson, H. (2012). *Understanding Research for Social Policy and Social Work 2E: Themes, Methods and Approaches*. Policy press.
- Black, S. E., & Brainerd, E. (2004). Importing equality? The impact of globalization on gender discrimination. *ILR Review*, 57(4), 540-559.

- Bock, J. G. (2012). *The technology of nonviolence: Social media and violence prevention*. MIT Press.
- Broadhurst, K., Hall, C., Wastell, D., White, S., & Pithouse, A. (2010). Risk, instrumentalism and the humane project in social work: Identifying the informal logics of risk management in children's statutory services. *British Journal of Social Work, 40*(4), 1046-1064.
- Brody, N., & Vangelisti, A. L. (2017). Cyberbullying: Topics, strategies, and sex differences. *Computers in Human Behavior, 75*, 739-748.
- Chapple, M., & Seidl, D. (2014). *Cyberwarfare*. Jones & Bartlett Publishers.
- Chatterjee, R., Doerfler, P., Orgad, H., Havron, S., Palmer, J., Freed, D., ... & Ristenpart, T. (2018). The spyware used in intimate partner violence. In *2018 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP)* (pp. 441-458). IEEE.
- Clarke, R., Wright, P., Balaam, M., & McCarthy, J. (2013). Digital portraits: photo-sharing after domestic violence. In *Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems* (pp. 2517-2526).
- Crowther, M., Lim, W., & Crowther, M. A. (2010). Systematic review and meta-analysis methodology. *Blood, 116*(17), 3140-3146.
- Dankoski, M. E., Keiley, M. K., Thomas, V., Choice, P., Lloyd, S. A., & Seery, B. L. (2006). Affect regulation and the cycle of violence against women: New directions for understanding the process. *Journal of Family Violence, 21*(5), 327-339.
- Dill, K. E., Gentile, D. A., Richter, W. A., & Dill, J. C. (2005). Violence, Sex, Race, and Age in Popular Video Games: A Content Analysis.
- Dipert, R. R. (2010). The ethics of cyberwarfare. *Journal of Military Ethics, 9*(4), 384-410.
- Ditch the Label (2017). The Annual Bullying Survey 2017. Retrieved from <https://www.ditchthelabel.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Annual-Bullying-Survey-2017-1.pdf>
- Divakar, U., Nazeha, N., Posadzki, P., Jarbrink, K., Bajpai, R., Ho, A. H. Y., ... & Car, J. (2019). Digital education of health professionals on the management of domestic violence: Systematic review and meta-analysis by the Digital Health Education Collaboration. *Journal of medical internet research, 21*(5), e13868.
- Dobash, R. P., Dobash, R. E., Cavanagh, K., & Lewis, R. (1998). Separate and intersecting realities: A comparison of men's and women's accounts of violence against women. *Violence against women, 4*(4), 382-414.

- Dodge, A. (2016). Digitizing rape culture: Online sexual violence and the power of the digital photograph. *Crime, media, culture*, 12(1), 65-82.
- Dominelli, L. (2004). *Social work: Theory and practice for a changing profession*. Polity Press.
- Ehman, A. C., & Gross, A. M. (2019). Sexual cyberbullying: review, critique, & future directions. *Aggression and violent behavior*, 44, 80-87.
- Elsaesser, C. M., Patton, D. U., Kelley, A., Santiago, J., & Clarke, A. (2020). Avoiding fights on social media: Strategies youth leverage to navigate conflict in a digital era. *Journal of community psychology*.
- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and justice*, 17, 381-458.
- Fedorov, A. V. (2005). School students and computer games with screen violence. *Russian Education & Society*, 47(11), 88-96.
- Ferguson, C. J. (2011). Video games and youth violence: A prospective analysis in adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 40(4), 377-391.
- Fisher, E. A. (2009). Motivation and leadership in social work management: A review of theories and related studies. *Administration in social work*, 33(4), 347-367.
- Fisher, B. S., Cullen, F. T., & Turner, M. G. (2002). Being pursued: Stalking victimization in a national study of college women. *Criminology & Public Policy*, 1(2), 257-308.
- Flood, M., & Pease, B. (2009). Factors influencing attitudes to violence against women. *Trauma, violence, & abuse*, 10(2), 125-142.
- Forsell, R. C. (2020). Gender and organisational position: predicting victimisation of cyberbullying behaviour in working life. *The international journal of human resource management*, 31(16), 2045-2064.
- Futures Without Violence (2021). *More than a Quarter of Teens in a Relationship Report Digital Abuse*. Retrieved from <https://www.futureswithoutviolence.org/more-than-a-quarter-of-teens-in-a-relationship-report-digital-abuse/>
- Ganesh, B. (2018). The ungovernability of digital hate culture. *Journal of International Affairs*, 71(2), 30-49.
- Garcia-Moreno, C., Heise, L., Jansen, H. A., Ellsberg, M., & Watts, C. (2005). Violence against women. *Science*, 310(5752), 1282-1283.
- Grasso, D. J., Henry, D., Kestler, J., Nieto, R., Wakschlag, L. S., & Briggs-Gowan, M. J. (2016). Harsh parenting as a potential mediator of the association between intimate partner violence and child disruptive behavior in families with young children. *Journal of interpersonal violence*, 31(11), 2102-2126.

- Gautam, S., & Jeong, H. S. (2019). Intimate partner violence in relation to husband characteristics and women empowerment: evidence from Nepal. *International journal of environmental research and public health*, 16(5), 709.
- Gutek, B. A., & Koss, M. P. (1993). Changed women and changed organizations: Consequences of and coping with sexual harassment. *Journal of Vocational Behavior*, 42(1), 28-48.
- Hall, D. M. (1998). The victims of stalking. In *The psychology of stalking* (pp. 113-137). Academic Press.
- Hallmann, K., & Giel, T. (2018). eSports—Competitive sports or recreational activity?. *Sport management review*, 21(1), 14-20.
- Harris, B., & Vitis, L. (2020). Digital intrusions: technology, spatiality and violence against women. *Journal of Gender-Based Violence*, 4(3), 325-341.
- Heise, L., Ellsberg, M., & Gottemoeller, M. (1999). Ending violence against women. *Population reports*, 27(4), 1-44.
- Hellevik, P., & Øverlien, C. (2016). Teenage intimate partner violence: Factors associated with victimization among Norwegian youths. *Scandinavian journal of public health*, 44(7), 702-708.
- Henry, N., & Powell, A. (2016). Sexual violence in the digital age: The scope and limits of criminal law. *Social & legal studies*, 25(4), 397-418.
- Jacobson, N. S., Gottman, J. M., Waltz, J., Rushe, R., Babcock, J., & Holtzworth-Munroe, A. (1994). Affect, verbal content, and psychophysiology in the arguments of couples with a violent husband. *Journal of consulting and clinical psychology*, 62(5), 982-988.
- Jahankhani, H., Al-Nemrat, A., & Hosseinian-Far, A. (2014). Cybercrime classification and characteristics. In *Cyber Crime and Cyber Terrorism Investigator's Handbook* (pp. 149-164). Syngress.
- Jahn-Sudmann, A., & Stockmann, R. (2008). *Computer Games as a Sociocultural Phenomenon: Games Without Frontiers-War Without Tears*. Springer.
- Jerreat-Poole, A. (2018). Avatars under Attack: The War on Women's Testimony. *a/b: Auto/Biography Studies*, 33(2), 473-482.
- Jewkes, R., & Dartnall, E. (2019). More research is needed on digital technologies in violence against women. *The Lancet Public Health*, 4(6), e270-e271.
- Johnson, H., Ollus, N., & Nevala, S. (2007). *Violence against women: An international perspective*. Springer Science & Business Media.

- Jordan, C. E., Wilcox, P., & Pritchard, A. J. (2007). Stalking acknowledgement and reporting among college women experiencing intrusive behaviors: Implications for the emergence of a "classic stalking case". *Journal of Criminal Justice*, 35(5), 556-569.
- Jørgensen, R. F., & Zuleta, L. (2020). Private Governance of Freedom of Expression on Social Media Platforms: EU content regulation through the lens of human rights standards. *Nordicom Review*, 41(1), 51-67.
- Khan, K. S., Kunz, R., Kleijnen, J., & Antes, G. (2003). Five steps to conducting a systematic review. *Journal of the royal society of medicine*, 96(3), 118-121.
- Kimotho, S. G., & Nyaga, R. N. (2016). Digitized Ethnic Hate Speech: Understanding Effects of Digital Media Hate Speech on Citizen Journalism in Kenya. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(3), 189-200.
- Knowledge (2018). How Can Social Media Firms Tackle Hate Speech? Retrieved from <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/can-social-media-firms-tackle-hate-speech/>
- Kopecký, K., & Szotkowski, R. (2017). Cyberbullying, cyber aggression and their impact on the victim—The teacher. *Telematics and Informatics*, 34(2), 506-517.
- Krantz, G., & Garcia-Moreno, C. (2005). Violence against women. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 59(10), 818-821.
- Loeber, R., Capaldi, D. M., & Costello, E. (2013). Gender and the development of aggression, disruptive behavior, and delinquency from childhood to early adulthood. In *Disruptive behavior disorders* (pp. 137-160). Springer, New York, NY.
- Lumsden, K., & Harmer, E. (2019). *Online othering: Exploring digital violence and discrimination on the web*. Springer.
- Lyu, Y., Chow, J. C. C., & Hwang, J. J. (2020). Exploring public attitudes of child abuse in mainland China: A sentiment analysis of China's social media Weibo. *Children and Youth Services Review*, 116, 105250.
- MacIntosh, J., Wuest, J., Gray, M. M., & Aldous, S. (2010). Effects of workplace bullying on how women work. *Western journal of nursing research*, 32(7), 910-931.
- Marique, E., & Marique, Y. (2020). Sanctions on digital platforms: Balancing proportionality in a modern public square. *Computer Law & Security Review*, 36, 1-13.
- Martin, N., & Rice, J. (2011). Cybercrime: Understanding and addressing the concerns of stakeholders. *Computers & Security*, 30(8), 803-814.
- Martínez-Monteagudo, M. C., Delgado, B., Díaz-Herrero, Á., & García-Fernández, J. M. (2020). Relationship between suicidal thinking, anxiety, depression and stress in university students who are victims of cyberbullying. *Psychiatry Research*, 286, 112856.

- Mendes, K., Keller, J., & Ringrose, J. (2019). Digitized narratives of sexual violence: Making sexual violence felt and known through digital disclosures. *New media & society*, 21(6), 1290-1310.
- National Domestic Violence Hotline (2020). Domestic Violence Statistics. Retrieved from <https://www.thehotline.org/stakeholders/domestic-violence-statistics/>
- Nikolaou, D. (2017). Does cyberbullying impact youth suicidal behaviors?. *Journal of health economics*, 56, 30-46.
- Ottosen, R. (2009). The military-industrial complex revisited: Computer games as war propaganda. *Television & New Media*, 10(1), 122-125.
- Padgett, D. K. (2016). *Qualitative methods in social work research* (Vol. 36). Sage publications.
- Palaiologou, I. (2017). Digital violence and children under five: The Phantom Menace within digital homes of the 21st century?. *Education Sciences & Society-Open Access Journal*, 8(1), 123-136.
- Parks, R. C., & Duggan, D. P. (2011). Principles of cyberwarfare. *IEEE Security & Privacy*, 9(5), 30-35.
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory*. Oxford University Press.
- Pedraza-Ramirez, I., Musculus, L., Raab, M., & Laborde, S. (2020). Setting the scientific stage for esports psychology: A systematic review. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 1-34.
- Peled, E., & Leichtentritt, R. (2002). The ethics of qualitative social work research. *Qualitative social work*, 1(2), 145-169.
- Peppard, J., & Ward, J. (2016). *The strategic management of information systems: Building a digital strategy*. John Wiley & Sons.
- Powell, A., & Henry, N. (2017). *Sexual violence in a digital age*. Springer.
- Pryor, J. B., LaVite, C. M., & Stoller, L. M. (1993). A social psychological analysis of sexual harassment: The person/situation interaction. *Journal of vocational behavior*, 42(1), 68-83.
- Resnik, J. (2000). The programmatic judiciary: Lobbying, judging, and invalidating the Violence Against Women Act. *S. Cal. L. Rev.*, 74, 269.
- Roberts, T., & Marchais, G. (2018). Assessing the role of social media and digital technology in violence reporting. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 10(2), 9-42.
- Rodriguez, N. M. (1988). Transcending bureaucracy: Feminist politics at a shelter for battered women. *Gender & Society*, 2(2), 214-227.

- Suzor, N., Dragiewicz, M., Harris, B., Gillett, R., Burgess, J., & Van Geelen, T. (2019). Human Rights by Design: The Responsibilities of Social Media Platforms to Address Gender-Based Violence Online. *Policy & Internet*, 11(1), 84-103.
- Swim, J. K., & Cohen, L. L. (1997). Overt, covert, and subtle sexism: A comparison between the attitudes toward women and modern sexism scales. *Psychology of women quarterly*, 21(1), 103-118.
- Tjaden, P. G., & Thoennes, N. (1998). *Stalking in America: Findings from the national violence against women survey*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Truntsevsky, Y. V., Lukiny, I. I., Sumachev, A. V., & Kopytova, A. V. (2018). A smart city is a safe city: the current status of street crime and its victim prevention using a digital application. In *MATEC Web of Conferences* (Vol. 170, p. 01067). EDP Sciences.
- UNDP (2020). "Be Safe" - A mobile app to protect victims of violence. Retrieved from <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/blog/2020/domestic-violence-app-montenegro-covid19.html>
- Urban Institute (2020). Digitizing Abuse. Retrieved from <https://www.urban.org/features/teen-dating-abuse-digital-age#:~:text=Key%20Findings,they%20were%20also%20physically%20abused>
- Walker, L. E. (1989). Psychology and violence against women. *American Psychologist*, 44(4), 695–702. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.695>
- Walker, C. M., Sockman, B. R., & Koehn, S. (2011). An exploratory study of cyberbullying with undergraduate university students. *TechTrends*, 55(2), 31-38.
- Wallenius, M., & Punamäki, R. L. (2008). Digital game violence and direct aggression in adolescence: A longitudinal study of the roles of sex, age, and parent–child communication. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(4), 286-294.
- Weisberg, E., McGeehan, K., & Fraser, I. S. (2016). Effect of perceptions of menstrual blood loss and menstrual pain on women's quality of life. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21(6), 431-435.
- Williams, S. (2015). Digital defense: Black feminists resist violence with hashtag activism. *Feminist media studies*, 15(2), 341-344.
- Williams, R. B., & Clippinger, C. A. (2002). Aggression, competition and computer games: computer and human opponents. *Computers in human behavior*, 18(5), 495-506.
- Woodlock, D., McKenzie, M., Western, D., & Harris, B. (2020). Technology as a weapon in domestic violence: responding to digital coercive control. *Australian social work*, 73(3), 368-380.

- van de Weijer, S. G., Leukfeldt, R., & Bernasco, W. (2019). Determinants of reporting cybercrime: A comparison between identity theft, consumer fraud, and hacking. *European Journal of Criminology*, 16(4), 486-508.
- Vodafone (2020). Apps Against Abuse. Retrieved from <https://www.vodafone.com/about/vodafone-foundation/focus-areas/apps-against-abuse>
- Yahner, J., Dank, M., Zweig, J. M., & Lachman, P. (2015). The co-occurrence of physical and cyber dating violence and bullying among teens. *Journal of interpersonal violence*, 30(7), 1079-1089.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Foucault'nun Fikirlerinin Sosyal Çalışma Teori ve Pratiğine Yansımaları

Reflections of Foucault's Ideas on Social Work Theory and Practice

Ayşe Nur PEKASIL¹

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aysenurpekasil@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1864-0359

Başvuru: 02.11.2020
Kabul: 04.03.2021

Atıf:
Pekasil, A.N. (2021). Foucault'nun fikirlerinin sosyal çalışma teori ve pratiğine yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 689-708. DOI: 10.33417/tsh.819730

ÖZET

Foucault'nun fikirleri sosyal çalışma teori ve pratiğini yaratıcı yollarla bütünleştirmeye olanak vererek disiplininin gelişmesine ve dönüşmesine katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Çalışmanın amacı; Foucault'nun bazı fikirlerinin sosyal çalışmayla ilgisini kurmak böylece sosyal çalışma teori ve pratiğine katkı sağlama potansiyelini tartışmaktır. Foucault'nun iktidar, biyopolitika, söylem ve yönetimsellik kavramları üzerinden yapılan sosyal çalışma analizi; sosyal çalışma pratiğinde yer edinen iktidar uygulamalarına, bilgi otoritelerine ve ahlaki zorunluluklara işaret ederek öz eleştiri fırsatı sunmaktadır. Ayrıca sosyal çalışmacılara ve sosyal hizmet öğrencilerine referans alınan anlam çerçevelerini fark etmeleri ve baskın söylemleri tanımlamaları için olanak vermektedir. Bunların yanında sosyal çalışma pratiğinin, bağlam- söylem ile şekillenen bir uygulama olduğunu fark etmeyi ve profesyonellik üzerine tekrar düşünmeyi sağlamaktadır. Sonuç olarak Foucault'nun fikirleri ile yapılan analiz; kurumsallaşmış söylemin retorik terimleriyle şekillenen bilginin tartışmaya açık, çok sesli ve iktidarla ayrılmaz olduğunu ifade etmektedir. Böylece bilginin iktidar ile eylem arasında pekiştirici ilişki oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu çıkarım doğrultusunda sosyal çalışma teori ve pratiğinde yer alan baskın söylemlerin güç ilişkileri üzerinden analiz edilmesi bütüncül ve daha az sınırlayıcı alternatif söylemlerin inşa edilmesine olanak verecektir. Zira giderek artan şeffaflık beklentisi ve post-panoptik gözetim şekilleri sosyal çalışma pratiğinde Foucault'nun fikirlerinin daha fazla benimsenmesini gerektirmektedir.

Anahtar kelimeler: *Bilgi ve iktidar, biyopolitika, sosyal çalışma teori ve pratiği, söylem, yönetimsellik*

ABSTRACT

Foucault's ideas have the potential to contribute to the development and transformation of social work discipline by allowing the integration of theory and practice. This study aims to establish the relevance of some of Foucault's ideas to social work, thus discussing their potential to contribute to social work theory and practice. A social work analysis to be made by tracing Foucault's concepts (knowledge, power, biopolitics, discourse, governmentality) will enable self-criticism by pointing to the practices of power, knowledge authorities, and moral obligations that come together in the social work process. Hence Foucault's concepts will enable social workers and social work students to recognize the frameworks of meaning. It will enable them to realize that social work is a contextual practice that is historically, materially, and discursively produced and that it is shaped in many ways by dominant discourses. This awareness will enable us to rethink professionalism. Consequently, the examination of dominant discourses over power relations and identity will enrich social work theory and

practice by allowing alternative discourses that are more holistic and less restrictive. The increasing expectation of clearness and post-panoptic forms of surveillance require greater adoption of Foucault's ideas in social work practice.

Keywords: *Knowledge and power, biopolitics, social work theory and practice, discourse, governmentality*

GİRİŞ

Bir bilim ve meslek olan sosyal çalışmanın; varlığını sürdürmesi, gelişmesi ve diğer disiplinler arasında geçerliliğini koruyabilmesi yeni yaklaşımlara ve eleştirilere açık olmasıyla mümkün olacaktır. Aksi halde Akbaş'ın ifade ettiği gibi yeni yaklaşımlara ve eleştirilere kapalı bir disiplinin bilimsellikten uzaklaşarak kendi dogmaları içerisinde yok olması kaçınılmazdır (2014). Bu noktada sosyal çalışmanın bilim olarak varlığını sürdürmesinde eleştirel yaklaşımın önemli olduğu söylenilebilir. Bununla birlikte eleştirel yaklaşım; bireysel veya sosyal sorunların yapısal (özellikle sınıf, ırk, toplumsal cinsiyetle ilişkili) nedenlerinin kabul edilmesine; sosyal çalışma pratiğinde ve sosyal politikalarda karşılaşılan çelişkiler karşısında öz-düşünümsel ve öz-eleştirel duruşun sergilenmesine; sosyal çalışma pratiğinde hiyerarşik ilişkilerden ziyade işbirlikçi ilişkilerin sağlanmasına ve toplumsal dönüşüm amacıyla tahakküm altında olan gruplarla çalışmaya olanak sağlamaktadır (Healy, 2001). Tarihsel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan yerleşim evleriyle ilişkilendirilen ancak 1980 sonrasında gerçek anlamda sosyal çalışma literatürü içinde yer bulan (Fook, 2002; akt. Akbaş, 2014, s. 3) eleştirel sosyal çalışma içerisinde Foucault'nun fikirleri; eleştirel düşünmeyi, eleştirel değerlendirmeyi ve eleştirel uygulamayı beslemiştir. Böylece sosyal çalışmacıların baskın söylemleri oluşturan iktidar ilişkilerine eleştirel yaklaşımlarına imkân vermiştir.

40 yıldan bu yana neoliberal dönüşüm; sınırsız piyasa rekabetini, kapitalizm karşısında sınırsız özgürlüğü, devlet merkezli kurumların kaybını ve piyasa bireyciliğine dayanan yeni kişilerarası ilişkileri meydana getirmiştir (Wallace ve Pease, 2011). Şüphesiz bu değişimlerin etkisi sosyal çalışma ortamlarına ve sosyal çalışma pratiğine de yansımıştır. Sosyal çalışmanın görünümü; müracaatçıların yaşadığı sorunlarda, sosyal çalışma pratiğinin odağında, sosyal çalışmacılar ve müracaatçılar arasındaki ilişkilerde ve sosyal çalışmanın kariyerinde yeniden şekillenmiştir (Reisch, 2013). Nitekim mevcut değişimler doğrultusunda sosyal çalışma teorisinde ve pratiğinde kanıta dayalı uygulamaların eleştiriden yoksun bir şekilde giderek daha fazla benimsenmesi bahsi geçen boyutlarda sosyal çalışmanın görünümünü önemli ölçüde şekillendirmektedir. Zira performans kültürünün geliştirilmesi amacıyla belirli eylemlerin (örneğin; sosyal çalışmacıların daha fazla kontrol edilmesi) meşru kabul edilmesi mesleki takdir yetkisini kısıtlayarak sosyal çalışma pratiğini dar bir alana hapsedmektedir (Webb, 2001). Bunun yanında giderek artan bireysellik vurgusu (Agllias, Howard, Schubert ve Gray, 2016), sosyal çalışma pratiğinin odağını adaptasyona kaydırmıştır. Ayrıca sosyal çalışma organizasyonlarının resmi belgelerinde ve pek çok kaynakta vurgulanan sosyal adalet ve güçlendirme gibi sosyal çalışmanın değerlerini yansıtan terimler politik sonuçlarından bağımsız hale gelmiştir (Reisch, 2013).

Tüm bu kısaca ifade edilen değişimler işaret etmektedir ki; sosyal çalışmanın kimliğini oluşturan temel değerler kritik bir meydan okumayla karşı karşıyadır (Hyslop, 2018; Polack, 2004). Tam da böylesi değişimlerin etkisi altında sosyal çalışma içerisinde eleştirel yaklaşımlara ilginin ve ihtiyacın arttığı ifade edilmektedir (Albayrak, 2021). Bu minvalde sosyal çalışmacıların sosyal çalışma

pratiklerine ve sosyal politika oluşturma koşullarına yaratıcı yanıt verebilme kapasitelerini artırmak için Foucault'nun fikirleri önemli araçlar sunmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Foucault'nun fikirleri sosyal çalışmanın teorisine ve pratiğine ilişkin sosyal söylem içerisinde nitelendirildiği biçimde öz-eleştiri yapmaya fırsat verecektir. Böylece sosyal çalışmacılar ve sosyal hizmet öğrencileri; topluma, sosyal çalışma mesleğinin rolüne ve sosyal çalışma pratiklerine eleştirel yaklaşarak teori ve pratiğin yaratıcı yollarla bütünleşmesini mümkün kılacaklardır. Bu durum ise uygulamalı bir bilim dalı olan sosyal çalışmanın gelişmesine ve dönüşmesine hizmet edecektir. Bu gerekçe doğrultusunda çalışmanın amacı; Foucault'nun bazı fikirlerinin sosyal çalışmayla ilgisini kurmak böylece sosyal çalışma teorisi ve pratiğine katkı sağlama potansiyelini tartışmaktır. Bu çerçevede ilk olarak Foucault'nun fikirlerinin izini sürmek amacıyla bazı kavramlarından temel düzeyde bahsedilmiştir. ¹Sonrasında Foucault'nun fikirlerinin sosyal çalışma teorisi ve pratiğine yansımaları tartışılmıştır.

Michel Foucault'nun Bazı Kavramları

Foucault 1974 yılında M. D'Eramo ile yapmış olduğu söyleşide kavramlarının, başkalarının kendi alanlarında istediklerini yapmalarını sağlayacak bir tür alet kutusu (tool-box) olmasını arzuladığını ifade etmiştir (Foucault, 2011, s. 146). Bu noktada denilebilir ki, Foucault bireylerin nasıl denetlenip kısıtlandığının anlaşılabilmesi için bir kavramlar bütünü yani bir nevi alet kutusu sunmaktadır. Bu kavramlar bütünü, bilgi ile iktidarın birbirlerine nasıl eklemlendiğine, bu eklemlenme sürecinin bireyleri nasıl bilgi nesnesi haline getirdiğine ve bireylerin kendi kendilerini yönetmesine hizmet eden süreçleri nasıl şekillendirdiğine ışık tutmaktadır. Bu çerçevede Foucault'nun söylem, bilgi ve iktidar, yönetimsellik ve biopolitika kavramlarına yer verilecektir. Ancak vurgulanması gerekir ki; Foucault'nun fikirlerinin belirli bir disiplin ya da yaklaşım içerisinde konumlandırılması zordur. Zira Foucault meta teorilerden kaçınarak okuyucularına kendi fikirlerini özgürce ifade etmelerini sağlayacak şekilde kitaplarından yararlanmalarını önermiştir. Bu durum ise Foucault'nun kavramlarının kavrana bilirliliğini zorlaştırmıştır. Nitekim kimi durumlarda Foucault'nun kavramları çok yönlü anlamları barındırarak kastedilen anlamların ötesine işaret edebilmektedir.

Söylem

Foucault çağdaş koşulların oluşmasına katkıda bulunan tarihi yolların izini sürmek amacıyla soykütüğü dediği analiz yöntemini geliştirmiş ve entelektüel birinin bu analiz yöntemini benimsemesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Powell, 2013). Soykütüksel analiz tarihte büyük anlatılara odaklanan geleneksel yaklaşımdan ayrılmaktadır. Geleneksel yaklaşım, olayları büyük açıklama dizgelerine ve çizgisel süreçlere yerleştirerek önemli tarihsel anlara ve kişilere yönelmektedir. Buna karşılık soykütüksel analiz; tarihin göz ardı ettiği bir dizi görüngü eşliğinde, görülmeyen ve dışlanan olaylara dönerek onları canlandırmaya ve korumaya çalışmaktadır (Sarup, 2004). Soykütüksel analizin en

¹ Foucault'nun fikirlerinden ilham alan 50'den fazla kavram olduğu ifade edilmektedir (O'Farrell 2005, 2007; akt. Hope, 2015). Dolayısıyla Foucault'nun tüm kavramlarına ilişkin kısa bir değerlendirme dahi çalışmanın kapsamının çok ötesinde olacaktır.

temel çözümlene birimini ise söylemler oluşturmaktadır. Entelektüel ise bu analiz ile toplumun tarihini ve kültürünü derinlemesine kazarak egemen söylemlerin özünü, karakterini, dayanmış olduğu güç ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Slattery, 2015). Böylece kişisel ve/veya kurumsal anlatıları yönlendiren ve deforme eden toplumsal olarak belirlenmiş söylemlerin tarihsel sınırlarını ve koşullarını inceleme fırsatı doğmaktadır (Powell, 2013). En genel anlamda ortak çalışma kurallarına uyan ifadelerin birliği olarak kullanılan söylem, yapısalcı dil ve sözün ötesinde ifadelerin birliği ile oluşturulmuş düzene atıf yapmaktadır (Demir Güneş, 2013). Nitekim dil soyut yapıları vurgularken söylem eylemleri, kültürel yenilikleri, davranış biçimlerini ve söylemsel pratik kümeleri vurgulamaktadır (Becermen, 2014). Bu noktada söylemlerin teorik oluşumlar olmanın yanında düzenlenmiş toplumsal pratikler olduğu söylenilebilir. Bu sebeple bilgi kadar iktidarı da içeren ve oluşturan söylemler, sosyo- politik ve kültürel bağlamların etkisi ile meydana gelmekte ve bu bağlamları tekrardan şekillendirmektedirler (Urhan, 2015; Madigan, 2016). Dolayısıyla söylemlerin anlaşılır hale gelmesi; onları üreten, çeşitlendiren ve sürekli hale getiren sosyo-politik ve kültürel bağlamlarla birlikte ele alınmalarıyla mümkün olmaktadır (Demir Güneş, 2013). Örneğin “korunmaya ihtiyacı olan çocuk” söylemi; devlet koruması ile toplumsal risklerin ortadan kalkacağını vurgulayarak ataerkil devlet yapısına işaret etmektedir. Beraberinde toplumsal riskler ve koruma altında olma birlikteliği ise gizli bir damgalama sürecini oluşturarak korunmaya ihtiyacı olan çocukların profesyonel olarak ifade edilen bireylerce kontrol edilmelerine olanak vermektedir (Akbaş, 2008). Bu noktada söylemler; nelerin düşünülebileceğini, söylenebileceğini, kimlerin hangi otorite aracılığıyla konuşabileceğini ve eyleyebileceğini belirlemektedirler. Dolayısıyla anlamlandırma ve yorumlama dilin doğrudan bir sonucu değildir. Anlam ve yorumun oluşmasında- varlığını sürdürmesinde baskın söylemler ile bu söylemlere karşı alternatif söylemlerin ilişkisi oldukça önemlidir. Baskın söylemler karşısında alternatif söylemlerin susturulma düzeylerine ve alternatif söylemlerin kendi aralarındaki iktidar ilişkilerine vurgulaması gerekmektedir.

Foucault söylemlerin hakikatleri üretme biçimlerine odaklanmış (Allan, 2018) olup soykütüğü dediği analiz yöntemiyle toplumsal olarak belirlenmiş söylemlerin (kişisel ve kurumsal anlatıları yönlendirip ve çarpıtabilme potansiyeline sahip) tarihsel sınırları ve koşulları ile ilgilenmiştir (Powell ve Khan, 2012). Bu noktada söylemler tarihsel olarak istikrar kazandıklarında birçok alanda (refah düzeni ve kimlik performansı vb.) olasılıkları belirleyebilen söylemsel oluşumlar (söylem toplulukları) olarak adlandırılabilirler (Powell, 2013). Sosyo-politik ve kültürel bağlamda üretilen söylem toplulukları; çoğu zaman neyin normal veya anormal olduğuna ilişkin kabullerin oluşmasında, oluşan kabullerin istikrar sağlamasında ya da gündem dışı kalmasında etkili olmaktadır. Örneğin; basit bir boy-kilo oranı olarak ifade edilen beden kitle indeksi, sağlıklı (normal) kilo hakkında baskın söylemler üretmek için 1998 yılında doktorlardan oluşan bir söylem topluluğu tarafından yeniden belirlenmiştir. Bu baskın söylemin etkisiyle önceden sağlıklı olarak nitelenen pek çok insan aşırı kilolu olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla söylem toplulukları ve ürettikleri söylemler, bilgiyle olduğu kadar iktidarla da doğrudan ilintilidirler. Bu doğrultuda iktidarın, söylem ve bilginin birlikteliğiyle elde

edilen ya da elde edilmesi arzulanan güç olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle bilgi ile iktidar birlikteliğinin izinin sürülerek nesneleştirme pratiklerine etkisinin tartışılması önemlidir.

Bilgi ve İktidarın Birlikteliği

Foucault iktidarın tüm çıplaklığıyla kendini gösterdiği ve ahlaki bir güç olarak kendini meşrulaştırdığı yegâne mekânı ele aldığı (Allan, 2018) *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde; “*Ne kendisiyle ilintili bilgi alanı yaratmayan bir iktidar ilişkisi, ne de iktidar ilişkilerinin varlığına dayanmayan ve bunları oluşturmayan bir bilgi çeşidi vardır*” (2019) ifadesini kullanarak bütün bilgi iddialarının kaçınılmaz bir biçimde iktidarla ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. O’na göre bilgi, iktidar araçlarıyla şekillendirilip yayılmaktadır. Zira iktidar gerçekliği üretmekte, nesne alanlarını ve doğruluk ritüellerini belirlemektedir (Sarup, 2004). Bu noktada Foucault bilimi; iktidarın önemli bir uzantısı ve özgürleştirme aracı olarak değil iktidarın denetim mekanizmalarından biri olarak görmüştür (Çelebi, 2013). Butler ise tüm söylemlerin (bilgi türlerinin) kültüre gömülü yorumlar olduğunu vurgulamakta ve bu yorumların zihnin kendiliğinden edimi olarak meydana gelmediğine aksine dayatılan dünyaya karşı sergilenen tepkileri biçimlendirip düzenlemeye yardımcı olan bir kavranabilirlik alanında oluştuğuna dikkat çekmektedir (2015). Foucault ve Butler’ın söyleme ilişkin fikirlerinden yola çıkarak özne, bilgi ve söylem arasındaki ilişkinin etkileşimsel bir süreç olduğu ve iktidarı elinde bulunduran söylem topluluklarının kendi bilimsel alanlarını oluşturduğu ve böylece farklı kültürel pratikleri ötekileştirerek sosyal alandan dışladığı söylenilebilir. Bu noktada bilgi ve iktidar birlikteliğinin daha anlaşılır olması için Foucault’nun iktidar kavramından ve nesneleştirme pratiklerinden bahsetmek işlevsel olacaktır.

Türk Dil Kurumunca bir işi yapabilme gücü, yetki ve yeteneği olarak tanımlanan ve Arapça bir sözcük olan iktidar; genellikle devlet yönetimini elinde bulundurmayla, devlet gücünü kullanma yetkisiyle ve bu yetkiye sahip olan kişi ve kuruluşlarla özdeş tutulur. Dolayısıyla iktidar denildiğinde çoğu zaman iktidar partisi ve hükümet anlaşılır. Oysaki bu anlayış iktidarın sadece bir kısmını ifade etmektedir. Marx’ın *Kapital’de* (2015) ve Said’in *Şarkiyatçılık* eserinde vurguladıkları üzere iktidarın kendine has işleyiş kipleri, yöntemleri ve teknikleri olan birçok heterojen biçimi bulunmaktadır. Said iktidarın siyasal, düşünsel, kültürel ve ahlaki olarak dört parçadan oluştuğunu söylemektedir. Siyasal iktidar sömürge ya da imparatorluk kuruluşuyla; düşünsel iktidar dilbilim, anatomi, yönetim bilimleri gibi modern bilimlerle; kültürel iktidar metinler, beğeniler, göreneklerle ve ahlaki iktidar “bizim” ne yaptığımız “onların” ne yapmadığıyla otorite kurmakta ve devam ettirmektedir (2014). Ancak bu şekilde ifade edilen klasik iktidar tanımları dışsal ve tepeden inmece bir yapıya sahip olup baskılama, yasaklama ve zor kullanma pratikleri üzerine inşa edilmiştir. Oysaki Foucault 20. yüzyılın kapitalist toplum sistemlerinde iktidarın değişip dönüştüğünden bahsetmektedir. Hukuksal bağlamda olumsuz iktidar anlayışının ötesinde iktidar teknolojisi anlayışını içeren bir analizin hangi yönde geliştirilebileceğine işaret etmektedir (2014). Bu yeni iktidar tabandan tavana yükselen bir yapıya sahiptir. Yüzünü sürekli göstermek ve açık cezalar uygulamak yerine gözlem empoziasyonu ile bireylerin kendi kendilerini kontrol etmelerini sağlayan görünmez bir iktidardır. Dolayısıyla artık iktidar

bir kişinin iktidarı olmaktan ziyade “gözün iktidarı” olup bireyleri uysal bedenler olarak şekillendirmektedir. Onları küresel bilginin ve iktidar tekniklerinin çoğalmasını destekleyen eylemlere dâhil etmektedir (Besley, 2002; Özdel, 2012). Bu iktidar bir grup veya sınıfın iktidarı değildir. Dolayısıyla Powell ve Khan’ın da ifade ettikleri gibi bir zamanlar iktidar analizinin temel odağı olan devlet gücünü, günümüzde birden fazla iktidar döngüsü içerisinde bağlamsal ve tarihsel olarak belirli unsurlardan yalnızca biri olarak okumak gerekmektedir (2012). Bu nedenle iktidar ve iktidar ilişkilerinin çözümlenmesi devletin sınırlarını aşmaktadır. Zira kültürel bilgi savları alt düzeyde özne tarafından içselleştirilerek her düzeyde görünür hale gelmektedir. Bu durum iktidarın tek ve dışsal olmadığını, sosyal etkileşimler içinde yer aldığını ve bireylerin günlük etkileşimleriyle (sosyal ağlar aracılığıyla) sosyal yaşamın uzak köşelerine dahi nüfuz ettiğini ve böylece kimi zaman dışsal kimi zaman da içsel bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Bu doğrultuda Trouillot’un da ifade ettiği gibi, iktidardan bağımsız bir deneyim düşünülemez (2015). Bu çerçevede genellikle profesyoneller ve faaliyet gösterdikleri alanlar arasındaki ilişkinin zemini olarak tartışılan ancak kavramsallaştırılması zor olan iktidar:

- Bireylere tanımak mecburiyetinde oldukları bir hakikat yasası empoze ederek doğrudan gündelik yaşama müdahale etmektedir (Foucault, 2014).
- Amaç ve niyetten bağımsız olarak bulunmaktadır (Hülür, 2008).
- Yaşanmışlıklarda ve bilgi süreçlerinde içkin olarak bulunmaktadır.
- Bedeni, düşünceyi, eylemi, algılamayı denetlemektedir.
- Bilginin öncelenmesi, oluşturulması ve yorumlanmasında rol oynamaktadır.

Bu bağlamda denilebilir ki iktidar ile bilgi; uysal, üretken ve kendi yönetimine katılmaya istekli özneleri üretmek amacıyla disiplin süreçlerinde birleşmekte ve akışkan, devinimli, çoğalan, çok yönlü ve ayrıntıya hükmeden iktidar ilişkilerini üretmektedir (Hülür, 2008; Powell, 2013). Bu durumun önemli bir etkisi ise öznelerin nesneleştirilmesidir. Foucault üç nesneleştirme pratiği üzerinde durmaktadır (Foucault, 2014).

Foucault’a göre öznenin nesneleştirilmesinin ilk şekli bölücü pratikler olup meşruiyet kaynağını çoğu zaman söylem topluluklarının bilimsel savlara atfettiği güçten almaktadır (Madigan, 2016). Bu durumda özne kendi içinde ya da başkaları tarafından bölünmüştür. Bu bölünme süreci ise onu nesneleştirmiştir (Foucault, 2014). Bölücü pratikler hem sosyal hem de mekânsal bağlamlarda görünür olmaktadır. Zira bu pratikler sosyal grup içerisindeki farklılıklara sahip bireylerin birtakım nesneleştirme araçlarına maruz bırakılması noktasında sosyalken söz konusu olan bireylerin farklılıklarının tespit edilerek gruptan ayrı tutulması noktasında ise mekânsaldır (Madigan, 2016). Foucault eserlerinde iktidar tarafından anormal olarak ifade edilen grupların sosyal ve mekânsal olarak toplumdan ayırıldığı pek çok tarihsel durumu incelemiştir. 1656 yılında Paris’te Genel Hastanenin kurulmasını sağlayan kararnamenin çıkarılması bunun bir örneğidir. İlk bakışta çeşitli kuruluşları tek bir yönetim altında toplayan bir reform olan kararname ile Paris’te pek çok yapı her

köken ve yaşta, hangi durumda olurlarsa olsunlar, sağlam veya hasta, tedavisi mümkün veya mümkün olmayan Parisli yoksullara tahsis edilmiştir. Bu yapılarda başvuran veya krallık tarafından gönderilen yoksul bireylerin barınma ve beslenmesi sağlamıştır (Foucault, 2006, s.90-91). Ancak Genel Hastane'nin Paris'teki yoksulların, işsizlerin, suçluların ve akıl hastalarının toplumdan ayrı tutularak toplumsal yarar için kapatıldığı mekânlar olduğu açıktır (Berend, 2005). Nitekim yoksulluk ve yoksullukla ilişkilendirilen problemler devlet eliyle inşa edilen sosyal alan için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bu noktada gerek mekânsal özellikleriyle gerekse atanan müdürlerin geniş yetkileriyle Genel Hastane'nin kurulması tarihsel süreç içerisinde bölücü pratiklere iyi bir örnektir. Güncel bölücü pratiklere ise, etnik azınlıklara mensup bireylerin, göçmenlerin, mültecilerin ve sığınmacıların nesneleştirilmesi, izole edilmesi ve gettolaştırılması örnek olarak verilebilir. Nitekim İstanbul Tarla başı'nda yaşayan Afrikalı göçmenler veya Ankara Önder Mahallesi'nde yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli bireyler bu duruma işaret etmektedir.

Öznelerin nesnelere dönüştürülmesinin diğer yöntemi ise sosyal işlevsellik normlarının tanımlanmasını sağlayan sınıflandırma sistemlerinin üretilmesidir (Powell, 2013; Powell ve Khan 2012). Bilimsel sınıflandırma sistemlerinin üretilmesi; öznelerin sürekli olarak karşılaştırılmasına ve küçük ihlaller denilebilecek özne pratiklerinin disipline edilmesi ve incelenme odağı haline getirilmesine hizmet etmektedir. Bu noktada Foucault insanların sosyal yaşamına ilişkin bilimsellik taşıyan ve dünya genelinde kabul görülme iddiasında olan olguların tarihin farklı dönemlerinde nasıl ayrıcalıklı tutulduğunu göstermiş olup hiçbir bilgi türünün başka bir bilgi türüne üstünlük iddiasında bulunmaması gerektiği savunmuştur (Madigan, 2016). Bununla birlikte uygun müdahaleleri belirlemek amacıyla bireylerin riskli davranışlarının tanımlanması ve birtakım özelliklerinin kayıt altına alınması bireylerin bilimsel sınıflandırmasına örnektir. Uzmanların gerçekleştirdiği bu dokümantasyon süreçleri de bireyleri baskın söylemlerin içerisine yerleştirmektedir. Zira kodlama ve karşılaştırma pratiklerini içeren bu dokümantasyon süreci çoğu zaman insanları istatistiksel veri haline getirmekte gerçek yaşamları verilere dönüştürmektedir.

Öznelerin nesneleştirilmesinin üçüncü yolu ise insanların kendilerini özneye dönüştürme yollarıdır. Özneleştirme ile bireylerin sosyal olarak işleyebilmeleri amacıyla kendileri üzerinde çalışmaları ve kendilerini oluşturmaları ifade edilmektedir. Bu noktada kendini oluşturma ve kimlik inşası olarak ifade edilen sürecin bireyin içselleştirmiş olduğu sosyo-politik ve kültürel söylemlerden bağımsız olmadığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla bireylerin sosyo-politik ve kültürel söylemleri yorumlama süreçleri kendilerini denetlemeye hizmet edebilmektedir. Başka bir ifadeyle içselleştirilmiş söylemlerle bireyin kendini oluşturmaya sonucunda artık sömüren aynı zamanda sömürülen olmakta ve zanlı ile kurban birbirinden ayırt edilemez hale gelmektedir. Bu durumda iktidar bireyin kendisi olmakta ve birey kendisi üzerinde etkili olan güç otoritesine karşı körleşmektedir (Han, 2015). Mimar Jeremy Bentham tarafından 17. Yüzyılda tasarlanan Panoptikon'a dair Foucault'nun analizi; öznelerin özneleştirmeyle nasıl disipline edildiğinin anlaşılması noktasında ideal bir tiptir. İdeal tip, olgunun temel özelliklerinden yola çıkarak inşa edilmiş tipleştirilmedir. İdeal tiple gerçek örneklerin kıyaslanabileceği yapının ortaya konulması amaçlamaktadır (Hope, 2018). Yunanca "pan" ve

“optikon” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş olan sözcük “her yeri gören/ bütünü gözetlemek” anlamına gelmektedir (Özdel, 2012). Bentham tarafından ortaya atılan bu kelime bir kurgu olmaktan öte mimari çizim ve en az sayıda personel ile en çok sayıda mahkûmu denetleme amacı güden bir plandır. Bundan da öte panoptikon dünyayı yeniden kurmanın reçetesi olarak tasarlamış bir “ahlaki yapı”dır (Bauman ve Lyon, 2013). Mimari ve ışığın gözetimle buluşturulması yoluyla mahkûmlar bir iletişimin öznesi olmaktan ziyade bilgi nesnesi olmaktadır (Hope, 2018). Panoptikon’da her bir mahkûm ayrı bir hücrede yer almaktadır. Hücrelerin her biri temelde birbirinden bağımsızdır ancak hücrelerin dairesel konumlandırılması mahkûmların birbirlerini görmesine olanak sağlamaktadır. Dairesel sıralanan hücrelerin ortasında her bir hücrenin istenildiği zaman görülebileceği merkezi konumda gözetleme kulesi bulunmaktadır (Gutting, 2010; Kaptanoğlu, 2000). Bu yapıda iktidar merkezi konumda bulunan gözetleme kulesi biçimine bürünmüştür. Mahkûm görünür kılınırken gözetleyici gizlenmiştir (Hope, 2018). Burada denilebilir ki denetimi oluşturan gözetlenme gerçeğinden ziyade gözetlenme ihtimalidir. Mahkûmları gözetleyen personel bir hücreye belki oldukça ender olarak bakacaktır ama mahkûm kendisine ne zaman bakılacağından asla emin olamayacaktır. Dolayısıyla gözetlenme zamanının belirsizliği mahkûmların her an gözetleniyormuş gibi davranmalarını gerektirmektedir. Otoritenin kendiliğinden işlev görmesini sağlayan bilinç mahkûmlara empoze edilmektedir. Gözetlemenin bu sakınlı, sessiz ve görünmez şekli denetlemenin gücünü ve etkinliğini sağlamakta olup (Gutting, 2010; Allan, 2018) hapisane ve mahkûmlar özelinde belirsizliğin toplumsal kontrol aracı olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir. Bu noktada öznelerin nesneleştirilmesinde özneleştirme, öznenin direncini kıran kritik bir nesneleştirme pratiği olmaktadır.

Dolayısıyla nesneleştirme pratikleri göstermektedir ki, insanlar ya denetim ve bağımlılık yollarıyla başkalarına tabi olmakta ya da öz bilgi ve kendilik teknolojileri ile kendi kimliklerine bağlanmaktadır (Foucault, 2014). İki süreç ortak paydada boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar ilişkisine işaret etmektedir. Bu iktidar ilişkileri ise disiplin süreçleriyle özneleri meydana getirmektedir. Özneler iktidarın sunduklarını kavramakta, kullanmakta ve benimsemektedirler. Ayrıca tüm bunları zorlama ve baskıya maruz kalmadan dahi yapabilmektedirler (Hülür, 2008). Nitekim modern toplumlarda iktidar söylemlerle üretilen gönüllülük üzerinden inşa olmaktadır. Dolayısıyla iktidar ve bilginin ayrılmazlığının nesneleştirme pratiklerinin ve gözetim uygulamalarının ayrıntılı olarak anlaşılması için zeminde yer alan normalleştirici söylemlerin keşfedilmesi ve açığa çıkarılması elzemdir. Zira iktidarı ve bilgiyi ele geçiren global (normalleştirici) söylemler kendilerine alternatif olabilecek yerel söylemlerin meşruiyetini etkili bir şekilde yok etmektedir. Bu iktidar ilişkilerinin izini sürmek olan soykütüğü yöntemi ise gerçekliğin üretiminin sosyo-politik ve kültürel yönlerine ışık tutmaktadır. Sonuç olarak Sarup’un da vurguladığı üzere bilgi, iktidarın sonuçlarına etkinlik kazandırmaktadır. Bilgi olmadan iktidarın uygulanması ve bilginin iktidara yol açmadan var olması mümkün olmamaktadır (2004).

Biyopolitika ve Yönetimsellik

Foucault'nun asıl amacı iktidar fenomeninin analizinden ziyade iktidarın kimlere ve nasıl uygulandığının analiz edilmesidir. Bu doğrultuda çalışmalarının temel araçsal argümanı olması sebebiyle akışkan iktidar ilişkilerini ele almıştır (Foucault, 2014). Nitekim bu durumu vermiş olduğu *Biyopolitiğin Doğuşu* derslerinde vurgulamış olup (Baştürk, 2013; Koç, 2018) on yedinci yüzyıldan beri modern bir iktidar biçimi olarak biyo-politikanın oluştuğuna dikkat çekmiştir. Biyo-politika toplumu bireyselleştirmek aynı zamanda birey ve kamu vatandaşı özneler arasında iki yönlü süreç üretmek yöntemleriyle işleyen nüfus politikasıdır (Powell, 2013). Bu noktada yeni iktidar teknolojisinin konusu birçok bedenin bir araya gelmesinden meydana gelen ve ortak bir beden olan nüfustur. Foucault'a göre, biyo-politiğin bütün uğraşı bu nüfustur (Urhan, 2014). Zira nüfusun keşfedilmesi bireyin ve direnebilir bedeninin keşfedilmesi anlamına da gelmektedir (Revel, 2012). Bu noktada Foucault modern devletin nüfusun biyo-politikasına müdahale ederek gücünü arttırdığına dikkat çekmiş ve bilimsel kategorizasyon ve insan bedeninin biyo-politika sürecinin iki güç kutbu olduğunu vurgulamıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2018). İktidar bireylerin bilincini etkilemeden önce fiziksel olarak onların bedenlerine işlemektedir. Davranışlarını, tavırlarını, alışkanlıklarını ve mekânsal dağılımlarını belirlemektedir (Foucault, 2011). Dolayısıyla iktidar kendisi tarafından yönetilen yaşamı, siyasal nesne olarak görmektedir. Böylece iktidar kullanılabilir, dönüştürülebilir ve geliştirilebilir uysal bedenlerin oluşturulmasını hedeflemektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2018; Powell, 2013). Bu çerçevede Foucault bedenlerin düzenlenmesi, davranışların yönetilmesi ve benliğin oluşturulması konularına eğilerek yönetimsellik kavramına dikkat çekmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2018). Foucault yönetimsellik kavramı ile politik ve ekonomik alanın sosyal alana girmesiyle nüfus olarak nitelenen kitlenin denetlenmesi stratejilerini tartışmaktadır. Bir nevi ahlaki değerler ve ölçü ideallerinden oluşan yönetim şekline ilke ve uygulama alanı olarak devlet tarafından ele geçirilen yönetim şekline geçişten bahsetmekte olup bunu yeni bir rasyonellik kaynağı olarak ele almaktadır. Dolayısıyla bu kavramla; iktidar süreçlerinin pratikte birer yansıması olan ve iktidarı mümkün kılan; kurumlar, süreçler, analizler, hesaplar ve taktiklerin birlikteliği ile iktidarın üstünlüğünü pekiştiren güç çizgisi kastedilmektedir (Revel, 2012). Bu güç çizgisiyle konumlanan psikiyatri, psikoloji, sosyal çalışma da bu yeni rasyonelliği pekiştirerek iktidarı mümkün kılmıştır. Bu bağlamda Foucault'nun yönetimsellik tartışması özneleri disipline eden süreçlerin, tekniklerin ve prosedürlerin analizini mümkün kılmaktadır. Ayrıca baskın söylemlerin mevcut kimlik kategorilerini, ahlaki düzenlemeleri ve yaşam seçimlerini hangi araçları kullanarak nasıl belirlediğini, düzenlediğini ve yönettiğini incelemeye olanak vermektedir.

Bu çalışmada ele alınan kavramlar doğrultusunda genel bir özet yapılırsa Foucault'nun çalışmalarının temel amacı; sosyo-politik kültürel bağlamların şekillendirdiği sınırların bireylerin kendilerini anlamlandırmaları noktasında sahip olduğu etkileri çözümlenektir. Zira toplum bireyleri değerlerine tabi kılmakta ve ne olduklarını şeffaf şekilde göstermesi gereken sorumlu vatandaşlar olmaya teşvik etmektedir. Böylesi toplumlarda bireyler ise öğrendikleri göstergesel uygulamalar aracılığıyla kendilerini açıklamaya çalışmaktadırlar (Belsey, 2002). Tam da bu noktada Foucault

özneli nesnelere dönüştürmeye hizmet eden politik/ bilimsel süreçlerin sistematikleştirilmesine ve evrenselleştirmesine karşı durmuştur. Fikrini diğer söylemlerin üzerinde tutan her türlü çabanın sosyal kontrole hizmet ettiğini vurgulamıştır. Normal ve anormal üzerine tekrar düşünmeyi sağlamış ve kültürel olarak kurgulanan pek çok şeyi yapı sökülümüne tabi tutmuştur. Psikiyatri hastaneleri, hapishaneler ve klinikler üzerine incelemeler yaparak profesyonel iktidarı incelemiştir.²Tüm bunların merkezinde ise bilgi ve iktidarın birbirinden ayrılamayacağını vurgulamıştır.

Foucault'nun Fikirlerinin Sosyal Çalışma Teori ve Pratiğine Yansımaları

Foucault'nun kavramlarının izini sürerek yapılacak sosyal çalışma analizi; sosyal çalışma pratiğinde yer edinen iktidar uygulamalarına, bilgi otoritelerine ve zorunluluklara işaret ederek öz-eleştiri için önemli bir basamak olma potansiyeline sahiptir.

Sosyal çalışma pratiğinde böylesi bir analizin iktidarın nasıl oluşup nasıl devam ettiğine cevap verebilmesi için;

- Uygulama alanlarında iktidar ilişkilerini ve etkileşimlerini meydana getiren ve pekiştiren söylemleri incelemesi
- Mevcut ilişki ve etkileşimlerin ima ettiği güç ve bilginin dağılımını incelemesi
- Uygulamalarda kullanılan tekniklerin belirli iktidar ağlarını barındırabileceğine ve nesneleştirme sürecine hizmet edebileceğine odaklanması gerekmektedir (Powell ve Khan, 2012).

Bu çerçevede Foucault'nun fikirlerinin açmış olduğu ufuktan sosyal çalışma teori ve pratiğine bakılırsa;

İlk olarak Foucault'nun fikirleri; sosyal çalışmacıların ve sosyal hizmet öğrencilerinin kendileri tarafından ve diğer insanlar tarafından referans alınan anlam çerçevelerini fark etmelerini sağlayacaktır. Bu farkındalık ise yaşam deneyimlerinin anlamlandırılmasında başat rol oynayan baskın söylemlerin görünür kılınmasına olanak verecektir (Bay ve Macfarlane, 2011). Zira etnik köken, toplumsal cinsiyet, engellilik, aile, kimlik, kişilik vb. üzerinden oluşturulan, tözsel ve sınıflandırma odaklı baskın söylemler müracaatçıları sosyal, psikolojik, ekonomik ve politik olarak etkilemektedir. İktidar tarafından deklare edilen bu söylemlerin müracaatçılara olan etkilerini görememek sosyal çalışma pratiğini sınırlandıracağı gibi adaletsiz ve baskıcı uygulamaların pekiştirilmesi riskini oluşturacaktır. Bu minvalde sınıflandırmaların, kategorileştirmelerin ve tözsel kimlik anlayışlarının irdelenmesi anlam çerçevelerine ilişkin farkındalığı artıracaktır. Birçok disiplin gibi sosyal çalışma disiplini de sınıflandırmalar, karşıt sınıflandırmalar ve tözsel-kategorik kimlik anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Nitekim bu zemin sosyal çalışma disiplini mensuplarına nispeten

² Foucault sınırları özenle belirlenmiş kurumlar olan psikiyatri hastanelerinin, hapishanelerin ve kliniklerin; iktidar ilişkilerinin çeşitliliğini, etkinliklerini ve yoğunlaştırılarak düzenlenmiş formlarını kavramak için kritik açılar sunduklarına vurgu yapmıştır (Foucault, 2014). Nitekim yapıtlarının en temel özneliklerinden birini, genel bir tarihsel düşünceye kurumların meydana gelişinin izini sürerek yönelmesi oluşturmaktadır (Sarup, 2004).

konfor alanı sağlamıştır/sağlamaktadır (Akbaş, 2014). Temelde sınıflandırmalar ve kategorileştirmeler, pozitivist sosyal bilimlerin gerçeğe ilişkin sergilediği özcü yönelimi yansıtmaktadır. Neuman'ın ifade ettiği üzere bu yönelimde gerçeklik; gerçektir, mevcuttur ve keşfedilmeyi beklemektedir. Yani toplumsal gerçeklik rastlantısal olmayıp belirli bir biçimi-düzeni bulunmaktadır (2014). Dolayısıyla gerçeklik önce parçalanarak sonrasında birleştirilerek keşfedilmektedir. Buna karşılık hermeneutik referans alınarak gerçeklik tanımlandığında, gerçeklik keşfedilmeyi beklemekten ziyade insanların deneyimleri, anlama ve yeniden kurma süreçleri ile var olmaktadır. Bu referans çerçevesinde gerçeklik; içsel ve dışsal deneyimlerin birleşmesiyle oluşmakta olup akıcı, kırılabilir, karmaşık ve çeşitlidir (Pekası ve Erşahin, 2019). İlk zamanlarda hermeneutiğe uzak kalarak pozitivist gelenekten beslenen sosyal çalışma disiplininin sosyal sorunlar ve müdahalelere bakışının kategorik olduğu söylenilebilir. Nitekim bu kategorileştirmeler ile sosyal çalışma araştırma ve uygulamalarının sistematik kılınarak bilimsel olacağı düşünülmektedir (Akbaş, 2014). Oysaki bu düşünce zemininde şekillenen tanımların ve kategorilerin sahanın gerçeğini yansıtmada yetersiz kalması durumu söz konusu olabilir. Nitekim zihinsel bir konfor alanı oluşturan bu zeminin etkisiyle sahanın gerçeklerini ve müracaatçıların deneyimlerini görmemek nesneleştirme pratiklerinin yansıması olup gerek sosyal çalışma disiplinine gerekse müracaatçılara ciddi zararlar verme tehlikesini barındırmaktadır.

Foucault modern kimlik kavramının inşasında kullanılan dinamikleri anlamak amacıyla öznenin izini sürmüştür. Modern kimlik kavramının inşasında öncelikle; özneler sosyal bağlarından kopararak tözsel benlikler haline getirilmiş sonrasında bağlamından kopuk bu benliklerin toplumsal koşullara uyum sağlaması için çalışılmıştır (Sayar, 2019). Böylece kimlikler yalnızca bireyin kendisine ait olarak değerlendirilmiş ve kendiyi sınırlı bireyler inşa edilmiştir. Oysa kimlik, ne içe bakışın özgürce yaratılmış bir ürünü ne de içsel bir benliğin sorunsuz bir tezahürüdür (Spivak, 1996). Zira içsel benlik dahi temelde sosyal bir yapı olup toplumsal deneyimlerle açığa çıkıp şekillenmektedir (Mead, 1934, s. 140). Bu bağlamda Foucault'nun fikirleri de kimliğin tözsel ve kategorik olduğuna ilişkin modernist fikirlerin aksine kimliklerin yaşam boyu oluşmaya devam ettiğine, bağlamsal, komünal ve söylemsel olduğuna işaret etmektedir. Örneğin tarihsel süreç içerisinde eril düzen tarafından inşa edilen kadın kimlikleri, kimliğin ilişkisel boyutuna işaret etmektedir. Eril düzen içerisinde kadın kimliğinin inşası Yunan toplumunda, Ortaçağ Avrupa'sında, sanayi devriminde ve günümüz toplumlarında devam etmiştir. Yunan toplumunda kadına sunulan kimlik güçsüzlük ve tehlike üzerinden şekillendirilmiş. Nitekim yöneten ve yönetilen üzerinden bir devlet modeli şekillendiren Aristoteles bu modelin ilk olarak ailede uygulanması gerektiğini savunmuştur. Ailenin işlevlerini yerine getirilmesi için erkeğin yani yönetenin, bir kadın veya bir köle yani yönetilen edinmesi gerekliliğini ifade etmiştir (Aristoteles, 1993). Ortaçağ Avrupa'sında da kadın çok uzun yıllar her türlü kötülüğün sebebi ve uygulayıcısı olarak görülmüştür. Kadın kimlikleri cadı olarak kurgulanmış ve sonucunda kitlesel katliamlara yol açan cadı avları gerçekleştirilmiştir (Aksan, 2013; Nahya, 2011). Aydınlanma döneminde dahi eril düzen içerisinde kadın kimliğinin ikincil inşası değişmemiştir. Günümüzde ise kadın kimliğinin inşası eril düzenin; beden, aile, annelik vb. üzerinden

idealize ettiği standartlar ile devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Bu kısaca ifade edilen tarihsel süreç içerisinde kadınlar kendilerine dayatılan kimlikleri ya üstlenip sahnelemiş ya da direnip bu direnişin çok yönlü ve çok boyutlu sonuçlarına katlanmışlardır. Kimliğin ilişkişel üretilmesi bağlamında Breton tartışmayı ben olarak ifade edilen kişisel kimliğe taşımıştır. Nitekim iç ve dış dünyanın bireylerin kendi kendilerine yansıttığı anlamlar aracılığıyla var olduğunu vurgulayarak bireyin biricik olduğu, güçlü olduğu, kendisi olduğu gibi ifadelerin dahi az ya da çok dışarıdan desteklenmesi gereken kişisel birer kurgu olduğuna ve benin bireyin kabullenmeye yatkın olduğu olası söylemler bütünü olduğuna dikkat çekmektedir (2011). Dolayısıyla kişisel kimliğin dahi öykü olarak ifade edilen söylemler olduğu söylenilebilir. Mevcut öyküyü oluşturan bu söylemler ise sosyo- politik ve kültürel bir bağlam içerisinde şekillenmekte ve güçlenmektedir (Spivak, 2016). Bu bağlamda sosyal çalışma disiplini içerisinde kimlik kategorilerini tözsel ve sabit olarak kabul etmek yerine kimlik inşasında yer alan baskın söylemlerin mevcut bağlamlar içerisinde oluştuğunu vurgulamak kimlik kategorizasyon süreçleriyle pekiştirilen eşitsizlikleri görünür kılmayı sağlayacaktır. Zira “güçsüz” olarak nitelendirilen kimlikleri oluşturan baskın söylemlere itiraz edilmeden tözsel ve kategorik kimlik kabulü “güçsüz” kimlikleri kendi içine hapsederek güçsüzlüğün pekişmesine sebep olacaktır. Bu durumda Foucault’nun fikirlerinin izini sürerek yapılacak bir analiz; sosyal çalışmanın teori ve pratiğinde kimlikler üzerine kategorik düşünmeyi oluşturan ve sürdüren bölücü pratikleri ve uygulamaları eleştirmeye ve dönüştürmeye imkân sağlayacaktır.

İkinci olarak; Foucault’nun yönetimsellik kavramı üzerinden modern iktidara bakmak profesyonellik üzerine tekrar düşünmeyi sağlayacaktır. Böylece profesyonel zihnin nasıl yönetildiğini ve gerek kendisini gerekse başkalarını baskın söylemlerle nasıl yönettiğini eleştirel olarak düşünmeye fırsat verecektir (Bay ve Macfarlane, 2011). Zira iktidar bilgi ilişkisinin etkileri muhtevasında profesyonel gücü barındırmaktadır. Profesyoneller olarak nitelenen bireylerin sorduğu sorular ve elde ettiği veriler, profesyonel güç ile bilgi- iktidar arasındaki ilişkiyi pekiştirmektedir. Bir başka ifadeyle sosyal çalışma pratiği içerisinde yer alan ve profesyoneller tarafından sorgulanmadan kabul edilen normalleştirici yargılar nesneleştirme pratiklerini pekiştirme riski barındırmaktadır. Baskın söylemlerin inşa ettiği ve beraberinde değer sistemlerine dâhil ettiği normalleştirici yargılar; belirli durumlarda nasıl davranılması gerektiği ya da nasıl bir kişi olunması gerektiği konularında başat olan fikirleri yansıtmaktadır. Sosyal çalışma disiplini açısından, yargıların merkezinde özellikle bireysellik, kişisel başarı ve bireysel özgürlük baskın söylemleri yer almaktadır. Böylece bu baskın söylemler ile modern iktidar bireylere öz-gözetlemeyi, öz-düzenlemeyi ve öz-disiplini öğretmektedir. Dışsal gözetimin kesintiye uğraması durumunda dahi gözetimin etkilerinin bitimsiz olmasını amaçlamaktadır. Bu noktada denilebilir ki, kaliteli vakit, kişisel gelişim, kendini gerçekleştirme, otantik olma, tam potansiyelini keşfetme gibi sosyal çalışma disipliniinde kullanılan pek çok kavram; müracaatçıların kendilerini gözetlemesine, düzenlemesine ve disipline etmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında sosyal çalışma pratiği sırasında pek çok sosyal çalışmacı eksiklik dilini (iç içe geçmişlik, dezavantajlılık, kompleks ilişki, işlevsiz aile, aşırı koruyucu ebeveyn... vb.) kullanarak

söylem toplulukları tarafından deklare edilen normal- anormal söylemini güçlendirmekte ve nesneleştirme pratiklerine hizmet etmektedir. Böylece normal- anormal olarak nitelenen söylemler bireylerin kendilerini denetlemelerini sağlayarak kendi hayatlarının polisi olmalarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda bireyler eksiklik dilini kendileri için kullanarak baskın kimlikleri içselleştirmeye başlamaktadırlar. Bir başka boyutta normalleştirici söylemlerin bilim çatısı altında ifade edilmesi; insan davranışlarını tanımlamayı, sınıflandırmayı, öngörmeyi ve kontrol etmeyi beraberinde getirmiştir. Nitekim bilimsel ölçümler yapmak adına bireylerin yaşam deneyimleri verilere dönüştürülüp değerlendirilmekte veya bilimsel müdahaleler gerçekleştirmek için yaşam deneyimleri yeniden düzenlenmektedir. Bu bağlamda Akbaş'ın ifade etmiş olduğu gibi sosyal çalışma ilk zamanlarda ideografik bir çabadan ziyade daha nomotetik bir çabayı seçmiştir (2014). Doğa bilimlerini model alan ve genel kavramların açığa çıkarılmasını amaçlayan nomotetik sosyal bilimlerin evrenselci bir zemin şekillendirmek için en temelde öngörülebilir bulunabilme, hassas ölçümler yapabilme ve müdahale edebilme olmak üzere üç beklentisi bulunmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2016; Gordon, 2015). Buna karşılık ideografik bir çabanın odağını, bireylerin kendilerini ve dünyayı inşa etme süreçleri ve bu süreçlere ilişkin anlamlandırma çabalarının anlaşılması oluşturmaktadır. Nomotetik sosyal bilimlerin beklentileri doğrultusunda sosyal çalışma disiplini; sosyal sorunları ve ihtiyaçları tanımlamayı, ölçmeyi, tespit etmeyi, öngörmeyi ve müdahaleler gerçekleştirmeyi ve böylece müracaatçıların çevreleriyle (normlarla) uyum sağlayarak sosyal işlevselliklerini gerçekleştirmelerini hedeflemiştir. Bu nomotetik yönelimli sosyal çalışma pratiğinde müracaatçıların rolleri, amaçları ve hedefleri dönüşüm nesnesi olarak görülmüştür/görülmektedir.

Son olarak sosyal çalışma tarihsel ve söylemsel üretilen bağlamsal bir uygulamadır. Wallace ve Pease'in ifadeleriyle sosyal çalışma içerisinde yer aldığı politik ve ekonomik ortamdaki değişim ve dönüşümler tarafından koşullandırılmaktadır (2011). Nitekim sosyal sorunlara ilişkin yapılan tanımlar ve sınıflandırmalar bağlamsal olarak farklılaştığı gibi iyilik halinden ne anlaşılacağı ve iyilik halinin nasıl sağlanacağı da farklılaşmaktadır (Aslan ve Güngör, 2019). Bu durum ise sosyal çalışma disiplininin baskın söylemlerle birçok yönden şekillenmekte olduğuna işaret etmektedir (Bay ve Macfarlane, 2011). Tarihsel süreçte refah rejiminde meydana gelen değişiklikler; sosyal çalışmanın kimliğini ve pratiğini şekillendirmiş olup mesleki uygulamalarda sosyal çalışmacıların pozisyonlarını belirlemiştir. Zira Başer ve Akçay'ın vurguladığı üzere, geleneksel olarak sosyal çalışmacılar resmi örgütlere bağlı olarak uygulamalarını gerçekleştirmekte ve kamu alanındaki sosyal refah faaliyetlerinde sosyal çalışma disiplininin kendine özgü sorumlulukları bulunmaktadır (2019). Bu alanlar içerisinde sosyal çalışmacılar ve örgüt arasında çeşitli çatışmalar yaşanabileceği gibi performans ve şeffaflık beklentileriyle uzlaşmalarda söz konusu olabilmektedir. İktidarın ürettiği söylemler; içinde sosyal çalışmacılarında yer aldığı meslek elemanlarını baskın politikanın ideolojik konumunu ve bu konumu pekiştirme eğiliminde olan söylemleri ve bilgi biçimlerini aramaya yönlendirebilir (Powell ve Khan, 2012). Bu durum ise Lipsky'nin (1980, 1992) Sokak Düzeyi Bürokrasi (Street-level Bureaucracy) kavramsallaştırmasını hatırlatmaktadır. Nitekim Lipsky, 1960'ların sonlarından itibaren devletin halkla temasta bulunduğu düzeylerde çalışan bürokratları

incelemesiyle tezini oluşturmuştur. Bu teze göre, bu bürokratlar karar verme ve uygulama süreçlerinde önemli konumlara sahiptirler. Zira hizmet sunumları ve kamu harcamaları dengesinin sağlanmasında onlara kritik bir sorumluluk verilmektedir (Akt. Aşkar, 2019). Polis memurları, öğretmenler, hâkimler, kolluk kuvvetleri ve sosyal çalışmacılar da tipik sokak düzeyinde bürokratlar olup sosyal alanı düzenleyici işlevi gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda Foucault'nun fikirleri refah sistemlerini ve sosyal çalışmanın sosyal alanı düzenleyici işlevini anlamak noktasında önemlidir. Foucault Paris'te kurulan Genel Hastane üzerinden yaptığı tartışmada yoksul bireylerin toplumdan dışlanmak yerine hapsedilmelerine dikkat çekmektedir. Nitekim kriz dönemlerinde işsizliğin ve yoksulluğun artması beraberinde işsizlerin ve yoksulların hapsedilerek toplum yararına olası bir ayaklanmanın önlenmesi sağlanmıştır (Berend, 2005). Sanayi devrimi sonrasında ise artan sayıda işsiz ve yoksul insanın kentlere yığılması tarih boyunca çözüm aranan yoksulluk problemini tekrar gündeme getirmiştir (Talas, 1990, s. 33). Ancak sosyal kontrol amaçlı yoksul bireylerin toplumdan dışlanması ya da hapsedilmesi bir seçenek olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır. Zira işçi sınıfı, artan iş kazaları ve yaşlanma sonucu işçilerin işlerini kaybetmesi, artan hastalıklar vb. sebepler büyük bir nüfus kitlesi olan yoksulları oluşturmuştur. Dolayısıyla da büyük bir nüfus kitlesinin sorunu olan yoksulluk ve işsizlik problemleri için yeni cevaplar üretmek gerekmiştir. Böylece sosyal güvenlik odağında yeni refah önlemleri alınmıştır (Berend, 2005). Bu minvalde yeni refah önlemlerinin bir sonucu olarak sosyal çalışma da sosyal politikaların sosyal alandaki düzenleyici işlevine yardımcı olan bir uygulama alanı olarak görülmüştür. Sosyal çalışmayı ortaya çıkaran ve beraberinde optimal sosyal güvenlik önlemlerinin şekillendiği böylesi bir bağlamda; sosyal çalışmacıların da dahil olduğu sokak düzeyinde bürokratların ortak özelliklerinden biri; politikaları uygulamadan ziyade onları sürekli olarak yorumlamaları olmuştur (Akt. Evans ve Harris, 2006; Akbaş, 2008). Dolayısıyla yorumlama, karar alma ve düzenleme süreçleri; baskın söylemler, politikalar ve uygulamaların meşruiyetlerini artırırken zayıf söylemleri ise yetkisiz kılabilmektedir. Bu doğrultuda Akbaş'tan (2003) ilhamla denilebilir ki, sosyal hizmet örgütlerinin ve sosyal çalışmacıların normelleştirme ve uygarlaştırma süreçlerinde vasıta olma durumlarının yabana atılmaması ve içkin bir eleştiriye tabi tutulması önemlidir.

SONUÇ

Foucault mevcut bilgilerin baskın söylemlerin retorik terimleriyle şekillendiklerine, tarafsız olmadıklarına, tartışmaya açık, çok sesli ve iktidarla ayrılmaz olduklarına işaret ederek iktidar, bilgi ve eylem arasındaki dönüşlü ve pekiştirici ilişkiye dikkat çekmektedir. Mevcut değişimler içerisinde sosyal çalışmacıların yaratıcı sosyal çalışma pratikleri ve sosyal politika oluşturma koşullarına yanıt verebilme kapasitelerini artırmak için Foucault'nun fikirleri özne, bağlam, söylem, anlatı ve iktidar kavramlarını öne çıkararak eleştirel sosyal hizmet geleneğine önemli perspektifler sunmaktadır. Foucault'nun kavramlarının izini sürerek yapılacak analiz, sosyal çalışma teorisini ve mevcut sosyal politikalarla şekillenen sosyal çalışma pratiğinin neden ve sonuçlarını inşa eden bilgi ve iktidar süreçlerine eleştirel yaklaşım sağlayacaktır. Böylesi bir eleştirel yaklaşım sosyal çalışma disiplini

öz-eleştirel düşünmeye fırsat verecektir. Sosyal çalışmacılar gerek düşünmek gerek yapmak için kendilerine kaçınılmaz olarak sunulan baskın söylemleri sorgulayarak güç ilişkilerinin nasıl işlediğini düşünmeye, varsayılan nedensel ilişkileri bozmaya ve kimlik kategorilerini yeniden kavramsallaştırmaya olanak verecektir. Böylece sosyal çalışma pratiğinde taze ve yaratıcı perspektifler oluşacaktır. Nitekim söylemsel toplulukların etkilerinden kaçmanın mümkün olmadığına ilişkin farkındalıkla gerçekleştirilen bir sosyal çalışma pratiğinde, sosyal çalışmacı müracaatçının sorun olarak anlattığı öykünün tarafsız olmadığını kavrayabilecektir. Bu kavranabilirlik alanında öykünün susturulmuş bölümlerine kulak verebilecektir. Başka bir ifadeyle karşılaşılan güçlüklerin bireyselliğe indirilemeyeceği ve güçlüklerin sosyo-politik-kültürel bir bağlamda şekillendiğinin kabulü baskın olan öyküye meydan okuyacak yeni öyküler oluşturmayı sağlayacaktır. Ayrıca iktidarın ilişkisel süreçlerde aranması, sosyal çalışma pratiği içerisinde öznelerin nasıl oluştuğu ve kendilik pratiklerini nasıl deneyimledikleri üzerine yeni sorular sormayı mümkün kılacaktır. Bu sorulara verilecek olası cevaplar, sosyal çalışma pratiğini kendilik pratiklerine duyarlı hale getirecektir. Bu minvalde benlik tasarımları, bireyin yaşanmış deneyimlerini etiketleme ve eksiklik dili üzerine tekrar düşünmek mümkün olacaktır. Böylece sosyal çalışmacılar; insanı, davranışını, çevresini ve yaşanmışlıklarını açıklama odağından uzaklaşarak anlamaya yönelecektir.

Tüm bunların yanında dikkat edilmesi ve tartışılması gereken noktalar ise, Foucault'nun fikirlerinin ve kavramlarının sosyal çalışma teori ve pratiğinde derinlikten uzak ve sığ olarak kullanılması, uygulamalarda ufuk açıcı olmaktan ziyade uygulamaları anlaşılmasız kılma tehlikesini de barındırmaktadır. Nitekim kendilik pratiklerine sığ bakış beraberinde uysal beden betimlemeleriyle de birleşerek failin harekete geçmesinde (güçlenmesinde) engel teşkil edebilir. Bu noktada bu çalışmanın kapsamının dışında kalan Foucault'nun direniş ve ihlal kavramları üzerinden okumalar yapmak gerekmektedir. Zira Foucault iktidarın olduğu yerde daima ihlal ve direnişin olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla her ne kadar modern iktidarın operasyonları bireylerin tüm yaşanmışlıklarına tesir etse de bireylerin direnmek için imkânları bulunmaktadır. Ayrıca sosyal çalışma pratiğinde baskın söylemlerin neleri içerip içermediğinin ve hangi çıkarlara hizmet ettiğinin analiz edilmesi direniş için yeni alanların açılmasını mümkün kılacaktır. Direnişlerin kimi zaman duyulması ve görünmesi zor olsa dahi sosyal çalışmacıların ilişkisel iktidar analizleri sırasında müracaatçıların hangi yollarla ve nasıl direniş gösterdiklerini ele almaları gerekmektedir. Bir diğer nokta, Foucault'nun fikirlerinin izini sürerek şekillenen sosyal çalışma pratiğine ilişkin eleştirel düşünmek gerekmektedir.

Son olarak; güç ilişkileri ve kimlik üzerinden baskın söylemlerin irdelenmesi bütüncül, alternatif ve daha az sınırlayıcı yeni söylemlerin inşa edilmesine olanak vererek sosyal çalışma teori ve pratiğini zenginleştirecektir. Zira Bauman ve Lyon'un ifade ettikleri gibi bilginin işlenmesine dayalı post-panoptik gözetim şekilleri tüm bireylerin devamlı olarak gözetildiği, sınındığı, kontrol edildiği, değerlendirildiği ve yargılandığı yeni bir şeffaflığa imkân tanımaktadır. Öteki olarak nitelenen bireyleri istenmeyen olarak yansıtılması veya dışlanmayan grubun normal olarak ifade edilmesini sağlayan panoptikonlar; azın çoğu gözetlediği panoptikon yerine çoğun azı gözetlemesine imkân veren

sinoptikonlar; süperpanoptikonlar ve polioptikonlar yeni şeffaflığa imkân tanıyan post-panoptik gözetim şekilleridir (2016). Bu yeni şeffaflık ile demokrasinin, enformasyon özgürlüğünün ve verimliliğin artması beklenmektedir (Han, 2018). Oysa bu yeni şeffaflık beklentisi ve kimi zaman zorlaması, öteki olanı ortadan kaldırarak baskın söylemi sabit kılma tehlikesi barındırmaktadır. Dolayısıyla kurumsallaşmış uygulamalarda artan şeffaflık beklentisi ve yeni post-panoptik gözetim şekilleri sosyal çalışma pratiğinde Foucault'nun fikirlerinin daha fazla görünür olmasını gerekli kılmaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agllias , K., Howard, A., Schubert, L., & Gray, M. (2016). Australian workers' narratives about emergency relief and employment service clients: Complex issues, simple solutions. *Australian Social Work*, 69(3), 297-310.
- Akbaş , E. (2003). Kültürel sembollerini yorumsamacı bir bakış açısıyla okuma ve sosyal hizmet ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 20-24.
- Akbaş , E. (2104). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: SABEV.
- Akbaş, E. (2008). Construction of the child question in early republican Turkey and social services as an art of government. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 3(1), 24-30.
- Aksan, Y. (2013). 1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık 1450-1750. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 355-368.
- Albayrak, H. (2021). Eleştirel sosyal hizmet teorisi ve uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 383-401.
- Allan, J. (2018). Foucault ve Suç Ortakları Söylem İktidar ve Etik. M. Murphy içinde, *Sosyal Teori ve Eğitim* (s. 41- 61). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aristoteles . (1993). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aslan , Ş. B., & Güngör , F. (2019). Bir sosyal bilim disiplini olarak sosyal çalışmanın Türkiye'de Bilgi sorunu. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(2), 222-236.
- Aşkar, G. (2019). Bürokraside temsil sorunu: Temsili bürokrasi yaklaşımı . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(59), 95-104.
- Başer, D., & Akçay, S. (2019). Araçsal akıl ve sosyal hizmet: Bürokrasi ve yönetimsellik bağlamında bir değerlendirme . *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1033-1051.
- Baştürk, E. (2013). Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü. *Alternatif Politika*, 5(3), 242-265.

- Bauman, Z., & Lyon, D. (2016). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bay, U., & Macfarlane, S. (2011). Teaching Critical Reflection: A Tool for Transformative Learning in Social Work? *Social Work Education, 30(7)*, 745–758.
- Becermen , M. (2014). Michel Foucault'da İktidar Sorunu. *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Kitle ve İktidar(69)*, 239- 261.
- Belsey, C. (2002). *Postyapısalcılık*. (N. Öрге, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Berend, I. T. (2005). Foucault and the welfare state. *European Review, 13(4)*, 551-556.
- Besley, A. C. (2002). Foucault and The Turn to Narrative Therapy. *British Journal of Guidance and Counselling, 30(2)*, 125-143.
- Breton, D. (2011). *Ten ve İz*. (İ. Yerguz , Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Butler , J. (2015). *Savaş Tertipleri*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1)*, 512-523.
- Demir Güneş, C. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 55- 69*.
- Evans, T., & Harris, J. (2006). A case of mistaken identity? Debating the dilemmas of street-level bureaucracy with Musil et al. *European Journal of Social Work, 9(4)*, 445-459.
- Foucault , M. (2014). Özne ve iktidar. M. Foucault içinde, *Özne ve iktidar Seçme Yazılar 2* (O. Akınhay, Çev., s. 57-82). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault , M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi* (4 b.). (A. K. Mehmet, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınlan.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma Seçme Yazılar 3*. (I. Ergüden , & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). İktidarın Halkaları. M. Foucault içinde, *Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2* (I. Ergüden, Çev., s. 140- 161). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gordon , S. (2015). *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*. (Ü. Tatlıcan, & H. Kösebalaban, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu. (2016). *Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Ş. Tekeli , Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gutting, G. (2010). *Foucault*. İstanbul: Dost Kitapevi.
- Han, B. C. (2015). *Yorgunluk Toplumu*. İstanbul : Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2018). *Şeffaflık Toplumu*. (H. Barışcan , Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Healy, K. (2001). Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. *Critical Social Work*, 2(1), 1-13.
- Hope, A. (2015). Foucault's toolbox: critical insights for education and technology researchers. *Learning, Media and Technology*, 40(4), 536-549.
- Hope, A. (2018). Foucault Panoptisizm ve Okul Gözetimi Araştırması. M. Murphy içinde, *Sosyal Teori ve Eğitim* (s. 63- 89). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hülür, H. (2008). İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 149- 164.
- Hyslop, I. (2018). Neoliberalism and social work identity. *European Journal of Social Work*, 21(1), 20-31.
- Kaptanoğlu, C. (2000). Panopticondan F Tipine Tecrit. *Birikim Dergisi*(136).
- Koç, A. (2018). Michel Foucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi . *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 193-218.
- Madigan, S. (2016). *Naratif Terapi*. (G. Akkaya, Çev.) İstanbul: Okuyanıs.
- Marx, K. (2015). *Kapital*. (M. Selik , & E. Özalp , Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nahya, Z. N. (2011). İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-38.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (S. Özge , Çev.) Ankara: Yayınodası.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(22- 29).
- Pekaslı, A. N., & Erşahin, Z. (2019). Temellendirilmiş Kuramda Gerçeklik ve Görecelik Uzlaşması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2404-2422.
- Polack, R. J. (2004). Social justice and the global economy: new challenges for social work in the 21st century. *Social Work*, 49(2), 281-290.
- Powell, J. L. (2013). Michel Foucault. M. Gray, & S. A. Webb içinde, *Social Work Theories and Methods* (s. 46-62). London: SAGE.
- Powell, J. L., & Khan, H. T. (2012). Foucault, Social Theory and Social Work. *Sociologie Românească*, 10(1), 131-147.

- Reisch, M. (2013). Social work education and the neo-liberal challenge: The US response to increasing global inequality. *Social Work Education*, 32(6), 715-733.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2018). *Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Said, E. W. (2014). *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*. (B. Ülner, Çev.) İstanbul: Metis.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (2 b.). (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sayar, K. (2019). *Terapi Kültürel Bir Eleştiri* (8 b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Slatery, M. (2015). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Spivak, G. C. (1996). Diasporas old and new: Women in the transnational world. *Textual Practice*, 10(2), 245-269.
- Spivak, G. C. (2016). *Madun Konuşabilir mi?* (D. Hattatoğlu, G. Ertuğrul, & E. Koyuncu, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Trouillot, M. R. (2015). *Geçmiş Susturmak Tarihin Üretilmesi ve İktidar*. (S. O. Zeybek, Çev.) İstanbul: İthaki.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (2020). 06 28, 2020 tarihinde İktidar Tanımı: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Urhan, V. (2014). Michel Foucault'da Disiplinci Düzenleyici İktidar Ayırımı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Kitle ve İktidar*(69), 229- 237.
- Urhan, V. (2015). Michel Foucault ve Metodoloji. B. A. Çetinkaya içinde, *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni Yirminci Yüzyıl Düşüncesi* (s. 561-596). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Wallace, J., & Pease, B. (2011). Neoliberalism and Australian social work: Accommodation or resistance? *Journal of social work*, 11(2), 132-142.
- Webb, S. A. (2001). Some considerations on the validity of evidence-based practice in social work. *British journal of social work*, 31(1), 57-79.

Çocuk İstismarı ve İhmalini Anlamak: Ekolojik Bir Yaklaşım

Understanding Child Abuse and Neglect: An Ecological Approach

Tuğba TÜRKKAN¹, Hatice ODACI², Kenan BÜLBÜL³

¹ Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, turkkan83@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1864-0359

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, hatodaci@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2080-6269

³ Doktora Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü, k_bulbul@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7527-6082

Başvuru: 26.12.2020
Kabul: 26.03.2021

Atıf:
Türkkan, T., Odacı, H. ve Bülbül, K. (2021). Çocuk istismarı ve ihmalini anlamak: ekolojik bir yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 709-728. DOI: 10.33417/tsh.847467

ÖZET

Çocuk istismarı ve ihmali, özellikle son yıllarda ruh sağlığı alanında çalışan profesyoneller için bir endişe kaynağı olmuştur. İlgili literatürde çocuk istismarını anlamak, istismara yol açan risk faktörlerini tanımlamak ve çocuğa yönelik istismarı önlemek için çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Ne yazık ki, bu yaklaşımların genellikle çocuk istismarı gibi karmaşık bir sosyal sorunu anlamak ve ortadan kaldırmak için yetersiz kaldığı görülmektedir. Son yıllarda, çocuk istismarının etiyojisi ve süreçlerini açıklamak üzere daha kapsamlı bir yaklaşım olan ekolojik modelin ilgili literatüre dahil edildiği dikkat çekmektedir. Ekolojik yaklaşıma göre çocuk istismarı, tek başına hareket eden bir etkinin değil, çok sayıda faktörün etkileşimi sonucunda meydana gelir. İstismara yönelik araştırma ve uygulamaları yürütmek için sistematik bir çerçeve sağlayan bu model, çocuk istismarı ve ihmalini anlamaya katkı sağlayan en kapsamlı modeldir. Bu çalışmada çocuk istismarı olgusu ekolojik model çerçevesinde değerlendirilmekte ve bu kapsamda alanda çalışan uzmanlara makro, mezo ve mikro düzeyde pratik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çocuk istismarı, çocuk ihmali, ekolojik yaklaşım, risk faktörleri, önleme

ABSTRACT

Child abuse and neglect has been a concern for professionals working in the field of mental health, especially in recent years. In the relevant literature, there are several approaches to understanding child abuse, identifying the risk factors that lead to abuse, and preventing child abuse. Unfortunately, these approaches often insufficient to understand and eliminate a complex social problem such as child abuse. According to the ecological approach, child abuse occurs as a result of the interaction of a large number of factors, not a single acting effect. This model, which provides a systematic framework for conducting research and practices on abuse, is the most comprehensive model that contributes to understanding child abuse and neglect. In this study, the phenomenon of child abuse is evaluated within the framework of an ecological model, and in this context, practical recommendations are presented to experts working in the field at the macro, mezzo and micro level.

Keywords: Child abuse, child neglect, ecological approach, risk factors, prevention

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (2018) çocuk istismarını; 18 yaş altında bulunan çocukların sağlığını, sağ kalımını, gelişimini ya da ilişkilerindeki güven duygusunu olumsuz yönde etkileyen, fiziksel, duygusal, cinsel istismar, ihmal ve diğer sömürü türleriyle sonuçlanan kötü davranışlar şeklinde tanımlamaktadır. Çocuk açısından travmatik etkileri bulunan çocuk istismarı, dünya çapında yaygın (Barth vd., 2013) ve ciddiyetle ele alınması gereken sosyal bir sorundur. Küresel olarak, 2-17 yaş arası yaklaşık 1 milyar çocuğun fiziksel, cinsel veya duygusal şiddet veya ihmal yaşadığı tahmin edilmektedir (Hillis vd., 2016). Yine, Dünya Sağlık Örgütü (2018) verilerine göre her 4 yetişkinden birinin çocukluk döneminde fiziksel istismara uğradığı, kadınların %20'si ve erkeklerin %8'inin çocukluklarında cinsel istismara maruz kaldığı, buna ek olarak dünyada her yıl 15 yaş altındaki 31000 çocuğun istismar nedeniyle yaşamını yitirdiği bildirilmektedir. 2018 yılı Türkiye çocuk istismarı raporunda da çocuk mağdur sayısı 2014 yılında 74064 iken, 2016 yılında bu sayının 83552'ye yükseldiği, genel olarak cinsel istismar mağduru çocuk sayısının %33 oranında arttığı bildirilmektedir (İmdat ve Asuma, 2018). Resmi olarak bildirilen bu veriler incelendiğinde, durumun ne kadar ciddi boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Çocukluk döneminde yaşanan istismar olayları çocukların yaşam kalitesine ve ruh sağlığına ciddi zararlar vermektedir. Bu dönemde yaşanan travmatik yaşantıların, tüm gelişim alanlarında olumsuz etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Kazantzis vd., 2010; Soylu vd., 2012). Hem fiziksel hem de psikolojik açıdan çocuk büyük hasara uğramakta hatta bu olumsuz yaşantılar etkilerini yetişkinlik döneminde de göstermeye devam etmektedir (Güneş-Aslan, 2020; Zeanah ve Humphreys, 2018). Yapılan çalışmalar çocukluk çağı örselenmelerine maruz kalan çocuklarda; davranışsal ve duygusal zorluklar (Zeanah vd., 2009), dikkatsizlik veya hiperaktivite (Webb, 2013), düşük akademik performans ve okul başarısı (Thompson vd., 2012), büyüme ve motor gelişimde aksaklıklar (Roeber vd., 2012), bağlanma sorunları (Cry vd., 2010), sorunlu akran ilişkileri (Kim ve Cicchetti, 2010), yüksek düzeyde saldırganlık ve suç işleme (Thornberry vd., 2010), alkol ve madde kullanımı (İnhanlı, 2016; Jonson-Reid vd., 2012), davranış bozuklukları (Fergusson vd., 2008), kendine zarar verme ve intihar girişimi (Altan-Aytun, 2019; Gökçe-İmren vd., 2015), bilişsel çarpıtmalar (Türkkan ve Odacı, 2019), düşük benlik saygısı (Onat vd., 2016), depresyon ve anksiyete (Alpaslan, 2014; Heneghan vd., 2013), travma sonrası stres bozukluğu (Gökçe-İmren vd., 2015; Öztürk, Uzel Tanrıverdi ve Yalın Sapmaz, 2017), kişilik bozuklukları (Widom vd., 2009), dürtüsel davranışlar (Erel ve Gölge, 2015), erken yaşlarda cinsel aktivite (Wilson ve Widom, 2008), riskli cinsel davranışlar, daha az korunma ve genç yaşta hamilelik (Trickett vd., 2011) gibi çok çeşitli problemler bildirilmektedir. Bununla birlikte, alanyazında birçok araştırmacının (Mulder, 2018; Thornberry, 2009) çocuğa yönelik istismarın kuşaklar arası aktarımını vurguladığı ve istismar öyküsünün, çocuk istismarı ve ihmali açısından bir risk faktörü olduğu (Dallar Bilge vd., 2013) belirlenmiştir. Bu olumsuz sonuçlar ve yaygınlık oranları göz önüne alındığında çocuk istismarının anlaşılması, risk faktörlerinin belirlenmesi, gelecekteki müdahale ve önleme

araştırmalarının gelişimine de rehberlik edebilir. Bunun için, sorunun genel kapsamını veya bütünlüğünü gözden kaçırmadan kapsamlı bir çerçeve oluşturmak daha yararlı olabilir.

Çocuk İstismarını ve İhmalini Anlamaya Yönelik Yaklaşımlar

Çocuk istismarını açıklamaya yönelik ilk perspektif, psikiyatrik modeldir. Bu model, çocuğuna kötü muamelede bulunan ebeveynlerin bazı psikolojik özelliklerinin çocuk istismarına katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektifi kullanan çalışmalar, ebeveynlerin ruh sağlığı problemlerini, genellikle istismarın tek nedeni olarak görmüştür (Miller, 1959; Woolley ve Evans, 1955). Ne yazık ki, daha sonra yapılan araştırmalar, psikiyatrik hastalıkların çocuk istismarına nadiren neden olan bir faktör olduğunu göstermiştir (Blumberg, 1974).

Çocuk istismarını anlamak için yararlanılan başka bir yaklaşım sosyolojik modeldir. Bu model, çocuk istismarını anlama, tedavi etme ve önleme konusundaki odağı istismarcı ebeveynlerin psikolojik özelliklerinden, istismarın meydana geldiği aileyi etkileyen sosyo-kültürel ortama taşır. Bu yaklaşımda, bireysel farklılıklara değil, kültürün, toplumun ve ailenin sosyal değerlerine ve sosyal örgütlenmesine odaklanılarak çocuk istismarına katkıda bulunan faktörler vurgulanır. Çocuk istismarını bu perspektiften anlamaya çalışmak, istismarın, gerçekleştiği sosyo kültürel bağlamda değerlendirilmesini gerektirir. Çocuk istismarının sosyolojik modelinde şiddete karşı kültürel tutum; yetersiz konut, işsizlik, gündüz bakım kurumlarının olmaması gibi istismarcı aileye etki eden sosyal stres; aile büyüklüğü ve istismarcı ailenin sosyal izolasyonu önemli faktörler olarak tanımlanır. Çocuk istismarının önlenmesi ve tedavisi için sosyolojik modelin önemli bir anlamı, bu tür çabaların hedefinin yalnızca istismarcı aileye değil, ailenin içinde yaşadığı sosyal çevre ve topluma yönlendirilmesidir (Parke ve Collmer, 1975).

Çocuk istismarını anlamak, tedavi etmek ve önlemek için yararlanılan diğer bir yaklaşım etkileşimsel modeldir. Bu model ebeveynlik becerilerine ve çocuğa odaklanır. Birçok araştırma çocuğu kontrol veya disipline etmek için nafile bir son çaba olarak ebeveynlerin çeşitli istismar türlerini çocuğa karşı kullanabileceğini göstermektedir. Bu durumun başlıca nedeni, ebeveynlerin disiplini sağlama ve çocuklarına uygun sosyal davranışları öğretmede yaşadığı beceri eksikliğidir ve sonuç genellikle fiziksel istismardır. Çocuk istismarına yönelik etkileşimsel yaklaşımın önemli bir yönü, bu modelin ebeveynlerin ve çocukların her ikisinin de istismar sürecinde aktif katılımcılar olarak iki yönlü bir ilişki içinde olduğunu varsaymasıdır (Lorber vd., 1984; Patterson, 1982).

Görüldüğü üzere, çocuklara kötü muameleyle ilgili ilk yaklaşımlar istismar ve ihmalin kaynağı olarak ebeveynleri görmekte ya da sosyo-kültürel ortam gibi tek faktörlü nedenlere odaklanmaktadır. Oysa çocuklara kötü muamelenin etiolojisi karmaşık ve heterojendir, tek nedenli yaklaşımlar çocuk istismarı ve ihmali anlamak ve önlemek için yeterli değildir. Riskin karmaşıklığını tam olarak ele almak için çocuk istismarı ve ihmalinin çok faktörlü modellerine ihtiyaç vardır. Bu noktada çocuk istismarını anlamak için ekolojik çerçevenin, böyle bütünleştirici bir model olduğunu söylemek mümkündür.

Ekolojik Yaklaşım Açısından Çocuk İstismarı ve İhmali

Ekolojik modeller, çocuklara kötü muameleyi çok faktörlü, dinamik ve karmaşık bir süreç olarak görmektedir. İlk olarak, ekolojik yaklaşım, organizmanın ve çevrenin karşılıklı adaptasyonuna odaklanır. İkincisi, çevreyi topolojik olarak birbirleriyle "iç içe geçmiş" etkileşimli bir sistem kümesi olarak algılar ve sistemlerin birbirine bağlı etkileşimini, organizmanın doğrudan sosyal gerçekliği deneyimlediği bağlamı şekillendiren ana dinamik olarak görür. Üçüncüsü, "sosyal yaşanabilirlik" konusuna - çevresel "kalite" sorusuna ve bunu başarmanın yollarına odaklanır. Dördüncüsü, çocuklar ve aileler için yaşam kalitesini şekillendirmede politik, ekonomik ve demografik faktörleri göz önünde bulundurma ihtiyacını vurgular (Bronfenbrenner, 1976; Garbarino, 1977; Willems, 1975). Bu faktörler gelişimsel dinamiği üretir; bağlamdan bağımsız bir gelişme yoktur.

Ekolojik yaklaşıma göre çocuk istismarı, tek başına hareket eden bir etkinin değil, çok sayıda faktörün ürünüdür (Polansky, 1976; Parke ve Collmer, 1975). İlk olarak Bronfenbrenner (1977) tarafından önerilen ekolojik model çocuk istismarının etiolojisini açıklama çabalarında ortaya konan, hemen hemen tüm risk faktörlerini ve istismar olgusuna yönelik açıklamaları içeren dört analiz seviyesinden oluşmaktadır. Bu seviyeler mikrosistem, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem olarak adlandırılır ve kronosistem adı verilen zaman faktörünün içinde yer alırlar. İç içe geçmiş bu katmaların her birinin arasında etkileşim vardır. Bu nedenle çocuk istismarını anlamak, ancak tüm katmanlar ve bu katmanların içerdiği değişkenler arasındaki etkileşimler birlikte ele alındığında mümkün olabilir (Bronfenbrenner, 1979). Mikrosistem bireyin yaşantısına doğrudan etki eden ve çocuğa yönelik kötü muamelenin gerçekleştiği aile bağlamını temsil eder. Çocuk büyüdükçe, mikrosistem kreş, okul, arkadaşlar ve öğretmen gibi diğer önemli yetişkinleri de içerecek şekilde genişler. Bu grupların veya bireylerin çocuklarla nasıl etkileşime girdikleri, onların nasıl büyüdüklerini etkileyecektir. Aile yapısı, ebeveynlerin kişilik özellikleri ve ebeveynlik stilleri mikrosistem içinde incelenmektedir. Mezosistem, çocukların kendilerini içinde buldukları farklı mikrosistemlerin etkileşimini kapsar. Özünde, bir mikrosistemler sistemidir ve bu nedenle, ev ile okul, akran grubu ile aile ve aile ve topluluk arasındaki bağlantıları içerir. Ekzosistem, aileyi içinde barındıran daha geniş sosyal sistemlerdir; yasal düzenlemeler, kitle iletişim araçları, aile ortamı, komşular ve içinde yaşanılan mahalle, ebeveynlerin iş yeri gibi resmi ya da gayri resmi sosyal yapıları temsil eder. Bu yapılar kişiyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilir. Çocuk istismarı ile bağlantılı olarak ekzosistemi temsil edilen faktörler anne-babanın işsizliği, anne-babanın eğitim düzeyi ve düşük sosyo-ekonomik düzey, çevreden yalıtılmış bir aile yaşantısıdır. Makrosistem ise bazen yasalar ve düzenlemelerle ama sıklıkla gizli biçimde ve geniş çaplı uygulamalar ile toplumu ve bireyleri şekillendiren rolleri içeren katmandır; toplumun çocukların istismarını ve ihmali teşvik eden kültürel değerlerini ve inanç sistemlerini temsil eder. Kronosistem, çocukların çevrelerinde hem değişimin hem de sürekliliğin etkisini gösteren faydalı zaman boyutunu ifade eder. Kronosistem, aile yapısında, adresinde, ebeveynlerin istihdam durumundaki bir değişikliği, ayrıca ekonomik döngüler ve savaşlar gibi muazzam toplum değişikliklerini içerebilir (Belsky, 1980; Bronfenbrenner, 1979; DeVylder, 2012). Sözü edilen her katman bireyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği için, herhangi bir

bireysel faktörü veya tek bir katmanı hedefleyen değişimler, istismarın önlenmesinde etkili olmamakta ancak her bir katmana yönelik çalışmalar çabaların etkililiğini artırabilmektedir (Belsky, 1980). Bu bakış açısı ile, çocuk istismarını çok boyutlu bir etkileşimin ürünü olarak açıklayan ve çocuk istismarı ile ilgili olduğu bilinen tüm faktörlerin birleştirilmesine izin veren ekolojik yaklaşımın; bu alanda gerçekleştirilen araştırma ve uygulamalara rehberlik edebilecek kapsamlı bir model olduğu söylenebilir.

Çocuk İstismarı ve İhmalinde Risk Faktörleri

Çocuk istismarı ve ihmalinin ortaya çıkmasıyla ilişkili risk faktörleri ekolojik yaklaşımın her bir seviyesinde bulunabilir. Bu faktörler çocuğun özellikleri ve aile yapısına göre farklılaştığı gibi kültürel özellikler açısından da değişiklik gösterebilir. Risk faktörlerinin bulunduğu aileler ve ortamlardaki çocukların kötü muamele görme olasılığı daha yüksektir. Çocuk istismarı ve ihmali anlamaya yönelik ekolojik yaklaşım, bağlama özgü risk faktörlerini belirlemek için bir değerlendirme aracı olarak kullanılarak çocuklar ve ailelerle çalışan profesyonellerin kötü muameleyi ve yüksek riskli durumları belirlemelerine yardımcı olabilir, bu da etkili önleme ve müdahale stratejileri ile sonuçlanabilir.

1. Bireysel Özellikler

Çocuğa İlişkin Özellikler

İlgili literatür incelendiğinde, çocuğa ilişkin bir dizi davranış ve özelliğin istismar durumuna katkıda bulunabileceği görülmektedir. Kötü muamele ile ilişkili çocuk risk faktörleri üzerine yapılan araştırmalar arasında prematürite doğum, mizaç, yaş ve cinsiyet değişkenleri bulunmaktadır (Douglas 2014; Gilbert vd., 2009; Kırbaç, 2017; Sofuoğlu ve Nalbantçılar, 2018; Türkmen vd., 2017). Retrospektif araştırmalar, bebek veya çocukta prematürite, düşük doğum ağırlığı ve hastalık veya sakatlık koşulları gibi değişkenlerin, ebeveyn ve çocuk arasındaki bağlanma ilişkisinin kalitesine olumsuz etkide bulunarak, çocuğu istismara karşı daha savunmasız hale getirdiğini öne sürmüştür (Kezer, 2014; Lynch ve Roberts, 1977). Yine yapılan çalışmalar sağır ve/veya engelli çocukların, engelli olmayan akranlarına göre istismar edilme olasılığının istismarın türü, şiddeti ve sıklığı açısından üç ila dört kat daha fazla olduğunu ileri sürmektedir (Jones, Bellis, Wood vd., 2012; Stalker, Taylor vd., 2015). Zor mizaçları olan bebekler, yüksek düzeyde sinirlilik ve olumsuz ruh hali, hızlı uyarılma, uyku ve beslenme problemleri ile karakterizedir (Alexander, 2010). Zor bebekleri olan annelerin de birden fazla yaşam stresörü ve az sayıda sosyal destek sistemi olduğu durumlarda çocuğu istismar edebileceği belirtilmektedir (Goldberg, 1983). Araştırmalar ayrıca yaş ve cinsiyet faktörünün de kötü muamele riskini arttırabileceğini göstermektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016; Zastrow, 2015). Örneğin Belsky (1992) 3 yaşın altındaki çocukların, belki de fiziksel kırılganlıkları nedeniyle, ölümcül çocuk istismarı açısından risk altında olduğunu vurgulamaktadır. Yine Straus ve Gelles (1986) yeni yürümeye başlayan çocukların risk grubunda olduğunu ifade etmektedir. Agresif ve saldırgan davranışlar sergileyen, kıskırtıcı özellikleri bulunan ve yalan söyleyen çocuklarında risk

altında olduğu ifade edilmektedir (Sofuoğlu ve Nalbantçılar, 2018; Yolcuoğlu, 2010). Nitekim, yapılan bir çalışmada çocuğun davranış problemlerinin hem annelerde hem de babalarda artan istismar riskinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Miragoli vd., 2018). Ayrıca sosyal ilişkileri zayıf, boyun eğen, küçük yaşta cinsel olgunluğa erişen (Putnam, 2003) ve pasif, bağımlı, içedönük, kaygılı, korkulu, güçsüz, endişelerini dile getiremeyen, tehlike içeren davranışı tanımayan ve ifade edemeyen çocukların da yüksek risk altında olduğu (Taner ve Gökler, 2004) vurgulanmaktadır.

Ebeveyn Özellikleri

Çocuk istismarı ve ihmali için ebeveynlere ilişkin risk faktörleri arasında çocuk istismarı ve ihmali geçmişi veya istismarın kuşaklar arası aktarımı, erken çocuk doğurma ve ebeveyn psikopatolojisi değerlendirilmektedir. Bir dizi çalışma, çocuk istismarı öyküsünün, istismar veya ihmalin sürdürülmesi için bir risk faktörü olduğunu göstermektedir (Alpaslan, 2014; Can ve Beyazıt, 2018; Kim, 2009; Mulder, 2018; Özgentürk, 2014). Başka bir ifadeyle kendi çocukluklarında kötü muamele gören ebeveynlerin çocuklarına kötü muamele etme olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, güvensiz bağlanma tarzına (kararsız veya kaçınma) sahip olan ebeveynlerin çocuklarını kötüye kullanma riskinin daha fazla olduğu bulunmuştur (Moncher, 1996). Özellikle genç yaşta ebeveyn olmayı, kötü muamele ile ilişkilendiren bazı çalışmalar mevcuttur (Özcan vd., 2017; Parrish vd., 2011; Pekdoğan, 2016). Örneğin Brown ve arkadaşları (1998) bir annenin doğum sırasındaki genç yaşının fiziksel istismar, cinsel istismar ve ihmali için önemli bir risk faktörü olduğunu bulmuşlardır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde ebeveyn psikopatolojisinin de bir risk faktörü olarak değerlendirildiği görülmektedir (Carmody vd., 2015; Çengel-Kültür vd. 2007; Demirci vd., 2017; Tüzer ve Akdağ, 2010). Depresyon, madde bağımlılığı, antisosyal kişilik bozukluğu çocuk istismarı ve ihmali için ebeveynlere ilişkin risk faktörleri arasındadır (Jonson-Reid vd., 2012; Özcan vd., 2017; Yolcuoğlu, 2010).

2. Mikrosistem Özellikleri

Çalışmalar, aile yapısı, yetersiz ebeveynlik becerileri, yakın partner şiddeti ve sosyal izolasyon da dahil olmak üzere çocuk istismarı ve ihmali için risk faktörleri olarak çeşitli aile özelliklerini incelemiştir. Aile ilişkilerinin tüm yönlerindeki aksamalar, kötü muamele gören çocukların ailelerinde sıklıkla görülür. Tek ebeveynli ve düşük gelirli ailelerde yaşayan çocuklar, biyolojik olmayan ebeveynleri bulunan çocuklar ve kaotik aileler için istismar ve ihmali riski artmaktadır (Berger vd., 2009; Demirci vd., 2014; Türkkkan ve Odacı, 2018). Ebeveynlik becerilerindeki eksiklikler ile çocuk istismarı ve ihmalinin sürdürülmesi arasındaki ilişkide literatürde vurgulanan risk faktörleri arasındadır. Bir dizi araştırma bu risk grubunda bulunan ebeveynlerin çocukları ile daha az etkileşime girdiği, çocuklarla ilgili uyarılara aşırı tepki verdiği ve daha az empati kurduğu, çocuklarından gerçekçi olmayan beklentileri bulunduğu ve sert disiplin şekilleri kullandıklarını belirtmektedir (Chen vd., 2010; Thomas ve Zimmer-Gembeck, 2011). Yine çok sayıda çalışma, ailelerde aile içi şiddetin ve sosyal izolasyonun çocuk istismarı ile ilişkili olduğunu bildirmiştir (Kubin Mete ve Bilge, 2018; Sheafor ve Horejsi, 2016; Zolotor vd., 2007). Bununla birlikte, gerçekleştirilen

bir dizi araştırma da stresli yaşam olaylarına maruz kalma durumu ile istismar potansiyeli arasında ilişki olduğu da belgelenmiştir (Rodriguez vd., 2017; Tucker vd., 2017) Yüksek düzeyde ebeveynlik stresinin, bakıcının ebeveynlikle ilgili zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkma yeteneğini etkilediği ve bu durumun uygunsuz disiplin stratejilerinin kullanımının artmasına neden olabildiği düşünülmektedir (Di Blasio vd., 2017).

3. Ekzosistem Özellikleri

Ekolojik model, bireysel ve aile özelliklerinin, aileleri çevreleyen daha geniş bir topluluktan bağımsız olarak işlev görmediğini, ailenin içinde bulunduğu sosyal sistemin istismar üzerinde etkili olabileceğini vurgulamaktadır. Nitekim yoksulluk, işsizlik ve düşük sosyoekonomik durum, çocuk istismarı ve ihmali için risk faktörleri olarak rapor edilmiştir (Azizoğlu, 2009; Berger, 2004). Gil (1970), çocuklara kötü muamelenin yoksulluk ile yüksek oranda bağlantılı olduğunu bulurken, Light (1973) işsizliğin çocuk istismarı ve ihmalinin en güçlü yordayıcısı olduğunu belirlemiştir. Sosyal izolasyon, çocuklara kötü muamelede önemli bir etiyolojik risk faktörü olarak tanımlanmıştır (Tucker ve Rodriguez, 2014), ancak kötü muamelenin bir sonucu ya da nedeni olarak rolü belirsizdir (Polansky vd., 1992). Yapılan araştırmalar diğer ebeveynlerle karşılaştırıldığında, çocuğunu istismar eden ebeveynlerin daha fazla yalnızlık ve daha az sosyal destek bildirdiğini göstermektedir (Coulton vd., 2007; Pekdoğan, 2016). Sosyal ağların varlığı ve kullanımı genellikle çocuklara kötü muameleye karşı koruyucu bir faktör olarak görülmektedir.

4. Makrosistem Özellikleri

Sosyal norm ve kültürel değerler de çocuk istismarı açısından risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Gil, 1970; Krug vd., 2002; Straus, 1980). Ekolojik perspektifin varsayımlarından biri, bir toplumun yüksek düzeyde şiddeti kabul etme istekliliğinin, fiziksel çocuk istismarı gibi aile içi şiddete katkıda bulunabileceğidir (Belsky, 1980). Özellikle fiziksel disiplin ve cezanın onaylandığı toplumlarda, ebeveyn ya da çocuğun bakımından sorumlu kişilerin çocuğu disipline etmek için şiddet ya da fiziksel ceza kullanması şaşırtıcı değildir (Güneş, 2012). Yine, kültürel olarak tanımlanmış bir 'çocuk' kavramı, bakıcıların çocuk üzerindeki mülkiyeti ve fiziksel gücün meşru kullanıcıları olmaları çocuk istismarının önemli bir bileşeni gibi görünmektedir (Radbill, 1974). Ayrıca içinde yaşanılan toplumda aile destek politikalarının eksikliği, koruyucu sağlık hizmetinin bulunmaması, istismara karşı yasaların yetersiz kalması, istismar edilen çocukların tespit edilmemesi ya da bu çocuklar için bildirimde bulunulmaması gibi durumlarda çocuk istismarını arttıran faktörlerdendir (Güner vd., 2010; Kök, 2019) . Son olarak konu ile ilgili literatürde akran grubunun da çocuk istismarında bir risk faktörü olabileceği ve aile içindeki istismar veya ihmali yanı sıra, toplumda suça tanıklık etmek, bir başkasına karşı şiddete tanık olmak, zorbalığa uğramak gibi durumların da çocuğa yönelik kötü muamele biçimleri arasına dahil edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Finkelhor vd., 2009). Yapılan araştırmalarda risk faktörlerinin tek başına çocuk istismarına yol açmadığı, birlikte etkileşime girerek kötü muameleye neden olduğu belirtilmektedir

(Mulder, 2018). Bu nedenle risk faktörleri hakkında bilgi sahibi olmak, çocuk istismarı ve ihmalinin etiolojisinde içgörüyü geliştirmekle birlikte, aynı zamanda istismar ve ihmali önlemeyi amaçlayan klinik uygulamaları geliştirmek için de önemlidir.

5. Kronosistem Özellikleri

Kronosistem, zamanın sistemlerin her biri üzerindeki etkisini vurgular. Bireysel düzeyde, bir çocuk geliştikçe, bilgi ve becerileri buna bağlı olarak gelişir, bu da bir çocuğun istismar içeren bir durumdan kaçınması veya bu durumu bildirmesi için daha fazla fırsat sağlayabilir. Her istismar deneyimi, hem bireysel düzeyde hem de kronosistem içinde “modeldeki diğer düzeylerin yakın zamandaki bir mağduriyeti nasıl etkilediğini şekillendiren tarihsel bir yaşam süresi faktörü” olarak görülebilir. Yani, bir çocuk herhangi bir noktada istismara maruz kalırsa, ekosistemi içindeki sistemlerle arasındaki etkileşimleri değişebilir. İlişkiler değiştiğinde, zaman, sistemler arasındaki etkileşimleri etkileyebilir (Campbell ve diğ., 2009). Kronosistem, zaman içinde bilgi, program ve toplumsal değerlerde devam eden değişiklikleri de yansıtır. Tarih ilerledikçe ve kültürler çocuklarına ve çocuk haklarına yatırım yaptıkça, açıktır ki, çocuk istismarı ve ihmaline yönelik algı ve değerlendirmeler de değişecektir (Martinello, 2019). Diğer yandan, kronosistem içerisinde değerlendirilen yaşam olayları çocuk istismarı açısından risk oluşturabilmektedir. Boşanma, yeniden evlenme gibi aile yapısında meydana gelen değişiklikler ve ekonomik krizler bu durumlara örnek verilebilir. Nitekim araştırmalar tek ebeveyne sahip veya üvey anne ya da babası olan çocukların istismara maruz kalma olasılıklarının önemli ölçüde yüksek olduğunu bildirmektedir (Liu, 2010).

Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme

Ekolojik yaklaşım, ekolojik sistemler olarak bilinen çoklu ortamlarda çalışmanın önemini vurgular; davranışların bir bağlam içinde gerçekleştiğini belirtir ve insanlar ile etkileşimde buldukları sistemler arasındaki çift yönlü işlemleri inceler. Çünkü bu sistemlerin her biri kaçınılmaz olarak çocukların yaşamlarının her alanında birbirleriyle etkileşime girmekte ve birbirlerini etkilemektedir. Bu kapsamda ekolojik yaklaşım açısından önleme, mevzuat ve sosyal normlar gibi makro sistem özelliklerini değiştirmek için bireysel düzeydeki faaliyetlerden sistematik stratejilere ilerlemektedir. (Wurtele ve Kenny, 2012). Bu çabalar, birey, ilişki, topluluk ve kültürel bağlamlara müdahaleyi teşvik eden çalışmalara dayanmaktadır (Paslı, 2017). Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetler çocukları, ebeveynleri, profesyonelleri ve genel halkı çocuk istismarı hakkında eğitmek, bireysel bilgi ve becerileri güçlendirmek ve ayrıca politikaları, yasaları ve sosyal normları etkileyerek yapılabilir (Akçe ve Doğan, 2020). Ayrıca ebeveynleri ve profesyonelleri eğitmenin ötesinde toplum temelli önleme, risk faktörleri açısından oldukça önemlidir. Bu noktada medya önemli bir bilgi kaynağı olup, kamu gündemini belirlemede önemli rol oynadığından, kamuoyunun çocuk istismarı hakkındaki algısını şekillendirmeye yardımcı olabilir. Yine, haber raporlama uygulamalarındaki değişiklikler de politika ve mevzuatı etkileme potansiyeline sahip olduğundan medya da önleme çalışmaları içerisinde yer alabilir (Kenny ve Wurtele, 2012). Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen risk alanları incelendiğinde, kötü muamelenin meydana geldiği ailelerde ele alınması gereken çok sayıda risk faktörü olduğu

görülmektedir. Ekolojik modelin farklı seviyeleri ve her seviyedeki çoklu faktörler göz önüne alındığında, herhangi bir faktör veya faktör kümesinin çocuk istismarını açıklamada ve önlemede yeterli olmadığı açıktır. Bu durum, çocuğa yönelik istismarı önleme uygulamalarında tek bir çözüm yolunun yetersiz kalacağını ve istismar olgularında ekolojik modelin farklı seviyelerinin hedeflenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ekolojik yaklaşım perspektifinde istismar olguları ile gerçekleştirilen müdahaleler, aile etkileşimleri üzerinde çalışmayı, ebeveynlerin geçmişini ve bunun davranışları üzerindeki etkisini araştırmayı, bununla birlikte sosyoekonomik yoksunluğun, sosyal izolasyonun ve kültürel normların aile üzerindeki etkilerini incelemeyi ve olumlu değişim ve gelişimi hedefler (Hamilton-Giachritsis ve Pellai, 2017; Teater, 2014). Bu kapsamda yapılan çalışmalar incelendiğinde mikrosistem düzeyindeki uygulamaların, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve istismarın nesiller arası aktarımı olmak üzere iki odak alanı olduğu görülmektedir (Liao vd., 2011; Hong vd., 2011). Nitekim yapılan çalışmalarda, pozitif ebeveyn-çocuk ilişkisinin sadece çocukların sağlıklı gelişimi açısından değil, aynı zamanda kötü muameleye karşı koruyucu bir faktör olarak da önemli olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle Türkiye’de geleneksel olarak fiziksel cezanın birincil disiplin aracı olarak kullanıldığı düşünüldüğünde, ebeveynleri alternatif disiplin yöntemleri konusunda eğitmek önemli görünmektedir. Bu nedenle alanda çalışan uzmanlar, kötü muamelenin değerlendirilmesi sürecinde ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkilerin kalitesini dikkate almalıdır. Aşırı otoriter ebeveynlik tarzı, çocuk yetiştirme uygulamalarına daha dengeli bir yaklaşım getirecek şekilde değiştirilmelidir. Bu doğrultuda uzmanların aile mikro sistemleri ile çalışırken, ebeveynlik becerilerini arttırmaya, iletişim ve problem/çatışma çözme stillerini geliştirmeye yönelik müdahalelerde bulunması yararlı olabilir. Kötü muamele uygulamalarını tekrarlayan ebeveynlik tarzlarının nesiller arası aktarımı da ebeveyn-çocuk ilişkisini etkileyebilmektedir, bu nedenle uygulayıcılar için bir odak noktası olmalıdır. Bu noktada aile ve okul ortamları arasındaki işbirliğini güçlendirmek etkili bir yol olabilir (Liao vd., 2011). Okul ortamı, çocukları ve ebeveynleri çocuk istismarı konusunda eğitmek için oldukça uygundur. Bununla birlikte, istismar kapsamında değerlendirilen davranışlar hakkında çocukların bilgilendirilmeleri ve herhangi bir istismar türüne maruz kaldıklarında istismarı bildirebilmeleri adına güçlendirilmeleri önemlidir. Bunu sağlamak üzere çocuklara ve gençlere kendilerini istismardan nasıl koruyacaklarını öğreten kişisel güvenlik eğitim programları verilebilir. Yapılan araştırmalar, okul ortamının çocuk istismarının önlenmesi açısından etkili bir alan olduğunu ortaya koymuştur (Çeçen-Eroğul ve Kaf-Hasırcı, 2013; Seydoğulları, 2018). Ayrıca çocuk istismarına neden olabilecek risk faktörlerine karşı doğrudan müdahale edebilecek bilgi birikimine sahip meslek elemanları sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu noktada henüz ülkemizde pilot aşamada olan “Okul Sosyal Hizmetinin” tüm okullarda hayata geçirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Mezosistem bağımsız ancak birbiriyle ilişkili mikrosistemlerden oluşan bir sistemdir. Bir mikrosistemdeki deneyimler ve faaliyetler, bir diğerkindeki ortamı etkileyebilir. Örneğin yapılan bir çalışmada okulda kötü performans gösteren çocukların, akademik performansı yüksek olan çocuklara kıyasla yaklaşık 5 kat daha fazla istismara maruz kaldığı belirlenmiştir (Li, 2005). Bu

kapsamda risk altındaki ailelerin belirlenerek olası olumsuz sonuçların önüne geçecek biyopsikososyal desteklerin sağlanması önem arz etmektedir (Akçe ve Doğan, 2020). Literatürde sosyal hizmetin toplum organizasyonu ve aile terapisi yöntemlerinin mezosistem içerisindeki müdahaleler arasında yer almasının uygun olacağı ifade edilmektedir (Paslı, 2017). Örneğin alanda çalışan uzmanlar çocukların ve aile üyelerinin birbirleriyle ve diğer bireylerle iletişimini güçlendirecek müdahalelerle, bireylerin sosyal yaşama uyumunu arttırmaya yönelik çalışmalar yapabilirler (Paslı, 2017). Ek olarak, istismara uğrayan çocuğun ve aile üyelerinin toplumsal yaşama katılmaları ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla sivil toplum örgütlerinin desteği ile sosyal etkinlikler düzenlenebilir.

Ebeveynler, sosyal destek yokluğundan ya da yaşadığı yüksek stres seviyeleri nedeniyle çocuklarına kötü muamelede bulunabilirler. Çok sayıda araştırma, kötü muamelenin ebeveynlerin yaşadığı stresle olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bildirmektedir (Rodriguez vd., 2017; Tucker vd., 2017). Bu nedenle ekzosistem düzeyindeki uygulamaların, ebeveyn stresini azaltmayı ve sosyal destek sistemlerini güçlendirmeyi hedef alan müdahaleler içermesi önemlidir. Bu doğrultuda, ebeveynlerin günlük yaşam stresleriyle başa çıkmalarına, ebeveynliğin zorluklarını ve sorumluluklarını karşılamalarına yardımcı olan destek grupları düzenlenebilir. Özellikle risk altındaki ailelerin belirlenerek destek sistemlerinden yararlandırılması ve ailelerin güçlendirilmesi kritik önemdedir.

Makrosistem seviyesi, mikrosistemdeki koşulları ve süreçleri şekillendirme potansiyeline sahip kültürel inançlar, sosyal yapılar, çeşitli fırsat ve tehlikelerden oluşur, diğer sistemler içindeki etkileşimleri etkileyebilecek sosyal, kültürel ve politik bağlamları içerir (Bronfenbrenner, 1994). Bu kapsamda erken müdahale sistemlerinin geliştirilerek koruma temelli yaklaşımların artırılması, istismar mağduru çocuklarla çalışan, çocuk istismarını önlemeye yönelik çalışmalar yapan kurumların niteliksel ve niceliksel olarak geliştirilmesi, risk faktörlerini ortaya çıkaracak çalışmaların kurumlar bazında yapılması, ulusal raporlar hazırlanarak hali hazırdaki durumun ortaya konması gerekmektedir (Akçe ve Doğan, 2020). Makro düzeydeki uygulamalar toplum yapısını, toplumsal değişimi de hedef alır (Hong ve Eamon, 2009). Çocuk istismarının olumsuz sonuçlarına ilişkin kamuoyunun farkındalığının olmaması ve çocuğa uygulanan kötü muamelenin ciddi bir sosyal sorun olarak tanınmaması, yalnızca konuya karşı ilgisizliğe yol açmakla kalmaz, aynı zamanda halkın kötü muameleyle toleransını ve kabulünü de artırır (Liao, 2011). Bu kapsamda hükümetler, çocuk korumaya yönelik önleme ve farkındalık programlarının kapsamını artırmak için sektörler arası işbirliği kurarak potansiyel riskleri ve istismardan etkilenen çocuk sayısını azaltabilir. Yine, toplumsal farkındalığın artırılması ve istismarın önlenmesi için yazılı ve görsel basın aracılığıyla çeşitli programlar ve kampanyalar düzenlenerek, konuya dikkat çekilmesi yararlı olabilir.

SONUÇ

Çocuk istismarının ve ihmalinin ekolojik yaklaşım açısından ele alınması, çocuğa yönelik kötü muamelenin tanımlanması, risk faktörlerin belirlenmesi ve önleme çalışmaları açısından geniş bir

perspektif sunmaktadır. Ekolojik yaklaşıma dayalı önleme stratejileri, sadece çocuk istismarı sorununun ortaya çıktığı birey ve aileler düzeyinde değil, aynı zamanda tüm ailelerin yaşadığı toplumsal bağlamda soruna müdahale etmeyi içermektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmek, uzun zamandır sosyal hizmet uygulamasının bir parçası olmuştur, ancak ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarına yanıt verme kapasitesi üzerinde çevresel faktörlerin etkisine önem vermesi ekolojik yaklaşımın mesleki uygulamada önemli bir avantajıdır. Ekolojik yaklaşım çocuk istismarı ve ihmali değerlendirirken tüm seviyelerin önemli olduğunu ve kapsamlı bir değerlendirme için her bir seviyenin incelenmesi gerektiğini vurgular. Bireysel bir vaka düzeyinde ekolojik modeli kullanmak, kötüye kullanıma yol açabilecek farklı faktörlerin etkileşimini anlamak ve önemli faktörlerin gözden kaçırılmamasını sağlamak için yararlı bir çerçeve sağlayabilir, ekzosistem veya makrosistem seviyelerindeki faktörlerin araştırılması yoluyla çocukları korumak için gerekli stratejik düzenlemelere de katkı sunabilir. Ekolojik model, çocuk koruma uygulamaları açısından önemli bir etkiye sahiptir, çünkü kötüye kullanımı önlemek için tek bir faktöre odaklanan çözümler, istismarı önlemede yetersiz kalacaktır. Kişiyi ve onu çevreleyen sosyokültürel sistemlerin etkileşimini vurgulayan bu dinamik yaklaşım, bütünleştirici bir bakış açısı ile her bir seviyenin risk ve fırsatlar açısından değerlendirmesine imkân vererek, etkili ve birden fazla sosyal hizmet müdahalesinin geliştirilmesine izin verir. Sonuç olarak, ekolojik yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilecek değerlendirme ve müdahalelerin, istismar vakalarına cevap niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Suç Ve Şiddetle Mücadele Uygulama ve Araştırma Merkezi [ASUMA] ve Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Merkezi [İMDAT]. (2018). Türkiye'de Çocuk İstismarı (Rapor No.2). URL: <http://imdat.org/wpcontent/uploads/2018/05/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARItam.pdf>
- Akçe, D., ve Doğan, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalmış çocuklar üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 12-20.
- Alexander R. (2010). Prevention of physical abuse-approaches and evidence. The International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN). Special Report 2010.
- Alpaslan, A.H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2), 194-201.

- Altan-Aytun, Ö. (2019). Kendine zarar verme davranışı: Özellikleri, işlevleri ve travmatik yaşantılar, çocukluk örselenmeleri, kişilik özellikleri ve baş etme tutumlarının rolü. Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Azizoğlu M. (2009). Lise ergenlerinde duygusal istismarın başarıya etkisi. Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı, İstanbul.
- Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S. and Tonia, T. (2013). The current prevalence of child sexual abuse worldwide: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 58, 469–83.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35, 320-335.
- Belsky, J. (1992). The etiology of child maltreatment: An ecological-contextual analysis. Paper prepared for the Panel on Research on Child Abuse and Neglect. Washington, DC: National Research Council.
- Berger, L. M. (2004). Income, family structure, and child maltreatment risk. *Children and Youth Services Review*, 26(8), 725–748.
- Berger, L. M, Paxson, C., and Waldfogel, J. (2009). Mothers, men, and child protective services involvement. *Child Maltreatment*, 14(3), 263–276.
- Blumberg, M. L. (1974). Psychopathology of the abusing parent. *American Journal of Psychotherapy*, 28, 21-29.
- Brim, O. G. (1975). Macro-structural influences on child development and the need for childhood social indicators. *American Journal of Orthopsychia*, 45, 516.
- Bronfenbrenner, U. (1976). The experimental ecology of education. *Teachers College Record*, 78, 157- 204.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1994). *Ecological models of human development*. In T. Husen & T. N. Postlethwaite (Eds.), *International encyclopedia of education* (2nd ed., pp. 1643–1647). New York: Elsevier Science.
- Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. G., and Salzinger, S. (1998). A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child Abuse and Neglect*, 22(11), 1065–1078.

- Campbell, R., Dworkin, E., and Cabral, G. (2009). An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health. *Trauma, Violence, & Abuse, 10*(3), 225–246. <https://doi.org/10.1177/1524838009334456>.
- Can, G., ve Beyazıt, U. (2018). Çocuk istismarı potansiyelini yordayan faktörlerin incelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 8*(1), 87 - 99.
- Carmody, K. A., Hasket, M.E., Loehman, J., and Rose, R. (2015). Physically abused children's adjustment at the transition to school: child, parent, and family factors. *Journal of Child and Family Studies, 24*, 957-969.
- Coulton, C. J., Crampton, D.S., Irwin, M., Spilsbury, J.C., and Korbin, J.E. (2007). How neighborhoods influence child maltreatment: A review of the literature and alternative pathways. *Child Abuse and Neglect, 31*(11-12), 1117–1142.
- Chen, L. P., Murad, M. H., Paras, M.L., et. al. (2010). Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: Systematic review and meta-analysis. *Mayo Clinic Proceedings, 85*(7), 618–629.
- Cry, C., Euser, E. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., and Van Ijzendoorn, M. H. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: A series of meta-analyses. *Development and Psychopathology, 22*, 87-108.
- Çecen-Eroğul, A.R. and Kaf-Hasırcı, Ö. (2013). The effectiveness of psycho-educational school-based child sexual abuse prevention training program on turkish elementary students. *Educational Sciences: Theory & Practice, 13*(2), 719-729.
- Çengel-Kültür E., Çuhadaroğlu-Çetin F., and Gökler B. (2007). Demographic and clinical features of child abuse and neglect cases. *The Turkish Journal of Pediatrics, 49*, 256-262.
- Dallar Bilge, Y., Tasar, M., Kılınçoğlu, B., Özmen, S., ve Tiras, U. (2013). Sosyoekonomik statü, ebeveynlerin çocuk istismarı, ihmali, deneyimleri ve kullanılan disiplin yöntemlerine ilişkin bilgi düzeyini düşürmektedir. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 14* (1), 27-35.
- Demirci, E.Ö., Özmen, S., Öztop, D.B., Özdemir, Ç., Uytun, M.Ç. (2014). Çocuk ve ergen cinsel istismar olgularında istismar ile ilişkili sosyodemografik özelliklerin, ailesel değişkenlerin ve ruhsal bozuklukların değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni, 19*(3), 146-53.
- DeVylder J. (2012). An ecological systems perspective on the clinical high risk state preceding schizophrenia onset. *Social Work in Mental Health, 10*(6), 478-495.
- Di Blasio, P., Camisasca, E., Miragoli, S., Ionio, C., and Milani, L. (2017). Does maternal parenting stress mediate the association between PTS postpartum symptoms and children's internalizing and externalizing problems? A longitudinal perspective. *Child and Youth Care Forum, 46*, 685–701.

- Douglas E. M. (2014). A comparison of child fatalities by physical abuse versus neglect: Child, family, service, and worker characteristics. *Journal Of Social Service Research, 40*, 259-273.
- Dubowitz, H. (1999). *Neglected children: Research, practice, and policy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Dubowitz, H., Kim, J., Black, M. M., Weisbart, C., Semiatin, J., and Magder, L. S. (2011). Identifying children at high risk for a child maltreatment report. *Child Abuse and Neglect, 35*(2), 96–104.
- Dufour, S., Lavergne, C., Larrivée, M.C., and Trocmé, N. (2008). Who are these parents involved in child neglect? A differential analysis by parent gender and family structure. *Children and Youth Services Review, 30*(2), 141–156.
- Erel, Ö., ve Gölge, Z.B. (2015). Üniversite öğrencilerinde riskli davranışlar ile çocukluk çağı istismar, dürtüsellik ve riskli davranışlar arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*, 189-97.
- Garbarino, J. (1977). The human ecology of child maltreatment: A conceptual model for research. *Journal of Marriage and Family, 39* (4), 721-735.
- Gil, D.G. (1970) *Violence Against Children: Physical Child Abuse in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilbert, R., Spatz-Widom, C., Browne, K.D., et al. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet, 373*, 68–81.
- Goldberg, S. (1983). Parent-infant bonding: Another look. *Child Development, 54*, 1355-1382.
- Gökçe İmren, S , Ayaz, A , Yusufoglu, C, ve Rodopman Arman, A . (2015). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde klinik özellikler ve intihar girişimi ile ilişkili risk etmenleri. *Marmara Medical Journal , 26*(1), 11-16 .
- Güner, Ş. İ., Güner, Ş. ve Şahan, M. H. (2010). Çocuklarda sosyal ve medikal bir problem; İstismar. *Van Tıp Dergisi, 17*(3), 108-113.
- Güneş, A. (2012), *Çocuk eğitiminde pozitif iletişim*. Nesil Yayınları. İstanbul
- Güneş-Aslan, G. (2020). Çocuğa yönelik cinsel istismarın açığa vurulma süreci hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(4), 1886-1912.
- Fergusson, D.M., Boden, J. M., and Horwood. L. J. E. (2008). Exposure to childhood sexual and physical abuse and adjustment in early adulthood. *Child Abuse and Neglect, 32*(6), 607–619.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., and Holt, M. (2009). Pathways to poly-victimization. *Child Maltreatment, 14*, 316–329.
- Hamilton-Giachritsis, C., and Pellai, A. (2017). Child Abuse and Neglect: Ecological perspectives. In L. Dixon, D. Perkins, C. Hamilton-Giachritsis, & L. Craig (Eds.), *The Wiley Handbook of What works in Child Maltreatment: An evidence-based approach to assessment and intervention in child protection*. Wiley-Blackwell Publishing Ltd.

- Heneghan, A., Stein, R. E. K., Hurlburt, M. S., Zhang, J., Rolls-Reutz, J., Fisher, E. et al. (2013). Mental health problems in teens investigated by U.S. Child Welfare Agencies. *Journal of Adolescent Health, 52*(5), 634–640.
- Hillis, S., Mercy, J., Amobi, A., and Kress, H. (2016). Global prevalence of past-year violence against children: A systematic review and minimum estimates. *Pediatrics, 137*(3), e20154079.
- Hong, J.S. and Eamon, M.K. (2009) An ecological approach to understanding peer victimization in South Korea. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 19*(5), 611-625.
- Hong, J. S., Lee, N. Y., Park, H. J., and Faller, K. C. (2011). Child maltreatment in South Korea: An ecological systems analysis. *Children and Youth Services Review, 33*(7), 1058–1066.
- İnhanlı, D. (2016). Madde kullanımı ile çocukluk örselenme yaşantıları ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı.
- Jones, L., Bellis, M.A., Wood, S. et al. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet, 380*(9845), 899–907.
- Jonson-Reid, M., Kohl, P. L., and Drake, B. (2012). Child and adult outcomes of chronic child maltreatment. *Pediatrics, 129*(5), 839–845.
- Kazantzis, N., Flett, R. A., Long, N. R., MacDonald, C., Millar, M., and Clark, B. (2010). Traumatic events and mental health in the community: A New Zealand study. *International Journal of Social Psychiatry, 56*(1), 35-49.
- Kenny, M. C., and Wurtele, S. K. (2012). Preventing Childhood Sexual Abuse: An Ecological Approach. *Journal of Child Sexual Abuse, 21*(4), 361–367.
- Kezer İ. (2014). Çocuk ihmal ve istismarında risk etmenleri. O. Derman & K. Karataş (Editörler). *Çocuk istismarına ve ihmeline yaklaşım temel bilgiler*. Ankara: Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği. Ankara 2014.
- Kırbaç, E. (2017). Çocuk istismarı ve ihmalinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Bilim Dalı, Malatya.
- Kim, J. (2009). Type-specific intergenerational transmission of neglectful and physically abusive parenting behaviors among young parents. *Children and Youth Services Review, 31*(7), 761–767.
- Kim, J., and Cicchetti, D. (2010). Longitudinal pathways linking child maltreatment, emotion regulation, peer relations and psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*(6), 706–716.

- Kök, H. (2019). Türkiye’de cinsel istismara uğrayan çocuklara yönelik hizmet ve uygulamaların değerlendirilmesi: Bir model önerisi. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., et al. (2002). *World Health Report*. Geneva: World Health Organization.
- Kubin Mete, B., ve Bilge, F. (2018). Çocuk istismarı: Stres, aile işlevselliği, sosyal yalıtım, kabul/red. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 213-246.
- Li, B. (2005). Xin yu shi cheng shi er tong nue dai xian zhuang ji ying xiang yin su fen xi [The investigation of urban child abuse and influencing factors in Xinyu]. *Chinese Journal General Practice*, 4, 502–503.
- Liao, M., Lee, A. S., Roberts-Lewis, A. C., Hong, J. S., and Jiao, K. (2011). Child maltreatment in China: An ecological review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 33(9), 1709–1719.
- Light, R. (1973). Abused and Neglected Children in America: A Study of Alternative Policies. *Harvard Educational Review*, 43(4), 556–598.
- Lorber, R., Felton, D. and Reid, J. (1984). A social learning approach to the reduction of coercive processes in child abusive families: A molecular analysis. *Advanced Behavior Research Therapy*, 6, 29-45.
- Lynch, M.A., and Roberts, J. (1977). Predicting child abuse: Signs of bonding failure in the maternity hospital. *British Medical Journal*, 1,624-626.
- Martinello, E. (2019). Applying the ecological systems theory to better understand and prevent child sexual abuse. *Sexuality & Culture*, 24, 326–344. <https://doi.org/10.1007/s12119-019-09629-z>
- Miller, D. S. (1959). Fractures among children. *Minnesota Medicine*, 42, 1209-1213.
- Miragoli, S., Balzarotti, S., Camisasca, E., and Di Blasio, P. (2018). Parents’ perception of child behavior, parenting stress, and child abuse potential: Individual and partner influences. *Child Abuse & Neglect*, 84, 146–156.
- Moncher, F. J. (1996). The relationship of maternal adult attachment style and risk of physical child abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 11 (3), 335-350.
- Mulder, T. M., Kuiper, K. C., van der Put, C. E., Stams, G., and Assink, M. (2018). Risk factors for child neglect: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 77, 198–210.
- Onat, G., Dinç, H., Günaydın, S. ve Uğurlu, F. (2016).Çocukluk döneminde yaşanan ihmal veya istismarın benlik saygısına etkisinin incelenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi* 3(1), 9-15.

- Özcan, Ç , Saç, R , ve Taşar, M . (2018). İstismara uğradığını belirten ergenlerin sosyodemografik özellikleri . *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi* , 12(1) , 18-25 .
- Özgentürk, İ. (2014). Çocuk istismarı ve ihmal. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 265-278.
- Öztürk, M., Uzel Tanrıverdi, B. ve Yalın Sapmaz, Ş. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerin sosyodemografik ve klinik özelliklerinin değerlendirilmesi, psikopatoloji ve ilişkili risk etkenleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 24(2), 155-163.
- Parke, R., and Collmer, C. (1975). Child abuse: An interdisciplinary analysis. In E. M. Hetherington (Ed.), *Child development research*, Chicago: University of Chicago Press.
- Parrish, J. W., Young, M. B., Perham-Hester, K. A., and Gessner, B. D. (2011). Identifying risk factors for child maltreatment in Alaska. *American Journal of Preventive Medicine*, 40(6), 666–673.
- Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 39-53.
- Patterson, G. (1982). *Coercive family process*. Eugene, Oregon: Castalia Publishing Company.
- Pekdoğan S. (2016). Annelerin istismar potansiyellerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 425-441.
- Polansky, N. (1976). Analysis of research on child neglect: The social work viewpoint. Pp. 202-278 in Herner and Company (Eds.), *Four Perspectives on the Status of Child Abuse and Neglect Research*. Washington, D.C.:National Center on Child Abuse and Neglect.
- Polansky,N.A.,Gaudin, J.M., and Kilpatrick, A.C. (1992) Family radicals. *Children and Youth Services Review*, 14, 19-26.
- Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269–278.
- Radbill, S. (1974). A history of child abuse and infanticide. Pp. 3-24 in R. Helfer and C. H. Kempe (Eds.), *The Battered Child*. Chicago:University of Chicago Press.
- Rodriguez, C. M., Silvia, P. J., and Gaskin, R. E. (2017). Predicting maternal and paternal Parent-Child Aggression risk: Longitudinal multimethod investigation using social information processing theory. *Psychology of Violence*. <https://doi.org/10.1037/vio0000115> Advance online publication.
- Roeber, B.J., Tober, C. L., Bolt, D. M., and Pollak, S.D. (2012). Gross motor development in children adopted from orphanage settings. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 54(6), 527–531.

- Seydooğulları, S. (2018). İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerine yönelik cinsel istismarı önleme psiko-eğitim programının geliştirilmesi ve etkililiğinin sınanması. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Eğitim Psikolojisi Programı, Ankara.
- Sheafor, B. W., and Horejsi, C. R. (2016). Sosyal Hizmet Uygulaması. Çeviri Ed. D.B. Çiftçi. (3. Baskı). *Temel Teknikler ve İlkeler*. Ankara: Nika Yayınevi
- Sofuoğlu, Z., ve Nalbantçılar, S. (2018). Hastanelere yönlendirilen adli çocuk istismarı olguları ile sağlık çalışanlarınca saptanan çocuk istismarı olgularının özelliklerinin karşılaştırılması. *İzmir Behçet Uz Hastanesi Dergisi*, 8(3), 119-195.
- Soylu, N., Pılan Şentürk, B., Ayaz, M., ve Sönmez, S. (2012). Cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerde ruh sağlığını etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 13, 292-298.
- Stalker, K., Taylor, J., Fry, D., and Stewart, A. (2015). A study of disabled children and child protection in Scotland - a hidden group? *Children and Youth Services Review*, 56, 126–134.
- Straus, M.A. (1980) Stress and physical child abuse. *Child Abuse & Neglect*, 4, 75-88.
- Straus, M. A., and R. J. Gelles (1986). Societal change in family violence from 1975 to 1985 as revealed by two national surveys. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 465-480.
- Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-86.
- Teater, B. (2014). *An introduction to applying social work theories and methods*. Ed. Karatay, A., 2nd Edition, UK: McGraw-Hill Education Open University Press.
- Thomas, R., and Zimmer-Gembeck, M.J. (2011). Accumulating evidence for parent-child interaction therapy in the prevention of child maltreatment. *Child Development*, 82(1), 177–192.
- Thompson, R., Litrownik, A.J., Isbell, P., et al. (2012). Adverse experiences and suicidal ideation in adolescence: Exploring the link using the LONGSCAN samples. *Psychology of Violence*, 2(2), 211-225.
- Thornberry, O.T.P. (2009). The Apple Doesn't Fall Far from the Tree (or Does It?): Intergenerational patterns of antisocial behavior—The American society of criminology 2008 Sutherland address. *Criminology*, 47, 297–325.
- Thornberry, T. P., Henry, K. L., Ireland, T.O., and Smith, C. A. (2010). The causal impact of childhood-limited maltreatment and adolescent maltreatment on early adult adjustment. *Journal of Adolescent Health*, 46(4), 359-365.
- Tucker, M. C., and Rodriguez, C. M. (2014). Family dysfunction and social isolation as moderators between stress and child physical abuse risk. *Journal of Family Violence*, 29(2), 175–186.

- Tucker, M. C., Rodriguez, C. M., and Baker, L. R. (2017). Personal and couple level risk factors: Maternal and paternal parent-child aggression risk. *Child Abuse & Neglect*, 69, 213–222.
- Türkkan, T. ve Odacı, H. (2018). Liseli ergenlerde çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim durumuna göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29(1), 71-89.
- Türkkan, T. ve Odacı, H. (2019). Lise öğrencilerinin çocukluk istismarı deneyimleri, bilişsel çarpıtma ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 93-103.
- Türkmen, N., Sevinç, İ., Kırk, Ö., Erkul, I., ve Tahliye, K., (2017). Cinsel istismara uğrayan kız çocuklarının profili. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 7(3), 195-202.
- Tüzer, V. ve Akdağ, H. A. (2010). Çocuğunun derisini yolan anne: Bir olgu sunumu. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 47, 263-266.
- Webb, E. (2013). Poverty, maltreatment and attention deficit hyperactivity disorder. *Archives of Disease in Childhood*. 98, 397– 400.
- Wechsler-Zimring, A., Kearney, C. A., Kaur, H., and Day, T. (2012). Posttraumatic stress disorder and removal from home as a primary, secondary, or disclaimed trauma in maltreated adolescents. *Journal of Family Violence*, 27(8), 813–818.
- Widom, C. S., Czaja, S. J., and Paris, J. A. (2009). Prospective investigation of borderline personality disorder in abused and neglected children followed up into adulthood. *Journal of Personality Disorders*, 23(5), 433–446.
- Willems, E. (1975). *Relations of models to methods in behavioral ecology*. Paper presented at the Biennial Conference, International Society for the Study of Behavioral Development, Guildford, Surrey, England, July 13.
- Wilson, H.W., and Widom, C. S. (2008). An examination of risky sexual behavior and HIV in victims of child abuse and neglect: A 30-year follow-up. *Health Psychology*, 27(2), 149–158.
- Woolley, P. V., and Evans, W. A. (1955). Significance of skeletal lesions in infants resembling those of traumatic origin. *Journal of the American Medical Association*, 158, 539-543.
- World Health Organization [WHO]. (2018). Child maltreatment 2016. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/>. Accessed June 22, 2018.
- Wurtele, S. K., and Kenny, M. C. (2012). Preventing child sexual abuse: An ecological approach. In P. Goodyear-Brown (Ed.), *Handbook of child sexual abuse: Identification, assessment, and treatment* (pp. 531–565). Hoboken, NJ: Wiley Press.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların ihmal ve istismara uğramasında aile ve çocuklara yönelik risk faktörleri ve sosyal hizmet müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 73-83.

Zastrow. (2015). *Sosyal hizmete giriş* (3. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

Zeanah, C. H., Egger, H. L., Smyke, A. T., et al. (2009). Institutional rearing and psychiatric disorders in Romanian preschool children. *American Journal of Psychiatry*, 166(7), 777–785.

Zeanah, C. H., and Humphreys, K. L. (2018). Child abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(9), 637–644.

Zolotor, A.J., Theodore, A.D., Coyne-Beasley, T., and Runyan, DK. (2007). Intimate partner violence and child maltreatment: Overlapping risk. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 7(4),305–321.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh